

Ерсін МҰСАБЕКОВ

АҚ сөйледім
иқат алаңында

Ерсін МҰСАБЕКОВ

**АҚ СӨЙЛЕДІМ АҚИҚАТ
АЛАҢЫНДА**

Публицистикалық мақалалар, сұхбаттар, портреттер

УДК 070
ББК 76.01
М 85

Мұсабеков Еркін

**М 85 Ақ сөйлесім ақиқат алаңында / Еркін Мұсабеков. - Қарағанды:
«TENGRİ LTD» 2014. - 258 бет.**

ISBN 978-601-7449-36-0

Белгілі журналист, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі Еркін Мұсабековтің бұл жинағына соңғы жылдары жазылған және аймақ баспасөзінің айпымды беттеріне айналған публицистикалық ой-толғамдары, сұхбаттары мен портреттері топтастырылып отыр.

Қоғамдық мәселені өткір көтеруімен дараланып жүрген автор бұл жинаққағы мақалаларына да азаматтық ұстаным, парасатты пайым, орамды ой, оңтайлы пікірлерін өзек етеді. Тілі – жатық, ойы – орамды, стилі – жорға.

Кітап көпшілік оқырман қауымға арналған және жоғары оқу орындарындағы журналистика мамандығы студенттері үшін таптырмас көмекші құрал.

УДК 070
ББК 76.01

ISBN 978-601-7449-36-0

© Мұсабеков Е., 2014

I бөлім
Парасат патшалығында

СҮҢҒЫЛА СҮХБАТ

Елбасының бір топ қазақ тілді басылымдарға берген сұхбатынан түйген ой

29 мамыр күні ҚР Президенті Нұрсұлтан Назарбаев Ақорлада бір топ қазақ тілді бұқаралық ақпарат құралдары басшыларымен кездесіп, ұлттық жаңыру және халқымыздың бәсекеге қабілеттілігі төңірегіндегі маңызды мәселелер бойынша ауқымды тұрғыда сұхбат берді. Ұлттың ұлы мұраттарын саралай отырып, әр қоңілге қонымды боларлықтай салмақты ой, сабырлы пікір өрбіген Елбасының бұл жолғы сұхбаты кәсіби журналист ретінде мені ерекше қанағат сезіміне бөледі.

Аға басылымдар басшылары ел көкейінде жүрген толғақты мәселелерді дөп басып сауал тастаса, Елбасы әр сауалға жан-жақты жауап беріп, кемел келешекке негіз болар ой-мақсаттарын ортаға салды. Ұлттық құндылықтарымыздың ұрпаққа қызмет етуін қамтамасыз ету, тәуелсіздігімізді баянды ету, еліміздің ішкі-сыртқы саясаттағы мүмкіндіктерін жетілдіру, ел экономикасындағы елдің сіздер өрлеу үрдісін таныту секілді маңызды мәселелер тамырынан талданып, әрбір қазақстандықтың көңілі көкжиегіне серпінді сенімді таралғы етті. Сондықтан да, Елбасының бұл сұхбатын мен «Сүңғыла сұхбат» деп атадым.

Ел көңілінде алаң жоқ емес, бар болатын. Әлісмің әлекке салған АҚШ-тағы ипотека дағдарысы біздің еліміздің де экономикасына салқынын тигізбей өтпейтін ақиқат. Осы орайда біз ұстанған ұстанымдар мен тәуекелдер бізді тығырықтан айналып өткізе ала ма? Елімізде шикізат тәуелділігі басым боп тұрғанда бәсекеге қаншалықты деңгейде қабілетті бола аламыз? Сәт сайын тарих таразысына тартылып жүрген тиіс тағдыры проблемасын қалай шешіпкіз? Осы сияқты мың сауал сапамызды сансыратып жүргенін әсте жасыра алмаспыз.

Журналистердің осындай мазмұндағы өзекті мәселелерді өткір көтерген сауалдары Елбасы тарапынан ұтқыр ой жетелеген ұтымды жауаптармен қауышып жатты.

Ел тағдыры ортақ әңгіме өзегіне айнала қалған жағдайда «Осы қалай?» деген ойға бастайтын олқы тұстарымыздың орнын толтыра түскен Елбасы сұхбатының өңе бойы «Осылай болса екен» деген ел тілегінен екі елі алшаққа кетпеді. Еліміздің мұнайға масыл болып

қаламай, кемел ойлап, кең пішетін сындарлы сәттен сүрінбей өту жолдарына кеңінен тоқталған Елбасы:

– Жаратқан Иеміз қазақтың ғасырлар бойғы аяттық жолындағы ақмақан қаны мен тиімділік үшін төккен терінің өтеуін қайтарудай-ақ қайтарғанына қазір көзіміз жетіп отыр. Құдай қазақтың көңіліндей етіп кең-мол жер берген, оның асты-үстің тойтырып кеш берген, сол жер мен кенге ие болатын кеніейтін ел берген.

Қазақ жерінің асты да, үсті де тұнған қазына. Мұнай да, газ да, хром да, уран да, темір де, көмір де, мыс та, алтын да, бәрі де баршылық. Әсіресе, мұнай молшылығы бөлшексіз. Сонымен қатар, мен мұнайға масыл болып қалмау керектігін үнемі қадап айтып жүремін. Жалғыз жер байлығына сеніп қалуға болмайды. Біз де қазба байлыққа қарап қалмауымыз керек. Ысырапқорлыққа бармау керек. «Қоя жесең қой қалады, тарта жесең тай қалады», – деген атамыз қазақ. Оның үстіне қазақ жерінің байлығы қазақстандықтардың бүгінгі ұрпағының ғана меншігі емес екендігін ұмытудың жөні жоқ. Жер байлығының қызығын болашақ ұрпақтарымыз әлі ғасырлар бойы көруге тиіс, – деді.

Отандық өнеркәсіпті өркендетудің тиімді жолдарына нақтылай тоқталған Нұрсұлтан Әбішұлы кейінгі жылдары мемлекет бюджетінің мұнай мен газдан түскен табыстарды қоспай жасалып келсе жатқандығын тілге тиек етті. Ал, мұнай мен газдан түскен табыс ұлттық қорға жинақталып жатыр. Ұлттық қор қаражатын қоса есептегенде еліміздің бүгінгі таңдағы резерві 40 миллиард АҚШ долларын құрайды екен. Мұның өзі әлем халқың алаңдатып отырған қаржы дағдарысын біздің елдің экономикасы еркін еңсере алады деген сөз.

Елімізде экономиканы әртараптандыру мақсатында ірі-ірі жобалар қолға алынып, даму институттары құрыла бастады. Біздің әлемдік бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына ену мақсатымыздың түпкі түйініне кепіл боларлық бастамалар тәуелсіз Қазақстан үшін аса жарқын болашаққа жол ашып отыр. 30 корпоративтік көшбасшы кәсіпорындар ашу, экономиканы инновациялауға негіз боларлықтай ғылымды дамыту мәселелерін оңтайлы шешу арқылы жаһандық экономикада көш бастау мүмкіндігіне қол жеткізуге тиіспіз.

Қазақстанның даму үрдісіне қатысты айтылып жүрген керіағар пікірлерді жоққа шығарған Елбасының бұл сұхбаты елдің кемел келешегін дәйекті дәлелдерге негіздей отырып, біздің әлсуместік саясатта ешқандай құлдырауға жол бермейтіндімізге сенімімізді ұлғайтты.

Қазірдің өзінде бірқатар дамыған елдермен нық тіресіп, тіпті олардың кейбірінің алдына түскенімізді 105 миллиардтан асқан жалпы ішкі өнім көлемі дәлелдесе керек.

Сондай-ақ, Елбасы сұхбатында Мемлекеттік тіл мәселесіне қатысты өге құнды пікірлер айтылды. Санамызға үйдей үрей үйірген «Тілдердің үштұғырлылығы» бағдарнамасына қатысты айтылған байсалды пікір осы мәселеге қатысты байбалам салып жүргендерге байыз таптыратып шығар.

Қазақ тілінің мемлекеттік мәртебесі конституциялық баппен «тайға таңба басқандай» бекітіле тұра, еліміздегі 9 миллион қазақтың 40 пайызы қазақша еркін сөйлемейтіндігі қоғамдағы тіл «мүкістігін» асқындырып отыр. Әйтпесе, мемлекеттік тіл мәселесіне қатысты мемлекет өз тарапынан жасалуға тиісті нәрсенің бәрін жасап отыр. Мәселен, мемлекеттік тілді дамытуға 2005 жылы 133 млн. теңге бөлінсе, 2006 жылы 560 млн. теңге, ал, 2007 жылы бұл мақсатқа 3 млрд-тан астам қаржы бөлінген. Ал, биылғы 2008 жылға мемлекеттік тілдің көсегесін көгертуге бағытталған қаржы көлемі 5 млрд. теңгені құрайды. Бұл аз қаржы емес.

– Басқа шығындарды шектесек те, тілге бөлінетін қаржылы қысқартпаймыз, - деп сөз сабақтаған Елбасы: – Ең алдымен, қазақ азаматтарының намысына салмақ салмай болмайды. Екі тілді, реті келіп жатса үш тілді қатар меңгерген азаматтарға қызмет бабында артықшылық беру керек. Лауазымды жоғарылату мәселелері қаралғанда осы жағын ескерген жөн.

Ана тілін білмеу қазақ азаматы үшін ұят саналуға тиіс. Мемлекеттік тілге, өзінің ана тіліне құрметпен қарамауы оның қызмет бабында өсуіне де әсер етепін болуы керек, - деп ой түйіндеді.

«Үштұғырлы тілден» үрейленетін түк те жоқ екенін нақты мысалдарға жүгіне отырып дәлелден шықты. Сұхбат барысында:

– Қазақ тілі үш тілдің біреуі болып қалмайды. Үш тілдің біріншісі, негізгісі, бастысы, маңыздысы бола береді. Қазақ тілі – Қазақстан Республикасының мемлекеттік тілі. Оған көңіл де,

каржы да солай бөлінеді. Қазақ тілі – өзіміздің ана тіліміз, – дей келе, Президенттің бұл мәселеге қатысты: – Тіл мәселесі – аса күрделі, аса жауапты мәселе. Асығатын, аптығатын, ретін тауып саяси ұпай жинап қалатын жер бұл емес. Пауқаншылдыққа орын болмауға тиіс. Басқалардан қалып қоймайық деп қазірпіе қолдан келмейтін, тек қоғамды ырын-жырынға түсіргеннен басқа ештеңе бермейтін жоспарларды, баянсыз бағдарламаларды қою керек.

Біз қай іске де ең алдымен тәуелсіздіктің, елдіктің, мемлекеттіліктің мүддесінен қарайтын боламыз. Өзі ешнәрсеге жауап бермейтін адамның батырсынуы, бағылсынуы, өзгесі сынауы опонай. Бәрінен бұрын елдегі тағулықты сақтау шарт, – деп тұжырым жасауында үлкен сұңғылалық жатыр.

Елбасы сұхбатында қамтылған демографиялық ахуал, ұлттық мүдде, «Мәдени мұра» бағдарламасы, ономастика, ақпарат кәсіпіннің қауіпсіздігі мәселелері ел көңіліндегі күмән мен күдік пердесін түріп тастап, нық сенім мен үміз жетегіне ілестіретін іргелі ішкір, тың ойлармен оқшауланды. Сондай-ақ, мемлекет астанасын Алматыдан Ақмолаға көшіру жөніндегі тарихи шешімнің бүгінгі жемісі мен жетістігі де әңгіме өзегіне айналды. Есіл жағалауында бой көтерген еңселі елордамыз – Астана қаласының 10 жылдығын мерекелеу төңірегінде де тұшымды ойларын ортаға салды.

Қазақстанның әлемдік саяси аренадағы абыройын айғақтайтын жетістігіміз – 2010 жылы еліміздің Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық ұйымына төрағалық ету құқына ие болуы. Көп-ұлтты Қазақстан халқының жасампаз жеңісі болып табылатын бұл қадамды ең алдымен осы мемлекетті ұйыстырып отырған қазақ ұлтының ұлы жетістігі деп бағалар едім. Бүкіл мұсылман әлемінен тұңғыш рет, бүкіл түркі тілдес әлемнен тұңғыш рет, бүкіл ТМД елдерінен тұңғыш рет осы биікке біз қол жеткіздік. Әлемнің 56 елі Қазақстанның осы аса беделді халықаралық ұйымға төрағалық етуіне бірауыздан дауыс берді. Осы арқылы біздің мемлекетіміздің ішкі саясаттағы орнықтылығы, сыртқы саясаттағы сарабалдығы экономикалық қуаты, демократиялық, құқықтық қоғам орнатудағы қадамдары аса жоғары бағаланып отыр.

Сұңғыла сұхбатты «Бәріміз ұлттың ұлы мұраты жолына ұйысайық» деп түйіндеген Елбасымыз Н.Назарбаев халыққа арнаған

Жолдауында қамтылған маңызды мақсаттарды осылайша бір пысықтады.

Тәуелсіз ел ретінде қалыптасу кезеңінен өтіп, әлемдік бәсекеге өзіндік арынымен қосылған жас Қазақстан мемлекетінің даму бағыттарын айқындап, ұлттық жаңғыру мәселелерінің түйінін таркатқан Елбасы сұхбаты Тәуелсіздік шежіресінің парасатты парағына айналды. Аз уақытта әлемдік оқиғалардың қалтарысында қалып қоймайтын, экономикалық тұрғыдан әлсуетті, саяси тұрғыдан сапалақ елге айналдық. Мандайына осынау бақыт бұйырған ұрпақ өкілі ретінде біздің ел болашағының жарқын екеніне еш күмән келтірмеймін.

«Қазанылы өкір» газеті, 2008 жыл.

ЕҢСЕЛІ ЕЛОРДА – ЕЛДІКТІҢ ТІРЕГІ

Биыл тұңғыш рет мерекеленгені отырған Президент күні Рух, Бірлік, Жасампаздық, Елорда, Елбасы деген ұлы ұғымдар тұтастығының символына айналуы тиіс. Тәуелсіздіктің 21 жылының жүгі жеңіл болған жоқ. Әсіресе, ел тағдыры деген жауапкершілікті жан-тәнімен сезіне бііп Көшбасшымыз – Нұрсұлтан Назарбаев үшін. Тәуелсіздіктің әр жылы – ғасырға, әр күні жылға татыды. Әлгіңде ғана тілге тиек еткен бес ұлы ұғымның берекелі қадамы елімізді биік белеске бастады. Бұл бес ұғымды бір қолдың бес саусағы деп алсаңыз, біз ел тағдыры таразыға тартылған сындарлы сәтте осы бес саусақтың жұдырықтай жұмылуының арқасында тығырықтан шыға білдік. Мәселен...

Бағзыдан Рухы мықты ел едік. Көшбасшымыздың көрегендігі ұлы даланы мекепдетей жүзден астам ұлттар мен ұлыс өкілдерін Бірлікке ұйытты. Рухтың айбары мен бірліктің бекемдігі жас мемлекетті Жасампаздыққа бастады. Жарқын жасампаздықтың шынайы үлгісі ретінде ерке Есідің бойынан еңселі Елордамыз бой көтеріп, Елбасының еңбегі жанып, абыройы асқақталы. Сондықтан да, бүгінгі мереке осы ұғымдардың бапталасаң бұзылмас тұтастығын патш ететін және елдік рух құдіретін әскелең ұрпақ бойына сіңіре білетін мазмұнға шақ болуы шарт. Сонда ғана біз санамызды сарсытып келген

«мереке – ас ішіп, аяқ босату» деген ұғымнап арыламыз.

...Енді әңгіме ауанын Отанымыздың жүрегі, еліміздің тірегі, Елбасының ілегі, төл шерзегі – Елорда жайына ойыстырсақ...

Осыдан он төрт жыл бұрын мемлекет астанасын Алматыдан Ақмолаға көшіру туралы және іле-шала Ақмоланы Астана атауымен алмастыру туралы тарихи шешім қабылданғанда, еліміздің тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың бұл бастамасы бір тараптан қолдауға ие болса, енді бір тараптардан қарсылыққа тап болғаны бүгінгідей есімізде болар. Сол керіағар пікірлер керуенін кері ысырып, замана көшіне тай-тай басып ілескен жас мемлекет тарихында талғамы зор болған бұл шешімнің қаншалықты құндылығы уақыт елегінде екшеліп, жасампаз бастама болғаны дәлелденді.

Алғашында Қазақстан сынды жас мемлекетке астана ауыстырудан басқа да маңызды жұмыстар жетеді деген пікірлер де айтылды. Астана ауыстыру «көпірде ат ауыстырғанмен» пара-пар деген көлгірсуді көлденең тартқандар да табылып жатты. Шынымен де, Қазақстанда елорданы ауыстыру бастамасы көтеріліп, көшіміз Алматыдан Ақмолаға керуен тартқан 1997-1998 жылдар еліміз тарихындағы мамыражай кезең емес еді. Еліміз күрделі дағдарыспен күресу үстінде болатын. Кеше ғана «кемелденген социализмнің» кемесі қайраңдап, Кеңес Одағы ыдырады. Жоспарлы экономика жолдан шығып, нарықтық қоғамға жатырқай қарап тұрған кезіміз. Жаңа қоғамның беймәлім қырлары, жанару кезеңінің бастапқы баспалдақтары, өндіріс тоқырап, зейнетақы мен жалақы төленбей жатқан күрделі кезең... Кейбір қалалар мен қалашықтар қиырап, бос қалып жатты. Ауыл тоз-тоз болып, «Ильич шамының» ажырап, май шамға сыхсиды. Ауылдан ажар кеткен соң, ауылдықтар «қара шаңырағын» құлатып, «қара қазан, сары бала қамы» үшін базар жағалап кеткен кез... Айттып-айтпай не керек, ел сондай бір күрделі кезеңде күн кешіп жатыр еді. Алайда, Қазақстан осынша қиындықты қайыспай көтере биді. Елбасы елге сенді, ел Елбасыға сенді. Қажырлы халық қайратына мініп, керемет жігер танытты. Осылайша Есіл бойындағы еңселі шаһардың құрылысына құлшына тәуекел еткен Елбасының жана елорда жөніндегі ой-арманы жүзеге асты. Еуразия жүрегінде әлем елдерінің еріксіз таңдайын қактырған тамаша үлгідегі жана астана бой көтерді.

Астана күн сайын, сәт сайын ажарлана түсті, ерекше келбетке ие болды. Жұмыр жерде сәні мен салтанаты жарасқан небір әсем қалалар бар болса, біздің Астана қайталанбас үлгіде асқақтай түсті. Сәулеті жағынан бір-біріне егіз қозыдай ұқсайтын қалашықтар көп болғанымен, бір-бірін қайталаған астаналар кемде-кем. Жок деуге де болады. Әсіресе, әлем елдері елордаларының ішінде Астана көш басындағы елдердің көшірмесіне айналмай, айырықша айшықпен дамыды.

Сайын Сарыарканың сары белінде сан қилы сәулет үлгілері сап түзеп, ажары – әйбат, салтанаты – саңлақ шырайлы шаһардың құрылысы қарқын алған сайын, барша қазақстандықтардың кеудесінде мақтаныш сезімі маздай түсті. Бір кездері егіс алқабы болып, «неміс автономиясына» айнала жаздаған Арқа төсіндегі ажарлы мекен бүгінгі таңда Қазақстан саяси элитасының алтын тұғырына айналды.

Иә, Астана – өте жас қала. Қаланың осыдан он төрт жыл бұрын елорда мәртебесін иеленгеннен бергі жылнамасы адамзат тарихы үшін қас-қағым сөтпен пара-пар екендігі даусыз. Алайда, бұл қаланың шежіресі тарих тереңінен тамыр тартады.

ҚР Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы өзінің «Еуразия жүргінде» атты кітабында Қазақстанның қазіргі астанасы орналасқан жерде бабаларымыз бағзыдан мекен етіп, қоныс теңкендігі атап өтеді. Астананың авторы әрі бас сәулетшісі Нұрсұлтан Назарбаевтың бұл тұжырымын қуаттайтын ғылыми негіз де бар. Археологтар қазіргі Астананың оңтүстік-шығыс беткейінен орта ғасырдағы Бұзақ қаласының орынын тапты. Ғылыми зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, осыдан он үш ғасыр бұрын іргесі қаланған ежелгі қалашық ғасырлар бойы салқар Сарыарканың саяси және рухани орталығы қызметін атқарған.

Олай болса, ежелгі өркениеттің ошағы болған Есiлдің бойында тәуелсіз Қазақстанның енесіз елордасының бой көтеру тарихи заңдылық емес пе?! Көшпенді елдің көш тоқтатып, керуен шөгерген жерінде ұлы мұратты көздеген ұрпақтары Астана саяса, айыбы қане?!

Шежіресі ғасырлар қойнауынан сыр шертетін бүгінгі Астананың сән-сәулеті барша халықтың көз алдында дамып, миллиондаған халықтың қозайымына айналды. Асқақтаған Астана гуралы сөз

қозғағанда, Қазақстан Президенті Н.Назарбаевтың ой-қиялынан туындап, бүкіл әлемге әйгіленген Бәйтерек сыңды символы, әйгіл сәулетші Норман Фостер салған Бейбітшілік пен келісім сарайы және келешек кезуеніндегі бой түзеген басқа да әкімшілік ғимараттары ауызға алдымен ілігеді.

Өз басым Астанаға әр барған сайын туысқандарым мен дос-жарандарымның үйін емес, әлгіндей әлем назарын аудартқан әйгілі ғимараттарды аралауды дағдыға айналдырғанмын. Астанаға жасаған әр сапарым маған әртүрлі әсер сыйлап, ерекше рухқа бөлейді. Қазақстан секілді азат елдің Астанасын асқақ рухтың бесігі десе де болғандай. «Менің Қазақстаным!» деген мақтаныш сезім ұялаған кеудемді асқақ рух кернеп, «Асқақтай бер, Астана!» деп жар салғым келеді.

Әлемдік сәулет өнерінде баламасы жоқ көркем туындылардың көрмесіндей болған көрікті қала аз уақыт ішінде қарыштай дамып, Тәуелсіз Қазақстан дамуының көрсеткішіне айналды. Сағым ойнаған сары белде елінің бағын ойлаған мемлекет басшысы өз қолтаңбасын қалдырды. Қилы-қилы тарихи кезеңдерді басынан өткеріп, «мың өліп, мың тірішен» қазақ елі Елбасы еңбегімен еңселсіне бой көтерген сәурдасы барда тағдырына мың мәрте шүкіршілік етеді.

Келешегі – кемел, ертеңі – нұрлы Қазақстан мемлекетінің әлемдік аренадағы абыройы да, ары, беделі де, бағы – Астана. Астана – Еуразия жүрегі. Көрі құрлықтың тамырына қан жүгірткен жүрегі мәңгілік соғуын тоқтатпаса екен! Ұлтымыздың ұясы, Қазақстан секілді қыран елдің тұғыры болған Астана мәртебесі жоғарылаған сайын Тәуелсіздігіміз мәңгі жасайтыны хақ.

Қарыштай бер, Қазақстан!

Асқақтай бер, Астана!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

АТА ЗАҢЫМ – АЗАТ ЕЛДІҢ АЙБАРЫ

Осы бір кастерлі ұғымды әрбір қазақстандықтың жүрегіне жөргектеп, көңіліне ұялату – қоғамдық міндеттердің маңыздысы.

Конституция – мемлекеттің гөлқұжағы, Тәуелсіздігіміздің ең басты тірсі де, кепілі. Қай дәуірде, қай қоғамда болмасын, кез келген елдің, кез келген мемлекеттің лайда болуы, қатыптасуы, дәуірлеп-өрлеуі белгілі бір қағидаға сүйеніп жүзеге асатыны көпе тарихтан белгілі. Ішкі іріткі мен сыртқы жаудан келген қауіп-қатерге сес болатын айбарлы Ата Заңы болмаған елдің тәуелсіздігі баянды, болашағы жарқын болуы мүмкін емес.

Алтайдан – Атырауға, Алатаудан – Сібірге дейінгі атырапты алып жатқан ұлан байтақ даланы шокпармен ғана қорғаған жаужүрек бабаларымыз ұрпағына сарқылмас қазына қалдырды. Қай кезде де дұшпан көзінің сұғына айналып келген алтыпымыз бен күмісімізді, мысымыз бен мырышымызды, мұнайымыз бен уранымызды баға жетпес қазына емес деп кім айта алады? «Қасым ханның қасқа жолымен», «Есім ханның ескі жолымен» жүріп, Әз Тәукеннің «Жеті жарғысына» арқа сүйеген қазақ елі тарихтың небір тауқыметті жылдары мен сындарлы сәттерін басынан өткерді. Үзентіден аяғын, қорамсақтан қолын алмай жүріп, салқар даланы жаудан қорыған бабаның сондағы арманы не еді?

Асқақ рухты бабаның асыл арманы Тәуелсіздік болған. Иншалла, ғасырлар бойы баба арманы болып келген азаттық таңын біз көрдік. Сол үшін де біз – бақытты ұрпақпыз.

Ал, біздің бабаларымызға бұйырмай, бізге нәсіп болған сол кастерлі бақытымыз қалай қорғалады? Әрине, Ата Заң аясында.

Қазақстан Республикасының қолданыстағы Конституциясы 1995 жылы 30 тамызда бүкілхалықтық референдумда қабылданды. Айбарлы Ата Заңымыздың қабылдануы – тарихи сәт. Конституция қабылданар сәтте Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың:

– Біз, ортақ тарихи тағдыр біріктірген Қазақстан халқы, байырғы қазақ жерінде мемлекеттілік құра отырып, өзімізді еркіндік, теңдік және татулық мұрастарына берілген бейбітшіл азаматтық қоғам деп ұғына отырып, дүниежүзілік қоғамдастықта лайықты орын алуды тілей отырып, қазіргі және болашақ ұрпақ алдындағы жоғары жауапкершілігімізді сезіне отырып, өзіміздің

егемендік құқығымызды негізге ала отырып, осы Конституцияны қабылдаймыз. - деген тарихи сөзі бар.

Міне, біздің Ата Заңымыз арқалаған жүк қандай ауыр!

Иә, біздің азаматтық құқығымыз да, қойнауымыз толған құтымыз да, жалпы Тәңір сыйына балап жүрген Тәуелсіздігіміз де Ата Заң талаптары негізінде қорғалалы. Демократияның барлық принциптеріне негізделіп жасалған біздің Ата Заңымыз өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет деп жариялаған Қазақстан Республикасының әлемдік аренадағы әлеуетіне кемелді тұрғыдан кепіл болып келеді.

Конституция талаптары бойынша мемлекеттің басғы құндылығы – адам, адам өмірі және азаматтардың құқықтары мен бостандығы болып табылады. Сондай-ақ, елдегі қоғамдық-саяси жүйенің қауіпсіздігі, ішкі-сыртқы саясаттағы ел тынысы, атқарушы және өкілетті билік функциялары түбегейлі тұрғыдан Конституцияның басты баптарына енгізіліп, мемлекеттік тұтастықтың тұтырын биік етіп тұр.

Ал, тұғас қоғамға қорған болып, өзінің өміршеңдігін дәлелдеген айбынды Ата Заңымызды біз қаншалықты деңгейде дәріптеп, қаншалықты деңгейде насихаттап, қаншалықты деңгейде қастерлеп жүрміз? Мәселе – осында.

Өкінішке орай, біз елдегі қоғамдық келісім мен саяси тұрақтылықтың, бүкіл халықтың игілігіне қызмет ететін экономикалық өрлеу мен қазақстандық патриотизмнің басты-басты принциптерін өне бойына жүк еткен Ата Заңымыздың құндылығын дәріштеуді өз деңгейіне көтере алмай келеміз. Неге десеңіз, Ата Заңымыздың төңірегінде тек 30 тамыз, яғни, Конституция күні қарсаңында ғана әңгіме өрбітіп, қалған уақытта «жұмған ауызымызды ашпайтын» немқұрайдылығымызды қайда жасырамыз? Тек мемлекеттік мүддені көздейтін, сөзі де, ісі де мемлекетшіл рухта өрбуге тиісті мемлекеттік қызметкерлеріміздің өзі Конституцияны лауазымдық сатылау кезіндегі тест сынақтарында ғана қолға алатыны да құпия емес «Мемлекеттік мереке» деген статусы бола тұра, Конституция күні мектептерде де дұрыс дәріптелмей келеді. Өйткені, Ата Заңымыздың айтулы мерекесі мектеп оқушылары үшін жазғы демалыстарының соңғы күндерінің еншісінде кетеді. Сөйтеміз де, «қазіргі жастарда отаншылдық сезім жоқ» деп көлгірсіп шыға келеміз.

Әрбір қазақстандықтың көкпіретіне Ата Заңның құндылығын сіңіріп, оны насихаттаудағы осы сияқты толып жатқан ең жарлығымызды жоймайынша, қоғамның пықсыз жағқан қоламтасы ешуақытта алауға айналмайды.

Сондай-ақ, мемлекеттің Конституциясы – белгілі бір іс-шараның немесе мерекелік концерттің сценарийі емес. Ол – мемлекеттік құндылық. Солай бола тұра, кейбір оппозициялық бағыттағы ұйымдар демократияны желсеу етіп, Конституцияны сынауға әзір тұратынына таным бар. «Тисс – терекке, тимесе – бұтаққа» деп олар тартқан сын садағы қарапайым халыққа қалай әсер ететінін түсінуге тиіспіз. Мәселен, Конституцияны оқымақ, дәріптемек түгілі, қолына да ұстап көрмеген азаматқа билікті нысанаға алған оппозициялық көзқарастағы пікірдің майдай жағатыны – басы ашық ақиқат. Конституция жеке тұлғаны емес, тұтас мемлекеттің мүддесін қорғайтын қастерлі құжат екенін ескермей, жөн-жосықсыз сын айтуы дағдыға айналдырған әлгіндей топтардың ілігі ел ішіндегі бұлкікке бастау болмасына кім кепіл?! Біздің Конституция Парламент палаталарының бірлескен отырысында немесе Үкімет жиынында жабық түрде қабылданған жоқ. Ашық қоғамда ұзақ талданып, талқыдан, оғандық және шетелдік саяси сарапшылардың сүзгісінен өгіп барып, жалпыхалықтық референдумда қабылданғаны есімізде шығар. Олай болса, өз тағамымыз бен өз тандауымыздың тамырына балта шабуға неге құштармыз?

Бәлкім, оппозициялық топ өкілдерінің Ата Заңымызды өткер сынауына өзіміз жағдай жасап отырған шығармыз?... Былай қарасаңыз, басқа заңдар мен нормативтік-құқықтық актілер талабы түгілі, бізде Конституцияның талаптары орындалмай жатқан олқылық бар емес пе?!

Мысалы, Ата Заңымыздың 7 бабында: **Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік тіл – қазақ тілі, - деп «тайға басқан таңбадай»** болып тұрған зор талап орындалып отыр ма? Жоқ, әрине. Кез-келген заңдар мен заңнамалардың орындалуын қамтамасыз ететін мемлекеттік органдардың өзінде барлық мәселе ресми тілде реттеліп жатқанын көзіміз көріп отыр. Сондай-ақ, 14 бапта: **Заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең, - делінген.** Ал, шын мәнінде солай ма? Сыбайлас жемқорлықтан арылып, қоғамда әділеттілік салтанат құрғанша, бұл баптың да алдында ұяттымыз. Өзі қорған болып отырған қоғамына талабын орындата алмай келе жатқан Конституциямыздың

«тауы шағылып» жүрген тағы бір бабы – 20 бап. Бұл бапта: Сөз бен шығармашылық еркіндігіне кепілдік беріледі. Цензураға тым салынады, - деген «таудай талап» бар. Ал, құзырлы орындармен біте қайнасқан астыртын цензураның тамыры теренге кеткелі қашан.

Тізбелей берсек, Ата Заң талаптарын орындау барысында осындай мазмұндағы олқылықтарымыз жетіп жатыр.

Қалай болғанда да, Тәуелсіздігіміз нығайып, әлем елдері алдында әжептәуір абырой-беделі бар елміз. Тұғырлы елдің бәсекеге қабылетті 50 елдің ортасынан ойып орын алатынына көзіміз осы бастан-ақ жетіп отыр. Сершнді сеніммен ілі ері басқан іргелі елдің сабырлы саясаты мен әлеуетті экономикасы талайларды таң қалдырып, тандай қақтырып отырғаны көңілімізге мақтанш сезімін ұялатады. 2010 жылы Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық ұйымына төрағалық ету құқығына ие болуымызға айбарлы Ата Заңымыздың демократиялық принциптері зор септігін тигізгенін де дәлелдеп жату артық шығар.

Олай болса, Ата Заңның абыройын асырып, барынша кең тұрғыда насихатталуып қамтамасыз ету, оны барынша қастерлеу – барша қазақстандықтың ең жауапты парызы дер едім.

Тәуелсіз Қазақстан – Ата Заңыммен айбарлы!

«Қазыналы өмір» газеті, 2008 жыл.

ҰЛЫ РУХ ЖЕҢІСІ

1945 жылдың 9 мамыры.

Фашизм талқандалды.

Жау жеңілді.

Қанқұйлы мақсатқа жұмылған басқыншы саясаттың бағы баянсыз болып, іргесі соғілді. Шанырағы ортасына түсті.

Рух жеңді.

Бұл Ұлы Жеңіс – ұлы рухтың жеңісі.

Ал, біздің жетпіс жыл бойы бұрмаланып келген кәрі тарих бұл Жеңісті рухтың емес, «бұратанадан» артықшылығы басым белгілі бір ұлттың жеңісі деп бағалап келгенін жасыра аламыз ба?! Тағы да сол тарих ақсақалыңыздың айтуынша, бұл Жеңіс боздақтардың қанымен, ерлердің өшпес ерлігімен емес, бір ғана «ұлы қолбасшының» ерен тактикасымен келген бақытқа ұқсайды.

Миллиондардың қанын төгіп, қыршын өмірлерін жалмаған сұм соғыстың өн саяси тұрғыдан осылайша әділетсіз бағаланып жатқанда, бала-шағамызды патриоттық рухта тәрбиелемекке ұмтылғанымыздан ұтарымыз бар ма еді?

Жоқ, эрине.

Тарихты жәнаша көзқараспен таразылау мүмкіндігі бізге Тәуелсіздік таңы атқан күннен бастап туды. Елбасымыз Н.Назарбаев ұстанған сарабдал саясаттың сауырында ұлтаралық татулық, бірлік, достық, келісім деген кәстерлі ұғымдардың басын біріктірген ұлы рух салтанат құрды. Бұл рух бізде бағзыдан бар болатын. Жатсынуды, жатырқауды билейтін дарханаық пен дұшпаннымыздың мысын басып келген әсқәк рух қашанда жасампаздық танытып келген еді. Тек кешегі Кеңес дәуірінде табанға басылмаса да, талайлы тағдырға ұшырап, жетпіс жыл бойы бұйығып келген бұл рух Тәуелсіз елдің жәнә күнімен бірге қайта жәнә ырып сала берді.

Кешегі Ұлы Отан соғысында жау ордасының маңдайшасына Жеңіс туын желбіреткен де сол рух емес пе еді?!

Оқ-дәрінің моладығымен, әскердің көптігімен, қолбасшының көшбасшылығымен емес, дәл осы әсқәк рухтың арқасында аспан астында бейбітшілік салтанат құрды. Майдан даласын жаңғырықтырған бұл жасампаз рух та бірлік, достық, адалдық, сенім секілді ұлы күштерді біріктіре билді. Адамзаттың қас дұшпаны – фашизмге қарсы атылған

әрбір оқ осы рухпен салмақты болды. Әр жауынгер мылтықтан бұрын осы рухпен қаруланды.

...Майдан даласы. Қарша бораған оқ. Жау шенгелін талқандай тықсырған әскер. Құрамында – орыс, казак, өзбек, қырғыз, латыш, украин, белорус, грузин, молдаван, азербайжан, тәжік, түркімен, эстон, армян, литвалдар, тіпті, немістер... Бәрі де өз ұлттарының мүддесі үшін емес, барша адамзатқа ортақ құндылық – бейбітшілік үшін қару асынды. Олар жаудан қаймыққан жоқ. Бойларын кернеп, барлығын бір мүддеге жұмылдырған ұлы күш – адамзат рухының жеңіске жетеріне бек сенімді болды.

Тысдағы тынымсыз тірліктің де сұрқайы көрінісі осы рухқа арқа сүйеді. Орамалы «Жеңіс үшін!» деп желбіреген аналар мен ашқұрсақ балалардың егіс даласынан жинаған әр масағы жауға ажал болып атылған қорғасын оқтан бір мысқал кем түскен жоқ.

Бұған дейін талай сұрапыл соғыс, жанкешті жауласулардың куәсі болған Жер-Ана осы ұлы рухтың байрағы желбіреген күні кен тыныс алып, жаралы құшағын жаһандағы бейбітшіл ұрпаққа емірене ашты.

Жер-Ана төсінде ұлы рухтың салтанат құрғанына – 67 жыл.

«Жау жеңілді екен» деп жауырым қасумен, токмейшумев шектелген рух жоқ.

Ол бізге мәңгі керек.

Ол рух – бабалар аманаты.

Сондықтан да, ол мәңгі жаңғыра бермек.

Бейбіт күннің берекесін алар кейбір келеңсіздікті де осы ұлы рухпен ауыздықтап, Тәуелсіздігімізді де осы рухпен тұғырлы да, тұмырлы етпекпіз.

«Отан», «Тәуелсіздік», «Бейбітшілік» атты ұлы ұғымдардың өміршеңдігі де сол кастерлі рухтан бастау алған.

Жас ұрпақ санасына патриоттық сезім ұялатудың да сара жолы осы асқақ рухты мәңгі дәріптеуде жатыр.

Осыдан 67 жыл бұрын рейхстагтың маңдайында желбіреген ұлы рухтың байрағы әлемдегі миллиардтаған адамзат баласының есіне Ұлы Жеңістің оңайлықпен келмегенін салып тұр.

Миллиондардың қаны.

Аналардың зары.

Жесірлер мен жетімдердің көз жасы.

Жер-Ананың қанға бөккен жаралы құшағы.

Жылдар жылжып, айлар аунағанмен, ұмытылмас қасирет, жазылмас жараға айналды.

Осынша қасиреттің көзі тірі куәгерлері де күн өткен сайын азайып барады. Тек Рух ғана – мәңгілік.

Арам пиғылға қарсы адам қолымен жасалған ұлы ерліктерді ұрпақ санасында мәңгі жанғырту үшін сол Жеңіске қолымызды жеткізген асқақ рухымыз аласармауы керек.

Соғыс салған жарадан арылған жоқпыз. Арыла алмаспыз да. Өйткені, мезгілсіз құлаған шаңырақтардың, ессіз төгілген қан мен көз жасының орнын толтырар, бомбалармен ойрандалып, боздақтардың қанымен суарылған Жер-Ананың жарасын жазар күш жоқ шығар. Тек, жеңімпаз рухты қастерлеп, аға буын ерлігін лайықты дәріптеу арқылы соғысқұмар пиғылдың мысын басып, бейбітшіл ұрпақтың тірлігін берекелі, бірлігін бекем етеріміз ақиқат.

Ұрпақтар сабақтастығын ұран еткен игі істер өз жемісін беріп жатса, ұл-қызымыздың бойынан ұшқын атқан отансүйгіштік рух егсемен еліміздің еңсесін биіктете түсері даусыз. Тек, ендігі ұрпақтың ұшқын атқан өр рухы сұрапыл майдан шебінде, соғыс өртінде емес, өркениет бәсекесінде шыңдалсын!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

БІЗДІКІ ДАРХАНДЫҚ ПА, ДАРАҚЫЛЫҚ ПА?

Дүйім дүниеде қазақтай дархан, қазақтай қонақжай халық бар ма екен, сірә?

Өзге ұлт өкілдеріне өгейлік көрсетпек түгел, құшақ жая қарсы алып, төрімізге оздырғалы қашан. Ұятына, нәсіліне қарамай, баршасын бауырымызға бастық. Жатсынған жоқпыз. Жатсынбаймыз да.

«Кең болсаң, кем болмайсың» деген бағзы бабалардың ұлағатын ұран етш, кімге болса да, жантайса жастық болуға жарап келсіміз. Ешкімді өзекке теуш көргеніміз жоқ. «Жақсыда жаттық жоқ» демекші, жаратылысымызбен біге қайнасқан жарқын қасиетіміздің бірі де, бірегейі – осы дархандығымыз. Қазақтың даласы қандай кең болса, пейілі де – сондай жазира. Дархандық бізге даладан дарыған.

Жатсыпбай, жайсаңдық таяытудан жамандық көрген жеріміз де жоқ. Тәуелсіз Қазақстан ұлы достықтың бесігіне айналды. Қазақстандық қоғамдағы ұлтаралық татулық саяси тұрақтылыққа негіз болып, Тәуелсіздігіміздің нығаюына зор септігін тигізуде.

Әрине, халықтар достығы жарасым тапқан жерде жамандық атаулыға жол жоқ екені де ақиқат. «Достық» деген ұлы ұғымның аясында біз Қазақстанды мекен еткен әр ұлт диаспорасының өз мәдениетін, әдет-ғұрпын, салт-дәстүрін, тілін, дінін өркендетуіне, дәріптеуіне жағдай да жасап отырмыз. Қазақстан халқы Ассамблеясын да құрып, «Біз – достықпен қуаттымыз!» деп ұран салып жүрген бірден-бір мемлекет – Қазақстан. Кім ішсе де, қанша ішсе де ортайып жатқан Қазақстанның қазаны жоқ. Алла берерін тауыспасын! Достығымыз мызғымасын!

Ынтымақты ымыра еткен осындай игі тілекті сөзіме кіріспе етіп, енді айтарымды айтайын.

Үміт пен күдік, сенім мен күмән. Бір-біріне ықылымнан дес бермей келе жатқан осы бір керіпағар ұғымдар біздің бүгінгі қоғамда шиеленіскен жағдайда бетпе-бет келіп тұрған сияқты. Қайсысы жеңер екен деп қарап отыруға тағы болмайды. Сондықтан да, қолға қалам алып, баршаға ой салу мақсатымен оқырман қауымға оймақтай ойтүрткі арнағанды жөн көрдім.

Менің үмітім де, сенімім де – саясаты сабырдан саяқ кетпеген, сара жолдағы Қазақстан мемлекетінің жарқын болашағы. Қарқынды дамып, қарышты қадамдар жасап келеміз.

Ал, күдігім мен күмәнім ше? Күдігім де, күмәнім де – күпгі. Өйткені, ұлттық болмыс қалыптастырамыз деген ұлы мұрағымызға кедергілер мен қастандықтар көбейіп келе жатқан сияқты.

Мәселен, біздің қоғамға еңдей бойлап келе жатқан әртүрлі пияғылдағы діни ағымдар мен секталар күдігіміз бен күмәнімізді ұлғайтпай қоя ма? Өз тілінен жерініп жүрген жастарымыз аздай, енді өз дінінен жерінушілер жауыннан кейінгі саңырауқұлақтай қаптай түсуде.

Ашу-ызаңды кемеріне келгірер осындай келеңсіздікпен күресіміз қаншалықты деңгейде мардымды? Өте мардымсыз. Болашағымызға түнере төніп тұрған қаратүнекпен күресте танылып жатқан дәрменсіздігімізді дәлелдеуге мысал жеткіз жатыр.

Арбауға түсіп, адасып жүрген баласына үйдегі ата-ана «ай» дейтін ажа болуға, қоғам (оның ішінде билік, құқық қоғау органдары, мектеп, оқу орындары т.б бар) «қой» дейтін қожа болуға жарамай отырандынын қалай жасыруға тиіспіз? Жасыра алмаймыз, әрине.

Ал, әртүрлі дини ағымдар мен секталардың түпкі мақсаты жүзеге асып жатса, оның салдары бірді-екілі отбасыларға ғана емес, тұтас мемлекет үшін зор қатер екенін неге қаперімізге ілмейміз? Осындай жымьсқы әрекеттің артында кім тұрғанын, не тұрғанын білеміз бе? Оларға қарсы қандай амал, қандай әрекет жасап жатырмыз? Шарасыздық танытқаннан басқа амал жоқ. Қарсы амалыңыз не? Біз керісінше сол теріс пиғылды топтың мақсатқа жетуіне жол ашып, өзіміз жағдай жасап отырмыз. Біздің тәуелсіз қоғамды қожыратуға ұмтылған «дінсіздердің» қолаптасын үрлеп, қолтығына су бүркіп жүргеніміз өкінішті-ақ.

Осы тұста тағы бір шегініс жасап, қазақы болмысымыздағы жалғанда жоқ жайбырақаттық пен қонақжайлықтан шығатын осалдығымызды айта кетейін.

Келген қонаққа «Төрге шық» деп төрге оздырып, сыбаға-мәзірін жасап, ас-суымызбен бірге ағымыздан жарылып сырымызды жайып салатын халықпыз ғой. Ал, әлгі мейманның келген шауасын бар сый-құрметті көрсетіп, атына қондырып, қолына шылбырып ұстатып тұрып сұрайтын әдетіміз тағы бар. Асынды ішіп, сырыңа қаныққан қонақ сенің осал тұсыңды тұспалдап тұрып бұйымтайын айтқанда меселін қайтаратын менмендік көрсете алмаймыз.

Кәрі-жасымызды шоқындыруға айналған әлгі сектанттардың әрекеті тура осындай. Олар келді. Біз құшақ жая қарсы алдық. Төрімізді ұсындық. Мақсат-мүддесін түпкілікті зерттеп жатпай-ақ, ресми тіркеуден өткіздік. Енді олар тайраңдап жүр. Тайраңдамай қайтсын? Тайраңдатып қойған өзіміз. Тайраңдағанын тамсана тамашалап, өз бетімізбен отырсақ жақсы ғой. Қосыла тасыраңдап жүргенімізді қайтесіз...

Басқасы – басқа, кеше ғана өткен әлдебір діндегі халықтың «Әулие Валентин күмі» деген мерекесін мейманамыз тасып тойлағанымызға не жорық?

Егемен еліміздің ең ұлы мерекесі – Тәуелсіздік күнінде ресми жиын өткізумен, жыл басы – Наурызда киіз үй жағалап, наурыз көже ішумен шектелетін едік. Әлгі «әулие Валентин» мерекесінде

гүрлі ойын-сауық, думанды кештер ұйымдастыратын болып алдық. Бірімізді-біріміз құрақ ұша құттықтау, сүйіктімізге сыйлық жасау үйреншікті дағдыға айналып алды. Тіпті, бұл мерекені атап өтуге мектептер ерекше көңіл бөліп, Қыз Жібек пен Төлегеннен, Қозы Көрпеш-Баян Сұлудан садаға кеткір әулиесымақ Валентиннің рухына айрықша тағлым стип жүргендері жаныңды күйзелтеді. Мектептерде осы мерекеге орай ұйымдастырылған ойын-сауықтар мен би кештерін былай қойғанша, мереке қарсаңында мектеп дәліздеріне арнайы жәшіктер қойылады екен. Сабақты санадан ысырып тастап, өзіміздің тікелей ықпалымызбен махаббат машақатына түскен бозбала мен бойжеткен осы жәшік қызметін пайдаланып бір-біріне сүйіспеншілік сезімдерін, шынайы тілектерін білдіретін көрінеді. Не деген маскара?! Мектеп әкімшілігі осындай маскараға қалай жол беріп отыр?

Бұрын жастардың әбес қылығын көргенде «Осы жастар қайда барады?» депші едік, ал, бұны ордаларындағы мына жағлайды көріп, «Жастарды қайда апара жатырмыз?» деген сауал санамызға еріксіз шығмалады екен.

Әулие Валентин күнінен, яғни, өзіміз ұйымдастырып берген «ерекше мерекеден» ұмытылмас әсер алған жастар өз ұлтының тілінен, дінінен, болмысынан жерінбей қайтсін?!

Осының бәрінс көңіл жықпас көңілшектігіміз кінәлі сияқты көрінеді де тұрады маған. Епкімді өкпелетпеуге тырысып тұрамыз ғой. Біреудің қансығын таясық көретін аңғалдығымыз қай күні орға жығар екен?! Өзгенің дінін де, тілін де жатырмамай қабылдап жатырмыз. Енді мерекелерін де тойлауға көшігік.

Мұнымыз дархандық па, әлде даракылық па?

«Кен боламыз» деп жүріп, таза кемтар болып қалмасак жарар еді. Қайда бара жатырмыз?

«Қазыналы өмір» газеті, 2008 жыл.

ЖАСТАР НЕГЕ ЖАТЫРҚАП ЖҮР?

Иә, қай заман, қай қоғамда да жалынды жастар сол қоғамның жарқын болашағы саналған. Тұғас қоғам жастарға сенімнің серпінісін, үміттің үкілісін артқан. Бүгін де тура солай. Ал, сол сенім мен үміт қаншалықғы деңгейде ақталып отыр? Мәселе – осында.

Әлкисса.. Әңгімені әріден бастайық.

– Бүгінгі жастар не болып барады?

– Жастар бұзылып кетті.

– Жастар – қатыгез.

Жастардың атына осындай мазмұнда айтылып жатқан өткір сынды қай ортада болмасын, естіп жүрміз. Тұрмыста да, қоғамда да. Тіпті, кейде жастар бойындағы жат қылықтарды тілге тиек ете отырып, «ақырзаманның» жақын қалғаны туралы суық хабар да таратып жібереліміз бар. Әйтеуір, жастар жайында жақ аша қалсақ, өте кінәшіміз.

Сонда жастарды кінәлауға келгенде тым «асыра сәтсеушілікке» жол беріп отырғанымызды түсінеміз бе?

Ұрпақ тәрбиесінің алтын қазынасы саналған бағзыдағы бабаның ұлылығы мен даналығын кәдеге асыра алмай отырған қоғамымыз жайында шынайы пікір айтудан қашқақтап жүрген де өзіміз.

«Ақырзаман жастары ғой» деген пікірден әрі аса алмай отырған аға буын өкілдері немесе қоғам жастардың рухын ауыздықтап, санасын сансыратып отырған оздерінің осы біржақты пікірі скенін түсінсе екен деймін. Сонда ғана біз кінәні жастардан емес, өзімізден іздер едік.

Менің бұл пікірім қарсылыққа ұшырайтынын да білемін. Сол үшін осы пікір белдеуіне ат байлауымның себебі мен салдарын түсіндіре кетейін.

Біріншіден, қазақ сынды ұлы халықтың ұландарында ұлттық рух жетіспейді. Ұрпақ тәрбиесін тек орта білім беретін мектеп деңгейінде шектеп отырмыз. Жастар үшін қоғам мектебінің есігі тарс жабық. Бабалар ұлағаты мен даналығы сана мұражайының жәдігеріне айналған. Жастардың қоғамдық белсенділігін арттыруды ойлап отырғанымыз шамалы. Жастар саясатын жарқын істерге негіздей отырып жүргізілгеннің орынына жарнама күйінде қалдырып отырғанымыз тағы бар.

Екіншіден, Еябасымыздың жастар саясағы төңірегінде биік мінбелерден көтерген игі бастамалары жергілікті деңгейде нақты шешім таба алмай отыр. Қоғамдағы жұмыссыздар үлесінің басым бөлігін 18-30 жас аралығындағы жастар құрайды. Жауапты қызмет тізгінін зейнет жасындағы «ақсақалдарымыз» бергісі жоқ.

Үшіншіден, «жастардың деп – пашақор» деген жаманат жалынды жастардың жігерін құм қылып келе жатқаны білгілі. Алайда, қоғамдық дертке айналып, өсімізді алған есірткі бизнесінің басты тегігі кімнің қолында екеніне ой жүгіртіп көрдік пе? Оң сеніз жасар жасөспірім есірткі саудасын сапырып, шекарадан ерсіп-қарсы есірткі алып өткізе ала ма? Жоқ, әрине. Мұнда да мемлекеттік жауапты қызметтегі шенді шенеуніктердің қолтаңбасы бар. Есірткі бизнесінің «крышаларына» құрық салынбай, жастарды нашарлықтан арашалаймыз деген бос әурешілік.

Төртінші себеп – өте қаршайым. Салауатты өмір саятын жастар арасында насихаттау саналы түрде жүргізілмей келеді. Мәселен, спорттың қай түрін аласыз да, бұқаралық сипаты – кемпіні. Спорттық жарыстарды тек меркелерде ғана амалдың жоқтығынан ұйымдастырамыз. Спорт мерекелік сипаттан бұқаралық сипатқа ауыспайынша, жастар арасындағы қылмыс, нашарлық тыйылуы сқиталай.

Бесіншіден, отбасындағы тәрбие олқылықтары жастар өмірін орны толмас өкініштерге ұрындыруда. Карьера қуғая ата-ананың жұмысбастылығы жастардың теріс жолға түсуіне бірден-бір себеп болып отырғанын жасырып қалу мүмкін емес.

Індетіп зерттеп, жіпке тізгендей етіп жаза берсек, жастардың «арыстандай айбатын, жолбарыстай қайратын» тұмшалап тұрған себеп те, салдар да жетім артылады. Ал, осы себептер мен салдарлар қоғам нығындағы ауыр жүк, зор жауапкершілікті танытса керек. Осыдан барып кімнен кімнен іздеуге болады? Жастардан ба, әлде жастарға жағдай туғызбай отырған қоғамнан ба?

Осы сауалдың жауабын талғам таразысына салып, саналы тұрғыдан саралайтын кез жетті.

Әрине, жастар бойындағы жат қылықтардың етек алуына біржақты пікір айтып, бір ғана қоғамды кінәлаудан аулақпын. «Ертенгі ел тұтқалары» туралы жағымсыз пікірге жастарымыз да өз тарапынан қозғау салуда.

Жалпы, бүгінгі жастар «жаһандану» жұтқыншағына жұтылуға дайын тұр. Онсыз да сліккіш, еліктегіш жастардың толқулы психологиясына қоғамдық тұрғыдан дұрыс бағыт беру, толыққанды қолдау көрсету – мемлекеттің ең бір қастерлі міндеттерінің бірі.

Жастары жарамсақ қоғам үшін қасіреттің қақпаны алыс емес екенін екiнiң-бiрi түсiнедi де, мойындайды.

Әртүрлі дини ағым азуында арандап жатқан жастарға қоғам мен мемлекет тарапынан сауықтыру жұмыстарын жеделдетпейінше, «жарқын болашақ – жастар қолында» деп ұрандаған прагматизм еш нәрсеге тірек болмайтыны бесенеден белгілі. Сонда жастардың өз дін мен өз тілінен жерініп, жарамсақтанып жүргеніне көзжұмбайлық танытып отыра бермекпіз бе?

Рас, бүгінгі жастар психологиясында өзгеше күштің ықпалы басым. Бүгінгі таңда жастарымыздың санасын жаһандық теория жаулап алған.

Бұрынғы мен бүгінгінің жастары жайында салыстырмалы тұрғыдан сөз қозғайтын болсақ, әрине ұлттық рухтың ұшқынын аңғару, өмірлік дәстүрдің тым болмаса, сарқыншағын аңдау қиынның қиыны-ау.

Бабаларымыз ұлына «он үште – отау несі» деп өмір мектебінің қақпасын ерте ашқызғанда өз әулетінің дәулетін ғана ойлаған жоқ, еддік мұратты қоздеді. Ұрпағының отауы мен қотанын сайлап, басына үй тігіп, алдына мал салып берген әке баласын мың мәрте сынақтан өткізіп, оны өмір сынына әбден даярлаған еді. Ауызы дуалы ақсақалдардың әңгімесін тыңдатып, соларға қаршадай ұлын атқосшы қылғанда, бабаларымыз ұтылып па еді?! Керісінше, далалық пәлсападан нәр алып, ғамыр тартқан саналылық мектебі жас өркенді шынайы азамат етіп тәрбиелеп шығарды емес пе?!

Ал, бүгінгі ұрпақ тәрбиесінде ше? Бүгінгі ата-ана мансап жолында шаршап жүр. Карьера жолына бар алтын уақытын сарп еткен әке мен шеше ұядағы ұл-қыз тәрбиесіне бас қатырмайды. Ұялы телефоны бар, ақшасы бар. Басқасының бір жөні болар. Ал, мұндай жауапсыздықтың ақыры бір шаңырақты ғана емес, тұтас ұлтты немесе тұтас мемлекетті опық жегізетінін қайсымыз ойлап бас қатырып жатырмыз?

Мұндай мысал толып жатыр. Мәселен, ат жалын тартып мінген бұрынғының бозбаласы асау үйретіп, аргымақ мініп жүрген болса, бүгінгінің «түбіт мұрттары» компьютерге байланған. Сондай-ақ, сайын далада тазы жүгіртіп, саяткерлік құрған бабаның орнын бүгін ит-

мысығын мойнына асқан, тіпті оны аймалап, искейтін бозөкпелер басты.

Айналып келгенде, осы келенсіздіктердің барлығында қоғамның ықпалы басым. Жастар саясатын өз мәнінде жүргізе алмай отырған «жарымжан» идеологиямыздың кемістігін жасырып қала алмайтын шығармыз. «Жастар бұзылды», «жастарда ұйымшылдық жоқ», «қоғамға идея айтатын жастар жоқ» деген кінәмшыл пікір жастарды жалындатпайды. Керісінше, бықсып жанған шалаға айналдырады. Мұндай өсімқұрайдылық ұлтты орны толмас қасіретке ұрындырар «ұлы қателіктер» қатарына жататынын дәлелдеп жату керек емес шығар.

Осы орайда еврейлердің ұрпақ тәрбиелеу тәсілін тілге тиек еткім келеді. Еврей деген халық ұрпағының санасына кшкентайынан «Сен – мықтысың! Сен – кемсітпесің! Дүниеде бізден асқан ұлы, бізден асқан данышпан ұлт жоқ. Сен – дарынды ғалымсың!» деген ұғымды күйіш өсіреді екен. Адамзат тарихындағы теңдесі жоқ жетістіктер мен ашыған жаңалықтардың басым көпшілігі осы еврейлердің еншісінде екенін мойындаған соң, ұрпақ тәрбиесіндегі әлгі тәсілі тиімсіз деп қалай айтуға болады. Бұл – «еврейлік рухтың» жеңісі.

Бізде де ұрпақ тәрбиесін жүйеге келтірмей болмайды. Кеше ғана «Жас Отан» жастар қанатының съезінде сөйлеген сөзінде Қазақстан Республикасының Президенті Н.Назарбаев жастарға мемлекет тарапынан көрсетілер қамқорлық аясын кеңейту керектігіне ерекше тоқталды. Жастар үшін тың мүмкіндіктер мен тиімділіктерге қол жеткізетін мемлекет басшысының сол байсалды бастамалары жергілікті жерлерде баянды түрде шешім тауып жатса нұр үстіне нұр болар еді. Күні бойы саралап, көлемді мақалаға жүк қылған қыруар мәселе жергілікті атқарушы биліктің құзырындағы небары үш бөлімнің ғана функционалдық міндеті деп айтар едім. Олар – ішкі саясат, мәдениет, спорт және дене тәрбиесі бөлімдері. Осы бөлімдер жастар саясатын жүйелі жүргізбейінше, қоғам ілгері баспайды.

Өкінішке орай, жастар саясатына жергілікті бюджеттен бөлінген қаржы – бақылаусыз. Ал, жоспарланған іс-шара қағаз жүзінде ғана өткізіліп, әлгі бөлімдердің ресми есеп берер уақытында ғана кәдеге асып жатыр.

Жас ұрпақты бабадан қалған асыл мұрамен сусындата білсек, маскүнем ұлдар мен жезөкше қыздар қатары сирейтін еді.

Айтып-айтпай, не керек... Жасарға жағдай жасамасақ, біз кімге сенеміз? Қойнауы толған Қазақстан байлығының мұрагері кім?

«Қазыналы өмір» газеті, 2008 жыл.

БІЗ – ТӘУЕЛСІЗ ҚОҒАМДАҒЫ ТӘУЕЛДІ БАСПАСӨЗДІҢ ЖАУЫНГЕРІМІЗ

Маусымның соңғы жексенбісі – бұқаралық ақпарат құралдары қызметкерлерінің кәсіби мерекесі. Қай мереке болмасын, көлдей дастарқан жайып, көлгірсіп тілек айғудан аса алмай келе жатқанымыз шындық. Кез келген кәсіп иесінің жылына бір айналып келетін кәсіби мерекесі бар. Марапатқа да, мадақтауға да осы мерекке қарсаңында қарық болып қаламыз. Мерекеде мықтап құрметтен тастаған соң, сол кәсіп иесінің мұнына да, мұқтажына, сырына да, пазына құлақ аса қоймайтын «топ мойындығымыз» тағы бар.

Менің бұл жолғы оқшау пікіріме бүгінгі баспасөздің батпандай проблемасы. БАҚ-тың қоғамдағы беделі мен бағыты жүк болмақ.

Тәуелсіз Қазақстанда қалыптаса бастаған демократиялық қоғамдағы баспасөздің алған бағыты, бағындырған биігі турасында сөз қозғар болсам, жалпы, баспасөзді «кешегі», «бүгінгі» деп ұстанған бағытына, сол дәуірдегі қоғам тынысына үн қосу дәрежесіне қарай бөлуге болады. Ал, қай қоғам, қай заманда да баспасөздің көтерген жүгі ауқымды болған. Қоғам баспасөз назарынан тыс қалмаған.

Кез келген дәуірдегі қоғамдық-саяси құбылысқа қолдау көрсетсе де, қарсылық білдірсе де, алғашқы болып пікір айту бақыты баспасөзге бұйырған. Жеке редакцияның көзқарас-пікіріп былай қойғанда, жекелеген мүдделі топтар, қоғамдық қозғалыстар мен ұйымдар да өз айтарларын баспасөз арқылы айтқанын, айтып жүргенін, айта беретінін ұмытуға тиіс емеспіз. Сондықтан да, баспасөз қашанда қоғам айнасы болып келген. Енді осыған Алаш көсемі Әлихан Бөкейхановтың XX ғасырдың басында айтқан «Газета – халықтың көзі, құлағы, һәм тілі» деп айтқан анықтамасын қосыңыз.

Қазақстан мемлекеті өз тәуелсіздігін жариялағаннан бергі уақытта небір тарихи кезеңдерді басынан өткерді. Еліміздің даму кезеңі экономикалық дағдарыспен басталды. Ел басына күн тумаса да, «балапан – басына, тұрымтай – тұсына» деген ауыр жылдарды бастан өткердік. Елбасымыз Н.Назарбаевтың сындарлы саясаты арқасында біздің тәуелсіз қоғам тынырықтан тез шықты. Тарих сахнасында «Қазақстан» деген әлеуеті зор мемлекет қалыптасты.

Экономикалық-қаржылық ауытқушылық, саяси реформа, халықтың әлеуметтік тұрмысы, бәрі-бәрі алғашқы кездегідей емес, өз арнасын тапты. Осындай мазмұнда қалыптасқан қазақстандық қоғам мазасыз күйден арылып, мамыражай күнге жеткенін де көріп отырмыз. Дәл сондай сындарлы сәтте Қазақстан баспасөзі Тәуелсіздікке тірек бола отырып, Елбасының сабырлы саясатына салиқалы тұрғыда қолдау көрсете білді деп айтуға әбден болады.

Мәселен, парық жүйесінің талаптарын қарапайым халыққа түсіндіру, жаңа тұрпаттағы қоғамды насихаттау, игі бастамаларға қолдау көрсету барысында баспасөз маңызды да, қастерлі міндеттерді абыроймен атқарды. Ел көңілінде жарқын болашаққа деген серпінді сенім, үкілі үмітін түбегейлі ұялауына баспасөз шексіз ықпал етті.

Ал, енді «медальдің екінші жағы» бар емес пе?!

Біздің қоғам – демократиялық қоғам. Демократия талаптары әлем елдерінің даму тарихындағы тәжірибе көрсеткендей, қоғам дамуына зор қозғаушы күш болғаны белгілі. Ал, біздегі демократияның атын жамылып, ел ішине іріткі салуды көздеген кейбір оппозициялық топтар ашық қоғамның теориялық талаптарына сүйеніп, баспасөз шоқпарын пайдаланып, мемлекеттік мүдденің абыройын төгуді көздеді. Тіпті, басында қалғалы азаматтар отырған әлгіндей топтар өз алдына газет, телеарналар ашып алып, мемлекеттік саясатты сүріндіруге асықты. Өткір сын айтамыз деп, қарапайым халықтың берекесін қашырды. Жазылғанды оқыған қара танитынның бәрі саяси сауатты емес еді. Әлгі топтар, сол топтардың мүддесін көздеген басылымдар мен телеарналар қарапайым халықтың барлығы бірдей саяси сауатты емес екендігін, яғни, ұрымтал сәтті пайдаланып, ұрандаудан жалықпады. Жалған сын, негізсіз айтылған пікір жариялау арқылы саяси ұпай жинаған осындай топтар мен байсалдылықтан ажырап қалған кейбір ба-

сылымдар ертегі ұрпақ ардақтайтын абыройлы іс тындырды деп айта алмаймын.

Әрине, пікір қайшылығы болмайынша қоғамның ілгері дамуы мүмкін емес. Дегенмен, тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында «өтпелі кезеңді» бастан өткерген біздің қоғам «тіссе – терекке, тімесе – бұтаққа» деген пиғылдағы жөні-жосықсыз сынға емес, игі бастамаларын қолдауға зору еді. Осы орайда, біздің кейбір бұқаралық ақпарат құралдары осалдық танытқанын қынжыла айтуға болады. Дәл осы тұста мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың тәуелсіздікті нығайтуға зор ықпал еткен «Әуелі – экономика, сонан соң – саясат» деген қағидасын ерекше құрметпен құтар едім. Экономикасын естен шығарып, саясаттың сабасын сапырған көршілеріміздегі саяси ахуалды көріп отырмыз. Түрлі-түсті революция сипат алып, билік абыройсыз қалды. Халық атой салып алаңға шықты. Міне, осының бәрі – ынтымақ пен ымыраны ойламай, халықты арандатқан саяси күшгердің әрекеті. Ал, бұл арада баспасөздің де ықпалы жоқ деп кесіп айту мүмкін емес.

Жаппы алғанда, әлем назарын өзіне аударған Қазақстан мемлекетінің бүгінгі шыққан биігінде оның баспасөзі де тұр. Өйткені, байсалды бағыт ұстанып, байыпты ой қозғаған басылымдар ұлы мақсатқа жол ашқан мемлекеттік саясатты қоллады. Қолдап қана қоймай, жас мемлекеттің толыққанды, іргелі ел болып қалыптасуына зор ықпалын тигізді.

Осы орайда, кейбір көңілдерде өткір жазған басылымдар мен өткір айтқан телеарналар қоғамның дамуына кері ықпалын тигізді ме деген заңды сауал бой көгеруі мүмкін.

Жоқ, мүлде олай емес. Мен айтып отырған демократия талабы мен кейбір оппозициялық топтар мүддесі екеуі екі басқа әңгіме. Негізсіз сын айтып, «атой салып, аттан шақырған» кейбір басылымдардың әрекеті кәсіби маман ретінде менің көңіліме қонбайды. Сын айтылу керек. Бірақ, орынды, дәйекті тұрғыда айтылуға тиіс. Тәуелсіздігіміз тәй-тәй басқан 90-шы жылдардың өзінде аға басылым «Егемен Қазақстан» газетінде белгілі қаламгерлер, қоғам қайраткерлері Шерхан Мұртаза мен Камал Смайыловтың бір-біріне жазған хаттарының жариялануын қоғамға айтылған өткір пікір емес деп айта аламыз ба? Айта алмаймыз. Әрине. Қос қайраткердің бұл хаттарын қазақ баспасөзі тарихының алтын көмбесіне айналды десе

де болады. Міне, баспасөздің демократиялық бағыттағы ұстанымы. Сол хаттарды жариялағаны үшін «Егемен Қазақстанды» жаптырып, аға басылымның сол кездегі бас редакторы Уәлихан Қалижанды аттырып тастаған жок қой. Ақын Мұхтар Шахановтың тіл туралы. Желтоқсан оқиғасына қатысты апына айтқан жанайқайын да мемлекеттік тапсырыс орындап отырған басылымдардың өзі жарыса жариялады. Біздің бүгінгі баспасөздің ең басты осалдығы сол, осындай мазмұнда өрбіген саликалы қоғамдық пікірге жұтан. Ал, өз көссмінің көсегесін көгерткісі келген «сары басылымдар» «от басы-ошақ қасының» өск-аяңынан саяси астар суыртпақтап, атойлап жүр. Ал, осындай мазмұндағы пікірлер алаңына айналған газеттерді қаладағы баласына тапсырыс беріп, саттырып алып окитын ауылдың қариялары көшеде болсын, құдайыда болсын, саясат тақырыбын сапыра қозғап жүр. Әрине, сараптама жасап жатқан жок. Әлгі саяси солырлардың солқай пікірін сол қалпында айтып, көшенің саяси ахуалына «көсем» болғысы келеді. Осы да баспасөз ортаға салған қоғамдық пікір ме?!

Жалпы, біздің баспасөзде тағы бір осалдық бар. Қай тақырыпты қауласақ та, сөз түнінін құрылтайшы мүддесіне экеп преіміз.

Осы жерде барша журналистер қауымы мойындауға тиісті бір жағдай бар. Біз – тәуелсіз қоғамдағы тәуелді баспасөздің жауынгеріміз. Жарықтық Әлихан айтады: газет – халықтікі. Ал, біздің құрылтайшыларымыз айтады: менің ақ дегенім – алғыс, қара дегенім – қарғыс. Бұқаралық ақпарат құралдарындағы осы тәуелділік тізе бүкпей келеді. Негізі газетті халықтан окшаулау дұрыс емес.

Газет құрылтайшының қолшоқлары емес, кснесшісі болу керек. Сонда ғана қоғамда әділдік салтанат құрады. Кешегі қазақтың ұлы ханы, қазақ мемлекеттігінің негізін қалаушы Абылайға керек кезінде кеңес беріп, орақ тіл, от аузымен бағыт берген Бұқар жырау – сарай ақыны емес қой. Сол Бұқар Абылайға «кеше Төле бидің жылқысын баққан ұл едің» деп ханның өткен өмірін өлең өзсіне айналдырғанда Абылай «сырымды аштың» деп Бұқарға өкпелеп немесе басын шаптырып тастаған жок еді ғой. Ханға ақыл айтып, кеңес берген Бұқар да, Бұқардың берген бағытын намыстанбай-ақ ұстанған Абылай да тарихта қалды емес пе?!

Бүгінгі билік пен баспасөз арасында осындай ізгілік қалыптасуы керек. Кез келген бұқаралық ақпарат құралына құрылтайшы болып

отырған тұлға, мейлі ол әкім болсын, мейлі бизнесмен болсын, мемлекеттік мүддеден ауытқымауы тиіс. Ал, мемлекеттік мүддедің астарында сол мемлекетті құрайтын халық бар. Халық тағдырын жеке бас мүддесімен алмастыру құрылтайшыны да, баспасөзді де ұшпаққа шығармайды.

Сондай-ақ, баспасөз бетінде жарияланған сынды дәйекті, дәйексіз деп екіге бөлшіп қарауға болады деген пікірімді ортаға салып көрейін. Біздің қоғамдағы тағы бір осалдық – жарияланған сынды ауыр қабылдаймыз. Соның әсерінен қаппа жерден орынды жазылған сынға өкпелеп, тілгі, сотқа шағымданып жататындар да бар. Сынға қатысты мәселені кеңірек өрбітетін болсақ, «Сын түзелмей, мін түзелмейді» деген халықтық қағиданың өзінде зор мән жатыр. Өкінішке орай, осы сөздің мәнісін түсінбей келеміз. Сынның мақсаты – белгілі бір лауазым иесін мұқату емес, елдің ортақ игілігіне нұқсан келтіріп тұрған олқылықты жойып, істі ширату. Осыны түсінбейтін кейбір лауазымды тұлға «Абыройымды аяққа басты, намысымды қорлады» деп сынды жазған авторға, оны жариялаған газетке, жариялауға қол қойған редакторға тонтеріс қарап шыға келеді. Сыннан салнақалы түрде қорытынды шығаруға ұмтылғанның орынына соғ билігіне жүгініп, моральдық шығын талап етіп жататындары да бар.

Мұндай жағдай өз басымда да талай кездесіп.

Мәселені өзекті көтеріп, өткір айтудағы журналист шеберлігі өз алдына, мұндай даулы мәселеде жазылған сынның дәйектілігі, берілген ақпараттың дәлдігі басты роль атқарады. Сынның қоғамға етер ықпалы ерекше екенін түсіне тұрып, әлгіндей әрекеттерге барып жататындарға таңым бар.

Қазақ баспасөзінің басындағы тағы бір өзекті мәселе – маман тапшылығы. Бұл құбылыс – орыс тілді БАҚ-тарға қарағанда, қазақ тілді басылымдарда өзектілігі басым болып тұрған жәйт. Журналистика саласына баруға жастардың қашақтауының басты себебі – бұл сала қызметкерлерінің әлеуметтік ахуалы. Бір сөзбен, әрі түсінікті тілмен айтқанда, жалақының аздығы. Бұлайша күрделенген ахуал неге тек қазақ тілді БАҚ-қа ғана? Өйткені, біздің қоғамда әлі де ресми тілге, яғни, орыс тіліне басымдық беріліп отыр. Ол басымдық қай тұрғыдан болуы мүмкін? Мемлекеттік тапсырыс негізінде белгіленетін қаржы мөлшері бірдей. Кез-келген дамыған мемлекет-

тер баспасөзінің қаржы көзі жарнама болып табылады. Тәжірибе мен ресми зерттеулер көрсетіп отырғандай, АҚШ-тағы, басқа да мемлекеттердегі беделді басылымдар қаржы қажеттілігінің 80 пайызын жарнама есебінен шешеді екен. Ал, қаржы қажеттілігінің қалған 20 пайызы тұрақты жазылып оқитын оқырмандар төлемі арқылы реттеледі. Оларда мемлекеттік тапсырыс деген мүлде жоқ. Ал, бізде ше? Бізде жарнама беруші қалталы бизнесмендердің қай тілде сайрап жүргенін ескерсек, қазақ басылымдарындағы жарнаманың орыны бос тұратыны озинен-өзі түсінікті болмай ма?! Жалғыз жарнама емес, бізде орыс тілді басылымдардың оқырмандары әлдеқайда көп. Тек мемлекеттік тапсырысқа емініп, бюджет қаржысына масыл болып отырған баспасөз қалай өткір болмақ, өз қызметкерлерін қалай қарық қылмақ? Міне, баспасөздегі тәуелділік қайдан шығады?!

Сонымен қатар, мемлекеттік тілдегі әр басылым, мейлі ол республикалық, мейлі облыстық немесе қалалық болсын, өз алдына мектеп болып қалыптасуы керек деп ойлаймын. Олай болмайынша қазақ тілді басылымдарға маман тұрақтау мәселесі күрделі күйінде қала бермек. Тәжірибелі мамандар соңынан ерген жастарға тек жазу-сызуды ғана үйретіп қоймай, оларды төзімділікке, табандылыққа баулу керек. Өз басым 1999 жылы Ө.А.Байқоңыров атындағы Жезқазған университетін бітірген соң Жезқазған қалалық «Ди-дар» теларнасында қатардағы редактор болып қызмет еттім. Аймақ журналистикасының ұстаханасы саналатын «Ди-дар» теларнасында өзімнің қызметтік жолымды бастағаным өмірлік бағыт ұстануға, кәсіби шеберлігімді шыңдауға үлкен септігін тигізді деп айта аламын. Университеттегі ұстазым, филология ғылымдарының кандидаты Кеңжсбай Ахметов маған университет қабырғасында жүргенде-ақ «Сеннің шығармашылық әлеуетің журналистика саласына бейім. Сондықтан, сен мектепте мұғалім болып емес, кез келген бұқаралық ақпарат құралдарында қызмет істеп, қоғамға өзіндік ой-пікір айта алатын жақсы журналист болатынына мен кәміл сенімдімін» дейтін. Ұстаздың сол үміті ақталғаны шығар, «Ди-дар» теларнасына басшылық жасап отырған аймақтық журналистикада өзіндік қолтаңбасы бар әрелі ұстаз Базарбай Әлеуханұлы сынды ұстазға тап болып, шеберлігімді шыңдауым қоғамдағы кәсіби бақытыма қауышуымның негізі болды. Базарбай Әлеуханұлы берген бағыт, ол көрсеткен өнеге-ұлағат әлі күнге дейін өмірлік азы-

ғым болып келе жатыр. Одан кейін Жезқазған аймағындағы қазақ тілді басылымдардың қарашанырағы «Сарыарқа» газетінде қызмет еткен жылдарымда сол кезде зейнеткерлікте болса да, газетпен қоян-қолтық араласып тұрған ардагер журналистер – марқұм Сайлаухан Нәкенов пен Қасым Орынбетов ағалардың шарапатын көп көрдім. Сондай-ақ, газет өндірісін, яғни, газеттегі ең күрделі саналатын секретариат жұмысын меңгеруіме Төлеш Асанов, Ахат Құрмансейітов сынды ағалар зор ықпал етті. Міне, есімін құрметпен атауға лайықты осындай ұстаздарым менің тек журналистік стилімнің ғана емес, осы бір кәсірлі мамандыққа деген шексіз ықыласымның қалыптасуына өлшеусіз еңбек сіңіргенін мақтаныш сезіммен айтар едім.

Қалай болғанда да, жаңа қоғамдағы демократиялық принциптерді меңгерген шынайы баспасөз қалыптастыру үшін жас журналистер ынтасы мен ұстаздық етер аға буын еңбегі қабысып жатуы керек деп ойлаймын. Сонда ғана қоғамдық ойға қозғау салатындай әлеуетті БАҚ қалыптаспақ.

«Қазыналы өмір» газеті, 2008 жыл.

ЕЛ БОЛАМ ДЕСЕҢ, ЭФИРІҢДІ ТҮЗЕ

Айтыла-айтыла, жазыла-жазыла жауыр болған тақырыпты несіне қаужай береді дерсіздер, бәлкім.

Алайда, өз деңгейіме тұрып, өз пікірімді ашық айтуды азаматтық парыз санаған соң, ақиқат ауылына ат шалдырып, елді алаңдатып отырған келенсіз құбылыс төңірегінде ой тербеуді жөн көрдім. Қоғамдық ойға қозғау салу арқылы заманауи заһармен уланған замандастар санасына титтей де болса сәуле берер оймақтай ойымды патша көңілдердің таразы талғамына таралғы етсем деген шынайы азаматтық пейішім де жоқ емес.

Миыма мың сан ине қадалғандай беймаза күй кештіріп, көңілдегі алаңымды ұлғайтқан мәселе – рухсыздық. Бұл – тек менің емес, тұтас қоғамның мұны. Және бұл құбылыс – жай мұн ғана емес, үлкен қатер. Ал, осы ұрпақтың ұлтсыздануы немесе тұтас ұлттың рухсыздануы деген келеңсіз жәйт қалай туындайды? Бұл індеттің пайда болуы да, таралуы да, тіпті өршу жолдары да, қозғаушы күші де – өте қаралайым.

Қазір біздің қоғамда ұлттық сананы күйретуге бағытталған «мылтықсыз майдан» жүріп жағыр. Осынау қатерлі құбылыстың негізгі факторларып есіктен еніп, төрге озған дини ескіталардың әрекеттері мен былғаныш эфирден-ақ байқап-бағамдауға болады.

Секіталар әкелген сергелден – өз алдына жеке әңгіме. Ал, менің бүгінгі ашық пікірім – ойранға толы эфир төңірегінде.

Иә, өркеніетке бет алған қоғам жедел ақпарат пен озық техникалан бас тарға алмайды. Алайда, ұлтық негіз бен ұлттық болмыстан жұрдай, дәстүрдің озығы мен тозығын ажырата алмайтын ел өркеніет көшіне ілесе ала ма?

Қай заман, қай қоғамда дабұхаралық ақпарат құралдары мемлекеттік идеологияның мақсатшылықпен сілтер қауы болып қана қоймай, саналы тұрғыда қоғамдық тәрбие құралы да болып келген. Әсіресе, біз бүгінгі таңда «электронды БАҚ» деп атап жүрген телевиденіснің қоғам үшін ағартушылық ықпалы ерекше. «Енбектеген баладан – еңксіген кәріге» дейін көгілдір экран көрсетілімдерін тамашалап қана қоймай, көкейге түйер рухани азық алып отырғанын ескерсек, біздің демократиялық қоғамдағы телетуындылар көзі қарақты көрермен талғамына сай талаш үдесінен шығып отыр ма деген сауал санамызды билейді.

Халық – тобыр емес. Сол сияқты, жаһан жаңалығына жаны құштар көрермен қауым да талғамсыздар қатарына жатпайды. Ал, сонда атысшабыс, қантөгіске толы шетелдік туындыларды қаптатып жіберген біздің отандық эфир кімнің мүддесін көздеп отыр?

Қияметтің күйін суреттеген мұндай телетуындылар өмірінің көбі өтіп, азы қалған қарттарға, өмірге деген көзқарасы қалыптасқан толыққанды азаматтарға соншалықты әсер етеді, санасын улайды деп айту қиын, әрине. Дегенмен, психологиясы толқулы күй кешіп жүрген жастарға келтірет кері әсерін кім бағамдап жатыр?

Туынды шетелдік болғанымен, эфир отандық екенін ескермей, әлгідей әдепсіз көрсетілімдерге белгілі бір деңгейде шектеу қоя алмай отырған «әлжуаздығымыз» ертеңгі күннің еселенген өкініш болатынын түсінетін кез жеткен сияқты.

«Қарлыаштын құйрығы неге айыр?» атты отандық туындыны айына-жылына бір жылт еткізетін біздің телеарналар бүлдіршіндер санасына бүлік салатын «Өрмекші адам» («Человек-паук») секілді әлдебір елдің мұлыфильмсымағын сағат сайын жарыса көрсететін дағдыны

шығарды. Кезінде «Қыз Жібек» фильмін тамашалап отырып, аңызға айналған қос ғашықтың қасіретіне егіле жылаған апа-ананың шолжан баласы Ресейдің «Бригада» фильмінен көргенін істеп, қарулы топ құрып, қылмыстық әрекетке барғанын көзбен көргенде, жастар санасына эфирдің ықпалы жоқ деп айта аламыз ба? Жоқ, әрине.

Бала көргенін істейді. Бұл – мен ашқан жаңалық емес, өмірлік қағида.

Бесіктегі сәбидің өзін бесік жырымен смес, атыс-шабысқа құрылған мультфильм көрсетіп, жұбатамыз. «Бесіктегі бала ғой. Не түсінер дейсің» деп бейкам жүргенде көз ашкалы қырғын-жорықтан басқа көрмеген сәбиміз «шошымасын» деп жастығының астына анасы қойған пышаққа қол созған күні өкіптемізден не пайда?!

Қазір елімізде қылмыс саны күрт өсіп отырғандығы байқалады. Құқық қорғау орындары үшін кез келген қылмысты ашу күрделеніп те барады. Ол – заңды да. Өйткені, қылмыс әлемінің құпиясын, оның ішінде адам өлтірудің, қарақыншылықтың, ұрлық жасаудың небір тәсілдерін, із жасырудың небір айла-шарғысын күнделікті эфир арқылы насихаттап жатырмыз. Осындай былғапыш эфирден қоғамға келіп жатқан кері әсерді тізіп, санап шығу мүмкін емес. Оған саусақ түтілі сан жетпейтін шығар.

Мектеп қабырғасында оқитын бай-манаптың балалары осыдан төрт-бес жыл бұрын қалталарындағы ұялы телефондарының маркасын айтып мақтанады дейтін. Ал, бүгін үлкен қалалардың оқушылары қорғанытын қаруларын айтып мақтанатын көршеді. Адам факторын құнсыздандырған боевиктер мен адамн сезімді аяққа таптаған порнографиялық туындыларды бала-шағасымен шай ішіп отырып тамашалайтын шаңырақтың ұлдары қойынына мылтық, қонышына қанжар салып жүрептіне таңданбайтын да болдық. Ал, сол шаңырақтың шаттығы қай күні сарқылып, қай күні қасіреттің қамытын киетіні туралы ойландық па?

«Көрсермен көзайымы» болып алған апайы көрсеткіштер арқылы ұлт санасын рухсыздандыруды мақсат тұтқан отандық эфирдің жүгенсіздігіне тиым салатын кез келді. «Ұзын арқан, кең тұсаудың» дәурені өтті. Енді кешікпеіз. Күні бойы атыс-шабыс, қарақшылықты дәріптеп, түн ортасында «Айтыс», «Тамаша» секілді ұлттық өнеріміздің мәйегін ұйқы бермей насихаттап жүрген телеарналарды тезге салып, үкімет тарапынан үкім айтатын уақыт жеткенін ескермесек,

ертең опық жейгіміз ақиқат.

Тек қана босвиктер мен порнографиялық туындылар немесе сәбилер санасын шырмауықтай шырмап алған шытырман оқиғалы мультфильмдерге ғана емес, шетелдік мелодрамаларға да шектеу қою керек деп ойлаймын. Көңілдестің көрпесінің көлемінде оқиға орбитіп, махаббаттағы тұрақсыздықты дәріштейтін шетелдің шег-шегі жоқ, ұзын-сонар сериалдары талай шанырақтың уығын күйретуге септігін тигізуде. Әйтпесе, жас шанырақтағы отағасының немесе уылының жас келіншектің от отбасына опасыздық жасауы бабамыздан мирасқа қалған дәстүр емес еді ғой. Жақсыдан шарапат алуға асықпай, жаманның кесапатына жарық көрген көбелектей үйір келетін осалдығымызды тап басып, эфирімізді жаулаған жат ел өнімдерінің кесірінен өксігімізді баса алмай қалып жүрміз!

Енді шет елден соншама туындыны сатып алуға, оның эфирдегі прокатын төлеуге жұмсалған қаржыны неге отандық киногерлерге беріп, ұлттық рухтағы туындылар түсіруге жұмсамасқа?! Әлде біздің Алшамыс, Қамбар батырларымыз Американың «Терминаторына» кем бе?

Ұлттық рухты дәріштеуге, өзгенің қансығын тансық көрмей, бабадан қалған асыл мұраны насихаттауға нист қылып, киногерлеріміз бен тележурналистеріміз ұлы мұратты қоздейтін болса, эфирді құнды дүниесмен толтыру түкке тұрмас еді. Әрине, қаржыны «ұлттық» деген журналистің еңбегіне емес, «КТК» телеарнасы сияқты Ресейдің «Окно» бағдарламасының прокатына төлейтін болсақ, отандық эфир бүтін-ертең жаңғырмайды.

Өздерінде көрсетуге тыйым салып, біз секілді эфирі жұтан елге сселенген бағаға сатқан шетелдік туындылардың негізгі мақсаты – қазақ сынды «көңілшек» елді рухсыздандыру. Бұл құбылыс мысқалдап кірген кесел сияқты. Күні ертең батпандап шығатынын ұмытпауымыз керек. Ал, ойранға толы эфирден сусындап өскен рухсыз ұрпақ ұлтты да, мемлекетті де ұшпаққа шығармайтыны бесенеден белгілі.

Кешегі кеңестік жүйені аңсап отыр демессіздер, сол жүйеден алып қалатын бір нәрсе бар еді. Ол – цензура. «Кемелденген» тұсында орға құлап, келмеске кеткен кеңестік жүйе цензураны өзімен бірге ала кеткен жоқ. Ресми цензура жоқ дегенімізбен, ол – бар. Астыртын болса да, ақиқаттың жолын кесіп жүр. Бізге керекті – бұл цензура емес, ұлттық

цензура. Біз цензураны биліктің мүддесіне емес, ұлттық мұратқа пайдаланып, республикалық деңгейде шығармашылық кеңестер құруымыз керек. Сонда ғана біздің отандық эфирді жаулап алған әлгі «қой терісін жамылған қасқырларда» құтыламыз.

Көпшілікке ой салу мақсатында жазып отырған шағын ғана ойтүрткімді мен бабалар айтқан «Ел болам десең, бесіңді түзе» деген даналық тұжырыммен түйіндегенді жөн көрдім. Бірақ, менің ойым: «Ел болам десең, эфирінді түзе» дейді.

«Қатыналы оңір» газеті. 2009 жыл.

СЕКТАЛАР СЕРГЕЛДЕНІ – ЕЛДІГІМІЗГЕ СЫН

Еліміздегі сын көгермейтін жағдайда тұрған діни ахуал бүгінгі қазақ қоғамына тұяқ серпер кез келгенін ескертін тұр. Камданбасақ, қапы қалуымыз әбдеп ықтимал. Діни мәселелерге деген бүгінгі салғырттығымыздың ертенгі ашы шындығын ашып айтар болсақ, біз «қой терісін жамылған қасқырларға» өз қолымызбен жем беріп, ұлтсыздану ұрығын ссуіп жүргендерге қатқыл қабақ таныта алмай, бейқам отырмыз.

Конституциямыз бойынша біздегі ең басты құндылық – адам. Сондай-ақ, адам факторын мемлекеттік құндылыққа балаған Ата Заңымыз Тәуелсіз Қазақстанды мекен еткен азаматтарға өзге өркениетті елдерге тән діни сенім бостандығын бәсіре етті. Осылайша өздерінің жымысқы пиғылдарын жүзеге асыру арқылы ұлттық сананы ұлап жүрген топтарға еркіндік бердік.

Әлем алдында өзімізді демократиялық ел деп таныту мақсатында діни сенім бостандығын жариялап, Ата Заңымызға «Дін – мемлекеттен бөлек» деп «тайға таңба басқандай» етіп жазғанда, халқымызды рухани азғындауға еліктіретін түрлі миссионерлер мен секталардан бәсеңдей секемденіп, қауіпсіз қойған жоқ шығармыз. Ал, бүгінгі таңда ашық есік жағдайындағы мемлекетімізге емін-еркін сын, өз пиғылдарын жүзеге асыра бастаған үш мыңдай діни бірлестіктер мен қырықтан астам діни конфессиялардың және бейресми түрғыда әрекет қылып жүрген ондаған секталардың іс-әрекетін байыппен бақылауға

алып, қажетінше тыйым салатын кез жеткенін сезіндік пе? Жок, әлі бейкам сияқтымыз.

Бүгінгі таңда жарты миллион қандастарымыз жат діндердің уағызына бой алдырған екен. Арбауға түсіп арандан жүргендер саны уақыт өткен сайын бұл көрсеткіштен де өсе түсуі мүмкін. Өйткені, екпіні сәт сайын еселепе түскен діни ағымдарға ауыздық болатын қауқар ганытар гүріміз жок.

Қоғамда жік туғызулы мақсат тұтқан мұндай ұйымдар мен діни бірлестіктердің әрекеті тілі, діні бөлсек болғанымен, тәуелсіз мемлекетті өркендетудегі мақсат-мүддесі — бір. Сүттей ұйыған қазақстандықтардың берік достығына, ымыра-ынтымағына барынша кері әсерін тигізуде. Әсіресе, бұл ағымдардың арбауына 15-30 жас арлығындағы жастар көптеп ілініп жатқанын ескерсек, ертеңгі ел тұтқасы болар жастарымыздың жаңашылдық пен жасампаздыққа ұмтылған қоғамымызға қандай пайылы алып келетінін түсінер едік.

Құдайсыздардың құрбаны болып, рухани азғындау жолына түскен жастарымыздың, турасын айтқанда жарты миллион қандасымыздың адасқан тағдырын тағылымды жолға қайта бұру мемлекеттің, қоғамның батыл әрекетін қажет етеді.

Бүгінгі таңда тіл бөлсектен емес, діні бөлектен қауіптеніп, етсек-жеңімізді жиюға тиіспіз. Біздің мемлекеттегі сабырлы саясат арқасында елімізді мскен еткен жүздеген ұлт достық ағты қастері ұғым аясында ортақ тіл табысып, мамыражай тірлік кешіп жатқаны баршамазға аян. Сол татулықтың тамырына балта шабуды көздеген өздерін «таза ислам» жолындағы «сәләфилерміз» деп жүрген уаһабилер, «Аққу», «Орда» атанып жүрген діни топтар мен зікіршілердің әлем жұртын әлекке салған «Хизб-ут-Тахрир» сынды экстремистік ұйымның сойылын соғушылар емес екендігіне кім кешіп? Бұл күдігіміздің шындыққа айналуына өз көзжұмбақшылығымыз септігін тигізіп жүрмесе не қылысн?! Сондықтан да, ұстаған бағыты меп мақсаты өте қауіпті болғандықтан, «Хизб-ут-Тахрир» ұйымына жасалған ресми тыйым алғп топтарға да жасалу керек деп ойлаймын. Қазірдің өзінде ислам шарттарына ашықтан-ашық қарсы шығу әрекеттері арқылы әлгіндей секталар мен діни ұйымдар өздерінің экстремистік бағыттағы ниет-піғышдарының алғышарттарын айқын аңғартып отыр.

Сонымен қатар, бұл топтар өз қатарларына исламнан мағлұматы мол, діни сауаттыларды емес, діни көзқарасы әлі де қалыпғасып

ұлгермеген, сауаты шамалы, діннен де, саясаттан да саяқ жүрген жастарды тартады. Ең қауіптісі – осы. Сондай-ақ, олардың бірқатары мемлекеттік тіркеуден өтіп, өз әрекеттерін ресми түрде жүргізіп отырғандығы көңілдегі қауімізді еселсі. барша мұсылман қауымын қатғы алаңдатып отыр.

«Жер астынан жік шықты, екі құлағы тік шықты» деген қазақ мәтелі халықты сергелденге салған секталар әрекетін доп басып тұрғандай. Ал, біздің қоғам әлгі бәлекеттің екі құлағы тік шықпак түгіл, екі мүйізі қарағайдай болып шықса да, бейкам отыр. Әлем жұртшылығының таңдайын қақтырған еліміздің жарасымды ынтымағына көлеңке түсіруші әлгіндеі топтармен күрес кәзіргі таңда Қазақстан Мұсылмандары Діни басқармасы мен ірлі-ұсақты мешіттер төңірегінде ғана жүріп жатыр. Ал, діни басқарма мен мешіттер тарапынан жасалған қарсылықтар мен пәтуәға құлақ асып жатқан олар жоқ. Өйткені, олар біздің елдесгі дін бостандығына арқа сүйеп алған. Осы орайда шын мәнінде еліміздегі дін бостандығы қай діндер үшін деген заңды сауал әр көңілдің көкжиегінде бой көрсетуі мүмкін гоі. Оның да жауабы – дайын. Көпұлтты, әрі көпконфессиялы Тәуелсіз Қазақстан мемлекетіндегі дін бостандығы бүкіл мұсылман қауымын теріс жолға бастайтын, діндер арасына жік салушы әлгі «үй ішінен үй тіккен» діни ағымдарға емес, әлемдік және дәстүрлі діндерге берілген. Осыны түсіне алмай келе жатқан біздің құтырлы орындарға өкпелеуіміздің жөні де бар шығар. Дәстүрлі діндер мен секталардың ара-жігін ажыратып, бірлігімізге іріткі салушы топтарға белгілі бір деңгейде шектеу қояты, секталардың іс-әрекетін таразылап, салмақтап, оларды қолданыстағы заң шеңберінде ауыздықтайтын кез жетті. Сонымен қатар, ниет-ниғылдары жат топтармен тек заң орындары ғана күресу керек деп қол қусырыш отыратын кез бұл емес екенін де ескеруге тиіспіз. Мәселен, бір ғана «уаһһабилік» ағымын дамуы төрт кезеңнен тұрады екен. Кейбір ресми дерек көздерінің мәлімдеуінше, Қазақстанда оның бірінші кезеңі табысты аяқталуға жақын. Бұл келтірілген болжам-деректің ақиқатқа жақындығын көшеміз толаған сақалдарын еркін, жөнсіз өсіріп, шалбар балағын тобықтан жоғары қайырған қандастарымыз дәлелдей түссе керек.

Осы бір келеңсіз құбылыспен күресті ширату жолдарын қарапайым оқырман қауымға түсінікті тілмен тәсіл моншақтарындай етіп рет-ретімен тізіп көрейін. Мұндағы мақсат – Ислам шірімдерін жаңа-

лықпен толықтыру емес, оқырман қауымға және дінге енді бет бұра бастаған мұсылман бауырларға ой салу.

Біріншіден, ислам уағыздарын тек мешіт қабырғасында ғана насихаттау аздық етеді. Өйткені, мешіт жамағатының барлығы – өз деңгейінде діни сауаты бар жандар. Қасиетті сәждеге ғибадат етіп, діни көзқарасы қалыптасқан жағдайдың адасып, өзге дін уағызына берілуі мүмкін емес. Сондықтан, мешіт имамдары мен қызметкерлері ислам уағыздарын тек жұма намазында айтумен шектелмей, оқу орындарында, мектептерде кездесулер өткізіп, өмірге, дінге деген көзқарастары голқулы топтардың ортасында жиі болуы керек.

Екіншіден, діни уағыз айтылатын кездесулер өткізуге мәдениет сарайлары басқа да залдар тегін берілуі тиіс.

Үшіншіден, оқу орындары мен мектептерде тәрбие сағаттарының басым бөлігі имандылық тақырыбына бағытталуы керек. Ислам өркениетін насихаттайтын фильмдер жиі көрсетіліп, әлгіндей экстремистік топтардың азындық әрекеттерін әшкерелейтін әңгімелер, пікірталастар дүркін-дүркін ұйымдастырылып тұрса, дәл бүгінгідей опық жемейтін едік.

Төртіншіден, жаназа, құдайыға жиналған жерде сойылған малдың ссміздігі, дастарқанның молдығы емес, Аллаһтың даралығы, Исламның сара жолы дәріптелуі керек.

Бесіншіден, отбасылық шарифат сабақтарының ықпалын күшейту абзал. Мәселен, әр шаңырақта отбасы мүшелері бас қосқанда әке мен ана перзенттері алдындағы парыздарын имандылық тәрбиесімен өтеп жатса, нұр үстіне нұр болар еді. Ол үшін әженің қолындағы жүз грамм құйылған стақан тәспімен, шешенің ауызындағы өсек сөз Аллаһқа құлшылық қылумен алмасқаны жөн.

Алтыншыдан, мемлекеттік идеологияның пәрменді күші дін мәселесіне ойысуы керек. Ол үшін жастар саясатын мазмұнды жүргізіп, дәстүрлі діндер өкілдерімен жастар кездесуіп жиі өткізу, діни мәселелерге қатысты арнайы бағдарлама негізінде жүйелі іс тіндыру қажет. Сондай-ақ, көрнекті көшелерімізде әлемдік және дәстүрлі діндерді насихаттайтын көрнектіліктерге орын беретін уақыт жетті. Арақ пен темекінің жарнамасына берген орындарды ұлттық құндылықтарымызды дәріштейтін, имандылық иірімін насихаттайтын екі ауыз сөзге қиюымыз керек.

Міне, осындай елдік мұраттағы әрекеттерді жүйелі жүргізгенде

ғана есіктен сығалаған дініміз де, діліміз де, тіліміз де төрге озады. Олай стпсйінше, елдігімізге сыпа қағатын діни ағымдар алқымымыздан ала берері даусыз. Сол діни топтардың құрамында жүрген ессіз қандастарымыз өз ұйымының мүддесі үшін өлім құшуға дайын жанкешті болып шыққанда жағасына жармаса алмайтынымызды және ол кеш болатынын естен шығармайық!

Еліміздің ертеңі бұдан да еңселі болуы үшін, Тәуелсіздігіміз тұғырлы, бағымыз баянды болуы үшін бізге тұтастық, бірлік пен ынтымақ, тыныштық пен ұятаралық келісім ауадай қажет. Олай болса, дүрдараздыққа негіз қалап жүрген жүгенсіз топтар мен секталардан бойымызды аулақ салайық, ағайын!

«Қазыналы өңір» газеті, 2008 жыл.

АКСЕЛЕУ БИГІНДЕ АЛАШТЫҢ КҮЙГІ БАР

Ауылға жолым түскен сайын «Акселеу биігіме» ат шалдырамын. Бұрын «Бәйге төбе» дейтін едік бұл кырды. Жазаған төбені дүбірлі тойлар өткенде болмаса, елей қоймайтыныбыз. Үш жыл болды, тура осы елеусіз төбенің басына қазақтың жампозы Акселеу Сейдімбектің жамбасы тигелі елеңдеп, білстін аяттарымызды бағыштау үшін аялап жүрміз.

Халық – әулие. Тостағандай төбенің бұрынғы атауын тез ұмытып, бұл жерді «Акселеу биігі» атап кетті. Бұл – халықтың Ақана деген махаббатының өлшемі. Және бұл ықылас – мәңгілік.

Иә, халықтың Ақана деген шексіз махаббаты мен ыстық ықыласы ұрпақтан-ұрпаққа ауысып, аяулы аманат, өлмес өсиеттей мәңгі жасай бермек.

Биыл – қазақ әдебиеті мен мәдениетіне өлшеусіз олжа салған көрнекті ғалым, фольклоршы, ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері Акселеу Сейдімбектің 70 жылдығы. Өзінің жете алмаған жетпісі. «Атқан оқтай, шапқан аттай» жүйрік уақыттың Ақансыз үш жылы да өтс шығыпты.

Ақан еңбек жолын «Орталық Қазақстан» газетінен бастап, бірқатар республикалық басылымдарда қызмет істеді. Қобыз үнімен сарындас келген абыз кеуденің мерейтойын мейірлене сөз қылып, естір құлақ

пен санылаулы санаға емеурін етіп отырғанымыз да сондықтан. Осы жылды Ақселеуге арнасақ та артық болмас. Бар тұмырын халқына арнаған санлақ ұл, тұғырлы тұлғаға бір жыл деген не гәйірі?! Егер, арнай аласақ... Халықтың аузынан жырып кенелген байлығына мұхиттағы аралдарды жалға алып, туған күнін тойлап жатқандар бар емес пе ортамызда?! Олардың қасында Ақаң Алатаудай асқақ, Қаратаудай қастерлі, Ұлығаудай қасиетті емес пе?!

«Қазақ әдбиеті» газетінің өткен жылғы соңғы нөмірінен (2011 жыл, 30 желтоқсан) Ақаңның рухына бағышталған жақсы өлең оқыдым. Авторы – жерлесіміз, Арқаның жас қыраны Бағдат Мүбарак. Бағдат бауырым:

Арқадан сая таппай ауған киік,

Мынау – сенің көз жасың жауған құйып.

Сарыарқада Ақсоран – ең биік тау,

Жанаарқада Ақселеу – таудан биік, – деп егіліпті.

Рас-ау, Алаштың Ақселеуіне мәңгі тұғыр болған Жанаарқанын жатаған келген бір төбесінің мәртебесі биіктеді. Ал, Ақселеудей арда ұлын апсап, еңкіп тартып, еңкілдеп тұрған ұлттық рухтың енесі ше?...

Ақаң секілді оғылап тағдырдың нәлігінде кеткен өлкі тұстарын толтыратын мезгіл жетті.

Ол – Ақаңның биылығы мерейтойы, ағайын!

«Ақселеу биігіне» жақында тағы шықтым. Құлағыма Ақаңның «Сарыарқасы» мен «Дәуреп-айының» сарыны келді. Бұрып рухты, екпінділеу секілді еді. Бұл жолы мұндылау...

Мынау төбешік те бұрын тойдың ордасы еді ғой. Бүгін күйік бар. Алаштың күйігі. Неге?

... Қайдам. Ақаңның 70 жылдық мерейтойында дүбірге бөленіп, бір серпілетін шығар...

Ақан бізді өз биігінде күтіп жатыр.

Шыға аламыз ба?

Жете аламыз ба?

Шығайық!

Жетейік!

«Ақселеу биігі» атанған қасқа бел ендігі жерде қаралы көңіл қарсы алтмаса екен!

«Орталық Қазақстан», 2012 жыл.

КӨЗІ КЕТКЕНДЕРДІҢ КӨҢІЛДЕН ӨШКЕНІ МЕ?

«Көзден кеткен көңілден де кетеді» немесе «Көзі жоқтың өзі жоқ». Бұл – халықтық нәлсая гүніні. Қалып ғана дәл айтылған?! Тірлігінде мақтауға, өлген соң жоқтауға жарымаған жайсаңдарымыздың мұрасын елеусіз қалдыратын енжарлығымызды, артында өнегелі із, өркенді іс қалдырған өр ұлдарды дәріптеуге келгенде дәрменсіздігімізді дәл басын ашкерелеген халықтық қағида ғой бұл.

Жалпы, біздің Жезқазғандағы мәдени өмір қайманының иіш пыстырып жіберердей мүлгіген күйде емес. Әртүрлі мәдени іс-шаралар ұйымдастырылып-ақ жағады. Сәні мен салтанаты, мәні мен мазмұны жарасым тауып жатқан соң, ондай шалыман сәтгерге шапалақ ұрып, шаттанып қайтағынымыз да бар. Дегенмен, Жезқазған өнері мен мәдениетінің дамуына өлшеусіз үлес қосып, бар саналы тұмырын осы өлкедегі өнердің шырақшысы болуға арнаған асылдарымыздың, нағыз тұғырлы тұлғаларымыздың ескерілмей қалып жүргені, олардың мерейтойларының атаусыз қалып жағқаны жапынды жабырқатады, әрине.

Менің бүгінгі эссеяма озақ болып отырған үш жампоз ағаның өмірі де, өнері де дәріптеуге әбден лайық еді. Әттея... Аманатқа қиянат жасап, парызы откере алмай, қарыз болып жүрген жайымызды кім түсінер?!

**«Қазақ әнінің жезкіні»
атаған Жақсыкелдінің мерейтойы неге ғойламызды?**

Иә, жалғанның жарық сәулесі жанарын талдырмаса да, көкірек көзімен өмірдің жақсы-жаманын саралай білген саңлақ сазгер Жақсыкелді Сейіловтің туғанына өткен 2009 жылы 60 жыл толды. Тыр еткен сшкім болмады.

Кезінде белгілі айтыскер ақын, нағыз өнер жанашыры Әнуар Омаров қала мәдениетінің басы-қасында жүргенде ұйымдастырған «Жақсыкелді Сейілов әндерін орындаушылардың байқауы» қалалық деңгейден аймақтық деңгейге әуліріммен жетіп еді. Тым болмаса, осы байқауды Жәкәнің 60 жылдығында облыстық деңгейге де жеткізе алмадық-ау. Тіпті, Жақсыкелді Сейілов атындағы байқау-

ды республикалық деңгейде өткізсек, үлкен сахна сандактары «Бұл кім?» демейтін еді ғой. Жақсыкелдіні дәріптемей отырған Жезқазған. Өйтпесе, Жәкеннің әні барша қазақтың аузында жүр емес пе?!

Қазақтың Нұрғисасы, марқұм Нұрғиса Тілендиев Ұлытауға арнап ән жазам деген жоспармен киелі топыраққа арнайы келіп, сөзін Сайлаухан Нәженов жазған Жақсыкелдінің «Ұлытау» әнін тыңдағанда:

– Рухы биік ән екен. Ұлттың Ұлытауына бұдан асқан ән арнауға менің шамам келмейді.– деп мойындаған екен.

Қазақтың ұлы сазгері мойындаған Жақсыкелді Сейіловті Жезқазған асқанға көтеруге асығар емес.

Басқасын қойғанда, Жезқазған мен Ұлытау Жақсыкелді Сейіловке осы «Ұлытау» әні үшін мәңгі қарыздар емес пе еді?!

«Неге солай?»

Бұл – Жақсыкелді ағаның әйгілі әні.

Ал, мен бүгін сол әннің тақырыбындағы Жәкен жауабын таппай кеткен сауалды Жақсыкелді Сейіловті елеусіз қалдырып жүрген жезқазғандық «атқамінерлерге» жолдағым келеді.

...Нұрғиса жарықтық сол сапарында болса керек, үш-төрт күн Жезқазғандағы қонақ үйде аялдапты. Жақсыкелді інісі еркелеп барып, ән, өнер тақырыбында әңгіме қозғап, біраз көңілін аулап, сыпаны қоштасып үйге қайтады екен. Аты аңызға айналған ағасын қонақ етіп, сый-құрмет жасап жіберейін десе, басындағы қоңырқай тірлік қолайын келтіре қоймаса керек. Нұрғиса ағасы да Жәкен басындағы ұрымтал сәтті дөп басқандай, ойнай-барымталап:

– Айналайын Жақсыкелді, келінді көрмедік-ау,– дегенде Жәкен марқұм:

– Өй, Нұраға-ай, өкпелеп кайтссіз. Сіз түгілі, сол келінді өзім де әлі көрген жоқпын ғой,– деген екен.

Иә, Жәкен марқұм жалғыз жемгемізді ғана емес, Сіз бен біз жанар талдырып көріп жүрген дүние атаулының танғажайып құбылысынан түк те көрмей кетті ғой.

Ол арманда кетті.

Асқак арманын әнмен жеткізді.

Ол ештеңе көрген жоқ.

Жоқ, көрді.

Көз жанарымыз дүние-боққа тоймай жүрген жанары дін аман Сіз бен біз көрмей жүрген жақсылықты да, жамандықты да көріп, көкірек

көзімен түйсінді. Көргендерін жанары сау, жаны соқыр біздерге әсерлі әнмен жеткізді.

Неткен аянышты тағдыр десеңіз! Біз Жәкәңге әлі де сүйтене көрсете алмай келеміз. Өнеріне, рухына құрмет көрсете алсақ, мұрасын жаңғырта алсақ, тірлер парызының бір парасы өтелген болар еді.

Жақсыкелді рухы алдындағы парызымызды парақтан көрсек:

- Жақсыкелді Сейілов атындағы ән байқауын республикалық деңгейге жеткізу;

- сазгер атында саз мектептері мен саз колледжінің озат оқушыларына шәкіртақы тағайындау;

- кеңестік жүйеде айдар тағылған орыс оғыландарының атындағы көшелердің біріне және қаламыздағы өнер мектебіне Жәкәңнің Сейілов есімін беру.

... Айтпақшы, жақында ғана қаламызға ресми сапармен келіп азаматтарды қабылдаған Президент әкімшілігінің мемлекеттік инспекторы қабылдауында болған Жәкәңнің замандас-әрістесі, ҚР еңбек сіңірген әртісі Береке Көшенов өнер мектебіне Жәкәң есімін беру туралы мәселе көтергенін «Дидар» телеарнасының жаңалықтар топтамасынан құдағым шалып, қузып қалдым. Осындай ұсыныстар бұған дейін айтылып келген. Бірақ қолдауы кемшін бе, құлақ асар ешкім болмады ма, әйтеуір, сыпайы түрде «сиырқұйымшақтанып» келеді. Абзалы, ұтымды ұсыныстардың айтылған жерінде қалмай, көптің қолдауына ие болып, шенеушілердің назарына іліккеніне не жетсін?! Осы мәселелер лайықты шешімін тауып жатса, Жәкәңнің аталмай қалған 60 жылдығында жіберіп алған есеміз қайтып, аядағы 70 жылдық мерейтойына ұялмай барар едік.

«Ештен кеш жақсы», ағайын.

«Жұмақтың жолы» – рухты құрметтеуде немесе Сайлаухан Нәкенов жырларының мұрагері кім?

Былырғы тойданбай қалған мерейтой – Жақсыкелді Сейіловтікі. Биыл да аталуға тиіс, алайда, енікім тіс жарып, бастама көтермей жатқан тағы бір той бар. Бұл той да – аталуға әбден лайық той.

Ол – Сарыарқаның ақберен ақыны Сайлаухан Нәкеновтің 70 жылдығы. Өкінішке орай, артына жасындай жарқылдаған жырла-

рын қалдырып, аймақ журналистикасында айшықты қолтаңбасымен ерекшеленген, өміріміздің өнері мен мәдениетіне ерекше еңбегі сіңген жайсаң жанның 70 жылдығын жетістірейін деп отырған ешкім байқалмайды. Наурыз айында дүркіреп өткен «Ұлытау үні» фестивалінің 20 жылдығында осы өнер думанын алғаш ұйымдастырушылардың бірі болып, фестивалға «Ұлытау үні» деп ат қойып, құндакқа ораған Сайлаухан ағаның есімі бір рет те ауызға алынбағанда-ақ қорыққам. Тым болмаса, облыстың 50-ге тарта шайырлары бақ сынаған жыр мүшәйрасындағы бір бәйгеге «Сайлаухан Нәкенов атындағы арнайы жүлде» деп айдар таға салса да болар еді-ау.

Сайлаухан аға ақынға тән тәкаппар болмыста тұмыр кешті. Дүниеге, атак-данкқа қызыққан жоқ. Боямасыз болмыста, қонырқай тұрмыс кеше жүріп, арғына өлмес мұра қалдырды.

Ол – ақын.

Арқаның ақ самалындай жырларынан адами қасиет, азаматтық үн есіп тұрды. «Құдыретгі қолдар», «Жұмақтың жолы» атты жыр жинақтары өлең өлкесінде, әдеби ортада лайықты бағасын алды. Ол өлеңді өзінің шығармашылық қуатын таныту үшін емес, «ақын» деген кастерлі атты иемденіп, данкқа бөлену үшін емес, ұлт үшін, ұрпақ үшін жазды.

Ол – әлеуетті журналист.

1973 жылы Жезқазған облысы құрылғанда осында келіп, облыстық «Жезқазған туы» (бүгінгі «Сарыарқа») газетінің уығын қадап, шаңырағын көтергендердің бірі. Ел мен жер тарихы, руханият тақырыбында тереңнен толғап, ұлт ұландарына арнап мыңдаған дүниелер жазды.

Ол – ұстаз.

Жезқазған өңірінде әдебиетке, журналистикаға өткен ғасырдың 80-90 жылдары келіп қосылғандардың дені Сайлаухан ағаны ұстаз санайды. Олардың алды республикаға танымал болып үлгерді. Алаштың айтулы ақыны Ғалым Жайлыбай, белгілі ғалым, ақын-драмагург Кенжебай Ахметов, сатира саласының сарбаздары сапында қазақ жұртының іпек-шілесін катырып жүрген белгілі қаламгер, Жезқазған қалалық «Дидар» телеарнасының директоры Базарбай Әлеуханұлы, тағы басқа да әдебиеттің әйдіктері мен журналистиканың жорғалары – «Сайлауханның шекпенімен шыққалдар». Сайлаухан аға жас буынды газетке автор ретінде тартып қанаттандырды. Жайсаң ағаның

редакция қоржынына жас ақындардың жақсы өлеңі түсе қалса, «ат басындай алтын тауып» олжаға кеңелгендей қуанғанына өз басым талай мәрте куә болдым. Сәкең соңғы жылдары «Ақ жол» (кейін «Нұр құрыш» аталып жүр) атты әдәби бірлестікке жетекшілік жасап, жыл сайын сұңқар ақын Сәкен Сейфуллиннің туған күнінде жас ақындар мүшәйрасын өткізуді дәстүрге айналдырды. Қоңыр күзде өз тұрпатына мүлде ұқсамайтын сұрықсыздау ақын ескерткіші алдында дүбірлеп өтетін жыр мерекесін ортамыздан Сайлаухан аға кеткелі сағынатын да болдық. Ал, Сайлаухан аға ақ жол тілеп, бағасын берген асау жырдың сол кездегі жас перілері бүгінде қалыптасқан ақынға айналды.

Аймағымыздағы әдәби ортаның осылайша кең құлап жайып, мектеп болып қалыптасуына сүбелі үлес қосқан ақын аға еңбегінің елеуіз болып, тура биыл келіп тұрған мерейтойының атаусыз қалғалы тұрғаны ұстаз-ағаның шалағатын көрген шәкірті ретінде мені кәтті алаңдатты. Қатар жүріп, қанаттас болған замандастарына, ізбасар інілеріне, өлеңді қадірлей біледі-ау деген қалталы мырзаларға Сайлаухан аға еңбегін дәріптеу, мұрасын жаңғырту жөнінде ой тастап көрдім де «Мен жазып, бастама көтерейін» деп қаламына қол созған қаңаттастары, іліп әкеткен інілері болмады. Жалғыз-ақ шәкірті Базарбай Әлсуханұлы марқұмның көзі тірісінде жарық көрген «Жұмақтың жолы» кітабының қалғанын сатып, одан түскен тиын-тебенді ақынның отбасына нәпақа етіп, жарық көрмеген бір топ өлеңдерін жинақ етіп шығарсам деп ат болдырып жүр. Шәкірттік пейілмен парызын адал өгемекке ұмтылып жүрген ол кісінің бұл сауапты шаруасы қаншалықты өнімді боларын кім білсін?! «Жалудың шаңы, жалғыздың үні шықпайтынын» жақсы білген қоңшге тағы да күдік ұялай береді.

«Сайлаухан Нәкеновке ескерткіш қою керек» деп отырғаным жоқ. Бар болғаны:

- өзі тұрған үйіне тақта орнатылса;
- жарық көрмеген өлеңдерін топтама егіп бастырса;
- жыл сайын облыстық деңгейде Сайлаухан Нәкенов атындағы ақындар мүшәйрасын өткізуді дәстүрге айналдырса;
- мектеп оқушылары арасында қалалық деңгейде Сайлаухан Нәкенов оқуларын ұйымдастырса;
- көзі тірісінде бұйырмаған «Жезқазған қаласының Құрметті азаматы» атағын берудің орайын келтірсе, болып-ақ жатыр. Сонда ақын

рухы алдында лайықты мұрагерлерінің бір парызы өтеліп, осы өңірдің әнуранына айналған Жаксыкелді Сейіловтің «Ұлытау» әнінің сөзін жазған ақынының Сайтаухан Нәкенов екенін келер ұрпақ ұмытпас еді.

Ол тіршілігінде ешнәрсеге қызыққан жоқ, атақ-данққа ұмтылған жоқ. Ақынның өлмес мұрасына біз қызығып, жас ұрпақты ұмтылдырсак деген ой – менікі.

Осы жұрт Ескожаны біте ме екен?

Оның өмірі жұмбақ жағдайда тұйықталды. Әркім қыршып ғұмырдың құпия күйде қиылғанын сап-саққа жүгіртті. Далелденген, дәйектелген ештеңе жоқ. Тек қауесет, жорамал, күдік, сезік... Әрине, ресми түрде заң орындары анықтамаған соң, «бұл жағдай былай болған» деп ешкім кесіп айтып, күнәға батқысы жоқ.

Менің бүгін белгілі әнші-сазгер Ескожа Сартов туралы қалам тербеудегі мақсатым оның жұмбақ өлімінің құпиясын ашу емес. Оның себебі – бір Аллага ғана аян. Мені толғандырып жүрген мәселе – мүлде бөлек. Ол – өмірден жұмбақ жағдайда өткен өнерлі жанның ән әлемі де құпия күйінде қала ма деген қауіп.

Табиғи талаптымен он екі жасында-ақ музыка мамандарының ба-сын шайқағын, таңдайын кактырған дарынды ұл, саңлақ сазгердің ән мұрасы өзі кеткен соң насихатталуы, дәріптелуі мүлде бәсеңдеді. Бәсеңдеді емес-ау, доғарылды десе де болады.

Мен 1992-1993 жылдары Т.Қалмағанбетов атындағы Жезқазған мемлекеттік филармониясында қызмет еттім. Жаксыкелді, Ескожа марқұмдармен бірге қызмет етіп, дәмдес болғанымға өзімді бақытты санаймын. Бір жағынан өкінемін де. Өкінішім сол, еді еркелеткен жайсақ ағалардың қолына су құйып жүріп, әңгімелеріне аса мән бермеппін. Мен журналистикаға ол кісілер өмірден өткен соң келдім ғой. Қасында жүріп сол марқасқалардан неге бір сұхбат алып қалмадым екен деген өкініш өрекипіді де тұрады. Тек Ескожа ағаның:

– Аймағыға барып келдім. Жақында дыбыс жазу студиясын ашамын. Продюсерлік орталық ашын, біраз жас әншілерді ел арасына насихаттау жұмысын қолға алмақпын, – деп жүргені есімде. Ол кезде біздің санамызда «дыбыс жазу студиясы», «продюсерлік орталық» деген ұғымдар жоқ болатын. Әншілер әнді жанды дауыспен айтады.

Ансамбль мүшелері гитарасымен, коникасымен, дабыл-дауылпаздарымен сахнада ойнайды. Әншінің дауысын жазу деген миға сймайды. Ал, продюссер деген не? Оны Ескожа ағадан бірінші естіген едік. Оның өзінде байыбына бармаппыз. Ескожа марқұм дүниеден өткен соң бір-екі жылдың мұғдарында «шоу бизнес», «продюссер» деген ұғымдар өркеннет айдынында толқын ұра бастады. Сонда ғана:

— Е, баяғы Ескожа марқұм жиі айтатын «шоу бизнес», «продюссер» деген осы скен ғой,— деп айттық та қойдық.

— Әлде, бұл Ескожаның идеясын пайдаланып кеткендер ме?— деген күдікті ой санамызға кейін салмақ сала бастады.

Иә, Ескожа Сартов музыка әлемінде ерте танылып, ерте сөнген жұлдыз секілді болды. Дау жоқ, дария дарын иесі еді.

Биыл — қоңыр үні мен әсерлі сазы сағынышқа айналған санлақ сазгердің туғанына 60 жыл. Осы мерейтойы қарсаңында Есаған жайлы көлемділеу дүние жазбақшы болып, сазгердің әндерін іздедім. Әркімдерден сұрастыра жүріп Жезқазған гуманитарлық колледжінде қызмет істейтін туған қарындасы Зәмзәгүл апайды таптым. Қуанғаным сонша:

— Ескожа ағаның әндерін, дауысын тыңдап, жазар дүниемді ерекше әсермен жазатын болдым-ау— деп мәз болдым. Алайда, ергерек қуанған екенмін. Зәмзәгүл апай Ескожа бауыры туралы басталған әңгімеге көңіл босай отырып, менің бұйымғайыма:

— Ренжіменіз, бере алмаймын. Ағам сол әндері үшін, өнері үшін өлім құшты ғой. Әлі де әндерінің авторлық құқығын заңдастырудың реті келмей жүр. Қолдан шығарып алсақ, тағы біреулер пайдаланып кете ме деп қауіптенеміз,— деп, ашық сенімсіздік танытып, қарсылығын білдірді. Ренжіген де, оқпелеген де жоқпын. Жағдайың жан-тәніммен түсіндім. «Ауызы күйген үрлеп ишетін» қазақпыз ғой. Бауырларының бұл қорқынышы да, қауіпі де, күдігі де — орынды. Тек, сазгер мұрасын бұлайша құрыпта ұстау Ескожа әндерінің кеңінен насихатталуына кері әсерін тигізбесе... Оның үстіне биыл — сазгердің мерейтойы.

Айтқандай-ақ, Ескожа Сартовтың мерейтойы мен айтқандай атаусыз қалмапты. «Мысты өңір» газетінің 2010 жылғы 4 маусымдағы №23 санында белгілі журналист Абдолла Дастановтың «Сырлы саздың саңлағы» атты мақаласын оқып, қуанып қалдым. Есағанның туған-туыстары бас болып, «шекпенділер» қош көріп, «Сазды әуеннің саңлағы» атты марқұмды еске алу кеші өтіпті. Театрда емес. Халықтар

достығы мен мәдениеті үйінде емес. С.Сейфуллин атындағы кітапханада. Масқара! Мұндайды біздің қазақ «Жетім қыздың тойындай» деуші ме еді? Дәл солай. Есқожа Сартовтың өмір жолы мен өнерінс көңірек тоқталған Абдолла ағам сөз сомында кеш сошына дейін байыз тауып отыра алмаған «жұмысбасты» әкімдік өкілдері мен мәдениет патшалығының падишаларына сын садағын сиптенкіреген екен. Абдоллаға алып-қосарым жоқ. Тек, Есқожа Сартов секілді санлақ сазгер мұрасын жаңғырту, оны келер ұрпаққа дәріптеу мәсселесін жүйелі түрде қолға алу керек деген пікір айтқым келеді. Ыңғайын тапса, кітапханада өткен кешті сол жүйелі бағдарламаның кіріспесі етіп, сазгер есімін мәңгі есте қалдыру мақсатындағы ішаралардың қолаптағын үрлейтін кез келген секілді. Зейнеткерлікке шығып, еріккендіктен емес, зеріккендіктен кітап жазумен шұғылданып кеткен «қаламгер қарияларға» тегін өсіріп жүрген үлкен залдардың бірінде Есқожа атындағы байқау ұйымдастырса да артық болмас еді. Қайдам, жоғарыдағылар «Бас-басына бай қайда?» деп жүрмесе...

Қаламы жорға Абдолла ағам өз сөзін «... Бұл Есқожа үшін емес, Есқожадай ұлы бар елдің өзі үшін керек» деп түіндеген екен.

Рас-ау. Сөз-ақ екен.

PS. Сауап пен күнәнің ара-жігін ажырата алмай жүріп, «халық үшін сауапты іс тындырлық» деп өзеуреп жүрген шенеуніктердің бұл жалғандағы талқаны таусылғанла ана жақтан көксейтіні жаннаттың төрі шығар. Алдарынан жарылқасын! Бәрінен үміті бар пенделер ғой. Тек, Алла сәтің салып, жұмаққа бара қалса, алдарынан Жақсыкелді, Сайлаухан, Есқожаның шығатынын біле ме екен? Олар – анық жұмаққа. Сонда не беттерін айтады екен?

«Мысты өңір» газеті, 2010 жыл.

II бөлім

Сыр бөлісіп
тұғырлы тұлғалармен...

КСРО Халық әртісі,
КСРО Мемлекеттік сыйлығының иегері,
Социалистік Еңбек Ері Бибігүл ТӨЛЕГЕНОВА:

«ҚАЗАҚ ОПЕРАСЫМЕН ИТАЛИЯ САНАСАДЫ»

Қасиетті Қарқаралыда III-республикалық «Қарқаралы дау-сы» фестивалі өтеді деген хабарды естіген сәтте, «қазақ өнерінің жұлдыздарынан кім қатысады екен?» деп елендегеніміз де рас. Луданның мәдениет және тілдерді дамыту бөлімінің басшысы Раушан Рашидқызынан сүйіншілі хабар да алып үлгердік. Қазақ әнінің қос бұлбұлы – Бибігүл Төлегенова мен Мақпал Жүнісова Қарқаралыда екен. Бірден атқа қондық. Мақсат – белгілі. Ән өнерінің саңлақтарымен сұхбаттасып, сырларын оқырманмен бөлісу. Бибігүл апай – байқаудың бас қазысы. Уақыты – тығыз. Көңілге алаң кіре бастады. Сұхбаттасуға келісім бермесе, қайтеміз? Байқаудың бірінші анналымы ұзаққа сытеді. Апай шаршап шықса ше? Ән-ананың сексенін сені ірінен асқан жасы да көңіл жарықтықтың секемін ұлғайтып барады.

Шынымен де, апай шаршап шықты. Сұхбатыңыз не, ауызекі гүлдесуге құлықсыз. Жолбасшым, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Мағауия Сембай сыр тартудың әккі амалына көшіп, әңгімені әріден бастады.

– Апай, өзіңізбен аттас, әрі сыйлас болған марқұм Бибігүл Мәтенова есіңізде ме?

– Есімде болғанда қандай. Ой, керемет жан еді ғой (күрсінді)... Аттас-сіңілімнің өмірдең озғанына да 21 жыл өтіп кетті...

– Мен сол Бибігүлмен бірге оқыдым, журфакта. Құрбымызды соңғы сапарға шығарып салғанда өзіңізбен дәмдес болған едім. Одан кейін Түркістанның 1500 жылдық тойында қасыңыздан табылып, қызмет көрсеткен ініңізбін.

...Әңгіме жарасып сала берді. Өткен күндердің өрнекті сәттері есіне түссе керек, апай көсіліп берді. Диктофонымызды қосып үлгердік.

– Мен – Қаракесектің қызымын.– деп бастады әңгімесін ана.

Әлқисса...

Тағдыр тауқыметі

– Тегіңізге карасак, Қарқаралыға бөтен емес сияқтысыз... Атамекенге араға жылдар салып келгендегі алған әсеріңіз қандай?

– Иә, мен – мына тұрған Абыралының қызымын. Қарқаралы – ата жұртым. Ертсеректе бір уездің құрамында болған ел ғой. Абыралы – мына Егіндібұлақпен еңпісі бөлінбеген құтты мекен. Алайда, өзім қазақтың әр аулын туған жер санаймын. Елге, жерге жіктелу дегенді жаным қаламайды. Ал, қасиетті Қарқаралы топырағына гострольдiк сапармен келгенiм болмаса, мұнда тұрған жоқшын. Бірақ, бұл мекен – менің жанымға өте жақын. Қаздауысты Қазыбектің, өр Мәлидің, дауылпаз Қасымның бесігі ғой. Әр сапар сайын сағынып жетемін. Әр келгенімде әртүрлі әсер құшағында боламын. Қасиеті мол кәсерлі топыраққа жасаған әр сапарымда адам танымастай өзгере түскенін аңғарамын. Елге деген тілеуің пейілің сеп болатын жапалықтар баршылық екен. Қуанып қалдым. Үнемі елдің жағдайын сұрастырып, біліп жүреміз ғой. Бүгін ата-бабамның алтын қонысындағы оң өзгерістерді көзіммен көріп, шың қуанып отырмын. Ел еңселеніп, тұрмыс жаңарып қалыпты. Бұл елден аттанған соң да бірдеңесін ұмытқан жандай, ұзақ уақыт елендеумен жүремің. Сағынамын елді.

– Көңіл көкжиегіңде, жүрек тұкірінде сағыныш отын маздатуға себеп болатын елдің риясыз пейілі бөлдер...

– Әрине, өнер адамын шексіз бақытты етсін елдің пейілі ғой. Әйтпесе, бұл елде менің етжақын туыстарым да қалған жоқ. Тегімді танығанмен, туысымды таба алмай жүрген жанның бірімін. Әкемнің өзі ата-анасынан ерте айрылып, жетім өскен. Менің өзім әкеден жеті жасымда жетім қалдым. Әкем Ахмет 1937 жылы «халық жауы» атанып, жазықсыз жаламың құрбаны болды. Тергеу-тексерусіз ағылып кетті. Әкесіз өскен бала ағайын-туыс, жақын-жуығын біле ме?! Оның үстіне, «халық жауының» баласынан қоғам да, туыстар да сырт айналады емес пе (апай ауыр күрсініп, даусына діріл араласты)?! Туыскандарымыздың кім екенін сұрап, білгіміз келетін. Алайда, бізге ешкім ештеңе айтпады, жуымады. Қорықты, білем. Отызыншы жылдардың ойраны адамдарды қатыгез, тасбауыр етіп жібергені белгілі ғой. Сондықтан, мен ешқандай ағайын-туысыма өкпелескен де, назаланған да жоқпын. Түсіндім, олардың басындағы жағдайды.

Әкемнің нұрлы келбеті әлі күнге өсімде. Ұмытпаймын да. Қиналған

сәттерімде арқасүйер әкенің болмағаны жанымызға қатты батты. Әкеміз атылып кеткен соң шешемнің ескі ауруы күшіне мініп алды. Үйден бөреке қашып, жүректен шер, көңілден мұң арылмай жүріп ержеттік. Қайда барсақ та, тұртпек, шеттету, кемсіту көрдік. Шынын айту керек, әкемінің «халық жауы» атанып, атылып кетуі менің өміріме де, өнеріме де кері ықпалын тигізіп бақты. Балаалық аңғалдық шығар, басымда «Ананың көкесі бар, мынаның тірегі бар. Олар үнемі қолдау көреді. Ал, әкесі жоқ жетімдерге неге қолдау көрсетпейді?» деп, қоғамға сиптеп оқпелеп жүретінмін. Кейін түсіндім, «халық жауының» баласына «батпан құйрықтың» есқашан бұйырмайтынын. Сол кездің өзінде кейбіреулер «халық жауының» жақыны немесе баласы екенін жасырып, айтпайды екен. Ал, мен жасырмайтынмын «Әкем 1937 жылы атылып кеткен» деп қарап отыратынмын. Сөйтсем, біз сияқтылардың «сыбағасы» бөлек екен ғой. Тіпті, «Бұл – халық жауының қызы. Мұны мектепте де оқытпау керек. ФЗО-ға барсын!» деп жататындарын қайтесің. Осылайша, тізімдегі аты-жөнім үнемі қызыл қарындашпен сызылып тасталатын. Сөйтіп, бейнет, қорлықпен бірге туғандай болған тағдырым тауқыметті тартып бақты. Мектепте оқып жүргенде әкесі майданға кеткен балаларға пима, дәптер, қарындаш беріледі. Бізге түк те жоқ. Газеттің ақ шетін, нан оралған қағазды дәптер қылып оқыдық. 12 жасымда колхоздың қара жұмысына жегілдім. Анама қолғабыс етіп, «бесіктен белім шықпай» жатып-ақ, бір шаңырақтың жүгін арқалап, сорын айладым...

– Әкеніз ресми түрде ақталған сәттегі бақытты қалай қабылдадыңыз?

– Иә, әкем 1960 жылы ақталды. Тура сол сәттегі бақытты тілмен айтып жеткізу мүмкін емес. Алайда, мені капиталистік елдерге 1968 жылға дейін жібермей қойды. Саяси сенімсіздер тізіміне біріліккен соң, одан арылу мүлде қиын екен. Өнерімді мойындап, шетелге жіберуге лайық көрген мәдениет министрлігінің ұсынысы сол кездегі КГБ-нің тартпасында қалатын. Тағы да қызыл қарындашпен сызып тастайды. Әділетсіздікке налұмсып, камыгумен жүрдім. Сөз жүзіндегі әдемі қоғамда әділеттің ақ таңын біреу сағына күтсе, сол мен шығармын.

«Мені сақтап қалған – әнім»

– Тағдыр тауқыметін тартып баққан екенсіз. Сондай қиналған сәттеріңізде маңдайыңыздан сипаған жандардың ішінен кімнің есімін құрметпен атар едіңіз?

– Ен әуелі аяулы анамның есімін атар едім. Өзі наукасы меңдеп, жарымжап күйде жүрсе де, үнемі мені жігерлендіріп отырушы еді. Тірегім де, тілегім де анам болды.

Одан кейін өнеріме, әннің құдіретіне арқа сүйедім. Бір сөзбен айтқанда, мені сақтап қалған – әнім. Кезінде мені мектептен қуып жібермекші болғандардың ниғалына әнім араша бола биді. Көркемөнерпаздар үйірмесінің баспасы мүшесі болдым да, барған байқаудан мектебіме олжа әкелетінім. Менің әнім арқылы мектептің даңқы шыға бастады да, мектеп әкімшілігі көп жағдайда маған кешіріммен қарайтын болды. Мектептің қоғамдық жұмысында да алда жүрдім. Түйіндей айтқанда, жасы құрғамаған жанарымның мөлгілдеген тамшысын суалтқан – өзімнің пысықтығым мен әнім.

– Сахнаға алғаш шыққан сәгіңіз есіңізде ме?

– Мен ән айтуға деген ыңғайымды ерте танытсам керек. Өкем марқұм: «Көресіңдер, менің осы қызым әртіс болады» деп отырады екен. Бірақ, менің әнші болғанымды әкей көре алмады. Анам көрді. Мен киелі ән өнерінің көгіне көгерілген сайын анам марқұм: «Өкенің арманы орындалды, құлыным. Сенің үлкен сахнадан ән айтқаныңды көру әкесіңнің арманы еді» деп, жанары суланатын кездері көп болды.

Мен үшін үлкен сахна – анамның жүрегі. Одан кейін мектеп сахнасында ән салдым. Негізі өнерге мен ерте келдім. Ауызға да ерте іліктім. Дегенмен, солақай саясаттың салқыны тиіп бақты. Қара жұмысқа жегіліп, бірде анда, бірде мұнда жүрсем де, әннен қол үзген кезім жоқ. Он екі жастан он сегіз жасыма дейін ет комбинатында, одан кейін киномеханик, консерві зауытында жұмыскер болдым. Зауытта ауысымда жүргенде ән салып, би билеп жүріп, галай сапасыз өнім кетіп қалған кездері де болған. Сондай сәттерде, аты-жөні есімде жоқ, ауысым шеберінің: «Мына қызды ән салуға жіберейік. Бұл жұмыс істеп қарық қылмайды» деп, қатты күйгелектенгені бар.

Сөйтіп жүргенде, «әнші болсам» деген арманның жетегінде Алматы астым. Ауылдан шығып көрмеген баламыз. Поезға да бірінші отыруым. Шойын жолдың жиегін жағалай қадалған электр бағандары

қай жерге дейін барады екен деп қызықтаумен, Алматыға жеткенше терезеден басымды шығарып барыппын. Қатты суық тиіп, емтиханда ән айта алмай қалдым. Бұл 1948 жыл еді. Сөйтіп, жолым болмай, ауылға қайттым.

«Менің операдағы ұстазым – Галина Серебрякова»

– Тауыңыз шағылып, сағыңыз сынып қалған жоқ па?

– Жок. Жастайымнан бейнет көрші, қиындыққа әбден көңтеріл болып кеткенмін ғой. Ешнәрседен бетім қайтпайтын, жігерлі едім. Ауылға келген соң, тамақты түзеп алдым да, қайтадан көркем-өнерпаздар үйірмесіне қатыса бастадым. Байқауларға барамыз. Келесі жылы Алматыға қайта бару үшін, біраз жетістіктерге қол жеткізуім керек. Осылай мақсатпен өнерімді шындалуға кірісіп кеттім. Бірде, қалалық байқау болды да, мен «Қазақ вальсын» орындадым. Сихнадан түскен бетімде мені әлемше келген орыс келіншегі қарсы алды да, әңгімеге тартты. «Атың кім, қарағым?» дейді, биязы үнмен. Мен орысша жақсы білем, «Гая» деп танысамын баяғы. Ол таңданыс білдіріп: «Менің де атым – Гая» дейді. Мен болсам, «мынау менімен қалжыңдасып тұр ма?» деп ойлап, жөніме кеткім келді. Бірақ, әлгі кісі менің өнерім туралы жақсы пікір айтып, мені өзіне баурап алды. Сөйтсем, бұл кісі әйгілі жазушы Галина Серебрякова екен. Ол кезде Галинаның Қолымада он жыл айдауда болып, оралған кезі екен. Ол айдауға кеткенде оның отбасын Семейге жер аударыпты. Секемшіл Кеңес өкіметі «халық жауларының» отбасын бір қалада бір жылдан артық отырғызбайтын. Осылайша, Серебряковамен «сыпайы айдауда» жүрген кезінде танысып, сырлас болып кеттім.

– Өзіңіз «халық жауының» ұрпағы бола тұрып, «халық жауымен» сырлас болуға қорыққан жоқсыз ба?

– Жастығым шығар, қорыққан жоқпын. Керісінше мен ол кісіні операға келуіме себепші болған ұстазым санаймын. Ол маған: «Сенің даусың Италияның Гая Курчи деген әншісіне қатты ұқсайды. Сен керемет опсра әншісі боласың» дейді. Мен ол кезде Күләш Байсейітова мен Жамал Омаровадан басқа әншіні білмеймін. Сөйтсем, оның күйсуі кезінде Еуропаның бірқатар елдерінде елші болған екен. Шетелде жүріп, опера өнерінің қыр-сырын жетік меңгерген Галина Серебрякова менің даусымдағы ерекшелікті жазбай таныған болса керек. Менің

санама опера құдіретін әбден сіңіріп тастады. Тіпті, мені Мәскеуге алып кетпекші болып жүрген. Бірақ, ол ойымыз орындалмады. Галинамен танысқан соң қалалық байқаудап кейін мен республикалық байқауға жолдама алдым. Алматыда бағым жанды. Бірінші орын алып, музыка мамандары маған «Консерваторияға қал» деп, қолқа сала бастады. Мен Мәскеуге кетемін деп жүрген адаммып, көнемін бе?! Тіпті, орталық комсомол комитетіне апарып қорқытты да. «Сені соттамаймыз. Сенің даусың өзіндікі емес, халықтың қазынасы. Сен неге қалмаймын дейсің? Қаласын!» деп қокан-лоққы да көрсетті. Ақыры, «қанаммен ақылдасайын» дегенмен сылтаумен, араға ай салып, Семейге келсем, Галина Серебрякова көшіп кетіпті. Көшіп кеткенде, көшіріп әкеліпті. Сөйтіп, Мәскеу кетемін деген арманым орындалмай, Галина апайдан көз жазып қалдым да, амал жоқ Алматыға аттандым.

– Опера демекші, қазақ операсының бұлбұлы ретінде, ұлттық операның бүгінгі деңгейін қалай бағалайсыз?

– Қазақтың ұлттық операсы бүгінгі таңда шырқау тепіне жетті. Тіпті, операның әлемдік деңгейдегі көшбасшысына айналған Италия қазақ операсымен санасады десем, артық айтпас едім. Біздің «Абай», «Біржан-Сара», «Қыз Жібек», «Айман-Шолпан» сынды операдағы інжу-маржандарымыз Батыс Еуропаның опера саңлақтары – М.Штраустың, Ж.Бизенің, Ж.Оффенбахтың, Дж. Вердидің классикалық дүниелерінен бірде-бір кем емес.

– Бәрекелді! Біз білетін қазақ операсының шырқау шыңында – Күләш Байсейітова, Бибігүл Талегенова, Ермек Серкебаев... Осы мектептің мұрагерлері кім? Қазақ операсының жүгін бүгінгі таңда кімдер арқалап жүр?

– Аллаға шүкір, қазақ операсы жерге қарап отырған жоқ. Жас таланттар баршылық. Есімін ұмытып отырмын Дәуірбаева деген тамаша әніш қызымыз бар. Нұржамал Үселбаева, Кенжеғали Мыржықбаев сынды нас таланттарымыз қазақ операсының көсетесін көгертіп жүр. Операға келгенде, Италияның мысын басып жүрген қазақ операсының жұлдыздары – осылар. Осылардың ішінде Нұржамалды керемет жақсы көрсемін. Ол – өте еңбеккор қыз және классикалық ән өнерінің нас шебері.

Ұлылардан – ұлағат

– Өнеріңіздің арқасында қазақ зиялыларының ортасында көп жүрдіңіз. Қаллекей, Жүсекең сынды қазақтың ұлыларымен қарым-қатынасыңыз қалай болды?

– Қайран, Жүсекең, Қаллекей ағаларым мені тобелеріне көтсерегін. Ең алғаш рет Жүсіпбек ағаның алдында «Гауһартасты» орындағаным есімнен шықпайды. Аузынан «айналайыны» түспейтін еді. Мені алғаш тыңдаған күні де: «Айналайын, айналайын! «Гауһартасты» тірілткен айналайын!» деп, жанарынан жас парлап, егіле емірентекі бар. Ағалардың аялы алақанында болып, ұлағатын көрдім. Бірде, 1969 жылы-ау деймін, Арменияда қазақ өнерінің онкүндігі өтті. Мені сол делегацияның құрамына енгізіп, Жүсекең бастаған қазақ өнерінің майталмандарымен сапарлас болдым. Классикалық әндерді орындауға төселіп алғанмын. Алайда, бұл жолы халық әндерін орындауым керек. Сондай ұлылардың алдында қазақтың халық әндерін жүрексіне орындап, батасын алған едім. Сонда да, концерттен кейін қонақ үйге келсем, Жүсекең қолында коньягі бар, мені күтіп жүр екен. «Айналайын, сол! Айналайын!» деп мейірімен маңдайымнан нискеп жатыр. Аузына басқа сөз түспейді. Мен Жүсіпбек ағадан керемет қаймығатынымын. Ол кісі ашуланса, шымшитын, тістейтін. Сондай-ақ, мен Семейден Алматыға келгенде бір ауыз қазақша білмейтінмін. Мені қазақшаға үйреткен де – осы ағаларым мен апаларым.

Содан кейін есімнен кетпейтін сәт – Қалибек ағаның соңғы мерейтойы. Науқасы мендеп, сөйлесуден қалған кезі еді жарықтықтың. Қазіргі F.Мүсірепов атындағы театрда өтті. Қаллекей ағаның сол мерейтойында мен «Бір бидай, арпа» әнін айтып бердім. Сахнада креслода отырған Қаллекей егіліп жылады дейсіз... Сөйлеуге мұршасы жоқ. Бәрі көңілде, жүректе сайрап жатыр. Тілмен айтып жеткізуге дәрмен жоқ. Сонда мен: «Қайран, өмір-ай! Қаншама бейнеслерді сомдап, сахнаның гүлі болған өнер тарланының осынша мүшкіл халге түсуін қарасайшы» деп, керемет күйзелген едім. Тіпті, маған риза болып жылап отырғанын біліп тұрып, өзімді бақытты сезінсем де, қайран ағаның көңілдегі ризашылығын өз аузымен жеткізе алмай отырғандығын түсінгенде, жүрегім жаншылып кетті.

– Мұхтар Әуезовтің де Сіңге деген ықыласы керемет болған деседі...

– Ой, Мұхтар жарықтық мені керемет жақсы көрді. Мен де ол кісіні әкемдей құрмет тұттым. Шетелден қонақтар келгенде мені үйіне шақырып алып, ән салғызатын.

– Ұлы Мұхтардың дастарқанында кімдермен болдыңыз?

– Қайдан билейін. Көп үлкен адамдар болады. Біз – жаспыз. Қатар отырып, әңгімелесуге қаймығамыз. Мұнда, қазіргінін жастары ғой, қолтаңба сұрап, алқымнан алатын. Ол кісілердің ағағынан ат үркенді. Біз болсақ, сондай ұлылардың алдында ән салғанға мәз боламыз да, басқа дүниеге мән бермейміз.

– Қасым Аманжоловты көріңіз бе?

– Көрдім. Бірақ, араласқан жоқпын. Ол кісі де – әкемдей адам, үлкен ақын, ұлы тұлға. Маңайынан жүрмейтінбіз. Сыртынан мақтап тұтамыз, арқа сүйейміз. Бар болғаны – Қасым ағаның сөзіне жазылған әндерді және өз әндерін орындадым. Ақын ретінде, аға ретінде пір тұттым. Бір сөзбен айтқанда, Қасым ағалар – шынырау биікте, біз етекте жүрдік.

«Бұл ән – бұрынғы әнінен өзгереді»

– Бибігүл алай, Сіз – классикалық өнердің падишасысыз. «Жеті ағайынды» өнердің эстрада жанры туралы қандай пікірлесіз?

– Классикалық өнердің жиілігін шағын, майын ішкендіктен бе, мен қазақ эстрадасындағы қазіргі ағымды құптамаймын. Не айтсам да, ашығын, пындығын айтқанды ұнататын жанмын. Қазақ эстрадасын өткір сынасам, осы салада жұлдызға айналған іні-сінділерім өкпелемес. Олар маған неге ұнамайды? Өйткені, олар киелі сахнада Отан, туған жер туралы тамаша әндерді орындап тұрып, екі нығын жұлып-жеп билейді. Әннің табиғатын бұзады. Онысы аздай, айқайлап, шыңғырып, көрерменнен шапалақ қолдау сұрайтынын қайтерсін... Өздеріне осыны талай айтып жүрмін де. Құлақ аспайды. Білгендерін істеп жүр. Өнерде сахна мәдениетінен жүрдай өлермендер қаштап жүр. Бұл – өте қауіпті құбылыс.

– Құптарлық пікір екен. Қазіргі әніпелердің тағы бір кемшілігі бар. Олар кезінде Сіздер ән салған алыс ауылдарға, ферма-жайлауларға бармайды. Осының себебін қалай түсініресіз?

– Оның себебін өздері білетін шығар, мен түсіндіре алмаймын. Рас, біз кезінде алыс-алыс ауылдарға, қияндағы қыстаулар мен жапанда-

ғы жайлауларға барып өнер көрсеттік. Сондағы еңбек адамдарының көңілін әнмен жадырадық. Біз жүк машинасының қорабына кілем төсеіп, соны сахна қылып, фонограммасыз-ақ ән салатынбыз. Ал, қазіргі әншілер ресторандар мен тойларда жүр. Оларды өлгірем десең де, жайлауға барып ән салмайды. Ал, Роза Бағланова апамыз қан майданның ортасында болып, жауынгерлерге әнмен рух бергені қазіргі жастар үшін ертегі болуы мүмкін. Шәкәрім атамыз айтқандай, «Бұл ән – бұрынғы әннен өзгерек». Ән ғана емес, әнші де, заман да өзгерек болып тұрған шығар.

– Роза апамызды айтып қалдыңыз. Қазақ ән өнерінде Күләш, Майрадан кейін есімі құрметпен аталатын, аты аңызға айналған екі бұлабұла қыз бар. Олар – Роза Бағланова мен Бибігүл Төлегенова. Роза апамыздың да мәңгілікке сапарлап кеткеніне де біршама уақыт өтіп кетті. Роза апайға деген сағынышыңыздың салмағын қалай жеткізер едіңіз?

– Роза апай – ұлы әнші ғой. Менен бірнеше жас үлкендігі бар болса да, екеуіміз егіздің сынарындай едік. Орпамызда еркелеп жүрді. Қазақта Розадай әнші енді тумайды. Ол – қазақ эстрадасының классикалық үлгідегі алғашқы қарлығашы. Ол – эстрада жанрының биігіне бүгінгі әншілеріміз сияқты фонограммалармен емес, микрофонсыз-ақ шыққан әнші. Апамыздың нұрлы бейнесі де, сикырлы үні де сағындырады. Сағынып жүрміз.

– Әңгіменіңізге көп рахмет!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

Қабдеш ЖҰМАДІЛОВ,
Қазақстанның Халық жазушысы,
ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты:

«ҚАСЫМ МҰРАСЫН ҒЫЛЫМИ АЙНАЛЫМҒА ТҮСІРУ КЕРЕК»

Кеше ғана Арқа төсін дүбірге бөлеп, Алаш жұртының рухын асқақтатқан дауылпаз ақын Қасым Аманжоловтың 100 жылдық мерейтойына еліміздің түкпір-түкпірінен, тіпті, алыс-жақын шетелдерден мәртебелі меймандар қатысканы белгілі. «Қонақ аз отырып, көп сыналды» дейтін елдің ұрпағымыз ғой. Елдігіміз сыңға түскен ақын тойында еңсеміздің биік болуын тіледік. Сол үшін тер төктік. Ел азаматтары аяғынан тік тұрып, келген қонақтарға қызмет көрсетті. Сырт көздің сыны Қасым рухына жасаған қызметімізге қандай баға берді? Имансыз қоғамда тағдыр тауқыметін тартып баққан Қасым-рухты өз деңгейінде дәріптей алдық па? Осы сауалдар төңірегінде мерейтой меймандарының бірнешеуіне жолығып, пікірін сұраған едік. Солардың бірі – қазақтың қабырғалы қаламгері, Мемлекеттік сыйлықтың иегері Қабдеш ЖҰМАДІЛОВ.

– Қабдеш аға, Қасымның бүгінгі мерейтойын рухтың мерекесі деп бағалай аламыз ба?

– Қазақ ұлыларының рухына тағзым етіліп, қазан көтерілген біраз тойларға қатысқан едім. Ал, бүгінгі той, Қасымның мерейтойы сол тойлардың ішіндегі шоқтығы биік керемет той деуге әбден болады. Той барысында мен бірнеше рет сөйледім. Сол сөйлеген сөздерімде мен мынадай пікірлерді қайталай айтып, ойыма қазық еттім.

Біріншіден, Қасым қоғамнан қағажу көріп, бүгінгі күше дейін шын мәнінде дәріптелмей, айтылмай, насихатталмай келген ақын еді. Тірлігінде биліктің тарапынан қысым көріп баққан ақынның талайлы тағдыры мен асыл мұрасы кейін де көмескіленіп келді. Оны өзіміздің осалдығымыз екен деп, бүгіп қатуға болмайды. Бүгінгі той Қасымның қоғамда кеткен сол есесін қайтарған шара болды.

Екіншіден, біз, қазақ қоғамы, қазақ зиялы қауымы, қазақ әлеуметі Қасымға белшемізден қарыздар едік. Сол қарыздың бірсыпырасы

бүгінгі тойда өтелді. Ескерткішін қойдық, жасындай жаркылдаған отты жырларын насихаттауды қолға алып жатырмыз. Ен әуелі, бүгінгі тойда Қасымның алдындағы ұрпақ қарызының өтелгені менің қоңиліме қуаныш ұялатып тұр. Қасымның қарызын қайтара бастадық Бірақ, түгелдей емес. Бұл – басы ғана.

Түсіпген жанға Қасым – ұлттық рухымыздың байрағы. Қасымды дәріптеу арқылы біз ұлттық рухымызды жаңғырттық. Осы тұрғыдан алғанда, бұл той шын мәніндегі рухтың мерекесі болды.

– Рахмет, аға! Бұл – тойдан кейінгі пікіріңіз. Ал, дауыспыз Қасымның бүгінгі тойына дейінгі дәріптелуіне киіліңіз толұшы ма еді?

– Әлгінде айтып өттім ғой, Қасым өз деңгейінде дәріптелмей келген ақын еді. Сол олжылығымыздың орнын бүгін толатырып жатырмыз. Неге екенін түсінбеймін, Қасымға бірлігінде қысым жасаған қоғам күні бүгінге дейін оның мұрасы туралы лайықты пікір білдіруге, Қасым туралы жылы сөз айтуға енжарлық танытын келді.

Қасым – ұлы ақын. Өткенде бір газет Қасымды «қазақтың көрнекті ақыны» деп жазыпты. Мен ол газетті лақтырып жібердім. Қазақта көрнекті ақындар көп, ал, ұлылар – санаулы. Ұлтымыздың ұлылар көшін Абай бастайды. Одан кейін Мағжан, Сұлтанмахмұт, Қасым... Санасаң, бір қолдың саусағы жететін ғана ұлылар бар. Сондықтан, Қасымды «көрнекті» деп төмендетуге, оның тұғырын аласартуға болмайды. «Көрнекті» деген Қасымның бағасы емес. Қасым – қазақ халқы тұрмақ, тұтас түркі әлемі, Еуропаның әдеби ортасы мойындаған ақан. Қасымның ұлылығын мойындамай, мойындағымыз келмей, кемел таланттың өлмес мұрасына керсанаулық танытып келген – біз ғана.

– Ұлы Қасымның көзін көрдіңіз бе?

– Жоқ, көре алмадым. Мен – Қасымның көзін көре алмай, арманда жүрген шәкіртімін. 1956 жылы мен Алматыға келгенде, ол кісі бір жыл бұрын қайтыс болып кетіпті. Алайда, Қасымның кітаптарын жастанып жатып оқыдым. Дауыспыз жырларын жаттап өстім. Рухани шәкіртімін. Соны мақтаным етемін.

– Бүгінгі тойдың басты олжасы – қасымтануға бетбұрыс жасалды. Кештеу болса да, серпіліс танытқан қасымтануды кемеліне келтіруді нелен бастауымыз керек?

– Иә, қасымтануға осы тойында түреп салынып, ұтымды кадам жасалды. Жалпы, Қасымның зерттелмей жатқан гарау-тарау енбектері

бар. Қасым – ақын, Қасым – аудармашы, Қасым – әдебиетші... Тізбелей берсек, Қасымның қыры да, жалпы жұртқа беймәлім сыры да толып жатыр. Тіпті, оның қазақ әдебиетіндегі орны ғана емес, тағдырының өзінде жұмбаққа тән көмескі тұстары өте көп. Қасым – құбылыс. Осының бәрі жүйелі зерттеуді қажет етеді. Мынау Шәкәрім, Ахмет, Ілияс, Міржақып, Бейімбет, Сәкен, Мағжандар ақталмай тұрған кезеңде біздің рухани әлем бос кеңістік сияқты көрінгені жасырын емес. Сол кезде қазақ әдебиеті Қасымға сүйенген. Қасым жырларын қолдта медеу еткенбіз. Қасым жыры қазақ халқының рухын жаныған. Біз осының өзін бүгінгі ұрпаққа дұрыс жеткізе алмай жүрміз. Қасымның ұлылығын, жырларының ерекше рухтылығын ауызбен айту оңай, әрине. Біз осыны тек айтып қана қоймай, Қасым мұрасын ғылыми айналымға түсіруіміз керек. Қасым мұрасы – қазақ әдебиетіне, ғылымына әлі де талай олажа салатын өте бай әлем.

Қасым – жанартау. Өз тұсында оған тең келген ақын жоқ. Қазір біз Мұқағалиды айтамыз. Сөз жоқ, Мұқағали – мықты ақын, үлкен ақын. Бірақ, ол заман түзелген, жылымық кезеңде өмір сүрді ғой. Бізбен қатар шықты. Ал, Қасым Сталин заманында өмір сүрді. Қылышынап қан тамған Сталин дәуірінде ұлттық рухты көтеру, ұлттың сөзін айту – тек Қасымның ғана қолынан келген қайсарлық. Міне, бүгінгі қазақ ғылымы, бауырын жерден снді көтерген қасымтану осыны зерттеуі керек.

– Бәрекеңді, аға! Көзіңізге мақпағанымыз емес, қазақ қаламгерлерінің көші басында жүрген тұлғасыз. Жазған жауһар дүниелеріңіз арқылы Сізге көзі тірі классик деп баға беруге де болады. Қасым-тағдырды, Қасым-ғұмырды жақсы бір көркем прозалық туындыға арқау ету жөнінде ойланып көрдіңіз бе?

– Қасымды жазып жүрген жігіттер бар ғой. Олар жазған дүниеге баға беруден аулақпын. Роман да жазылды Қасым туралы. Мен олардың егініне түсіп кайтемін... Ендігі жерде көлемді роман болмас. Қасым туралы шағын ғана шымыр дүние жазуға инеттеніп жүрмін. Қазір роман жазуға уақыт та жоқ. Роман оқитын оқырман да қалмады. Қасым тағдырын сегіз өрім қамшы секілді, тартып жіберсең, осып түсетін, әдемі әңгіме бола ма, повест бола ма, жақсы оқылатын дүниеге сыйғызсам ба деген ойым бар. Мен Сәкен Сейфуллин туралы «Ақынның ақырғы күндері» деген шағын ғана әңгіме жаздым. Бір деммен оқылатын, жап-жақсы дүние. Сонда Сәкен бар. Сәкеннің

тағдыры да, ақындық қуаты да, тіпті, қателігі де қамтылған. Осы сияқты Қасымды да алып шығуға болады. Жалпы, Қасым тағдыры – сюжеті бай, шынайы трагедия. Мұндай кейіпкермен қазақ әлебиетіне олжа салатын ойлы дүние жазып шығуға әбден болады. Ойымда бар.

– Жазушыға поэзия жайында сұрақ қою ынғайсыз да болар. Дегенмен, бүгінгі қазақ поэзиясына көдітіңіз төле ма? Қасымның көш бастап жүрген ізбасарларынан кімдердің есімін атар едіңіз?

– Қазақ поэзиясына баға беру міндетін мойныма ала алмаймын. Өйткені, бәрін оқып жүрген жоқпын. Дегенмен, жалпы қазақ поэзиясы қуатты деңгейде деген пікірдемін. Поэзия бар қазаққа. Және бүгінгі қазақ поэзиясы – прозадан қуатты. Өйткені, ұлттық поэзияның бастау көзі – мықты. Ол – Абай, ол – Қасым. Абай мен Қасымнан бастау алған поэзия осал болуы мүмкін емес. Шындағын айту керек, керісінше қазақ прозасы төмендеп кетті. Бірде – олай, бірде – бұлай.

– Рахмет! Өзгір пікірі е окпелеушілер табылар, бірақ, біз – ризамыз. Қасым тойының, Қасым туған топырақтан алған әсеріңіз...

– Той керемет өтті. Мен Қасым жұртында Рақымжанның құдығы ғана қалған шығар деп ойлаушы едім. Жоқ, Қасымның Қарқаралысында қасиет сақталған екен. Елнен елдік пен бірлік арылмаған екен. Ұрпақтарына ұлағат жүккан екен. Ризамын! Мен бұл топырақтан ерекше қанаттанып, мүлде бөлек әсерде аттанып барамын. Қасымның мәңгі өлмейтініне көзім анық жетті. Қасым секілді кастерлі рух қара орманы – халқы барда өлмейді.

Бүгінгідей рух мерекесін ұйымдастыруға ұйытқы болған ел азаматтарына, облыс басшыларына қазақ зиялы қауымы атынан шексіз ризашылық білдіруге тиіспіз.

– Әсерлі әңгіме, орайлы пікіріңізге көп рахмет! Қаламыңыз мұқалмай, ұлттық рухқа жасаған қызметіңіз ұзағынан сүйіндірсін!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2010 жыл.

ҒАРЫШ ПЕН НАМЫС

Мен бақытты екемім. Тұтас түркі жұртының, ісі ислам әлемінің тұңғыш ғарышкері, қазақ халқының һас батыры Токтар Әубәкіровті Теміртау қаласының тұсынан күтіп алдық. Қасымда – Мағаш ағам (Мағауия Сембай). Бұл – менің бағырмен үшінші мәрте кездесуім. Бірінші рет қыран-қазакпен 1991 жылы Жезқазған әуежайында жүздескенім. Ғарыштан оралған. Жетпіс жыл бойы жарты әлемді ластаған жарамсақ саясаттан жерініп, жеті қат көкке сіңіп кеткен ұлттық рухымызды Алаш жұртына қайта алып келген. Сонда Токтар ағаны жыр шашумен, ариана айтып қарсы алу бақыты маған бұйырған еді.

Бұдан кейін, жақында ғана дауылпаз Қасымның тойында кездестік. Сол жолы қанатты қазақтың ғарышқа сапарына 20 жыл толуына байланысты газетімізге сұхбат беруін өтінген едік. Келіскен. Бізді зуре қылмай, өзі келе жағыр Қарағандыға.

Сонымен, міне – үшінші рет.

...Аты аңызға айналған Алаш батырының көлігіме жұйткіш келеміз. Тізгіні – батырдың қолында. Жылдамдық – шектен тыс. Қас-қағым сәтте қалаға да келіп қаладық. Бұқар жырау дантылы бойымен келе жатып Нұркен Әбдіров ескерткіші алдынан өте бергенде жылдамдықты күрт азайтты да, әскері дәстүрмен оң қолын шекесіне қойып, батыр бабаға тағзым етті. Шолақ ойлаған адамға – армия генералы сержантқа тағзым жасады. Жоқ, олай емес, Токтар аға үшін Нұркен мен Мартбек ұлы рухтың бастауы той. Ол рухқа тағзым жасап келеді.

... Жолыққан сәтте уақытының тығыздығын айтқан. Уақытты үнемдеу үшін әңгімені жолда бастағым келді. Алайда, батырдың мысы басып, тілім тіркеске келер емес. Батыр әңдетіп келеді: «Бәрінен де сен – сұлу, сен – сұлу...»

...Әйтеуір, әнді үзіп, әңгімені бастадым-ау.

Жолдағы әңгіме

– Токтар аға, жылдамдығыңыз қатты емес пе? Әлде, ғарыш кемесінің жылдамдығын аңсайсыз ба?

– Уақытты үнемдеу керек, бауырым. Ғарышқа сапарымның 20

жылдығына орай, барлық журналистер – менің соңымда. Бәріне үлгеріп, сұхбат беруім керек.

– Аға, аңшылық сейіл әуес ісіңіз көршеді...

– Иә, аң аулау – менің хоббиім. Аң болғанда, қасқыр аулаймын. Кейбір қызыққұмар аңшысымақтар секілді кезіккенім атып, арқар, елікке немесе киікке мылтық кезеген кезім болған жоқ. Бір қыста 25-30 қасқыр аламын, қанағат. Жалпы, мен жыртқыштарды жек көремін. Жакында бір досым: «Тоқа, сені ханық керемет жақсы көреді. Неге?» деген ынғайсыз сұрақ қойды. Мен: «Неге жақсы көрмесің. Мен «жыртқыш» емеспін ғой» дедім. Ал, жыртқыштарды жек көру – заңдылық. Жыртқыштар өзінен әлсіздерді қориды. Менің ұстанымым – оларға өзінен де мықтылар мен тектілердің бар екенін дәлелдеу. Сол үшін мен жылына бір рет қасқырмен әдейі бетпе-бет келемін. Онымен сөйлесемін. Соған кейін, ол өзімше шапқан кезде мылтықпен емес, пистолетпен атамын. Олар өсал емес. Бірақ, мен де – мықтымын.

– Қансонарда есте қалған бір қызықты өкітаны оқырмандарымызға таралғы етсек...

– Ап аулаудың қызығы көп қой. Мынау – қызық, бірақ, күлетін әңгіме емес. Сапалы адамға сабақ болар әңгіме. Бірде осы төңірекке аңға келіп, жердің ой-шұңқырын жақсы білетін бір жігітті ертіп алдық. Әлгі аңшы екі сөзінің бірінде: «Тоқа, Сіз секілді батырмен аңға шығудың өзі бақыт қой. Жолында құрбан болуға дайынмын!» деп қоймады. Пейіліпте мен – ырзамын. Қойшы содан, тау бөктеріне де шігіп, із кестік. Тақымда – моторлы шапа (снегоход). Артымда – әлгі бауыр. Алты қасқыр кездесе кетті. Үшеуін ол атты. Кезек – менде. Ішінен тайыншадай арланын оқшаулап алып, қосылып бердім. Қапталдасып келіп атқаянда, оқ әлгі арланның салақтаған тілін жұлып кетті. Маған қарай ызалана шаңғы. Екінші ағайын десем, оқшантай серігімде болатын. «Ок бер!» десем, досым жоқ. Арланның маған шапқанын көргенде секіріп, түсіп қалыпты. Қасқырды мылтықпен ұрғаннан басқа амал жоқ. Құлаштай сермеп, мылтықты сіятей бергенде құлағыма анам марқұмның үні келді: «Балам, тұмсығынан ұр, тұмсығынан!» дейді. Тылсым күшке таңданып тұратын уақыт жоқ. Ана рухының айтқанын істеп, сөйледім тұмсықтан. Сұлап түсті. Қайтып есің жиғанша ату керек. Серігімнен оқ сұрасам, қарға белуардай кіріп кеткеп, өп-түс жоқ. Екі оқ лақтыруға ғана шамасы келді. Қарға түскен оқты алып, құрғатамын дегенше, ардан есін жинап, қайта ұмтылып

келеді. Атып үлгердім, айтуыр. Міне, кешеден бері «Жолыңызда құрбанмын!» деп өзеуреген заржақ досымның тірлігі осы болды. Сондықтан, мен айтар сәім: «Даланың тағысынан адамның тағысы – қауіпті» деп.

(Әсерлі әңгіме осы жерінен үзілді. Межелі жерімізге келіп те қалыппыз. Ендігі әңгіме гарыш пен намыс төңірегінде өрбіді. Е.М.)

Батыр болуды көксеген бала қиял

– Тоқтар аға, бала кезінде батыр болуды армандамайтын адам жоқ. Сіздің бала қиялыңызда «Мен ертсе ел таныған батыр боламын. Халқым менімен мақтанады» деген ойнақтай ой болды ма?

– Армандадым, әрине. Батыр болуды армандамайтын ер бала болады деп мен өсте ойламаймын. Мен жасымда қара күштің иесі болдым. Күреске де қағысып жүрдім. Теміртауда жүк тасушы болып істегенім бар. Елу киллограмдық екі қал қантты екі иығыма өңгеріп, күніне 60-80 қап қант түсірегінімін. Баламыз ғой, шаршау дегенді білмейміз. Дегенмен, әлі толық қатаймаған сүйегімізге обал екен. Сонда да намысқа тырысамыз. Менінше, батыр болуды армандаудың кәжегі жоқ, намыстана білу керек. Солай бола тұра, мен дәл бүгінгідей батыр боламын деп ойлаған жоқпын, тек армандадым.

– Бәріміз де бала күнімізде батырлар жырынан сусындап өстік. Батыр болуды көксеген Сіздің бала қиялыңызға да батырлар жыры қанат бітірген болуы керек...

– Әрине, батырлар жырын оқып өстік. Анам марқұм қазақтың ауыз әдебиетін қатты сүйетін. Батырлар жырын, ескілікті қисса-дастандарды жатқа айтушы еді. Әсіресе, «Қобыланды батыр», «Қыз Жібек пен Төлеген» жырларын мүдірмей, жатқа айтатын. Үйге қонақ келсе, бүгінгідей қысыр әңгіме, өсек-аян айтылмайды. Бәрі жарысып жыр оқитын. Біздің санамызға сол отырыстардан сәуле түскен болуы керек, батырлар жырына деген құмарлығым арта түсті. Хат таныған соң өзім де оқып, батырларға еліктегім келе бастады. Менің бала қиялымда үнсімі Қобыланды батыр жүретін. Оның таудай тұлғасы, берендігі мен бес қаруы ойымнан бір сәтке де шыққан емес.

– Сіз үшін батырлық тау тұлғада ма, әлде, намыста ма?

– Батырлықтың бастауы – намыста. Анам марқұм айтып отыра-

тын: «Батыр болу үшін таудай тұлғанын қажеті шамалы. Ең бастысы жанартаудай мамыс пен өжет жүрек керек» деп. Аты аңызға айналған Балуан Шолақтың аса үлкен адам болмағанын да шешей марқұмның аузынан жиі еститімін.

**«Мен ғарышқа атак үшін емес,
қазақ үшін ұштым»**

– Токтар аға, әскери сынақшы-ұшқышты ғарышкер болуға жетелеген нендей күш?

– Шынымды айтсам, ғарышкер болам деген ой менің үш ұйықтасам, түсіме кірген жоқ. Мен – сынақшы-ұшқышпын. Ал, сынақшы-ұшқыш болу – ғарышқа ұшудан қиын кәсіп. Біздің әр самғауымыз қауіп-қатерге толы болады. Өйткені, біз зауыттан шыққан емес, қолдан құрастырылған әскери ұшақтарды сынақтан өткіземіз. Жігіттер апатқа жиі ұшырап жататын. Біздің әскери әуе компаниясы үшін 1977 жыл өте ауыр жыл болды. Сол жылы біздің 13 әріптесіміз апатқа ұшырап, көз жұмды. Өзім де талай рет апатты жағдайға тап болдым. Бабалар аруағы қолдап, амай қалдым. Әсіресе, ағам марқұмның рухы үнемі желеп-жебеп, жанымнан табылатын. Әлгінде айтым ғой, қасқырмен бетпе-бет қалғанымда күбірлегеніндей, қатерге ұшырай қалсам, үнемі құлағымға сыбырлап тұрады.

Ұшқыш болу бала кезімнен арманым болғандықтан, мен осыныша қатерлі кәсіптен айны алмадым. Небір жауапты сынақтарға қатысып, әскери тапсырмаларды мүлтіксіз орындап жүрдім. Қиындықпен бетпе-бет келген сәттерімде мені мақсатшылдығым тығырықтан алып шығатын. Абырой-атақтан да кенде болған жоқпыз.

Сөйтіп жүргенде, 1990 жылы Нұрсұлтан Назарбаевпен кездесудің сәті түсті. Нұрекен ол кезде Қазақстан Компартиясының бірінші хатшысы еді. Маған ғарышқа ұшу жөнінде ұсыныс айтып, қолқа салды. Мен қарсылық білдірдім. Осыдан шамалыдай кейін менімен Нұртай Әбіқаев келіссөзге шығып, бір қазақ жігітнің ғұмырбаянын көрсетті. Мен әлгі жігіт туралы мәліметпен танысып шыққан соң: «Мына жігітті тездетіп дайындау керек. Құс жолымен самғайтын қазақ – осы» дедім. Ол Талғат Мұсабаев еді. Қазақстан Талғатты ғарышқа ұшыруға дайындыққа кірісін кетті.

Алайда, неге екенін түсінбеймін, келесі 1991 жылы менімен келіс-

пей, Президентіміз – Нұрсұлтан Әбішұлы: «Ғарышқа Токтар Әубәкіров ұшады. Ол – дайын» деген мазмұндағы ресми мәлімдемесін жасап жіберді. Мен ол кезде Шымбұлақта шаңғы теуіп жүргенмін. Жолдас жігіттер телефон шалып, реніштерін білдіріп жатыр. «Сеннің ұшатыныңды бірінші біз неге білмейміз?» деп өкпелейді. Мен – бәрінен бейхабармын. «Ештеңе білмеймін» деп, ақталған боламын. Ертесіне Нұрекең қабылдады да, намысымды жаныды. Өткір айтты. «Сен ұшуың керек. Бұл – қазақ халқының 30 жыл бойғы арманы. Отыз жыл бойы қазақтың Байқоңырынан кімдер ұшпады?! Қазақтан басқаның бәрі ұшты. Елдің намысы – бәрімізге ортақ», - деп, елдік мұратты көздеген талабын қойды. Мен қарсылық танытып едім: «Жарайды, ұшпай-ақ кой. Маған да керек емес!», - деген сөзі өтіп кетті де, мен келісім бердім. Сөйтіп, Нұрекеңнің намысымды қамшылауымен бір-ақ күнде ғарышкер болып шыға келдім.

– Ғарышты игеру тарихында ғарышкерлер сапарға жылдап дайындалады екен. Ал, Сіздің дайындығыңыз өте қысқа мерзімге созылды. Сонда Сіз ғарыш сапарына әзір болғансыз ба?

– Әскери ұшақпен күнде ұшып жүрген сынақшы емессіз бе?! Оған дейін 30 жыл ұшқыш болдым, оның ішінде 17 жыл сынақшы-ұшқыш болған маманмын ғой. Маған тек «Союз ТМ-13» ғарыш кемесінің құрылымымен және орбитаға шығу тәртібімен танысу ғана керек болды. Сондай-ақ, мен атак үшін емес, қазақ үшін, халқымның арманын орындау үшін ұшуға бел байладым. Шынын айтқанда, «Белка», «Стрелка» сияқты сынақ үшін ұшқым келмеді. Ел басшыларына ғылыми бағдарлама бойынша ұшу жөнінде талап қойдым. Ұлттық Ғылым Академиясының сол кездегі президенті, отандық ғылымның биігі Өмірзақ Сұлтанғазиннің ұйытқы болуымен, қысқа мерзімде мен талап еткен ғылыми бағдарлама әзірленді. Сол бағдарлама бойынша ғарыштық зерттеу жұмысын жүргізу міндетін арқалап, 1991 жылы 2 қазан күні мен мінген ғарыш кемесі көкке көтерілді.

– Құпия болмаса, ол қандай бағдарлама еді?

– Ешқандай құпиясы жоқ. Ол кешенді бағдарлама болатын. Жүйелі түрде жасалған маңызды жобала медицина, ауыл шаруашылығы, өнеркәсіп салалары бойынша ғарыштық зерттеулер жүргізуді. Арал теңізінің проблемасына қатысты мәселелер қамтылды. Мен – қазақтан шыққан тұңғыш ғарышкер ғана емес, Арал проблемасын шешу жолдарын анықтауға түрен саяған тұңғыш қазақтың. Сол сапарда Арал

геңізі тұзының таралу аумағы анықталды. Менің ғарыш сапарымнан жасаған ғылыми тұжырымдарыма КСРО Ғылым Академиясы мән бермей қойып еді. Кейін Солтүстік мұзды мұхиттан Арал тұзының тұзаңы табылғаннан кейін барып қана бұл мәселеге қағысты ғылыми бетбұрыс жасалды. Жапондар осы сапардан кейін Арал тағдырына алаңдаушылық білдіріп, бұл мәселеге жаһандық мән бере бастады. Бұл менің туған елге жасаған жақсылығым мен тигізген пайдамның бір парасы еді.

– Қазақстан ғарыштан қалай көрінеді екен?

– Ғажап! Ол әсерді тілмен айтып жеткізу мүмкін емес. Біз жерден 400 шақырым биікте болдық. Қазақ жерінің кеңдігі сондай, осынша биіктің өзінен қазақтың сайын даласы толық көрінбейді. Тағы бір ғажабы – көпе «Жібек жолының» сүрлеуі ғарыштан сондай анық көрінеді. Ал, Жер-Ананың әдемілігі мүлдем керемет. Көзге сондай нәзік болып көрінеді екен. Біз жердің қадірін білмейді екенбіз. Жер-Ананың шексіз мейірімі мен мұның ғарыштан сезіну әсері – ерскше ғаламат! Ғарыш – қап-қараңғы, қара түнек. Жер – керемет!

– Жақында өзіңіздің сапарласыңыз, аустриялық ғарышкер Франц Фибек қазақ басылымдарының біріне сұхбат берді. Ол өз сұхбатында Сізге әлемнің ең мықты деген сынақшы-ұшқыштардың «үштігіне» енеді деп баға берген екен. Байырғы достарыңызбен хабарласып тұрасыз ба?

– Хабарласқанда қандай. Ескі достарымның адалдығы менің жан дүниемді ерекше ләззат сезіміне бөлейді. Жиі хабарласып, бір-бірімізге қонаққа барып тұрамыз. Оларды ұмытуға болмайды. Франц Фибек қай елдің баспасөзіне сұхбат берсе де, мені қалдырмайды. 1991 жылғы тарихи ғарыш сапарымыздың алдында бізге Сырдария өзені бойында ерекше құрмет көрсетілді. Жергілікті ақсақалдардың бірі маған өте әдемі ақбоз ат мінгізіп, ығыма шапан жапты. Ол кезде бізге арнайы қызмет күнделікті қолданыстағы заттарды тұтынуға қатаң тиым салған. Мен сол тәртіпті бұзып, елімнің ықыласына ырза болып, шапанды киіп, атқа мініп алғанымды осы Франц Фибек әр сұхбатында аңыздай етіп айтып жүр.

– Сіз орбитаға шыққанда Мәди бабамыздың «Қарқаралы» әнін орындады деген әңгіме бар. Сол рас па?

– Әлі айттым. Алла аузыма әуелі ұлы Абайдың әнін салды. Мен ғарыштан телекөпір арқылы Елбасымен байланысқа шыққанда

Абай атамыздың әнін орындадым. Ал, сегіз тәулік ғарышта жұмыс жасағанда мен үнемі әп айғып жүрдім. Білегім әндерімнің бәрін айттым. Мәди бабамыздың әнін де орындадым. Өйткені, мен ғарышта ерекше рухтың құшағында жүрдім. Ұлы Қасым рухымен де ғарышта сырластым. Қасым – қазақтың қайсар рухының символы ғой, жеті қат көкке көтерілген екен... Ғарышта ұшырастық Қасым рухы менің табиғатыма керемет жақын. Жақында тойына қатысқаныммен, ашылған ескерткішінде бола алмап едім. Бүгін уақыл тауып соғуым керек.

– Мүмкіндік болып жағса, ғарышқа тағы ұшыр ма едіңіз?

– 70 жасқа келгенде бір көтерілсем деймін. Қаржы болса, әрине... Ғарышқа деген махаббатым – ұшан-теңіз. Елімнің кәдесіне жарар ғарыш сапарына қашанда дайынмын. Шынымен де, жеті қат көкке енді бір көтерілсем, Әлемді алаңдаған Арал проблемасын түбегейлі шешуге септігімді тигізер едім.

Аңыз бен ақиқат немесе Тоқтар қалай батыр атанды?

– Белгілі тұлға жайындағы әңгіменің ариасы көбіне сан-сикқа жүгіріп, аңызға жақын деректерге құрылады. Алаштың қаһарманы – Тоқтардың Кеңес Одағының Батыры атануы жөнінде де әргүрлі әңгіме бар. Бір деректе «Тбилиси» крейсеріне әскери ұшақты қондырғаны үшін алған десе, ендігі бір деректе аса маңызды құпия талсырманы орындағаны үшін «Батыр» атанған дейді. Соның аңызы қайсы, ақиқаты қайсы?

– Ақиқаты – мен сынақшы-ұшқыш ретіндегі ұзақ жылғы ерлікке пара-пар еңбегім үшін Кеңес Одағының Батыры атандым. Бұл 1988 жыл болатын. Ал, кемеге 1989 жылы қонғанмын. Ол кезде мен МиГ әскери ұшағын жасайтын А.М.Миколян атындағы конструкторлық бюрода жұмыс істеп жүрдім. Бұл бюрода небір қуатты әскери әуе техникалары жасалады. Біз соларды сынақтан өткіземіз. Жеті ұшқыш сынақ жасаймыз. Мен келгенде осы жетеудің төртеуі Кеңес Одағының Батыры еді. Бас конструкторымыз Ростислав Аполдосович Беляков ғажап адам болатын. Екі мәрте Кеңес Одағының Батыры, академик бола тұра, мені керемет жақсы көрді. Ұлттық алалау дегенді білмейтін және еңбекті әділ бағалай білді. Мені Кеңес Одағының Батыры атағына ол

кісі 1986 жылы ұсыныпты. Бір күні маған Орталық Комитеттің бір «кереметі» келіп: «Сені Кеңес Одағының Батыры атағына ұсыныпты. Аласың ба?» деп қарап тұр. Сондай сөз бола ма? Мен қағты ашуланып: «Табаныңды жазтырат, келген ЦК-ға! Мен сенен геройлық бер деп сұрадым ба? Сұран бергенше, ұрып бер!»,- деп, әлтіні айдап шықтым. Осыдан кейін Қазақстанда «Желтоқсан оқиғасы» орын алды да, біздің ұлттың өкілдері геройлық гүлді, кішігірім мемлекеттік марапаттың өзінсіз мүлде шеттетілді. Ал, біздің бас конструктор екі жыл бойы ешкімді геройлыққа ұсынбай қойды «Неге?» деп сұрағандарға: «Әуелі Тоқтар алмай, ешкімге геройлық жоқ. Оның жасаған еңбегі мен ерлігі ешқайсың жасай алмайсың» - деп, кесімді жауабын айтатын. Сөйтіп жүріп, Горбачевтің жанын қояр да, қоймай, маған 1988 жылы Кеңес Одағының Батыры атағын алып берді. Алып бергенде, сатып әнерген жоқ. Менің еңбегім мен ерлігімді Орталық Комитеттің Саяси бюросына дәлелдеді. Біздің ұлт өкілдеріне «бұратана» деп қарайтын Орталық пиғылының талқанын шығарды.

– Сонда Сіздің «Батыр» атауыңызға крейсерге қонған тамақша ерлігіңіздің еш қатысы жоқ па?

– Жоқ. Ол ерлігім әлемдік рекорд ретінде Гиннестің рекордтар кітабына ресми тіркелген. Ал, мен Кеңес Одағының Батыры атағын одан бір жыл бұрын иеленгенмін. Әлдебір журналистер алғашқы бетте бір рет жаңылысты да, сол мәлімет жаппай елге тарай кетті. Әріптестеріңізге сәлем айтыңыз, фактіні нақты беру керек! (күлді) Әзіл ғой...

– Рас, ақпарат айдынында жаңсақ деректер қаптап жүр. Мәселен, «Қазақтың тұңғыш ғарышкері – Талғат Мұсабаев», – деген пікірді қараушы да – біздің ақпарат құралдары. Бұл пікірді Сіз қалай қабылдадыңыз?

– Қалай қабылдайын? Елеген де жоқпын. Айта берсін, жаза берсін. Ары білсін, әркімнің. Ешкім тарихты бұрмалай алмайды және бұл пікірлерімен менің атымды тарихтан өшіріп тастай алмайды. Ақиқат айтудан айнып көрмеген басылымдар бар ғой. Мысалы, өздеріңіздің «Орталық Қазақстан». Мен туралы ақиқат дүниені жазып келе жатқан бірден-бір басылым – осы «Орталық Қазақстан» екенін айтқым келеді. Әлгі, сіз айтқан пікір қоғамдық сипат алған тұста да «Жоқ, қазақтың тұңғыш ғарышкері – Тоқтар Әубәкіров» деп бірінші болып батыл пікір айтқан да – өздеріңіз. Мен ғарышқа ұшуға дайындықты баста-

ған сәттен бүгінгі күнге дейін «Орталықтың» мен туралы жазғаны бір кітап болып та қалған шығар. Ризамын, бауырларыма!

Ар алдында ақиқаттың түбі бір айтыларына оз басым бек сенімдімін!

– Өзіңіздің сүйікті басылымыңыз – «Орталық Қазақстан» сексеннің сегізінше қадам басып отыр...

– Иә, білемін. Мен «Орталықты» батылдығы үшін қатты құрметтеймін. Әрбір санын алдырып, оқын тұрамын. Елдегі жаналыққа Сіздер арқылы қанықпын. Мерейтойларыңызға қатысуым керек еді. Алматыда ғарыш мәселесіне қатысты халықаралық конференция өтетін болып, соған жол жүріп барамын. Осы жолы «Орталықтағы» бауырларымды мерейтойларымен құттықтап шығу үшін келдім. Жүрекжарды құттықтау лебізді де хатқа түсіріп ала келдім. Шығармашылық шыңда болыңыздар! Қаламдарыңыз мұқалмай, халықтың шексіз құрметіне бөлене беріңіздер!

– Рахмет! Туған еліңіздің шексіз құрметіне бөленген батыр ұлсыз. Өзіңізге деген елдің махаббаты кемімесін!

Тобықтай түйін

...Батыр ағаны шығарып салдық. Түсі қара «Джип» көлігінің тізгінін қолына алып, үзеңгіге аяқ салды. Жарым жолға дейін шығарып салуымызға қарсылық білдірді. Ақ жол тілеп қалып барамыз. Мағаш аға қазақтың нас батырына заңғар жазушы Мұхтар Мағауиннің он үш томдық толық шығармалар жинағын сынып тартты. Керемет қуанды.

Батырдың қара тұлпары жолға түсті. Менің көз алдыма Қарақасқа атты Қамбар келді. Ел намысын байрақ етіп сапарлап барады. Көлігінің мемлекеттік пркеу номері «111» екен. Қазақша айтқанда: бәрі – бір. Бірақ, Тоқтар ағам бәрібір емес. Елдің ертеңі, ұлттың рухы үшін ат болдыртып, алаңдап барады. Иә, көңілі – алаң. Қарағандысы мен Қарқаралысына қарайлап барады...

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

Ақын. ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты
Темірхан МЕДЕТБЕК:

«САРЫАРҚАДА ҰЛЫ ЖЫР САРҚЫҒЫ БАР»

Ұлы Қасымның мәңгілікке жасаған сапарына серпін берген рухты шара дауылпаздың ғасырлық топы болғаны әмбеге аян. Гой дүбірі әлі де басылар емес. Қасым мұрасын жаңғырту, ұлы ақынның өшпес рухына құрмет көрсету шаралары жарастықгы түрде жалғасын табуда. Біз де дауылпаз ақынның туған жерінде дүбірленіп өткен той кезінде меймандар аузынан жазып алынған әсерлі әңгіме, сырға толы сұхбаттарымызды түгесіп үлгері алмай жағырмыз. Бүгін назарларыңызға ұсынылып отырған өткір пікір, оқшау ойды белгілі ақын, ҚР Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Темірхан Медегбекпен болған сұхбатқа олжалаған едік.

– Темірхан аға, қасиетті Қарқаралы топырағын дүбірге бөлеген Қасымның тойы ғасырдың айтулы мерекесіне айналып отыр. Мерейлі елдің мейманасын тасытқан осы той Сіздің көңіл көкжисігіңізді қандай әсер құшағына бөледі?

– Айтары жоқ. Ғажап әсер құшағындамын. Қазақ сахарасының алтын тәжі – Қарқаралыға келіп, осы жерде өтіп жатқан өр Қасымның тойына қатысып, әсерсіз қайту мүмкін емес. Жалғыз мен емес, жұрттың бәрі осындай пікірде деп ойлаймын.

Бұл тойды Қасымға еш керегі жоқ. Бұл тойды біз шын мәніндегі рухтың мерекесіне айналдыра алсақ, сонда ғана ол бүгінгі ұрпаққа аса қажет шара болатын. Осы тұрғыдан алғанда, Қасымның бүгінгі тойы өз міндетін атқарған той болды.

Әсіресе, ел басшылары тойды аса зор жауапкершілікпен ұйымдастырған екен. Келген қонақтың әрқайсысына бір-бір адам бекітіп қойыпты. Солар бізді құрақ ұшып қарсы алып, құрдай жорғалап қызмет етіп жатыр. Мен айтар едім, ел азаматтары осы пейілдері арқылы өздерінің Қасым рухына, қазақ әдебиетіне деген шынайы құрметтері мен ыстық ықыластарын танытуда. Олар бүгін тойға келген меймандарға емес, ұлға, рухқа аяқтарынан тік тұрып қызмет етіп жатыр. Ашығын айту керек, бүгінгі Серік Ахметовтер, Арман Қырықбаевтар Қасым дәуірінде тізгін ұстаған болса, дауылпаз

Қасымның тағдыры мүлде басқаша болар еді. Біз Қасымды өлтіріп алмайтын едік. Кез келген адам билікті, әкімдерді сынай береді ғой. Мен де – билік басындағыларға көңілі толмай жүретіндердің бірімін. Пікіріммен де, өлеңіммен де сыпай жүрмін. Алайда, бүгін қарағандылық шенеуніктерге сын айтпақ түгілі, ескерту жасау мүмкін емес. Ел ағаларының Қасым рухына жұмылған жұдырықтай болып қызмет еткеніне өз басым дән риза болып тұрмын.

Сондай-ақ, Қасым насихатталуы кемшін болып қала жатқан ақын еді. Жинақ болып шыққан бір-скі томымен, мектеп бағдарламасына енген екі-үш танымал өлеңімен ғана насихатталуы шектелген Қасым мұрасы бүгін өзінің өрісін кеңейтті. Енді осыны жүйелі түрде жалғастыру керек. Кеше, осы топыраққа табаным тигеннен бері облыстық «Орталық Қазақстан» газетінің біраз саны қолыма гиді. Жыл бойы Қасым мұрасын, Қасым тағдырын талдап жазған екен. Тіпті, біз білмейтін тың деректер қамтылған. Осының бәрі, бүгінгі той да, жазылған епбектер де – қасымтануға жасалған игі қадам. Тек, жалғасты болып, мақсатына жетсін!

– Қарағанды әкімдеріне қатты риза екепіз. Ал, осы топырақтағы Серік Ақсұңқарұлы бастаған Қасым ізбасарларына, Қасым-рухтын шырақшыларына, Қасым-жырдың мұрагерлеріне қандай баға бересіз? Жалпы, Қарағанды ақындарымыз қазак поэзиясындағы орны туралы не айтасыз?

– Бұл – Сарыарқа ғой. Мұндағы өнердің, Қасым туған топырақтағы өлеңнің өресі бір облыстың шепберіне сыйғызып, әкімшілік шекара негізінде баға беру мүмкін емес. Бұл жер – небір ұлылардың бесігі, ұлтқа талай тұлпарларды берген топырақ. Дәл осы Сарыарқада ұлы жырдың сарқыты бар. Оның шырқау шыңында Қасым тұр. Сол Қасымнан нәр алған Арқаның жігітері, ақындары тегеурінді келе жатыр. Олардың көш басында тұрған Серік Ақсұңқарұлы – өзіміздің ініміз. Ол өзін бүгінгі қазак әдебиеті өкілдеріне мойындатқан. Сонымен қатар, ол – адал, өте мінезді ақын. Ал, мінезсіз, момақан ақын жарытып ештеңе жаза да алмайды, жасай да алмайды. Серік – Қасымның шәкірті. Ендеше, ұлы Қасымнан бастау алатын айбынды ақын Ақсұңқарұлының айналасы осал болмауы керек. Байқаймын, Серік Қасым топырағында іргелі мектеп қалыптастыра бастаған. Қастерлі топырақтап нәр алып, мынадай сұлу табиғатпен астасып жатқан бұл

мектеп, яғни, Арқаның ақындық мектебі – қазақ поэзиясының өте мықты, гетеурінді буыны.

– Абай – қазақ өлеңінің шыны. Қасым – құбылыс. Темірхан Мелетбек те – қазіргі қазақ поэзиясына соны леп, тың серпін, өзгеше форма әкелген реформатор ақын. Бұл – өлеңге ғашық оқырман ретіндегі өзімнің жеке пікірім. Ал, ертеңгі қазақ поэзиясының бет алысы...

– Жалпы, қай поэзия болсын, мейлі ол қазақ поэзиясы болсын, жапон поэзиясы болсын, басқа да Еуропа елдерінің поэзиясы болсын, бұрынғы ескі сүрлеумен жүруді мақсат етпейді. Әр дәуірдің өкілдері өз заманының мұңын жырлайды. Тың тыныс, өзгеше өріс іздейді. Бұл – заңдылық. Кейбіреулер «ақын болсаң, Абайша жырлау керек» деп қателеседі. Негізі, мен емес, Абай – реформатор (күлді Е.М). Ол қазақ поэзиясына ғажап жаңалық алып келді. Ұлтқа тән дәстүрді сақтай отырып, өлеңді басқаша жасады. Сол сияқты, әр ақын өз дәуірінің поэзиясын жасайды. Қасымды қараңыз... Қасымның қазақ поэзиясына әкелген олжасы – орасан. Ол Абайды көшіріп алған жоқ. Абайды қайталаған да жоқ. Ол қазақ өлеңіне теңдесі жоқ құбылыс болып келді. Тіпті, әлем әдебиетінде бұрын-соңды болмаған образдарды, адамзат поэзиясында жоқ үрдістерді алып келді. Мағжан да солай болған. Сұлтанмахмұт те, Мұқағали да солай... Тек қана осылардың бәрі ұлы Абайды пір тұтып, ұстаз санады. Абай жасаған дәстүрді бұзған жоқ. Жаластырды, бірақ, әрқайсысы өз үнімен жырлады. Біздің ертеңгі поэзия да осы заңдылық негізінде түрленеді. Өлеңнің өресі уақыт өткен сайын биіктеп, өрісі өзгереді. Ал, тура қазір қазақ поэзиясының қақпасын өте қуатты толқын қағып тұр.

– Аттын басын тағы да бүгінгі тойға бүрилық. Өр Қасымның қоғамда кеткен есесі бүгінгі тоймен толық қайтайтынды белгілі. Ал, Қасым есесін толық қайтару үшін бүгінгі зиялы қауым, қазақ руханияты не істеуі керек? Іргелі істі неден бастаса ұтымды болмақ?

– Бүгінгі той ұлы Қасымның қоғамда кеткен есесінің бір мысқалын болса да, қайтарды. Ал, толық қайтару үшін ұлттық руханиятымызға не жетіспейді деген сөнің сауалына толық жауап беру мүмкін емес. Өйткені, біз ұлтымыздың рухани тұрғыдан жүдеген, жадаған кезеңі бастан өткізіп жатырмыз. Көп нәрседен айырылып қалдық. Әдебиетіміз оқырманнан айырылды. Рухани мүмкіндіктеріміз шекте-

ліл отыр. Шындығын айту керек, біздің әдебиеттің корнекті өкілдері билік басына барғанда біз бөркімізді аспанға атып қуанған едік. Алайда, олар ұлтқа емес, өз құлқындарына қызмет студен әріге бармады. Енді не істеуіміз керек? Қолына кітап ұстамайтын қазақтың бетін әдебиетке, Қасымға бұру үшін бүгінгідей шараларды жиі ұйымдастырып тұру керек. Оның өзінде, ішкі-жүзден аса алмайтын мерейтойлар емес, ұлтқа, ұрпаққа қызмет ететін. олардың көзін ашатын деңгейдегі іс-шаралар керек. Қасымның бүгінгі тойын осындай мазмұнды шараларға жатқызуға әбден болады.

– Әлгіңде, өзіңіз айтқан оқырман мен әдебиет арасындағы айнамақты жақындастырудың ендігі амалы не? Сіздерді кінәлаудан аулақпыз. Жазып жатырсыздар, айтып жатырсыздыр. Ал, мүлгіп кеткен ұлттық рухқа серіліс әкелудің жолы не?

– Бүгінгідей шаралар оқырман мен әдебиетті жалғастырады, үндестіреді. Дегенмен, міндетті түрде ұлан-асыр той өткізу емес, әдеби кештер ұйымдастыру, баспасөз құралдарының рухани тақырып аясын кеңейту, ұлттың жоғын жоқтайтын телехабарлар ұйымдастыру деген мәселе бізде кешеуілдеп, кенжелеп жатыр. Осы орайдағы олқылықтарымыздың орнын гөлтырсақ, Қасымның да, ұлттың есесі қайтар еді. Сондай-ақ, біздің көптеген қаламгерлер әлі де құлдық психологиядан арылған жоқ. Билікке батып сүтпен айта алмайды. Жазушы билікке жалтақтамауы керек. билік өз міндетін атқара берсін. Ал, зиялы қауым сол биліктің назарын ұлттық дүниеге аударту үшін жұмыс істеуі керек. Қазіргі билікте аса биік болмаса да, едәуір оре бар. Айтсаң, тындайды, назар аударады, құлақ асады. Біз, біздің зиялы қауым осы мүмкіндікті пайдалана алмай жүр.

– Бәрекеңді, Тем-аға! Рухани ортада рухты құрметтеуді аспен тойдың деңгейіне түсіріп алдық, ұлыларды рулық меншікке айналдырдық деген өткір пікірлер жиі айтылула. Сіздің пікір...

– Дұрыс айтасың. Мен осындай жағдайды бүгін де байқап қалдым. Бүгінгідей ұлы тойда, рухтың мерекесінде руды айтудың қажеті жоқ еді. Өкінішке орай, аттарын атамай-ақ қолың, бір-екі ағаларымыз, замандастарымыз рулық деңгейдегі ұсақ әңгімеге бий алдырып алды. Өз басым қатты сыйлайтын бір ағам қалың елмен «Қаракесектерімі!» деп амандасқаны өте ыңғайсыз болды. Ағайын-туыстарының, жақындарының ортасында айтсын. Ал, бүгінгідей тұтас түркі әлемі дүр сілкініп, Алаш рухы аспандап тұрғанда көктегі Қасымды бұлайша

жерге түсіруге болмайды ғой. Қасым «Қаракөсекпін!» деген жоқ. «Мен – қазақтың баласы!» деп жар салды емес пе, жалпақ әлемге?! Ендеше, біз неге ұсақталамыз?

– Ақын жүрегі – ақиқаттың айнасы. Сондықтан да, біз, біздің оқырмандар Сізден дәл осындай өткір пікір, ұтқыр ой күткен еді. Ризамыз. Ендігі сауал – тым өткір. Жалтақтамай, жауап береді деп ойлаймын. Кезінде Қасым тағдырына кері ықпалын тигізген әдебиеттің корқаулары бүгінгі әдеби ортада бар ма? Қасымға қастандық жасаған әдебиеттің «киелілерлерін» айтамын...

– Бар, әрине. Олар кеше де болған, бүгін де бар, ертен де болады. Бұл – епміз өліп кеткен заңды құбылыс. Одан қорқуға да болмайды. Қорқу керек, неден? Кеше ғана партияның тапсырмасымен Қасымға жүйелі түрде қастандық жасаған, соңына шам алып түскен адамның бүгінгі тойда түк болмағандай, сый-құрметке бөленіп жүргендігі қорқытады. Оның құрмет көрмек түгілі, бұл тойға келіп, қатысуға аламы-моральдық құқығы жоқ еді. Бұл туралы бұрын да айтқанмын, мұны жігіттер жазды да. Бірақ, әлгі адам қымсынған жоқ. Ұялмай, «Мен ол кезде жас едім, тәжірибесіз едім» деген сылтаумен, Қасымның тойына келіп, сый-құрмет көріп жүр. Міне, осындайдан қорқу керек.

– Иә, бүгінгінің Қасымдарын осындай корқаулардың тырнағынан сақтасын! Әңгімеңізге көп рахмет!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

Қоғам және мемлекет қайраткері
Қасымбек Мелиұлы МЕДИЕВ:

«ТАРИХИ ЗАҢ ТЕГЕУРІНДІ ҚАРСЫЛЫҚТАН КЕЙІН ҚАБЫЛДАНДЫ»

Тәуелсіздіктің арнайы таңы көкжиегімізді нұрға бөлегеніне – 20 жыл. «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігі туралы» тарихи Заң 1991 жылы 16 желтоқсан күні сағат кешкі 18-ден тура 14 минут кеткенде қабылданды. Біз – тура 74 жыл билік құрған коммунистік жүйенің құрамынан ең соңынан шыққан елміз. Одақтастарымыз өз аламын отау құрып, Тәуелсіздікті жариялап

жатқанда, біз «үлкен үйден» еншімізді болуге асықпаған екенбіз. Одан ұтылған түгіміз жоқ. Бізден сәл ергерек егемен ел атанып, шекарасын белгілеген көршілерімізде саяси қақтығыстар орын алып, дүмпулермен дүрлігіп жатты. Біз сабырға жүгіндік. Қалай болғанда да, Тәуелсіздік бізге оңайлықпен келген жоқ. Тағдырымызға Тәуелсіздікті таралғы еткен тарихи Заңның қабылдануы да еш кедергісіз жүзеге аса салмаған екен. Мемлекет тағдыры таразыланған тарихи сәттегі саяси ахуал жайында сол кездегі 12-ші шақырылған Жоғарғы Кеңестің депутаты Қасымбек МЕДИЕВТІ әңгімеге тартқан едік.

– Қасымбек Медиұлы, «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігі туралы» тарихи Заңының қабылдануына қатысып, жобаны қолдап, қол көтерген қайраткердің бірісің. Сол бір ұмытылмас сәттегі көңіл әсері жайлы әңгімемен берсеңіз...

– Иә, менің Қазақстан Тәуелсіздігі туралы Заңды қабылдауға қатысқаным және Заң жобасын қолдап сөз сойлгенім өмірімнің ең бір маңызды сәттері болғанын зор мақтаныш етемін. Маған кеңестік жүйенің құлдыраған тұсында 11-ші және 12-ші шақырылған Жоғарғы Кеңестің депутаты болу бақыты бұйырлы. Бұл кезеңдер жекелеген ұлттардың саяси белсенділігі артып, демократия ұшқыны алауға айнала бастаған уақыт еді. Өткенді қаралағаным емес, кеңестік жүйенің «тоқырау» аталған 70-80 жылдарындағы Жоғарғы Кеңес сессияларында сана-сезімнің серпілісі аңғарылмаған екен. Ал, біздің тұсымызда жариялылық салттанат құрып, аз да болса, ақиқат айту мүмкіндігі туған болатын. Сондықтан болар, мемлекетіміз үшін, қазақ халқы үшін маңызды саналған көптеген негізгі заңдарды сол 11-ші және 12-ші шақырылған Жоғарғы Кеңестің депутаттар құрамы қабылдады. Сол біз қабылдаған заңдардың ішіндегі ең қастерлісі, ең шоқтығы биігі 1991 жылы 16 желтоқсанда қабылданған «Қазақстан Республикасының Тәуелсіздігі туралы» Заң еді.

Біз бұл Заңды қабылдауға үлкен саяси сергектікпен келдік. Алайда, алдын-ала біздерді дайындап, «Сен сөйлейсің! Сен пікір білдіресің!» деген ешкім болған жоқ. Біздің ойымызға от салып, бойымызға жігер берген әлдебір рухани күш болды. Дәл сол уақытта біз неге болса да, дайын едік. Бізден басқа республикалардың барлығы Тәуелсіздігін жариялап, Одақ құрамынан шығып кетті. Ештеңеге жалтақтап

отырмағанымызды білеміз. Сабырмен, салмақпен келер еркіндік бақытының алыс емес екендігін де сезіндік. Сонда да бойды кернеген әлдебір серпіліс әлденеге алып-үшатын секілді. Ол азаттықтың қасиеті екен. Тәуелсіздік – тәтті ұғым. Ол – бабаларымыздың ғасырлар бойғы арманы.

Сол тарихи сессия Жоғарғы Кеңестің үлкен залында өтті. Бұл зал арнайы техникалық құралдармен жабдықталған. Заң жобасын талқылау 14 желтоқсан күні басталды. Екі күн егжей-тегжейлі талқыланып, үшінші күн дегенде зордың күшімен қабылданды. Әр бабын тамырынан талдап, бүге-шігесіне дейін тәптіштеп бақтық. Күн тәртібіндегі ғана емес, ел тарихындағы ең маңызды мәселе – Тәуелсіздік туралы Заң жобасына қатысты депутат, заң жобасын дайындаған жұмыс тобының жетекшісі, академик Сұлтан Сартаев баяндама жасады. Сұлтан замандасымыздың дауысы керемет еді, сол күні тіпті қыран дауысындай саңқылдап шықты. Залды рух кернеп тұр. Баяндамадан кейін депутаттар тарапынан сұрақ жауып берді.

Бүгінгі жастар ойлайтын шығар, Тәуелсіздік туралы Заң оп-онай қабылдана салды деп. Олай емес. Едәуір қарсылыққа ұшырады. Кейбір депутаттар: «Осы заңның керекті бар ма? Біз кімнен еркіндік, тәуелсіздік сұрап отырмыз? Онсыз да тәуелсіз мемлекет емеспіз бе?!» деген мазмұндағы қиянқы пікірлерін қолдесең тартты. Ондай пікір білдірген депутаттардың сөзіне Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлының өзі араласып, ашық пікірін білдіріп отырды. Кейбір бұра тартып, кері пікір білдірушілерді ықтырып алып отырғанына куә болдық. Менің күнделігімдегі жазбада сақталып қалыпты, Заң жобасын қолдап 30 депутат сөйледі. Солардың ішінде мен бармын. Әлтіндей бұра тартқан пікірлерге шыдай алмай кетсем керек, орыннан атып тұрып, сөз сұрадым. Әлі есімде, мен мінбеге шығып: «Жарыссөзді тоқтатайық! Енді сөзбақтай беретін ештеңе жоқ. Бұл Заң біздің мемлекеттігімізді нығайту үшін ауадай қажет! Бізден басқа одақтас республикалардың барлығы Тәуелсіздігін жариялады. Біз нені күтіп отырмыз? Талқылауды тоқтатып, Заңды қабылдайық!» деген мазмұндағы өткір пікірімді білдірдім. Көпшілік депутаттарға менің сөзім ұнаса керек, бірталайы дуылдата қол соқты.

Міне, екі жарым күн қызу талқыланған тарихи Заң 16 желтоқсан күні сағат кешкі алтыдан 14 минут кеткенде қабылданды. Сол кездегі депутаттық құрамның нақты саны есімде жоқ, ал Тәуелсіздік туралы

Заңды 270 депутат қолдап дауыс берді, 12 депутат қарсылық білдірді. Мен осы тарихи Заңды қолдап, қол көтергенім және жақтап сөз сөйлегенім үшін өзімді шын бақытты санаймын.

Ал, Заң қабылданған сәтте зал толқып кеткендей болды. Менің орным бесінші қатардың орта тұсында болатын. Зал мен отырған жерден өте жақсы көрінеді. «Қазақстан жасасын!», «Тәуелсіздігіміз мәңгі болсын!» деген ұрандар айтылып жатты. Депутаттар бір-бірімен құшақтасып, бірін-бірі құттықтап жатты. Тіпті, кейбір депутаттар мен Үкімет мүшелерінің жанарынан жас байқадым. Өзім де қатты толқыдым. Әсіресе, Әнұран орындалған сәтте керемет сезім құшағында болдым. Сол сәтте кеудемізді кернеген шаттықты сөзбен айтып жеткізу мүмкін емес.

– Заң қабылданар қарсаңда Сіздердің орталарыңызда топқа бөліну, жіктелу жолымен жұмыс жасау үрдісі орын алды ма? Мәселен, Заң жобасын қолдаушылар мен қарсылық білдірушілердің астыртын топқа бірігуі деген секілді...

– Жоқ. Біз ондай әрекетке барған жоқпыз. Заң жобасын жақтаушылар да, қарсылық білдірушілер де мінбеге өздерінің жеке пікірлерімен шығып жатты. Жақтаушылар бірауызды болды, ал, қарсылық танытушылар пікірі сан-саққа жүгіршіп жатты. Өз басым Заңның қабылдануына қарсы топтың амалсыз әрекетін шовинизм шенгелінің соңғы тұяқ серпуіне баладым.

– Қасымбек аға, сол күні талқылауда «ҚР Тәуелсіздігі туралы» Конституциялық Заң жобасын белсенді түрде жақтаған әріптестеріңізден кімдердің есімін атар едіңіз?

– Заң жобасын қолдап, қол көтерген 270 депутаттың қай-қайсысы да белсенділік танытты дер едім. Дегенмен, тарихы тамырлы елдің еркіндігін биліктің күшімен, найзаның ұшымен қорғаған бабалар рухының лайықты мұрагері бола білген жекелеген қайраткерлердің белсенділігін бөле-жара атауға тиіспіз. Салық Зиманов, Қуаныш Сұлтанов, Шерхан Мұртаза, Нұрлан Оразалин, Әбіш Кекілбаев, Мұрат Әуесзов, Қажымұрат Нағыманов, Мұхтар Шаханов сынды депутаттардың сөйлеген сөздері менің жадымда мәңгі сақталып қалды. Олардың барлығы биік өрс танытып, өте терең сөйледі. Әрі бұлардың біразы Заң жобасын әзірлеген жұмыс тобында болғандар еді.

– Қарсы болғандардан кімдердің есімін атай аласыз?

— Мен – өткенге күйе жағуға құштар жан емеспін. Негізмен Заң жобасын қабылдауға қарсылық білдіргендер өңге ұлт өкілдері болды. Кобинің аты-жөні есімде жоқ. Чернышов, Козлов деген депутаттар Заңның қабылдануына ашық қарсылық білдірді. Бірақ, аз төбесіндей аз ғана топтың қарсылығын бабалар арманына ұмтыяған рухты топ тасқырсын ба?!

— Әлгіңде, бір сөзіңде «біз – одақтастар арасынан Тәуелсіздігіміз сонында қабылдағам еміз» деп қалдыңыз. Сіздің пікіріңізше осының себебі неде? Жалтақтау ма, жәйбаракааттық па?

— Мұның себебі – жалтақтау емес, әлптің аргын бағу, яғни, сабырлы саясаттың көрінісі. Біздің Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың сол бір сымдарлы сәттегі сабырлы саясаты бұл жолы да оң нәтиже, орасан олжа берді. Тәуелсіздік туралы Заңды асығыс қабылдағандардың алғашқы легінің аяқ алысын бақтық. Кейбір елдерде саяси қастығыстар орын алып жатты. Кейбірі экономикалық дағдарыстың жұтқыншағына жұтылу қаупіне душар болды. Ал, біз әлптің алды-артын бағып, сабыр сақтадық. Бұдан бұрын да Заң қабылдап, Тәуелсіздігімізді жариялап жіберуге мүмкіндігіміз болды. Бірақ, біз Одақтың құрамынан ерте шыққандардың қателігін қайталамау, тиімді тұстарын меңгеру үшін асығыстық жасамау ұстанымында болдық. Жергілікті ұлт өкілдерінің пайыздық үлесі өте аз елдегі саяси ахуалды ушықтырып алмау үшін бізге осы жол тиімді еді. Кавказ, Балтық жағалауы елдерін шарпыған сол кездегі саяси жағдай естеріңізде болар... Біздің Елбасы сол қателіктерді қайталамауға тырысты, сондықтан, асығыс қадамға барған жоқ. Рас, қазіргі таңда кейбір оппозициялық топтар Елбасының бұл қадамынан саяси қателік іздеп, сабырдың салмағын жалтақтыққа жеңгізіп жүр. Бұл – қате пікір.

— Қасымбек Медиұлы, тарихи Заң қабылданған кездегі толқулы сәттің ұмытылмас әсерін эп-адемі әңгімелеп бердіңіз. Ал, тура сол сәтте өзіңіз Тәуелсіз Қазақстанның нұрлы болашағын көз алдыңызға қалай елестеттіңіз?

— Әлгіңде айтып өттім ғой, ғажап әсерде болдым. Тәуелсіздігімізді заңдастырдық. Бабалар арманына қол жеткіздік. Отанын шын ниетімен сүйіп, еліне адал қызмет етсем деген азамат үшін бұдан артық қуаныш болмас, сірә... Өз басым ұзақ жыл кеңестік жүйеле партия сарбазы болып қызмет еткендіктен, көп жағдайда біздің ұлттық мүмкіндіктеріміз

шектеулі болғанына іштей қынжылып жүретінімін. Жетпіс жылдан астам уақыт Мәскеуге жалтақтап келдік. Өз бидайымыздан нан пісіріп жеуге Мәскеудің рұқсаты керек болды. Ал болашақта ше? Біз – енді дербес мемлекетпіз! Өз билігіміз – өзімізде. Заң қабылданып, Әнұран асқақтап тұрған сәтте менің көкірегімді осындай сезім кернеді. Оның үстіне, тура сол кезеңдегі экономикалық дағдарыстың белең алып тұрғаны естеріңізде шығар. Дүкендердің сөрелері – жылан жалағандай, жылу, жарық жоқ, айлан жалақы, зейінсіз аймақ жүрдік. Менің көңіліме сол сәтте осы қабылданған Заң, арайлы таңы атқан Тәуелсіздік осы қиындықтың бәрін жеңеді деген сершінді сөнім ұялады. Бүгін сол сенім ақталды да.

– Тәуелсіздігімізді 1991 жылы 16 желтоқсанда жарияладық. Тура сол күні еркіндікке ұмттылған жасампаз ел жастары «ұлы империяның» шовинистік пиғылына қарсылық көрсеткен Желтоқсан оқиғасына 5 жыл болған еді. Тәуелсіздік туралы Заңды қабылдауға тура сол күннің доп келуі кездейсоқтық па? Әлде...

– Жоқ. Мұны кездейсоқтық деп қарауға болмайды. Елбасының Тәуелсіздік туралы Заңды қабылдауға тура сол күнді таңдауында үлкен көрегендік жатыр. Айттық қой, Тәуелсіздік – бабалар арманы. Сол арманға жету жолында Жұбан Молдағалиев айтқандай, «мың өліп, мың тірілген» халықпыз. Ұлы дала қаншама ұрыстарды, небір дауылды, зауалды сәттердің куәсі болды. Одан кейін жетпіс жылдан астам уақыт бейбіт түрде рухымызды езгіге салған жүйеде өмір сүрдік. Желтоқсан оқиғасы рухы күшті елдің осынша қиянатқа жасалған тегеурінді қарсылығы еді. Жастардың жалып-ғұмыры окка байланып, көптеген ұл-қыздарымыз жазықсыз жапа шекті. Бұл күн Тәуелсіздік күні болып еркіндік жолында құрбан болған бабалардың рухына тағзым ету, олардың ерлігіне құрмет көрсету үлгісі ретінде және одан кейінгі Желтоқсан оқиғасында жастардың жазықсыз төгілген қанының өтеуі болсын деген ниетпен таңдалды. Бұл күннің қасиетіне жеңіл қарап, арзан пікір айтуға болмайды.

– Қасымбек аға, ендігі сұрақ – осы Желтоқсан оқиғасына қатысты. Мүмкін, өткірлеу де болар... Дегенмен, тура Сізге қойылуға тиісті сұрақ. Желтоқсан оқиғасы тұсында Сіз партияның көш бастаған серкесі едіңіз. Жастардың бейбіт басталған шеруін қарумен жаншу әрекеті партия органдарының тапсырмасымен болғаны бәрімізге аян. Сол кезде Жезқазған облысының екінші

хагшысы болып отырған Медиев қолы мен арын былғап алған жоқ па?

– Иә, мен ол кезде Жезқазған облыстық партия комитетінің екінші хагшысыедім Шындығын айту керек, Желтоқсанның желі Жезказғанға жеге койған жоқ. Алматы, Қарағанды сияқты үлкен қалалардағыдай жағдай ушығып, жаппай тәртіпсіздік белең алған жоқ. Орталық Комитеттен қоңырау шалып, маған Алматыда жағдайдың күрделеніп тұрғанын айтып, жергілікті жерде оған жол бермеу жөнінде, жастармен кездесулер өткізіп, алдын алу, түсіндіру жұмыстарын жүргізу жайында шұғыл тапсырма берді. Мен: «Бізде – бәрі тыныш, жағдай – қалыпты. Бейкам жатқан елдің ойына қозғау салып, тыныш жатқан жыланның құйрығын басудың қажеті бар ма?» деген мазмұндағы қарсы пікірімді айттым. Айтқандай-ақ, Жезказғанға Желтоқсан жаңғырығы жетіп, ел дүрбелең күйге түскен жоқ. Біз де шұғыл жи-налыстар өткізіп, төтенше жағдай жариялап, қатты збгерге түсе коймадық. Тек ішкі істер органдарының жұмыс тәртібін күшейтілген режимге енгізумен шектелдік.

Ал, оз басым – штей болса да, жастардың ой-пікірін, мақсат-мүддесін қолдаған жанмын. Орталық Комитеттің әлгіндегі шұғыл тапсырмасына енжарлық танытқаным да сондықтан.

– Бәрекелді! Әсерлі энгіменізге қон рахмет! Еліміз емсәлі, абыройымыз асқак басын!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

Ақын, ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері
Несіпбек АЙТҰЛЫ:

«ДӘУРЕН-АЙ» – АҚАНЫҢ ӨЗ ТАҒДЫРЫМЕН ӨЗЕКТЭС ӘН

Алаштың арла туған абыз ұлы Ақселеу Сейдімбектің туғанына – 70, есті тұмырдың естелікке айналғанына – 3 жыл. «Еркіне бағынбас асау арманын» алып ұрған сұм тағдыр Ақанды «іздесең табылмас» сартпап сағлышыңқа айналдырды. «Атқан оқтай, шапқан яттай» жүйрік уақыт сол сағынышымызды ұлғайтып, Ақселеу сынды тұғырлы тұлғаны асқар шыңға да айналдырып барады. Тау алыстаған сайын биіктей береді екен.

Ақан арамыздан алыстаған соңғы үш жылда ол туралы жазылған естеліктер қобыз кеуделі абыз тұлғаның мәңгілік тұмыры бастағанын дәлелдеп-ақ жатыр. Ақан қазасына Алаш-Анасы анырап, барша қазақ жұрты қамықты. Ұлтының жоғын іздеп, барын түгендеген перзентінен көз жазған «боз жусаны омырау қаққан Сарыарқасы», жазиралы Жаңаарқасы бүгін ғана сабырға келіп, біртуар ұлының 70 жылдық мерейтойына сауын айтып жатыр.

Ақанның өзі көрмеген 70 жылдық мерейтойы қарсаңында соңына ерген рухани інісі, қазақтың талашты ақыны Несіпбек Айтұлына телефон шалып, аз-кем сұхбат құрған едік. Байланыс желісі арқылы байыпты күйінде түсе қалған сол сұхбаттың қатқалпындағы нұсқақасын назарларыңызға ұсынып отырмыз.

– Несіпбек аға, Алаштың Ақселеуімен үзеңгілес жүріп, рухани інісі болдыңыз. Бүгінгі естелікке арқау болар сол ұлы достықтарыңыз қай жылдары басталып еді?

– Ақанмен таныстығым өткен ғасырдың 60-шы жылдарының аяғы мен 70-ші жылдарының басында басталды. Біздер – ол кезде қарашанырақ ҚазМУ-дың журналистика факультетінің студентіміз. Ақан Қарағандыда қызмет істейді екен. Жастар органы «Лениншіл жастың» сол облыстағы мейшікті тілшісі болып. Ақанның Арқадан жазған ойлы дүниелерін іздеп жүріп оқитынбыз. «Лениншіл жасқа» Ақанның өнер, мәдениет, тарихқа қатысты көлемді туындылары

апта сайын шығып тұрады. Болашақта «журналист болам» деген арманның жетегінде жүрген біздер облыстардағы меншікті тілшілер арасынан осы Ақаңның белсенділігіне қайран қалатынбыз. Жиі жазады. Көп тілшілер ақшарағиен шектеліп жатқанда, Ақаң тереңінен толғап жазады. Жүрсін Ерман, Тілеуқабыл Байтұрсын, Әбусаттар Тұрғанбеков. Самат Жүнісов секілді Қарағандының жігіттері қазақ журналистикасының кара нары Рамазан Сағымбековті төңіректейді де, біздер, семейліктер – Тұрсын Жұртбай екеуіміз Рымғали Нұрғалиев ағамызды арқа тұтамыз. Ақаң осы кісілерге жиі келеді. Рухани досықтарына сыртынан сүйсініп жүреміз. Бұл кісілердің қазақ руханиятының бір-бір алыбы болатыны сол кезде-ақ айқұлақтанып тұратын.

Кейін Ақаң «Социалистік Қазақстанға» бөлім меңгерушісі болып ауысып келді де, Алматыдағы рухани ортаның нағыз серкелерінің біріне айналды. Мені Акселеу ағамен жақынырақ қазақ әнінің қайталанбас дүлдүйі марқұм Жәнібек Кәрменов таныстырып еді. Ақаң Жәнібекті эфирде де, өмірде де жанынан қалдырмайтын. Ақаң жүрген жерде домбырасын арқалап Жәнібек жүреді. Естеріңізде болар, сол жылдары «Жәнібек ән салады, Акселеу тамсанады» деген әңгіменің жиі айтылғаны.

1982 жылы Ақаң 40 жасқа толып, «Ақаң келді қырыққа» деген толғау жаздым. Сол күні Ақаңның үйінде болып, Оралхан Бөкей, Кәдірбек Сегізбаев, Бексұлтан Нұржесев сынды белгілі қаламгерлер – өздері айтынақшы «жетімдер» бас қосып, шағын дастарқан басында 40 жасын атап өтті. Сол отырыста мен әлгі толғауымды оқып, мақтауды ұнатпай қоймайтын Акселеу ағам сол бір шағын ғана пейілді жылы қабылдап еді.

Жалпы, Ақаң жан-жағына шамағатын тигізуге асығып тұратын абзал жан еді. Өзінің шығармашылығын ысырып қойып, сонындағы пілдерінің шығармашылығын қадағалап, тапсырма беріп, олардың кітабын шығаруға көмегін тигізіп жүретін. Таланты – телегей, өресі – биік, тұнығы – терсең жан ғой, өзіне де, өзгеге де уақыт табағын. Маған әлем әдебиетінің классиктерін аударуды жиі тапсыратын. Ақаңның ықпалымен біраз аударма жасадым. Шындығын айту керек, кейбіріне шамам келмесе, кейбіріне уақыт таппадым.

– Байқауымша, Сізді Ақаңмен таныстырған Жәнібек Кәрменов, ал, рухания тұрғыдан жақындастырған ән секілді. Басқасым

былай қонғанда, Ақанның «Дәурен-ай», «Сарыарқа» атты екі та-
нымал әнінің сөзін жазған өзіміз. Бастама кімнен болды?

– Рас, Ақан екеуміздің аға-іні ретінде сыйластығымыздың дәнекері
– адамн болмысымыз да, шығармашылық байланысымыздың алтын
көпірі – ән. Өзіңіз айтқан сия ән – «Дәурен-ай» мен «Сарыарқа» Ақан
екеумізді ажырамас біртұтас әлемге айналдырып жіберді.

Мен Ақанның «Дәурен-айына» дейін де әнге сөз жазып жүргем.
Алғашқы туындымның бірі – семейлік сазгер, марқұм Мейрамбек
Жанболатовтың «Ән домбыра» әні. Тамаша ән. Мақтанғаным емес,
сөзі де үйлесім таба кетті. Жақсы дүниеге құлағы түрік жүретін Ақан
осы әнді естігеннен кейін Жәнібек екеумізді шақырып алып, «Дәурен-
айдың» сазын тыңдатты. Ақан бұған дейін Ақтамбердінің «Күлдір,
күлдір кісінегіп» толғауына мақам жазған болатын. Әрине, «мақамы –
менікі» деп айтқан емес. Көп иірімін Сүгірдің «Ыңғайтөкпе» күйінен
алғанын айтып: «Ақтамбердіні насихаттау үшін осылай жасау ке-
рек болды. Бұл толғауда қазақ халқының асқақ рухы бар. Ол рухты
қағаз бетінен екінші бірі оқи бермейді. Халықтың мұңын да, шерін
де, рухын да ғасырдан-ғасырға жеткізіп келе жатқан домбыра ғой.
Ақтамбердінің «Күлдір, күлдір кісінеген» рухын халықтың көкейіне
жеткізудің бір жолы оны рухты мақаммен орындау керек», – деп оты-
рушы еді жарықтық.

Сонымен, Ақтамбердінің толғауынан кейін «Дәурен-ай» келді
өмірге. Маған: «Осының сөзін өзің жазсаң, қайтеді?» деген ұсыныс
айтты. Мен келістім. Бірақ, «Дәурен-айға» сөз жазу өте қиын бол-
ды. Тыңдап жүрсіздер ғой, бұл әннің алғашқы екі жолынан кейінгі
бөлігінің бәрі – қайырма. Құрылымы өте күрделі ән. Буынды ойнату
керек. Алайда, ұйқасты сақтау – шарт. Оның үстіне, әннің табиғатын
ғанып, идеясын игеріп тұрған маған жеңіл сөзбен өріп шығуға есте
болмайды. Сөйтіп, қиналдым. Бір ай жүріп, алғашқы нұсқасын дай-
ындадым. Оны Ақан, Жәнібек үшеуміз отырып ұзақ талқыладық.
Кейбір жерлеріне «мына жері былай болса қайтеді?» деген емеурінін
жасады Ақан. Ақанның талғамын таң қалдыру мүмкін емес. Де-
генмен, елең еткізген жері болды-ау деймін, ән мәтінін қабылдады.
Тұңғыш рет Жәнібек орындады. Радио, телевидение жазды. Бірақ,
бұл ән Жәнібек орындаған алғашқы нұсқасында «Жастықта не көрсен
де жарқын екен, Әр күнің ат басындай алтын екен» деп басталады.
Кейін Ақанның ұсынысымен «Самғаған аспанында сары даланың,

Сағындым бозторғайдың салған әнін» деп өзгерттік. Қазір осылай орындалып жүр.

Жалпы, «Дәурен-ай» – Ақанның өз тағдырымен өзектес ән. Қараныз, «Еркіне бағынбас, Асау арман-ай!» деп бұлқынған ән «Аспандап алатын, Асқақ қанатым, Саған да кез келер – Тыным табатын» деп шиырлайды. Тура өз өмірін, талдауға келмейтін тағдыр жолын әнмен өрнектеген.

– Ақанның «Сарыарқасының» да сөзін Сіз жаздыңыз. Осы әннің авторлары мен орындаушысы кезінде «ұлтшылдық» сарынымен қудаланды деген әңгіме шындыққа жауаса ма?

– Иә, бұл әннің сөзіндегі «шер-күйігім» деген тіркес бізге пәле болып жабысты. Ән мәтініндегі «Кер миығым, Жезкигім, Шер-күйігім – Сарыарқа» дейтін қайырманың емеуриіні өлеп талдамақ түгілі, сөздің мәнін білмейтін «үш әріп» түсініні қойып (әрініс, әлдісімдердің ықпалымен), сонымызға түсіп берді. Алғашында осыны Жәнібек марқұм айтып еді. «Осы жерін өзгертсек, қайтеді? Осыны бізге айтқызбайды-ау» – деген сезікті ішкір «Сарыарқаның» алғашқы орындаушысы Жәнібектен шыққан. Содан біз бұл иірімді ән салмағын жеңілдетіп жіберсе де, «Сөз түйінім» деп өзгерттік те, ресми сахналарда осылай орындалып жүрді. Алайда, жиын-тойларда, бейресми басқосуларда «Шер-күйігім» болып айтылатын. Сол пәле болды бізге. Сөйтсек, біздің осы «ұлтшылдығымыз» ортамыздағы кейбіреулердің аузымен «үш әріпке» жетіп жатады екен. Оны біз қайдан білейік. Әсіресе, Желтоқсан оқитасы тұсында «халықтың «шер-күйігім» әнге қосып, жастарды арандатқан сендерсіңдер» деген желеумен біраз әуреледі.

– Ақанның «Дәурен-ай» мен «Сарыарқадан» басқа әні бар ма? Болса, олар неге осы екеуіндегі танымал бола алмады?

– Бар. Ақаң кейін Астанаға көшіп келгеннен соң, еңселі Елордада Есілдей толқын, біраз ән жазды. Бірқатарының сөзін мен жаздым. Бірақ, олар жарыққа шыға алмады. Неге әншілерге бермей жүргенін сұрағанымда: «Е.с... «Дәурен-айым» мен «Сарыарқамдай» құлпыртатын Жәнібегім жоқ, ол әндердің жолы бола қоя ма?! Рухты ән үлкен сахнаға жолдама алу үшін оның тұсауын Жәнібек кесу керек. Сонда ғана ол әннің ғұмыры баянды болады», – деп мұңайтын.

– Сонда ол кісі Жәнібек Кәрменовтен басқа әншіні мойындамады ма?

– Жок, олай емес. Мойындады. Ақаң Қайрат Байбосыповты керемет бағалайтын. Бекболат Тілеуханды да. Екеуінің де әншілік талантын тамсана әңгімелегенім талай мәрте өз құлағыммен естідім. Әсіресе, Қайрат пен Жәнібекті бөле-жармайтын. Бірақ, Ақаң үшін Жәнібек марқұмның жөні бөлек болды. Мүмкін, әр әншінің орындау стилі әрқилы болатындықтан шығар. Ақаңның табиғатына да, талғамына да Жәнібектің орындау мәнері қолай келсе керек. Сондай-ақ, жана әнші орындаушы таңдаудағы талғамын қазақ ырымшылдығы шығар деп ойлаймын. Дүниеге келген пәрестеге ат қоюда да, тәй-тәй басқан сәбидің тұсауын кестіргенде де ырымдап, жолы жақсы адамға бұйымтай жасайтын халықпыз ғой. Ақаңның да жаңа әнді жарыққа шығаруда, оның тұсауын кесуде таңдауы Жәнібекке түсетін. Тек өз әндері ғана емес, ел ішінен тауып алған ескі әндерді де Жәнібекке табыстаушы еді. Енді, мінс, Ақаң да, Жәнібек те жоқ ортамызда. Талғамы зор таңдаушыға жетпеген өрсілі әндер жатыр Ақаңның мұрағатында.

– Әң сарыны құлағыңызда шығар. Сөзі – қолыңызда. Неге өзіңіз жарыққа шығармасақ?

– Әңге сөз жазғаным болмаса, музыкаға шорқақтауым. Менің орындаушы таңдаудағы талғамым Ақаң талғамының ширегіне де келмеуі мүмкін. Сондықтан, батылым бармай жүр. Ал, орындаймын деген әнші болса, құлақтағы сарыны ғана емес, Ақаң әндерінің нотасы алты томдық таңдамалы жинағына енген.

– Сіз сөзің жазған Тұрсынжан Шапайдың «Дарига-дәурен», «Арман-ай» әндерін жегесіне жегкізе орындап жүрген Рамазан Стамғазиевке ұсыныс жасап көрдіңіз бе?

– Рамазанның әншілік шеберлігін Ақаңның өзі де мойындап кеткен. Алайда, Ақаңның әндері Рамазанның «оң жамбасына» келмеді. Рас, Рамазан – талантты әнші. Дегенмен, жақсы әннің табиғаты орындаушымен үйлесім тапқанда ғана ән ғұмырлы болады деген қағида бар емес пе?!

– Рахмет!

«Оргалық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

ҚР Халық әртісі, Мемлекеттік сыйлықтың иегері
Мақпал ЖҮНІСОВА:

«БІЗ – ЖАРЫМЖАН ШОУ – БИЗНЕСТІҢ ӨКІЛІМІЗ»

Несін айтасыз, мамыражай маусым айының соңғы аптасы шығармашылық жолдағы ең олжалы сәттерім болып шыға келді. Ойда жоқта қазақ әнінің қос бұлбұлы – Бибиүл Төлегеева, Мақпал Жүнісовамен сұхбаттасудың орайы келе кеткені... Оның үстіне, биыл Мақпал Жүнісованың киелі өнерге қадам басқанына 30 жыл толады екен. Қазақ өнеріне, әншінің жеке өміріне қатысты көкейде жүрген көп сауалдың түімін тарқату сәті Қарқаралыдағы «Тас бұлақ» демалыс үйінде түсті.

Басқаны қайдам, өз басым Мақпал әншіні қасиетті қара домбырамен орындаған «Бір ауыз сөз» әнімен таныған едім. Сондай-ақ, әнші жерлесіміздің соңғы уақытта орыдан жүрген «Қазақтың ерке қызымын» атты әнін әнші табиғатын шынайы ашатын ән ретінде керемет бағалаймын.

...Жүйрік уақыт жүгенсіз аттай зулады. Көп дүние өзгерді. Жаңғырған, жаңарған өмір қазақ өнерін өрге сүйреді. Елің шексіз ықыласпен сүйе білген «ерке қыздың» да халқына арпаған «бір ауыз сөзі» салықалы да, арналы әңгімеге айналды.

– Байқап отырған боларсыз, біздің мақсат – өзіңді шынайы сүйіспеншілігіне бөлеген халқымызға «Мақпал елге келді» деген хабар таратып, әнші әлемінің соны жанаалықтарын көпшілікпен бөлісу. Туған жерге қош келдіңіз!

– Рахмет!

Иә, Қарқаралы, опың ішінде Егіндібұлақ – менің кіндік қапым тамған жер. Арқа жерінің алтын алқасындай болған ажарлы мекенде туып-өскенім үшін өзімді керемет бақытты санаймын. Туған елге қашан келсем де, ерекше толқыныспен, шалқар шабыт, сарытап сағынышпен келетін қыздың бірімін. Жалпы, мен елге жыл сайын келемін. Келген сайын көңілім марқайып, жаным жадырап қайтады. Әке рухына құрап бағыштап, елдің үлкендеріне сәлем беру – әр сапарымның негізгі мақсаты, әрі өзімнің перзенттік парызым. Қалат жатса, еліме концерт қойып беруге де ықтиярмын. Былтыр келгенімде

Қарқаралыда да, Егіндібұлақта да концерт беріп, туған елімнің ыстық ықыласына бөлендім. Сондай тәтті, шуақты сәтті жиі аңсайтыным тағы бар. Осындай аңсар кәміл жетегінде елге келіп, еркелеп жатқан жайым бар. Сапарларымды ресми, бейресми де жиі жататын мемлекеттік деңгейдегі шенеунік емеспін. Сондықтан да, менің әр сапарымды төркіндеген қыздың сапары деп бағалауларыңызға әбден болады. Сонымен қатар, осы төңіректегі Шор ұрпақтары бабаларына ас беріп жатыр екен. Осы тағлымды шараға да шақырту алған болатынымын. Сөйтіп, «сіз сылтау, бір себеп» демекші, біраз шаруаны бір сапарға жүк етіп, ел ішінде аунап-қунап қайтпақпын. Оның үстіне, Қарқаралыда жас өрендердің республикалық байқауы өтіп жатыр. Бибігүл апай да келген екен. Мен сол дүбірлі додаға құрметті қонақ ретінде қатысуламын. Атам қазақ «кыз – өз үйіне қонақ» дегенді бекер айтпаған екен.

– Жаныңыздан Мерей жиенімізді көріп, қуаныш қалдық. Ал нағашылаған жиеннің қуанышы қалай болып жатыр?

– Бұл сапар – Мерейдің нағашы жұртына тұңғыш рет шығуы. Кішкентай кезінде жолға алып шығу қиын болды. Одан кейін Зәкен қайтыс болды да, өзім бір-екі жыл елге келе алмадым. Сөйтіп, Мерейге нағашы жұртын көрсетудің, туған жерімді, елімді көрсетудің сәті енді түсіп жатыр. Біздің делегацияның құрамында тағы бір жиендеріңіз бар. Есімі – Арманай, әлкеннің қызы. Оның да өнерге бейімі бар. Биыл Т.Жүргенов атындағы Өнер академиясының II-курсын бітірді. Белгілі әнші Толқын Забированың шәкірті.

Ал, Мерейдің қуанышында шек жоқ. Өзі – керемет бауырмал. Ешкімді жатырмай, кездескен адамның бәрімен ескі танысындай амандасып, әңгімелесіп кетіп жатыр. Ал, менің туған жерім қызыма қатты ұнады. Әсіресе, жұтқан сайын жансарайыңды аша түсетін Қарқаралы ауасын керемет ұнатты. «Мама, туған жерің керемет әдемі екен! Ауасы қандай!» деп қояды.

– Бәрекеңді! Қарқаралыдай қасиетті топырақ Мерейдің жиендігін көтеріп аларына сенімдіміз. Келесі сауалымыз да осы кішкентай Мерейдің болашағына қатысты болмақ. Жалпы, өнер адамы көтерген жүкті жеңіл деп айтуға ешкімнің аузы бармаса керек. Өйткені, өнер адамының сахнадағы, шынайы өмірдегі болмысы, жүріс-тұрысы, барлық әрекеті – халықтың көз алдында. Осы тұрғыдан алғанда, сіз – көптің галабына жиі ауап бере алатын-

дай талғампаз әншісіз. Өзіңізге қоятын осы талапты кішкентай Мерейдің тәрбиесінде қолданып жүрсіз бе? Оның да бүкіл тағалыры халықтың қыраты назарында ғой...

– Әрине, мен – қызымның тәрбиесінде өте талапшыл анамын. Мерейге үнемі: «Сен – Заманбек сынды нар тұлғалы азаматтың қызысың. Сен жақсы оқып, тәрбиеші бала болып өсуің керек. Киген киіміңнен бастап, мінез-құлқың, жүріс-тұрысыңа дейін халықтың назарында жүреді» дегенді айтып отырамын. Нағашыларыма келерде де: «Қызым, сенің нағашы жұртың – Қаздауысты Қазыбек, Мәди, Қасым секілді ұмылдардың бесіні. Сол елге барғаныңда сенен нағашыларың: «Осы ұлы тұлғалардың өлендерін, айтқан нақыл сөздерін білесің бе?» деп сұраса, ұялып қалмайсың ба? Сондықтан, сол бабаларыңның мұрасын оқы, жақта» деген талап қойған едім. Сөзімді екі еспей, айтқанымды бұлжытпай орындады. Әлгіңде, бізге сәлем бергелі келгендерге өзі жаттаған Қасым атасының өлеңдерімен үзінді оқып, біраз нағашыларының қалтасын қакты. Негізі, Мерей – кітапқұмар. Көп оқиды, оқығанын көңілге түйіп, жадында сақтай біледі. Кейде менімен әңгімелесіп отырып айтқан пікірлерін тоғыз жасар баланың сөзі дегенге таң қаласын. Түлден, көзден сақтасын, зеректігі сүйсіндіреді.

– Иә, Мерей – Заманбек сынды қажырлы қайраткердің амапаты, ерке Мақпалдың баласы. Болашақта біз әнші Мерейді көре аламыз ба?

– Әй, қайдам... Әнге бейімі, әжептәуір даусы да бар. Әнді қабылдау зеректігі – тіптен керемет. Солай бола тұра, баламның жаны әнші болуды қаламайды. Әлде, өнер жолы ауыр екендігін анасының қиналған сәттері арқылы сезінді ме, әйтеуір, әнші болуға құлықсыз. Жақында балаларға арналған тамаша ән қолыма түсті де, Мерейге: «Қызым, мына ән сенің даусыңа әбден лайық екен. Әуесің жаздырып, орындап көрсен қайтсіді?» деп едім, ол: «Мама, маған ән жаздырайық, ән орында дегенді айтпай-ақ қойсаңыз бола ма? Мен бәрібір әнші болғым келмейді» деді. Сөйге тұра, әнді жоғары талғаммен тыңдайтын касиеті бар. Жақсы әндерді жадырап қабылдайды да, осал әндерге назар да аудармайды.

– Өзіңіз осы Мерейдің жасында ән салдыңыз ба?

– Пәлі, салғанда қандай! Мен Мерейдің жасында ауыл сахнасының «жұлдызы» болғанмын. Анам: «Сен ән салғанда, алдыңғы қатарда отырған ақсақалдың біріне жанарыңды қадап алып, махаббат гуралы

әнді сілтейтінің» деп күлдіреді. Мен ол кезде небары 4-5 жаста ғана ексимін.

– Ендігі сұрақ өз әңгімеңізден туындап отыр. Қазір де, балалар арасындағы ән байқауларында «бесікпен белі шықпаған» бүлдіршіндердің сахнаға шығып алып, «сүйдім, күйім» деген мазмұндағы әндерлі орындауы жиі кездеседі. Сіз ауыл сахнасында айтқан боларсыз. Ал, біз осындай осалдығымызды эфирден жіберіп жатырмыз. Мұнын себебін қалай түсіндірер едіңіз? Әлде, балаларға арналған әндер аз ба?

– Балаларға арналған әндер аз емес. Бұл осалдықтың себебін әлгі балаларды өнерге баулушы ұстаздар талғамының таяздығынан іздеуіміз керек. Сондай-ақ, балалар жаңа әнді емес, хитқа айналған әндерді орындауға әуес. Эфирден жиі берілетін әндерді тез қабылдайды. Әйтпесе, қазақ әні балалар тақырыбына келгенде, тақырда отырған жоқ. Тамаша әндер бар. Тек қана олардың әуенін өңдеуге, жазуға қаржы – тапшы, еріншектігіміз – басым.

– Ақыры әңгіме ауанын өнердің өзекті мәселесіне ойыстырдық қой. Қазіргі қазақ өнеріндегі шоу-бизнесің деңгейін қалай бағалайсыз?

– Мен сізге қарсы сауал жолдайын. Әуелі қазақта шоу-бизнес бар ма?

– Жұлдыздар әңгімесінің әлқиссасы «біздегі шоу-бизнес» болған соң, бар екен деп ойлаймыз да. Мені қарапаным көрермен деп қабылдаңыз...

– Ыңғайсызданбаныз, бар болса, бар шығар. Елікпеш, еліктегіш халықпыз ғой. Бірсудің қанысғын таңсық көріп, бірдеңе ойлап шығармасак, ішкен асымыз бойға дарымайтыны тағы бар. Сол қиялилау мақсатымыздан туған біздің шоу-бизнесіміз – әлі жергекте. Дамыта алмай жатырмыз. Еуропаның, Американың бірдеңесін меңгерген боламыз. Бірақ, онымыздан түк өнбей келеді. «Қазақстандық шоу-бизнесінің өкілдері» санаулы ғана қалталы азаматтардың төңірегіне шамға үймелеген көблектей үйірсектейді. Соған табынады, соған алақан жаяды. Соның тойында сандуғаштай сайраймыз. Сөйтіп, тілемсктенумен жүрген тірлігімізді «шоу-бизнеске» балайтынымызды қайтесіз?! Ал шын мәніндегі шоу-бизнес киелі сахнада, эфирде, белгілі бір идеологияға сүйеніп дамыса керек. Біздегі шоу-бизнесің кенжелеп қалуының бір себебі – халық санының

аздығы. Жер бетінде он бес миллион қазақ бар. Оның жартысы – шала қазақ. Ұлттық өнердің қадірін білер көрермені жоқ елде шоу-бизнес жоғары деңгейге көтерілмейді. Сондықтан да, біздер, қазақ әншілері – жарымжан шоу-бизнестің өкіліміз. Ал, қазақтың өзі – өте талантты, өнші халық. Әу демейтіні жоқ. Үлкен сахнаның сәні болып жүрген талантты әншілеріміз қапшама. Солардың басып қосатын, біздерге тойдан басқа табыс көзін ұйымдастыратын продюссерлер жоқ болып тұр. Саусакпен санарлықтай продюссерлеріміз бар шығар. Олардың өзі өз қалтадарынан әріге бара алмай жүр. Ал, тіпті іскер азаматтар қазақтың той-томалағына шетелдік әншілерді шақырумен әлек. Мәселен, біздегі үлкен мерекелерге қазақтың Розасы (Рымбаеваны айтамын) мен Мақпалы да қатысады, орыстың Алла Пугачевасы мен Дима Биланы да шақырылады. Біз сол тойдан бір көшіекке теңге теріп қайтсақ, Алла Пугачева жүз мың доллармен қайтады. Өз деңгейімізде «Халық әртісі», «Мемлекеттік сыйлықтың иегері» дегендей дәреже бізде де бар. Бірақ, біз өз алтынымыздың қадірін біле алмай келеміз. Бұдан әншілер аштан өлмейді, қазақтың өнері тығырыққа тірелсе, тынысы тарылады. Міне, біздің ұлттық шоу-бизнестің шыққан ұшпағы – осы. Сонда да, қазақтың әр өңіріндегі ән мектептері өз бағыттарын ұстанып, даму қарқынын бәсеңдетпей келеді. Арканың ән мектебі, Жетісудың, Батыстың ән мектептері өздеріне тән дәстүрді жаңғыртып, өз жұлдыздарын жарқыратып жатыр. Осыны олжа санаймыз.

– Сізді қазақ көрермені алғашында дәстүрлі әнші ретінде қабылдады. Кейін эстрада жанрында да өрелілік танытып, жұлдызға айналдыңыз. Шынтуайтында табиғатыңызға осы екі жанрдың қайсысы жақын?

– Екеуі де – жақын. Халық мені осы екі бағыт арқылы да жақсы қабылдады. Биыл менің ән әлеміне қанат қаққанымда отыз жыл толады. Осы отыз жылдың ішінде мен домбыра мен эстраданы қатар алып келемін. Бір кеште екі ән орындасам, бірін домбырамен, екіншісін эстрадамен орындаймын десем, асыра сілтегенім болмас. Биыл туған елімді әсем әнмен әлдилгеніме отыз толуына орай, республиканың барлық облыс-қалаларында есеп беру концерттерімді өткізуге қызу дайындық үстіндемін. Сол концерттерде елімді домбырамен де, эстрадамен де қуантатын боламын.

– Жалпы, биыл – Сіздің шығармашылығыңызда да, ел өмірінде де мерейлі жыл. Тәуелсіздігіміздің 20 жылдығы, дауылпаз

ақын Қасымның 100 жылдығы, Қарағанды облысының 75 жылдығы... Осы мерей тойлар қарсаңындағы концерттеріңізде Қасым әндерінен, туған жеріңіз – Қарағанды туралы әндерден тыннай аламыз ба?

– Тыпдай аласыздар. Жақында Несіпбек Айтовтың сөзіне жазылған Бағдат есімді сазгердің «Арканың елі» деген әнін жаздырдым. Қазірдің өзінде радиодан беріліп жатыр. Қасым атамыздың сөзіне жазылған жаңа ән «Қайда жүрсең, аман бол!» әнін репертуарыма енгіздім. Әнін Сейфуллин Жолбарыс жазған. «Туған жер» деген еш жерде орындалмаған жаңа әннің тұсауы Шорлардың асында кесілмек.

– Соңғы уақытта әннің мәтініне мән бермейтін осалдыққа бой алдыра бастадык. Сөзінде не ұйқас, не мән жоқ әндер үлкен сахнаға шығып кетті. Мысалы, «Шай ішіп кетсең қайтелі, Мен ұсынған кеседен» немесе «Әкемнің қой өрізгені – әдемі, боз торы айдын шырылдағаны – әдемі» деген сияқты мағынасыз әндер етек алып барады. Ән таңдауда Сіздің талғамыңыз әуен мәтініне мән бере ме?

– Әрине, әннің сөзіне қатты мән беремін. Әуені тамаша әннің сөзі келіспей тұруы мүмкін. Ондай жағдайда мен автормен ән мәтінін өзгертуіне келісім жасаймын. Ал, сөзін жазған ақын келіспесе, мен әнді орындаудан бас тартамын.

– Ән мәтініне қатысты әріпгестеріңізге сын айтып жүрсіз бе? Әсіресе, әнге сөз жазуда әріпгестіңіз, Сейфуллин Жолбарыс әдеби қауым тарапынан көп сынға ұшырап жүр.

– Сөз мағынасыз әндерді орындаудан бас тартып қана қоймай, ондай әндерді орындаған әншілерді өткір сынап жүрген жанның бірімін. Сейфуллинге де үнемі сын айтып отырамын. Оларды да түсінуге болады. Ән туады. Жақсы ән туған соң, оған сөз жаздыру үшін ақындарға қаламақы төлеу керек. Ақындар өте қымбат сұрайды. Ал, әнді шығару керек. Сонан соң барып, Сейфуллин қаржысын үнемдеп, өзі лаждауға тура келеді. Дегенмен, ол қазір сыннан қорытынды шығара бастады. Көрнекті ақындардың сөзіне ән жазатын болып жүр. Қазақ «Көш жүре түзеледі» демейтін бе еді?! Қазіргі таңда жалғыз қазақ әні емес, ана тіліміз де мүшкіл күй кешіп тұр. Отандық телеарналардың эфирден беретіні де – шетелдің даңғазыға құрылған даңғырлақ сазы. Қазақ әндері аз беріледі. Оның өзінде, ақшасыз эфирден көріну мүмкін емес. Мен Зәкеңнің өмірден озғанына бес жыл толуына орай «Мәңгілік сағыныш» атты әнге бойнебаян түсіріп, соны эфирден көрсету

үшін, небары алпыс мәрте көрсетілімге бес мың АҚШ долларын өз қалтамнан төледім. Мен мұны неге айтып отырмын? Біз қанша жерден тным салайық, қанша жерден сынайық, бәрібір, ақысы төленген мағынасыз әндер төріңздегі көк саңдыктан төгіліп тұрған жоқ па?! Осы келеңсіздіктен құтылу үшін баяғы көркемдік кеңестің пәрменін күшейтіп, қазақтың жақсы әндерін тегін, әрі тәулік бойы насихаттайтын телеарна ашу керек. Сонда ғана қазақ әнінің көсегесі көгереді.

– Қазақ операсының жарық жұлдыздарының бірі Кенжеғали Мыржықбаевтың «Қазіргі әншілердің бәрі – жұлдыз. Олардың фонограммасын суырып алсаң, бәрі топырлап жерге құлайды» деген өткір пікірі бар. Осы пікірмен келісесіз бе?

– Фонограмма қазақ өнеріне ерте келген. Тек дәстүрлі ән орындаушыларда болмауы мүмкін. Эстрада жанрында ән орындаушылардың барлығы фонограммаға сүйеніп келеді. «Фонограммамен ән айтып көргенім жоқ» деген әншіге өз басым сенбеймін. Тіпті, біздің көркем фильмдерде орындалатын әндер фонограммамен жазылған. Әрине, әншілердің жеке есеп беру концерттерінде фонограмма қолдануы дұрыс емес. Бұл халықты алдау болып табылады. Ал, мереке кездерінде, бір күнде бірнеше концертке қатысып, бірнеше ән айтуына тура келеді. Соның бәрінде жаңды дауыспен айта берсең, нең қалады? Сондықтан, ән өнерінде фонограмманы ысыру мүмкін емес. Өз басым үнемі емес, ара-тұра қолданамын. Ал, дәстүрлі ән орындағанда фонограмма қолдану тіпті мүмкін емес. Сол дайын фонограмманы өзін дұрыс қолдана алмайтын әншілер бар. Фонограммасын қосып қойып, образға кіре алмай, аузы бір бөлек жыбырлап тұрағын әншілерге өкпелсуге болады.

– Бір кездері талапты әнші Ержан Белғозиевпен жұптасып ән айттыңыз. Сол сәттеріңізді өнеріңздегі ең бір табысты кезеңдерге, жұлдызды сәттерге балауға болады. Алдағы уақытта тағы кімдермен жұптасып ән айтуды жоспарлап жүрсіз?

– Мен көптеген әншілермен жұптасып ән айттым. Жұбаным Жексенұлымен, жас әнші Әлішер Каримовпен сәтті дуэттер жасадық. Алдағы уақытта тағы біраз әншілермен екі дауыста ән пығару үшін дайындық жасап та жүрміз. Әсіресе, жас тар өздері маған қолқа салып, ұсыныс айтып жүр. Менімен қосылып ән айтқысы келетін жастар өте көп. Олардың есімдерін әзірше құпия сақтай тұрайын. Алдағы жоспарларды жария ете беру келесі концерттеріңнің құпиясын ашып,

қызығын кемітеді.

– Мақпал өнерінің алғашқы баспадақтарын насихаттауда, кейінгі жұлдызды сәттерің сүйіншілей жазуда облыстық «Орталық Қазақстан» газеті елеулі үлесін қосып баққандығына газет тігінділерін парақтағанда көз жеткіздік. Балауса шағыңыздан бастап, «Халық әртісі» атанған шағыңызға дейінгі өнер жолыңызды өмір тарихының бетіне бедерлеген «Орталық» биыл сексеннің сегізінше көтерілгелі отыр. Газет ұжымына, оқырмандарға тілегіңіз...

– Рас, «Орталық Қазақстан» – менің алғашқы жетістіктерімнен бастап, қазіргі биігіме дейінгі өнер жолымды мазмұнды түрде насихаттаған басылым. Тек менің жетістігімді ғана емес, оңірдің даму, өрлеу тынысын тарихта қалдыруда тарпаңдық танытып келеді. Бала кезімде ата-анамның «Орталық» келді ме?» деп іздеп, жастанып жағып оқитын басылымы болғаны да есімде. Сондай жаным жақын басылымның бағы таймай, оқырманы көбейе түсуін шын жүректен тілеймін. 80 жылдық тойларыңыз құтты болсын! Газеттің мерейтойына міндетті түрде қатысып, әннен шашу шашамын.

– Әдімеңізге көп рахмет! Өнердегі жұлдызыңыз биіктей жарқырап, халқыңызды сұлу да, сырлы әндеріңізбен қуанға беріңіз!

Бет хатталып жатқанда...

Республикалық «Жас Алаш» газетінің 5 шілдедегі санында «Балаңыз кітап оқи ма?» деген айдармен сауалнама берілген екен. Соң сауалнамашың кіріспесімен Алматы қаласындағы Б.Алтынсарин атындағы мектеп-гимназияның кітапханашылары «Үздік оқырман» байқауының қорытындысын шығарғаны туралы айтылып, жыл бойы оқыған кітаптарының саны және оның қысқаша мазмұндау шарттары бойынша анықталған үздіктер қатарында 2-сыныпты аяқтаған Мерей Замиябекқызының болғанын сүйіншілей жазыпты. Сұхбат барысында күшкентяй Мерейдің талабын тамсана әңгімелеген анасының сөзі шындықтан алшақ кетпегеніне көз жеткізіп қуанып қалдық.

Талабың таудай, мерейің үстем болсын, Мерей!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

Қирағанды облыстық сотының төрағасы Ермек СЕРІКБАЕВ:

**«СОТ БИЛІГІНІҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІ – ҚОҒАМ
СЕРГЕКТІГІНІҢ КЕПІЛІ»**

Елбасы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына арнаған «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты биылғы Жолдауындағы басым бағыттардың бірі сот және құқық қорғау жүйелерін жаңғырту міндеттерін саралауға арналды. Жолдау жүктеген міндеттерді жүзеге асыру тетіктері мен қоғамдық маңызға ие құқықтық реформа қадамдары жаңында облыстық соттың төрағасы Ермек Қуандықұлы СЕРІКБАЕВпен ой бөліскен едік.

«Әр үкімнің артында адам факторы тұр»

– Ермек Қуандықұлы, Елбасының биылғы Жолдауындағы алтыншы бағыт еліміздегі сот жүйесін реформалаудың басым міндеттерін белгілеп берді. Құқықтық реформаның түпкі нәтижелеріне білікті заңгер ретінде қандий болжам жасар едіңіз?

– Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен қоғамға жолдама алған құқықтық реформа өз жемісін береріне сенімім – кәміл. Ал, Мемлекет басшысының биылғы Жолдауында басым бағыттың бірі болған еліміздегі сот жүйесі мен құқық қорғау органдарының жұмысын жетілдіру міндеттерінен туындайтын мәселе – бөлек әңгіме. Жалпы, Елбасының әр Жолдауынан өз басым Қазақстан азаматы ретінде, заңгер ретінде зор жауапкершілік сезінемін. Мен айтар едім, салауатты қоғам қалыптасғыруда, оның ішінде, қоғамдық жүйедегі заңсыздықтармен күресте соңғы сөз, яғни, үкім сот билігінде болғандықтан, біз азаматтық ар-ожданымыздың әміріне жұтпнуге тиісіміз. Әйткені, сот билігінің соңғы шешімі саналатын әр үкімнің артында адам факторы тұр. Елбасының биылғы Жолдауы сот жүйесіне осы құндылыққа немқұрайды қарамауды міндеттеп отыр. Сондай-ақ, Жолдау жүктеген міндеттердің бастысы – сот жүйесінің сапалық құрамын жасақтау мен маман таңдауда жауапсыздыққа жол бермеу. Осы тұрғыдағы негізгі міндеттер ҚР Жоғарғы Сотының функциясына жатады. Дегенмен, судья болуға үміткерлерді ұсынатын жергілікті

соттар болғандықтан, біз Елбасы қойып отырған талаптарға зор мән береміз. Президент сот жүйесі қызметіндегі олқылықтарды жоюдың бірден-бір жолы ретінде судьялар мәртебесі туралы заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізуді ұсынады. Иә, бізде олқылықтар жоқ емес, бар. Мәселен, қолданыстағы Конституциялық заңның қағидалары бойынша жоғары заңгерлік білімі бар 25 жасқа толған азамат судья бола алады. Менің жеке пікірім – бұл дұрыс емес. Өмірлік тәжірибесі жоқ, кеше ғана жоғары білім алған жас судья қалай адам тағдырын шеше алады? Міне, Жолдау жүктеген міндеттер негізінде әзірленіп жатқан жаңа заң жобасында осы мәселе қамтылуы керек.

Сонымен қатар, Елбасы Жолдауында сот өндірісінде қаралағын істің сапасына мән беру керектігі баса айтылды. Бұл тұрғыдан алғанда, біз өз тарапымыздан сот өндірісінің ашықтығын қамтамасыз ету мақсатында жүйелі жұмыс жүргізудеміз. Әсіресе, сот билігіне жүгінуші тараптардың құқықтарының сақталуын басты назарға алып отырмыз. Мақсат – сот төрелігіне деген халықтың сенімін қалыптастыру. Осы мақсатта біздегі 36 судьяның 17-сінде ресми сайттары бар. Жуық арада барлығында сайт жұмыс істейтін болады. Сайттарға қаралағын істер тізімін, сот шешімдерін жариялаймыз. Тіпті, электрондық нұсқада өтініш қабылдау жүйесін енгіздік. Әр азамат бізге деген бұйымтайын, яғни, өтініш-талабын электрондық пошта арқылы жолдай алады. Бұл сот өндірісіндегі бюрократтық үрдістің жолын кесіп, шағымданушының уақыт үнемдеуіне оң ықпалын тигізеді.

– Бәреке-әлі! Дәл бүгінгі күнге дейін неше электрондық шағым өндіріске жіберілді?

– Бұл үрдіске жекелеген азаматтар әлі қалыптаса қойған жоқ. Қазір халыққа түсіндіру жұмыстарын жүргізіп жатырмыз. Азаматтардың өтініштерін қабылдаудағы бюрократтық үрдіс дегеніміз не? Ол – талапкер туралы мәліметтерді нақтылауда қажетті-қажетсіз құжаттарды талап ету, шағымдарды тіркеу барысындағы әуре-сарсаң және ұзын-сонар кезек күту. Міне, электрондық өтініш қабылдау жүйесі осындай келеңсіздіктердің алдын алады. Бүгінгі күнге дейін облыс орталығындағы Қазыбек би, Октябрь аудандық соттарының сайтына 2 өтініш түсіп, олар өндіріске жіберілді. Қазір қарапайым халыққа бұл жүйенің тиімділіктерін түсіндіру жұмыстары үздіксіз жүріп жатыр.

– Елбасы Жолдауында қайта қарауға жіберілген негізсіз шешімдердің мүмкіндігін заң жүзінде шектеу мәселесі баса айтылған.

Осы тұрғыдан алғанда, сот өндірісінің сапасы қандай деңгейде?

– Біз шешім шығарып, үкім жариялау барысында жауапкершілік жүгін жеңілдетіп көрі ен емеспіз. Әлгіңде айттым ғой, әр үкімнің астарында адам факторы, азаматтар тағдыры тұр. Қылмыстық іс болсын, азаматтық іс болсын, біз әр істің өндірісігік сапасына зор мән беріп келеміз. Өйткені, сот билігі ғылыми мекеме немесе шығармашылық ұжым емес. Нақтырақ айтқанда, импровизациямен айналысуға құқылы емеспіз. Біздің қолымызда Парламент мақұлдаған, Елбасы қол қойған заң бар. Кез келген үкім, кез келген шешім сол заң талаптарына негізделуі керек. Осы тұрғыдан алғанда, әр судьяға қойылар талап – қатаң. Осынша жауапкершілікті сезінген жерде істің сапасы төмендеуі мүмкін емес. Мәселен, бізде жыл басынан бері екі іс қана бірінші инстанция – апелляцияға жіберілді. Негізінен сот өндірісіндегі істердің барлығына өзіміз нүкте қойып отырмыз.

– Ал, Жолдауда қамтылған әр деңгейдегі соттардың «өз жұмысын жетілдіруді өздері басқару талабын» орындау мақсатында қандай шаралар қолға алынбақ?

– Бұл талап – сот билігіне деген халық сенімін арттыратын негізгі тетіктің бірі. Сот жүйесі жұмысын ұйымдастырудағы ашықтық, шешімдердің жариялылығы, соңғы шешімнің нақтылығы – әр судьяның білім-билігіне қатысты дүние. Біз судьялар білімін жетілдіру, биліктілігін арттыру мақсатында облыстық соттың оқыту орталығын аштық. Бұл жерде сот процестерінен аудио-бейне жазбалар жасалып, билікті судьялардың істі қараудағы тәжірибесін насихаттауды қолға алып жатырмыз. Бүгінгі таңда «он-лайн» жүйесі арқылы лекциялар оқуды енгіздік. Әрине, проблема жоқ емес, бар. Мәселен, біздегі сот отырыстары өтетін залдардың жетіспеушілігі мүмкіндігімізді шектеп келеді. Нақтырақ айтсақ, біздің ғимараттағы 12 кабинет 40 судьяға не болады? Іс жүргізудегі қолайлы мүмкіндік судьяға емес, халыққа керек. Десек те, қолда бар мүмкіндіктерді пайдаланып, облыстық сот ғимаратынан бірнеше зал жасақтадық. Оларды аудио-бейне жазу қондырғыларымен жабдықтап жатырмыз.

«Жемқорлықтың негізі – әлеуметтік әлсіздік»

– Елбасы биылғы Жолдауында Үкіметке алдағы үш айдың ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы кешенді бағдарлама әзір-

леуді тапсырды. Сіз кәсіби заңгер ретінде осы бағдарламадан қандай ізлік күтесіз?

– Сөз жоқ, сыбайлас жемқорлық – қоғамның өзегіне түскен құрт. Онымен күресу керек. Қалай? Мәселе – осында. Қоғамды жайлаған дертпен күресу үшін біз ең әуелі оның себебі мен салдарын анықтап алуға тиіспіз. Мен айтар едім, жемқорлықтың негізі – әлеуметтік әлсіздік. Әсіресе, «қазан құлағын» ұстаған мемлекеттік қызметкерлердің әлеуметтік пакетінің жетімсіздігі жемқорлықтың өтек алуына басты себеп болып отыр. Ол үшін мемлекет не істеуі керек? Мемлекет билікке келген азаматтардың әлеуметтік мұқтаждығын шешуге мән беруі керек. Мысалы, интернаттың баласы. Оның тамағы, жатын орны, демалысы – мемлекеттің өсебінен. Бар жағдайын жасаған соң, біз одан тек қана сабақ үлгерімін талап етеміз. Мемлекеттік қызметкердің әлеуметтік жағдайы дәл осылай болуы керек. Жалақысын жоғарылатып, баспанасын мемлекет беріп, балаларын оқытуға қамқорлық жасап, мазмұнды демалысына жағдай туғызсақ, оя шепсу-нік пара ала ма? Алмайды. Өйткені, онда бәрі бар.

– Осынша жағдай жасалғанның өзінде кейбір шенеуніктер жемқорлық әрекетке баруы мүмкін ғой. Мұндай жағдайда олардың жазасы қандай болуы керек?

– Жаза қатаң болуы керек. Қатаң болғанда, оларды түрмеге жапқаннан ұтарымыз – шамалы. Ең әуелі мемлекет әлгі шенеунікке жасаған бар жағдайын қайтарып алсын. Асғындағы көлігін, басындағы баспанасын, қызметін... Содан кейін ірі көлемде айыппұл салу керек. Бұл мәселені Елбасымыз да жиі айтып жүр. Тек осы жүйені шұғыл енгізсек, жемқорлықтың түп-тамырына балта шабылар еді. Жарайды, пара алғаны үшін немесе қызмет бабын асыра пайдаланғаны үшін бір шенеунікті қамауға алайық. Ең ұзақ мерзімге бостандығын шектейік. Одан мемлекетке не қайтады? Ештеңе. Тек қана бір әулеттің әлеуметтік проблемасы күрделенеді. Бала-шағасы әкессіз тәрбиеленеді. Олар теріс жолға түседі. Тағы да мемлекетке масыл болатын немесе зиян шектіретін ұрпақтың өсуіне жол береміз. Сондықтан, жемқорларды материалдық тұрғыдан жазалау жөніндегі Елбасы бастамасы – көп болып қолдауға тұрарлық бастама. Қарапайым мысал – 5000 теңге пара алған жемқорға 500 000 теңге айыппұл салсақ, екінші рет ол немесе осы жағдайды көріп тұрған оның әріптестері пара ала ма? Алмайды,

эринө. Міне, сыбайлас жемқорлыққа қарсы жаңа бағдарламадан менің күтсрім – осы.

– Құптарлық пікір. Облыстық сотта өткен жылы қылымыстыл тұра осы түріне қағысты неше іс қаралды?

– 52 тұңғаға қатысты 45 іс қаралды. Бәрі де қолданыстағы заңға сәйкес тиісті жазаларын алды.

– Қаратанды судьяларының ішінде сыбайлас жемқорлық әрекеті үшін жауапкершілікке тартылғаны бар ма?

– Жоқ. Міне, екі жыл облыстық сотқа жетекшілік жасал қелемін. Әріптестерімнің ондай әрекеті тіркелген жоқ. Рас, сот өндірісінде үкімнің бұзылуы, тараптардың наразылығымен істердің жоғары инстанцияда қайта қаралуы сияқты кемшіліктер орын алды. Үкім өзгермесе, іс қайта қаралмаса, Жоғарғы Сот не үшін керек?! Соттың шешімі Алланың әмірі емес қой. Оның үстіне біздегі судьялардың арқайсысы айына 20 істен қарайды. Өте ауқымды. Осынша істің шығалаңын шешу оңай емес. Штағымыз шектеулі болғандықтан, істі сапалы қарау мүмкіндігі де шектеледі.

«Қазақға түрме болмаған»

– Ермек Қуандықұлы, ендігі сауалымыз сот жүйесін ізгілендіру барысы жайында болмақ. Қоғамды қатаң жаза сауықтыра алмай-ғынынн кешені тоталитарлық жүйенің қатаң режимі дәлелдеді. Ал, ізгілендіру не береді?

– Иә, «саған да 5 жыл, саған да 5 жыл» деген мейірімсіз жүйенің дәурені өткен. Тәуелсіз Қазақстан әлемдік қауымдастық алдындағы беделін көтеріп, орнын анықтау үшін ізгі қоғам құру жолын таңдады. Ату жазасына мораторий жарияладық. Рақымшылық жасап жатырмыз. Мұның бәрі жас мемлекеттің даму қарқынына серпін беріп, салауатты қоғам құрылысында оң нәтиже бере бастады. Мақтанып айтуға болады, біздің қоғам қатыгездіктен толық арылды. Адам өлтірген қылмыскерге ату жазасын тағайындаған мемлекеттің сол қылмыскерден не айырмашылығы болады? Немесе, ұсақ-түйіск қылмысы үшін балалар колониясына бес жылға қамалған 15 жасар бозбаланы түрмеде тәрбиелеп, патриот жасай аламыз ба? Жоқ. Қайта оның мемлекетке деген теріс көзқарасы қалыптасады. Сондықтан,

қоғамды ізгілендіру қылмысының салмағына қарай барынша лайықты жаза тағайындаудан басталады.

– Мәселенің екінші жағы бар ғой. Ізгілендіру арқылы келген жеңіл жазаға бойы үйренген қылмыстық әлем өкілдері өз әрекеттерін күшейте түспей ме?

– Әрине, бұл – әр адамның ақыл-парасатына жүк болар мәселе. «Бәрібір жеңілдік болады» деп еркінсіп, қылмысын қайталаған бір қылмыскердің әрекеті үшін тұтас қоғамды үркітуге болмайды. Мемлекеттің міндеті – қылмыскерді қоғамнан мүлде шығындыру емес, керісінше тәрбиелеп, қатарға қосу. Зұлымдықты зұлымдықпен жою мүмкін емес.

– Сот жүйесің ізгілендірудің бір жарқын көрінісі – медиация. Жуырда ғана қолданысқа енген медиацияның тиімділігі неде?

– Медиация – сот жүйесінің бітімгерлік саясаты. Бұл – қазақ халқының дүниетанымына стено жақын тәжірибе. Дала заңының жаңғырған түрі десе де болады. Қазақ – түрме салмаған халық. Барлық деңгейдегі дау-дамайды дуалы ауыз билеріміз бір ауыз сөзбен шешкеп. Ақсақалының төрелігі қайта қарауға жатпаған қазақ халқының тарихындағы билік жүйесінің бітімгершілік саясаты барынша салмақты болған. Иә, барлық қылмыстың дәл бүгінгідей белгіленген жазасы болды. Мәселен, «Жеті жарғы» сынды дала заңының әділ қағидаларында белгіленген жаза. Бірақ, бұл жаза жазатайым қателескеннің бәріне қолданыла бермеген ғой. Ақсақалдар алқасының талқысы, билер отырысы, арағайындық, бітімгершілік деген толып жатқан қазақи инстанциялардың ортақ пікірі түпкі түйін болған. Бұл тәжірибенің бүгінгі қоғамға да қажеттігі туындап отыр. Мысалы, тауық ұрлаған мен жылқы ұрлағанның жазасы қылмыстық кодекстің бір ғана баба бойынша белгіленеді. Екеуі де – ұрлық. Жаза мерзімі де бірдей. Осы мәселені соттың үкімісіз-ақ бітімгершілік жолымен шешуге болады ғой. Міне, медиацияның тиімділігі – осында.

– Медиаторлар қалай тағайындалады?

– Мұнымен пұғылданағын арнайы қызмет түрлері бар. Біз бірден істі қарап, жаза тағайындамас бұрын тараптарға, яғни, талапкер мен жауапкерге бітімгершілік жасауды ұсынамыз. Олар келісетін болса, іс медиаторлардың қарауына беріледі. Бітімгер екі тарапты мәмілеге келтіретін болса, іс сот өндірісінен қысқартылады. Толық мәмілеге

келгенше, сондай-ақ, жауапкер тарап шығынды өтегенше істің барысы соттың бақылауында болады.

– Медиаторлыққа кімдер таңдалады?

– Әрине, өмірлік тәжірибесі, ортада беделі бар және заңнан хабары бар, бірақ, дауласушы жақтар үшін бейтарап тұлға таңдалады.

– Рақымшылық шаралары кімнің мүддесін қорғайды? Мемлекеттік мүдде ме, әлде жеке тұлғаның ғиғдыры ма?

– Бұл жерде екі жақтың да мүддесі бар. Мемлекет рақымшылыққа салауатты қоғам құрылысы үшін мүдделі. Түрмені сыпайы түрде «түзеу мекемелері» деп жүрміз ғой. Ол шын мәнінде түзеу мекемесі ме? Түрмеден жазасын өтеп шыққандар шынымен түзеліп шыға ма? Ал, қылмыскерді түзу жолға салудың бірден-бір жолы – рақымшылық. Өйткені, алдағы уақытта рақымшылық жарияланатынын естіген жазасын өтеушінің үміті үкіленеді. Жақсы жүріп, жақсы тұруға ұмтылады. Түзеу мекемесінің ішкі тәртібін бұлжытпай орындайды. Мақсат – рақымшылыққа ілігіп, мына жерден шығу керек. Еліміз тәуелсіздік алғалы 20 жылдың ішінде 4 рет рақымшылық жарияланды. Бергені – мол. Бұрынғы жарияланған рақымшылық шаралары аясында жазадан босатылғандардың қайтадан қылмыс жасап, жауапкершілікке тартылғандары – өскен-саяқ. Қазір Тәуелсіздіктің 20 жылдығына орай жарияланған рақымшылық шарасы бойынша ұсынылған істерді қарап жатырмыз. Бүгінгі күнге дейін арнайы комиссия қарап, прокуратура тексерген орта және одан төмен дәрежедегі 45 іс қаралып, тиісті шешім шығарылды.

– Ермек Қуандықұлы, бірқатар мәселенің байыбына барған секілдіміз. Соңғы сұрақ... Сот билігі шын мәнінде тәуелсіз бе?

– Кез келген құқықтық мемлекетте сот жүйесі тәуелсіз болуы керек. Өркениеттің де талабы – осы. Осы тұрғыдан алғанда қазақстандық сот жүйесі – тәуелсіз. Рас, сот билігіне ықпал еткісі келетін, сот жүйесінің ішкі жұмысына кедергі жасауға ықтияр күштер бар. Алайда, әділ сотқа әлімжеттік жүрмейді. Ал, сот билігінің тәуелсіздігі – қоғам сергектігінің кепілі.

– Әңгімеңізге көп рахмет!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

Қаражал қаласының әкімі
Ғалым Әбіханұлы ӘШІМОВ:

«ҚАЛАУЫН ТАПСА – ҚАР ЖАНАДЫ»

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына арнаған биылғы Жолдауындағы өткір көтерілген өзекті мәселенің бірі өмірлерді дамыту бағыттары болғаны белгілі. Мемлекет басшысы ірі кәсіпорынды немесе бір саянаны тірек еткен шағын қалаларды дамыту жөнінде Үкімет алдына келеді міндеттер қойды. Елбасы Жолдауында басым бағытқа ие болған бұл бастама облыс орталығынан шалғайда орналасқан Қаражал қаласында күрделеніп отырған проблемалардың күрмеуін шешуге септігін тигізе ала ма? Жергілікті атқарушы билік жылдар бойы қыры кеткен шаруаның қыбын таба ала ма? Осы сұрақтар төңірегінде Қаражал қаласының әкімі Ғалым ӘШІМОВПЕН ой бөліскен едік. Жас та, жігерлі әкім «Қалауын тапса – қар жанады» дейді. Ендеше, шалғайдағы шаһардың маңдайдағы бағын еселей бастаған жарқын істерге назар аударалық.

– Ғалым Әбіханұлы, Сіз басқарып отырған аймақ – коммуналдық саладағы шаруасы шатқаяқтаған мекен. Өзіңіз – осы елдің тумасысыз. «Туған елге ту тіккеніңізге» екі жылға жуықтап қалды. Тығырықтан шығар жол табылды ма?

– Әрине, жылдар бойы қордаланып келген проблемаларды бірден шешуге мүмкіндігіміз шектеулі болды. Қазаққа «Батпандап кірген кесел мысқалдап шығады» деген аталы сөз бар. Сонау 90-шы жылдардың енісіндегі экономикалық дағдарыс Қаражалдың қазанын төңкеріп, қабырғасын қақыратып кете жаздағаны белгілі. Оңтайландыру оқпанына жұтылудан аман қалуымызға біріншіден осы елдегі көпбас халықтың жігері мен бірлігі себеп болды. Иә, Қаражал қарқындап тұрғанда қол сөмкемен келіп, дағдарыстың алғашқы кезеңінде-ақ вагонмен көшкендер болды. Ал, жергілікті халық тап-

жылған жоқ. Ымырасын сақтап, ырыс-несібені туған жерден күтті. Бұл қиындықтың уақытша екендігін түйсінді. Үміттері алдаған жоқ. Қанр Қаражалдың қабағынан мұң арылып келеді. Тығырықтан шығар жолды әкімдер емес, халық өзі тапты. Ол – берекеге бастау болған ел бірлігі.

– Дегенмен, сол бірлікке ұйытқы болып, таялықты ұтымды іске ел басшысы жұмылдырса керек...

– Өз еліңе жасаған қызметіңді айтып мақтануды өз басым тексіздікке балаймын. Әкім – халықтың қызметшісі. Осы елдік болайық, сырттан келейік, халыққа адал да, мінсіз қызмет етуге міндетпіміз. Ең бастысы – ннет. Ннет тұзу болса, шешілмейтін мәселе болмайды, қалауын тапса – қар жанады.

– Бәрекеңді! Кейбір әріптестеріңізге үлгі етерлік пікір екен! Алайда, көзге көрініп тұрған гиянақты ісін барысын баяндау қолгірсу емес шығар... «Сырт көз – сыншы» демекші, жылдар бойы сергелдеңге түскен Қаражалда серілііс барын аңғарып отырмыз. Жақында ғана өткен тұрғындар алдындағы есенгі кездесуіңізде халықтың атқарушы биліктің тынғылықты ісіне берген бағасынан да құлағдармыз. Қаражалды қайта түлетудегі ұтымды қадам, ілкімді істер пізбегіне тоқталып өтсеңіз...

– Қаражалдың ең басты проблемасы ауыз су болып келгені белгілі. Біз өткен жылы осы мәселенің шешуіп кезеңіп қала қалыптастырушы кәсіпорындармен ынтымақтастық орнату арқасында табысты түйіндедік. Нақтырақ айтсақ, облыс әкімі мен «Арселор Миттал Теміртау» компаниясы арасында қол қойылған Меморандум аясында «Ащылы» су қоймасынан 3 ұнғыма бұрғылап, Қаражал қаласын ауыз сумен тұрақты қамтамасыз етуге қол жеткіздік. Бүгінгі таңда қалаға тәулігіне 1000-1500 текше метр су беріліп тұр. Осы су қоймасының 3-ші су көтеріліміндегі су айдау станциясына күрделі жөндеу жүргізілді. Аталған Меморандум негізінде қаланың коммуналдық саласын жаңғыртуға 100 миллион теңге қаржы бөлінген болатын. Сол қомақты қаржының бір бөлігіне қаланың жылдар бойы «бас ауруы» болып келген ауыз су мәселесін шешсек, қалған қаржыны мақсатты пайдалану нәтижесінде қалалық аурухана мен балабақшаның су,

көріз құбырларын күрделі жондеуден өткізіп, ауруханаға каншама медициналық қондырғылар сатып алдық. Атап айтқанда, Қаражал және Жәйрем ауруханаларында стоматологиялық қондырғы, операциялық үстел, мейітхана топазытқыштары жапартылды. Сондай-ақ, «Қалалық коммуналдық шаруашылық» кәсіпорнына бірнеше бірлік арнаулы техникалар алдық. Бұған дейін су құбырларындағы апатты жағдайларда «Өркен Атасу», «Жәйрем кен байыту комбинаты» АҚ-на ауыз ашып, көмек сұрайтынбыз. Рахмет, комбинат басшылары ортақ істен оқшауланып көрген емес. Қазір апат салдарын өз күшімізбен жоятындай мүмкіндікке қол жеткізіп отырмыз.

Сондай-ақ, облыс әкімдігі мен ENRC компаниясы арасында қол қойылған Меморандум аясында Жәйрем кентін сумен жабдықтау мәселесінде де қыруар жұмыстар атқарылды. Меморандум негізінде бөлінген 45 миллион теңге қаржыны сапалы әрі мақсатты пайдалану арқылы біз Жәйремдегі күрделі деген мәселелердің бегін қайтардық. Мәселен, кенттің негізгі су көзі болып табылатын «Түзкөл» су қоймасындағы 2 су айдау станциясына ауқымды жұмыстар атқарылды. Бұл станцияларда бұрын 250 киловаттық, шығыны көп су айдау қондырғылары тұрған болатын. Электр энергиясына жұмсаған шығындарымызды қайта есептеу кезінде бұл қондырғылардың тиімсіздігін анықтадық та, жұмыс істеп тұрған барлық 29 ұнғымаға 90 киловаттық үнемді қондырғылар қойып шықтық. Сонымен қатар, су құбырлары мен электр желілеріндегі есептеу құрылғыларын жаңарту арқылы электр қуаты үшін төленетін шығындарымыздың көлемін азайтуға қол жеткізіп отырмыз. Жәйремдегі ең күрделі мәселенің бірі көріз құбырларының сын көтермес жағдайы болып келген. Құбырлардың ескіруі салдарынан сарқынды сулар кент көшелерін ластап, әр түрлі жұқпалы аурулардың таралу қаупі төнгенін де жасыра алмаймыз. Оның үстіне, кезінде ретсіз егілген ағаш тамырлары құбырларды шырмал алып, көріз жүйесінің қалыпты жұмысына үлкен кедергі келтіріп келген. Осы бағытқа бөлінген 5000,0 мың теңге қаржы сапалы игеріліп, кенттегі апатты жағдай қалыпқа келтірілді. Сондай-ақ, мәдени-әлеуметтік нысандарды отырымен қамтамасыз ету мәселесі де аталған меморандумның негізгі бағыттарының бірі болатын.

Біз меморандумда көзделген қаржының 9 миллионына сапалы көмір сатып алдық. Соның арқасында, биылғы қыстың сарышұнақ аяздарында қысылған жоқпыз. Міне, аймақтың коммуналдық саласы жаңғыртуға бағытталған әлеуметтік әріптестік игіліктері – осындай.

– Қала қалыптастырушы кәсіпорындармен өзара ықпалдастықтың коммуналдық салаға тигізген оң ықпалы ауыз толтырарлық екен. Меморандумның әлеуметтік саланы жаңғыртуды көздеген бағыттарына тоқталып өтсеңіз...

– Коммуналдық саланы жаңғырту, оның ішінде ауыз су мәселесін оңтайлы шешу секілді маңызды шаралардың артында халықтың әлеуметтік тұрмысы тұр. Әлгінде атап өткенімдей, меморандум аясында аурухана, мектеп, балабақша сынды әлеуметтік нысандарда атқарылған жұмыстардың мазмұнды жалғасы ретінде қала орталығынан салынған 2 футбол алаңы мен 3 балалар ойын алаңын айтуға әбден болады. Сондай-ақ, «Мектепке жол» бағдарламасын меморандум негізінде қаржыландыру арқылы әлеуметтік тұрмысы төмен отбасыларда тәрбиеленіп жатқан 100 баланың есепшотына 30 мың теңгеден ақша аудардық. Өткен жылы нәтижелі тиянақталған бұл шаралар биыл да жалғасын табатын болады.

– Меморандум межелі мақсатына жеткен секілді. Енді ел еңсесін көтеруге бағытталған игілікті істегі бюджеттің үлесі жайында біреп сөз...

– Жергілікті бюджет қаржысы негізінен әлеуметтік саланы, оның ішінде, білім беру саласы мен денсаулық сақтау жүйесін жетілдіруге бағытталды. Қала бюджеті қоржынынан аймақтағы білім беру мекемелерінің жөндеу жұмыстарына 16 500,0 мың теңге қаржы бөлініп, қала орталығындағы №№1, 3, 7 орта мектептердің жылу қазандықтары жаңартылды. Барлық мектеп орталықтандырылған су желісіне қосылып, кәріз құбырлары жөнделді. Тіпті, Ақтай аулындағы №6 орта мектептің инженерлік қондырғылары түгелдей жаңартылып, барлық санитарлық стандартқа негізделді. Мектептердің материалдық-техникалық базасын нығайту мәселесі де назардан тыс қалған жоқ. Есепті кезеңде біз заманауи үлгідегі мектеп мүліктерін сатып алуға – 16 746,0 мың теңге, 2 ноутбук, 96 компьютер, кең жолақты интернетке

қосылатын модем және 14 дана көпсалалы қондырғы алуға – 8000,0 мың теңге қаржы жұмсадық.

Елбасы Жолдауында басым бағытқа ие болып отырған негізгі міндеттердің бірі халыққа медициналық қызмет көрсету саласын арттыру болып келе жатқаны белгілі. Осы мақсатта аймақ бойынша ауқымды істер атқарылды. Мәселен, орталық аурухана ғимаратына облыстық бюджеттен бөлінген 120 миллион теңгеге күрделі жөндеу жұмыстары жүргізілді. Ал, туберкулезге қарсы диспансердің жөндеу жұмыстарына бөлінген 13 500, 0 мың теңге қаржы сапалы игеріліп, аталған ауруханаға 660,8 мың теңгеге медициналық қондырғылар сатылып алынды.

Қалаашілік жолдарды жөндеу және күтімге алу бағдарламасы бойынша қала бюджетінен 121 001,0 мың теңге қаржы бөлінген болатын. Бұл қаржының қомақты бөлігі Қаражал қаласы бойынша 7 шақырым, Жәйрем кенті бойынша 3,5 шақырым жолды орташа жөндеуден өткізуге жұмсалды. Электронды сатып алулар өткізу тәсілімен бағалық ұсыныс бойынша өткен тендерде бұл қаржының 14 604,0 мың теңгесіне үнем жасап, үнемделген қаржыға автокөлік жолдарының қосымша көлеміне орташа жөндеу жұмыстарын жүргіздік.

Электронды сатып алулар тәсілінің орасан пайдасын біз Жәйрем кентіндегі тұрғын үй қорының жылу қазандықтарын жаңғырту жұмысында да көрдік. Бұл мақсатқа, яғни, көпқабатты үйлердің жылу жүйесін жетілдіруге облыстық бюджеттен 166 194,0 мың теңге қаржы бөлінген. Электронды тендер арқылы біз осы қаржының 8 094,0 мың теңгесін үнемдеп, үнемделген қаржыға қосалқы қазандықтар мен қондырғылар алу мүмкіндігіне қол жеткіздік. Дәл осындай тәсілмен қоқыс жәшіктерін сатып алуға бөлінген 5 500,0 мың теңге қаржының жартысынан көбіне, яғни, 3 290,0 мың теңгеге үнем жасалып, бұл қаржыға Қаражал қаласы мен Жәйрем кентінде 40 қоқыс алаңы жасақталды. Қала көшелерін жарықтандыру мәселесінде де қомақты қаржы үнемделіп, үнемделген қаржыға бастапқы жоспардан тыс қосымша жұмыс көлемі атқарылды.

– Елбасының биылғы Жолдауында қамтылған негізгі 10

бағыттың біріншісі – қазақстандықтардың жұмысқа тартылуы. Бұл мақсатта қандай жоспарлы іс қолға алынбақ?

– Біз тұрғындардың әлеуметтік ахуалын жақсарту мақсатында кешенді жұмыс жоспарын әзірлеп, оның алғашқы кезеңдерін жүйелі қорытындылап үлгердік. Қазір аймақ бойынша жұмыссыздықтың пайтыланған деңгейі – 2,1%. Өткен жылы жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар бөлімі арқылы 358 адам тұрақты жұмыспен қамтылып, 269 азамат қоғамдық жұмысқа тартылды. Сондай-ақ, кәсіптік даярлау, қайта дайындау және біліктілігін арттыру курстарына 8 азамат жіберілді. Аталған бағдарламаны қаржыландыруға 2011 жылы жергілікті бюджеттен 3 миллион 200 мың теңге қаржы бөлінді.

Ел дамуының бағытын бағдарлап берген Елбасы Жолдауынан туындайтын жұмыссыздықпен күрес бағдарламасын аймақ бойынша жүзеге асырудың негізгі тетігі өндіріс көлемін арттыру болып отыр. «АрселорМиттал Теміртау» компаниясының біздің аймақтағы шикізаттық базасы – «Өркен Атасу» өкіядігімен бірлесіп, бұл мәселенің де түйінді шешімін тапқандаймыз. Аталған өндіріс орнында жаңа жоба қолға алынған. Қазіргі таңда жер қойнауынан алынатын кен құрамындағы темір концентратының үлесі төмендеп кеткен. Кен құрамын байыту үшін қосымша шығын көбейіп отыр. Осы орайда, кәсіпорын басшылығы осыдан екі жыл бұрын жаңа «+44 кен белдеуінің» құрылысын бастаған. Бүгінгі таңда құрылыс жұмыстары аяқталуға жақын. Егер, 27 миллион тонна кен қоры бар жаңа белдеу іске қосылатын болса, ашылатын жұмыс орындарының есебінен аймақтағы жұмыссыздық мәселесі түбегейлі шешілер еді. Сондай-ақ, болашақта «Өркен Атасу» кәсіпорнында өнім көлемін жылына 6 миллиондық межеге жеткізу жоспарланып отыр. Бүгінгі 1,7 миллион тоннадан аталған межеге жететін болсақ, біздің аймақта жұмыссыздық емес, жұмыс күшінің тапшылығы белсенді алуы мүмкін. Бұл мәселеге қатысты да кешенді жоспарлар жасап, келелі жобалар әзірлеудеміз.

– Аталған жоба жүзеге асатын болса, аймақта тұрғындар санының күрт өсуі де мүмкін ғой. Сондай жағдайда өндірісі өркендеген аймаққа қоныс аударушыларды қабылдауға дайынбыз ба? Мәселен, көшіп келушілерді тұрғын үймен қамтамасыз ету дегендей...

– Тұрғын үй құрылысы бағдарламасы ойдағыдай шешім табуда десем, артық айтқандығым болмас. Оның үстіне, біздің аймақта жана құрылыс жүргізгеннен қанырап қалған үйлерді қалпына келтіру – тиімді. Өткен жылы «Жәйрем кен байыту комбинаты» АҚ қаржысына Жәйрем кентінде бірінші қабатында медициналық орталығы бар, 80 пәтерлік тұрғын үй қалпына келтірілді. Инвестиция көлемі – 264,0 миллион тенге. Биыл 12 пәтерлік үй қалпына келтірілмек. Ал, Қаражал қаласында бос тұрған 70 пәтерлік көпқабатты үйді «Өркен Атасу» кәсіпорнының балансына беріп отырмыз. Осы жылдың соңына дейін бұл үйді қалпына келтіру жұмыстары аяқталып, 70 кенші отбасы қоныс тойын тойлайтын болады. Сонымен қатар, мемлекеттік бағдарлама аясында 2010 жылы 12 пәтерлік жана үйдің құрылысы басталған. Құрылыс жүргізу құқығын Жезқазған қаласының «Аймақ» атты құрылыс фирмасы жеңіп алған. Алайда, ескі құрылыс материалдарын пайдаланғаны үшін өз тарапымыздан наразылық билдіру арқылы келісім-шартты бұзған боламынбыз. Қолымызда соттың шешімі бар. Басқа мердігер компания анықталған. Тек бұрынғы фирмадан қаржымызды қайтарған соң құрылыс жалғасатын болады.

– Көп уақыттан бері өзекті күйінде келе жатқан мәселе – «Қаражал-Атасу» баяғытындағы тасжолды асфальттау. Қаражалды ғығырықтан шығаратын осы жол қашан гөте жолға айналады?

– Бұл жолдың құрылысын қаржыландыруға қатысты құжаттарды рәсімдеп жатырмыз. Аталған грейдердің 60 шақырымы – облыстық автокөлік жолдары басқармасының балансында да, 34 шақырымы – «Өркен Атасу» кәсіпорнының иелігінде. Біз қазір осы 34 шақырымды коммуналдық меншікке қайтарып жатырмыз. Жолдың осы бөлігі коммуналдық меншікке өткеннен кейін ғана жол құрылысын қаржыландыруға бюджеттік тапсырыс бере аламыз. Негізі бұл мәселе де мәреге жақындап қалды.

– Өте жақсы! Ғалым Әбіханұлы, жоғарыда аймақтың деңгейлік сақтау жүйесіндегі ілімді істерді тілге тиек еттіңіз. Ілгерілеу бар. Ал, осы салаға маман тарту мәселесі қалай шешіліп жатыр?

– Шынымен де, бұл – өте күрделі мәселе. Десек те, өзекті мәселені оң шешуге талпынып, ұмтылыс жасап жатырмыз. Әрине, қай жерде де әуелі әлеуметтік сұранысын қанағаттандыру арқылы дәрігер-мамандар шақыруға мән беріліп жағыр ғой. Біз де Жәйремде қалшына келтірілген 80 пәтерлі үйден 2 пәтерді аймаққа шақырылған дәрігерлерге бердік. Қаражалдан да бір пәтерді дәрігер отбасына ұстап отырмыз. Медициналық оқу орындарымен келісім жасау мәселесін де қызу қолға алып жатырмыз. Ал, тәуекел етіп, келіп жатқан маман болса, барлық әлеуметтік проблемасын шешуге біз әзірміз.

– Әңгімеңізге рахмет! Қаражалды түлетудегі істеріңізге абырүйгілейміз.

«Орталық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

Қарағанды облыстық соты кеңсесінің басшысы
Дүйсен Темірұлы ҚҰСБЕКОВ:

«ЖЕҢСЕ – ӘДІЛ БИЛІКТІҢ СЕНІМДІ КЕПІЛІ»

Қоғамды ізгілендіруде құқықтық реформанын алатын орын өте маңызды. ҚР Президенті Н.Назарбаевтың бастамасымен қанат қаққан осы бағыттағы тың идеялар мемлекеттік құндылыққа айналып отыр. Әсіресе, сот жүйесін солқылдақтықтан арылтып, соны серіні әкелді. Халықтың сот билігіне деген селкеусіз сеніміне негіз болған жаңашыл реформа тынысы жайлы «Қарағанды облыстық соты кеңсесі» ММ-нің басшысы Дүйсен ҚҰСБЕКОВ баяндайды.

– Дүйсен Темірұлы, Елбасы Н.Назарбаев биылғы Жолдауында сот жүйесі қызметін барынша жетілдіру мақсаттарына ерекше тоқталған болатын. Облыстық сотта Жолдау жүктеген міндеттерді жүзеге асыру көрсеткіштері қандай?

– Өте орынды сауал. Елбасының биылғы Жолдауында сот жүйесі қызметін жетілдіру мақсатында құнды идеялар және салмақты тұжы-

рымдар қамтылған. Демек, осы саланы жетілдіру әрі жаңғырту жөне қай бағытта реформа жұмыстарын жүргізу қажеттігін саралап берді. Республика көлеміндегі сот органдарында бұл маңызды құжатта қамтылған міндеттерді іске асыру бағытында нақты жұмыстар жүргізілуде. Атап айтар болсақ, судьялар мен оған ұсынылатын үміткерлерге қойылатын жоғары талаптар мен стандарттар енгізілді. Яғни, Қарағанды облыстық сотының сайтында және әр түрлі деңгейдегі басылымдарда судья лауазымына үміткерлердің тізімі және олар жайында мәліметтер ашық жарияланатын болады.

Екіншіден, 2012 жылдың 1 шілдесінде «ҚР сот жүйесі мен судьялардың мәртебесі туралы» және «Жоғарғы Кеңес туралы» заңдарына біршама өзгерістер енгізілді. Енгізілген өзгерістер мен толықтырулар негізінде сот органдарындағы лауазымдық тұңғалардың және қатардағы судьялардың мүмкіндігі кеңейді. Мәселен, кассациялық сот алқасына Қарағанды облыстық сотының төрағасы Е. Сәрікбаев төрағалық етеді. Сонымен қатар, істерді судьяларға бсқпүмен шектелмей, өзі де іс қарайды. Бұдан шығатын басты тұжырым істердің заң жүзінде шешім тауып, облыстық сот деңгейінде негізді шешімдер қабылдап, дұрыс бағытта сот тәжірибесінің қалыптасуына тікелей жауапты болады.

Үшіншіден, бірінші сатыда қаралған істер бойынша қабылданған сот шешімдеріне келіспеген жеке және заңды тұлғалардың істері апелляциялық сот алқасында, одан соң қалыптасқан тәртіп бойынша кассациялық сот алқасында қаралады. Аталған сатыларда қаралмаған істер Жоғарғы соттың іс қарау өндірісіне жіберілмейді. Яғни, бірнеше сатыда сарапталған істерге заң шеңберіндегі соңғы нүкте Жоғарғы Соттың қадағалау сатысында қойылады.

Төртіншіден, судьялардың тәуелсіздігін нығайтуды қамтамасыз ететін нормалардың қабылдануы. Осы уақытқа дейін облыс соттарында судьялардың тәртіптік жауапкершілігі қаралатын еді, бүгінде бұл функция ҚР Жоғарғы Сотының құзырына берілді. Яғни, Қазақстан Республикасында Республикалық Соттар жюриі құрылды. Оның құрамы облыстық және аудандық, қалалық соттардың судьяларынан жасақталған. Республикалық Соттар жюриіне Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының судьясы Моряк Шегенов төрағалық етеді. Аталған сот жюриінің құрамында Қарағанды облыстық сотының судьясы Ә.Салин де бар. Құрылған орган сот қауымдасуының

әдептілігіне, мінез-құлқына, қызметіне катысты туындаған күрделі мәселелер бойынша тексерістер жүргізіп, шешім қабылдайды.

Қорыта айтқанда, сот жүйесін реформалаудың басты мақсаты азаматтардың өз құқықтары мен заңды мүдделерін сот арқылы қорғаудың тиімділігін арттыру болып табылады.

– Сот билігінің сапалы қызметіне сот кеңесі кепіл екені белгілі. Бір сөзбен айтқанда, судьялар майдандағы жауынгер болса, кеңсе – сенімді тыл. Осы мақсатта облыстық сот кеңесі әділ сот төрелігіне қаншалықты деңгейді тірек болып келеді?

– Қашанда сот төрелігін атқару механизміде сот кеңесінің алатын орны ерекше және өте маңызды. Олар – бір-бірінен ажырамас функциялар. Мәселен, Қарағанды облыстық соты кеңесінің жұмысы кіріс және шығыс бөлімдеріне келіп түскен құжаттар айналымы арқылы іске асырылады. Көпшілікке оның жұмысы түсінікті болу үшін қарапайым тілмен айтсақ, іс қағаздарын жүргізу, сондай-ақ, ақпараттық технологиялар арқылы алынған карточкалық электрондық деректер түрінде келіп түскен хат-хабарларды, ішкі құжаттарды және сот істерін қалыптасқан қағида бойынша тіркеу, жылжыту, есепке алу, жөнелту және сақтау тәртіптері бойынша жүзеге асырылады.

Облыстық, аудандық және оларға теңестірілген соттардағы кеңсе мамандары «Бірыңғай автоматтандырылған ақпараттық-ғалдау жүйесі» арқылы жұмыс жасайды. Бір сөзбен айтқанда, кеңсе жұмысының негізгі сипаты – электрондық құжат айналымының бірыңғай жүйесі.

Мәселен, 2012 жылдың I жартыжылдығында Қарағанды облыстық сотының кіріс кеңесіне 22677 құжат түскен, оның ішінде мемлекеттік тілде 8508, яғни, мемлекеттік тілде түскен құжаттардың үлесі 37,5% құрайды. Ал, аталған кезең ішінде шығыс құжаттардың жалпы саны 16158, оның ішінде мемлекеттік тілде 6709, яғни 41,5% құрайды.

Сонымен қатар, Қарағанды облысы бойынша (облыстық, аудандық және қалалық соттар) кіріс құжаттардың жалпы саны 222879, ал, шығыс құжаттары 207541 құрайды.

Қорыта айтқанда, кеңсе – әділ сот төрелігінің сенімді кепілі.

– Бізді сот билігі мен БАҚ арасында ашық пікір аланы қалыптасқаны қуантады. Осы бағыттағы жүйелі жұмыста кеңсенің ролі қандай?

– Шыпымен де жедел ақпарат алу қоғамында БАҚ-тың алатын орны айрықша. Қарағанды облыстық сотында 2010 жылдың 5 нау-

рызында БАҚ-пен өзара әрекет жасайтын «Баспасөз орталығы» құрылды. Аталған орталыққа Қарағанды облыстық сотының судьясы, баспасөз орталығының үйлестірушісі Раушан Серғазина жетекшілік етеді. Сонымен қатар, аталған орталықта екі кеңсе маманы қызмет жасайды.

Бүгінгі таңда ҚР Жоғарғы Соты біздегі баспасөз орталығының жұмысына оң баға беріп отыр. Атап айтсақ, республика соттары арасында Қарағанды облыстық сотының баспасөз орталығы 2010-2011 жылдар аралығында және 2012 жылдың бірінші жартыжылдығы бойынша бірінші орынды иеленді.

Сондай-ақ, жоғарыда аталған мақсатқа сай облыс соттарының барлығында «Анықтама беру дүңгіршегі» іске қосылды. Дүңгіршек сот процесіне қатысушы тараптарға сот актідерінің мән-жайы, олардың және таяап-арыздардың үлгілерін алуға көп септігін тигізеді. Қарағанды облысындағы барлық аудандық және оларға тиестірілген соттарының веб-сайттары іске қосылды. Кез келген азамат аталған интернет желісі арқылы өзіне қажетті ақпаратты ала алады. Бұл арқылы біз Қарағанды облыстық сотының аудандық және қалалық соттарында сот өндірісінде қаралатын және олардың қаралу нәтижесіне қатысты ақпараттар кестесі және жалпы сот өндірісіне қатысты мәліметтерге қолжетімділікті қамтамасыз еттік.

Жалпы, БАҚ-пен тығыз қарым-қатынас орнатуда оған ең бірінші материалдық-техникалық жағдай жасалу керек. Бұл бағытта облыс соттарына Қарағанды облыстық сот кеңсесінің бюджетінен қомақты қаражат бөлінді. Бұл жасалған игі қадамдар сот жүйесінің беделін көтеру, сот қызметінің оңтайлы жұмыс жасауын және сот төрелігін сапалы атқаруға, қоғам мен бұқара халыққа оның қызметін жария етуге, яғни, қолжетімділігін, ашықтығын және халықаралық талаптарға сай келуін қамтамасыз ету болып табылады.

– Күнделікті жұмыс барысында облыстық сотпен тығыз қарым-қатынаста жұмыс жүргізіп келеміз. Байқағанымыз – облыстық соттың материалдық-техникалық базасы нығайып келеді. Алдағы жоспарларыңызбен бөліссеніз...

– Облыстық сот кеңсе қызметінің негізгі бағыты – жалпы облыс соттарын материалдық-техникалық жаратқандыру. Мәселен, ағымдағы жылдың ақпан айында Қарағанды облыстық сотының кеңсесі мемлекеттік сатып алу жөнінде хабарлама берген болатын.

Онда Қарағанды қаласының Қазыбек би ауданының №2 аудандық сотының ғимаратына және Қарағанды облысы соттарының Орталық мұрағатына кезекті жөндеу жұмыстарын жүргізуге байқау жарияланды. Байқауға 6 әлеуетті жеткізуші қатысқан. Өткізілген байқаудың қорытындысы бойынша байқау жеңімпазы анықталып, аталған сот ғимаратына және облыс сот мұрағатына тиісті деңгейде қаражат бөлініп, жөндеу жұмыстары жүргізілді.

Сонымен қатар, ҚР Президентінің 2012 жылғы 4 ақпандағы «ҚР Президентінің кейбір Жарлықтарына өзгерістер мен толықтырулар енгізу және кәмелетке толмағандар жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттардың құрылуы туралы» №266 Жарлығына сәйкес, республикамыздың барлық аймақтарында кәмелеттік жасқа толмағандар ісі жөнінде соттар құрылуы анықталған. Бүгінгі таңда Қарағанды облысы аймағында кәмелетке толмағандар ісі жөніндегі сотқа ғимарат бөлініп, аталған ғимарат қажетті материалдық-техникалық құралдарымен толық жабдықталды. Кадр мәселесі де өз шешімін тауып отыр.

Сот істерін жүргізу кезінде, оның ашықтығы мен жариялылығын қамтамасыз ету мақсатында ҚР Жоғарғы Соты облысқа жабдықтау ретінде аудио және бейне жазу құралдарын бөлген болатын. Қарағанды облысының сот залдары аудио және бейне жазу құралдарымен 2006 жылдан бастап жабдыкталуда.

Қашанда халықтың болашағы өткен тарихымен тығыз байланысты. Күні кешегі дана билеріміздің сара жолын жалғастырған бүгінгі сот билігінің қоғамда алатын орны ерекше. Ал, тарих – өткен мен бүгінгі күннің данекершісі. Ендеше, Қарағанды облыстық сотының киелі шаңырағы қаншама сырға толы десеңізші. Осыған орай, облыстық сот төрағасының ұйытқы болуымен облыстық соттың заулім ғимаратында мұражай ашылды.

Тарих тағылымын одан әрі толықтыра түсетін облыстық сот басшылығының ұйымдастыруымен 2012 жылы 9 ақпанда «Тәуелсіздікке – 20 жыл» сериясымен «Сарыарқа билері» атты кітап жарық көрді. Аталған туынды Қарағанды облыс соттарының сот қауымдастығының тарихына және оның қалыптасу кезеңдеріне негізделген.

– Сот билігіне шатымданушыларға көрсетілер қызмет сапасы жөнінде не айтасыз ?

– Сот саласы – азаматтардың құқықтары мен бостандықтарын

заңсыз шектеуден қорғауды, кінәсіз адам заңсыз айыпталған немесе сотталған жағдайда оны дереу және толық ақтауды қамтамасыз етуі, сондай-ақ, заңдылық пен құқық тәртібін нығайтуға, қылмыстың алдын алуға, құқықты құрметтеу көзқарасын қалыптастыратын бірегей орган. Сондықтан да, Қарағанды облыстық сотының ғимаратына өздерінің тілек-наздарын, өтініштерін немесе бұзылған құқығын қалпына келтіру үшін келетін шағымданушы тұрғалардың саны күн санап өсіп келеді. Бұл – сот билігіне деген сепініді сенімнің өлшемі. Осы сенімге селкеу түсірмеу үшін Қарағанды облыстық сотының басшылығы тарапынан ауқымды шаралар жүзеге асырылды.

Жалпы, сот табалдырығынан аттаған азаматтар сот құжаттарының үлгілерін пайдалануға және сот өндірісіндегі істердің қаралатын күні мен уақыты туралы ақпарат алуға құқылы. Осыған байланысты соттың I қабатында «Қоғамдық қолжөпмділік бекеті» орнатылған. Кез келген адам өзіне қажетті ақпаратты теріп, оны аз ғана уақыттың ішінде ала алады.

Сонымен қатар, Қарағанды облыстық сотында және аудандық қалалық соттардың веб-сайттарында «Келушілерге арналған» атты айдар орнықтырылған. Онда сот төрағасының қабылдау кестесі, «Құқықтық ликбез», «Электрондық сот төрелігі», «Кадр саясаты», «Құжаттар үлгілері», «Талап-арыз беру тәртібі» және «Сот актілеріне шағым беру тәртібінің» негізгі үлгілері орналасқан. Мәселен, сот билігіне шағымданып келген азамат талап-арыз беру тәртібі бөлімін басып, ондағы үлгі бойынша өзінің талап-арызын голтыруға болады.

Сот қызметінің негізгі бағыттарының бірі қоғамда жүйелі қарым-қатынас орнату және олардың құқықтық сауаттылықтарын арттыру болып табылады. Осы мақсатқа орай Қарағанды облыстық сотының төрағасы Е.Серікбасовтың және «Қарағанды облыстық соты кеңсесі» ММ-нің басшысының тікелей ұйымдастыруымен «Ашық есік күндері» өткізіліп тұрады. Мәселен, 2012 жылдың I жартыжылдығында Октябрь, Бұқар жырау аудандық соттарында, Қарағанды облысының қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотында және Тесіртау, Шахтинск, Приозерск, Қаражал қалалық соттарында азаматтарды сот төрағасы жәксі қабылдады. Бұл құқықтық акция жергілікті тұрғындардың қордаланған мәселелерін шешуге түрткі болатын және оларға құқықтық тұрғыдан жәрдем беретін игі бастама болып отыр.

Бұл жасалған игі қадамдар сот төрелігі сапасын арттыруға және халықтың сотқа деген сенімін нығайтуға бағытталып отыр. Жалпы, алдағы уақытта қоғам талабына сай шаралар бекітіліп, ол бойынша жүйелі жұмыстар жүргізілімек.

Сот мемлекет атынан шешім шығарып, билік айтады. Ал, сот кеңсесі – әділ биліктің тірегі.

– Әңгіменізге рахмет!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

«Қазпошта» АҚ Қарағанды облыстық филиалының директоры
Жанбота Кисықұлы БӨКЕНОВ:

«ҚАЗПОШТАНЫҢ» ТІРЕГІ – ШАЛҒАЙДАҒЫ АУЫЛДАР»

Жасампаздық жылнамасының өткен 20 жылында Тәуелсіздік нұрымен жанарып-жаңғырған саланың бірі – халыққа қызмет көрсету саласы. Тәуелсіздіктің алғашқы сәтінен бастап-ақ Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев ҚР Үкіметі алдына осы саланы барынша жетілдіру, қызмет сапасын арттыру жөнінде келелі міндеттер қойды. Мемлекет басшысының халыққа арнаған жыл сайынғы Жолдауларында да осы мәселе атқарушы билік жауапкершілігінің өлшеміне айналды. Оның ішінде пошта байланысының мүмкіндіктері мен тиімділігін арттыру міндеті маңыздылығымен ерекшеленді. Құс қанатына хат іліп, хабар жолдаған халықтың бүгінгі жасампаз ұрпағы байланыстың әлемдік деңгейдегі озық үлгісін тұтыну мүмкіндігіне ие болды. Тәу етер Тәуелсіздігіміз ғарту еткен тың мүмкіндіктер арқасында «Қазпошта» акционерлік қоғамы екінші деңгейлі банктер қатарынан орын алып, іргелі қаржы мекемесіне айналды. «Қазпошта» АҚ тынысындағы жағымды жаңалықтар мен оның облыстық құрылымындағы игі істер жайында білмек ниетпен облыстық филиалдың директоры Жанбота БӨКЕНОВКЕ жолығып, сұхбаттасқан едік.

– Бәрекеәді! Шынымен де қыруар іс қолға алынып, бірқатар шаруа атқарылып ан екен. Ал баспасөзге жазылу науқаны да мәреге жақын. Халықтың баспасөзге жазылуға деген биылғы ықыласы қандай деңгейде?

– Қарапайым оқырмандардың баспасөзге жазылуға деген ықыласы – өте жоғары. Тіпті, былтырғы жылмен салыстырғанда «Қазпошта» арқылы жазылушылар санында өсу бар. Біз жылдағы дәстүрге сай арнайы «Жазылушылар күнін» өткіздік. Бұл акция барысында да халықтың керемет белсенділігі аңғарылды.

Біз басылым мен оқырман арасындағы делдал ғана емес, елдік мұратты көздеген басылымдардың жанашыры ретінде игі бастамаларды қолға алып жатырмыз. Мысалы, жақында отандық БАҚ-тың мазмұны мен ұстанған бағыты жайында дөңі елек үстел ұйымдастырып, бүгінгі баспасөздің қоғамдық сипатына өз тарапымыздан лайықты баға бердік. Мұның өзі пошта қызметі мен басылымдар арасындағы әріптестікті нығайтуға септігін тигізер маңызды шара болғанын атап өту орынды.

– «Қазпоштаның» екінші деңгейлі банк ретінде халыққа ұсынар қызметінің гүмділігі неде?

– Біз екінші деңгейлі банк ретінде қызмет көрсетуді қолға алғанымызға бірнеше жыл болды. Бұл бағыттағы жұмысымыздың ең басты тиімділігі – біз шалғайдағы ауылдарды толық қамтыған қаржы мекемесі болғандығымызда. Бірде-бір банк ауыл тұрғындарын несиелеу саясатын жүзеге асырып отырған жоқ. Біз тұрақты табыс көзі бар кез келген ауыл тұрғынына несие ұсына аламыз. Сондай-ақ, 75 жасқа толмаған зейнеткерлер біздің несиелеу қызметімізді тұтына алады. Сонымен қатар, «Қазпошта» бірнеше қаржы құрылымдарымен жасалған келісім шарт арқылы банктер мен ауыл тұрғындары арасында делдалдық қызмет ұсынуды жолға қойды. Бүгінгі таңда біз ауыл халқының «Хоум Кредит», «Альянс Банк», «Просто Кредит» секілді қаржы мекемелерінің қызметіне қолжетімділігін қамтамасыз етіп отырмыз. Қазірдің өзінде облыс аумағында біздің 200-ден астам ауылдық пошта торабымыз бар. Мұндай ауқымды аумақты қамтып, қызмет көрсететін банк бар ма? Жоқ, әрине. Ал, олардың қызметін ауылдық жерлерге делдалдық негізде жеткізуші – «Қазпошта».

Тағы бір айта кететін жәйт – біз төрт жылдан бері қызмет тарифімізді көтерген жоқпыз. Жанармай, электр энергиясы, біздің шы-

ғындарымызды арттыратып басқа да қызмет түрлері қымбаттап жатқан кезде біз өз тарифтерімізді өзгеріссіз қалдырып отырмыз. Мұның да өзіндік себебі бар. Өйткені, біздің қызметті тұтынушылар – негізінен ауыл тұрғындары мен зейнеткерлер. Бір сөзбен айтқанда, ауылға хағ-хабар, ауыл тұрғындарының жалақысы мен зейнетақысын жеткізетін де – біз Шалғайдағы ауылдар – біздің тірегіміз. Ал, қымбат тариф біздің ауылдық жерлердегі тұтынушыларымызға едәуір қиындықтар әкелетіні сөзсіз. Сондықтан да, біз тариф тұрақтылығына қатты мән беріп отырмыз. Міне, біз ұсынар қызметтердің басты тиімділіктері – осы.

– Бүгінгі таңда «айшылық алыс жерлерден жылдам хабар алғызған» телефон байланысы пошта байланысымен бәсекеге түсіп отырған жайы бар. Айтар едік, қалтасында ұялы телефоны бар адам шұғыл хабар жеткізу үшін поштаға барып, жеделхат жолдамайтыны белгілі. Байланыс қызметінің осындай заманауи түрлері пошта қызметіне келергі келтіріп отырған жоқ па?

– Жоқ. Олардың өз бағыты, біздің өз бағытымыз бар. Ұялы байланыс ауылдарға жедел хабарласқанымен, газет-журнал жеткізе ала ма? Жоқ. Осы тұрғыдан алғанда, біздің халықпен тығыз байланысымыз үзілмек емес.

– Халыққа қызмет көрсету барысында техникалық тиімділіктер енгізу мақсатында қандай жұмыстар атқарылуға? Мысалы, «Қазпоштаның» терминал, банкомат қондырғылары ауылдарға жетті ме?

– «Қазпошта» қызметінің техникалық мүмкіндіктерін арттыру мәселесі – қоғам басшылығының басты назарында. Қазіргі таңда «Қазпоштаның» «VISA» карточкалық жүйесі енгізілген. Бұл жүйе арқылы біздің тұтынушылар кез келген елде жүріп ақша аударымы операцияларын жүзеге асыра алады.

Селолық аудандардағы бөлімшелерге банкоматтар мен терминалдар қою мәселесін түбегейлі шешуді қолға алдық. Бүгінгі күні селолық аудандарға 11 банкоматымыз қойылды. Қауіпсіздігі қамтамасыз етілген аудандарға әлі де бірнеше банкомат қою ойымызда бар.

– Былтырғы жылдары Қарқаралы, Ұлытау аудандарының шалғай ауылдарынан газет-журналдардың кенігіп жетегілі жайында шағым жиі күсетін. Биыл шағым толастап тұрған секілді. Бұл облыстық филиалдағы басшылықтың ауысуымен жойылған

мін бе? Әлде, басқа амалын таптыңыздар ма?

– Менің басшылыққа келуіммен өзгерген жағдай деп айтудан аулақпын. Бұл мәселені бұрынғы басшылық жолға қойған. Десек те, әлі күнге дейін аталған аудандарға қыс мезгілінде хат-хабар жеткізу мәселесі күрделеніп отыр. Шалғай ауылдардағы қысқы жолдың талапқа сай болуын қамтамасыз ету біздің құзырымыздағы шаруа емес. Жергілікті әкімдердің міндетіндегі шаруаға араласуға да дәрменсізбіз. Дегенмен, аудан әкімдеріне жиі хат жазып, бізге қолайлы жағдай жасауын өтініп жатамыз. Алайда, табиғаттың алапат күшіне әкімдер де қарсы тұра алмайтын жағдайлар болады ғой.

– Әрине, табиғаттың құдіретіне қарсы тұру мүмкін емес. Ал, пошта байланысын оңғайландырудың басқа амалдарын қарастырып көруге болатын шығар... Мәселен, тұра осы Қарағандыда шағын ұшақ өндірісі қолға алынсын жатыр. Орталық аппаратқа осы өзімізде жасалған ұшақтан сатып алу жөнінде ұсыныс жасап көрдіңіздер ме?

– Өте орынды сұрақ. Біз ұшақ мәселесі жөнінде қоғам басшылығын құшақтар еткен болатынбыз. Шалғай ауылдарға өзімізде жасалған ұшақпен хат-хабар тасу туралы ұсыныс облыс әкімі Серік Ахметов мырзаның тарапынан да болған. Бұл мәселе қазір шешілу үстінде. Қаржылай мүмкіндігіміз бар. Болашақта Қарағандыда жасалған шағын ұшақтар шалғай ауылдарға хат-хабар, газет-журнал таситын шығар... Ол күнге де жетерміз.

– «Қазпошта» монополис пе?

– Жасыратыны жоқ, пошта қызметі жағынан монополиспіз.

– Әлгімде гөрт жылдан бері тариф көтермегендеріңізді айтып қалдыңыз. Ал, пошта қызметі жағынан монополис бола тұрып, тариф тұрақтылығын сақтауда не нәрсеге арқа сүйеп отырсыздар?

– Тариф – қарапайым халықтың қалтасы. Монополис екснбіз деп, баға көтерудің арғы жағында тұрған халық тағдырын ойдан шығаруға болмайды ғой. Бұл жерде біздің қызметіміздің әлеуметтік мазмұны тариф тұрақтылығына кепіл болып тұр.

– Өте жақсы! Біраз жайдың басын қайырған секілдіміз. Енді, сөз соңында тұтынушыларыңызға, болмаса, билікке айтар құлаққағыс, ұсыныс-тілектеріңіз бар ма?

– Билікке наз айтатын уақыт артта қалды ғой. Тұтынушыларымыз-

Төрт құбылам тең менің – әке-шешем, ата-енем

Отбасым

Батыр Тоқтар бала Тоқтардың гүсауын кесгі

Қаламгер ағалар ортасында – Ибрагим Бекмаханов,
мен, Мағауия Сембаев, Оралбек Жүнсұлы

Қазақтың тұңғыш ғарышкері Тоқтар Әубәкіров
және ұстазым Мағауия Сембаевпен бірге

Қазақ әнінің бұлбұлы Бибігүл Төлегеновамен

Қазақстанның Халық әртісі
Мақпал Жүнісова қызы Мереймен

Мемлекет және қоғам
қайраткері Қасымбек Медиев

Ұлағатты ұстаз Шабал Бейсенбасқова

Қайрагкер тұлға
Мұхамбет Көпеев

Қазақ спортының майталманы
Ғазым Жарылғапов

Ғалым Сара Сүлейменова

Талантты ғалым,
экономист Жангелді Бекенов

Тарихшы ғалым
Ермеск Адамбсков

Ұлағатты ұстаз
Ошакбай Сухапберлин

Ауыл шаруашылығының
майталманы Кенжеғара Қуанышев

Үстаз Қайрат Құттыбаев

**Даңқты құрылысшы,
КСРО Министрлер Кеңесі
сыйлығыны лауреаты
Амангелді Зәмекбаев**

**Қарағанды облыстық сотының
торағасы Ермек Серікбаев**

**Академик, ҚР Мемлекеттік
сыйлығының
лауреаты Арыстан Ғазалиев**

Ауыл шаруашылығының
білгір маманы Әбүйірхан Толсеуов

Ақын, журналистикадағы
ұстазым Базарбай Әлсуханұлы

Құрылысшы қазақ қызы Қыздархан Дүйсенбаева

Талантты актер Кеңес Нұрланов

Қарағанды облысы әкімінің орынбасары Ғалым Әшімов

Қарағанды облыстық сот кеңсесінің
жетекшісі Дүйсен Құсбеков

Қарқаралының қайсар қызы Раушан Жылтыбаев

«Қазпошта» АҚ Қарағанды филиалының директоры
Жанбота Бөкенов

Жомарт жүректі кәсіпкер, «ҚР Білім меценаты» Бекзат Алтынб

Лйгыскер акын, ғалым Қойлыбай Асан

Арқа ән мектебінің мұратері, талантты әнші Сержан Мұсайын

ға, жалпы халыққа айтар пілетіміз ғана бар. Ғасырлар бойы бабаларымыздың арманы болған Тәуелсіздігіміздің 20 жылдық мерекесі құтты болсын! Рухымыз биік болып, көл-көсір қуанышқа кенеле берейік! Еліміз тұғырлы, халқымыз ғұмырлы болсын!

– Рахмет!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

ТҮРКІ ӘЛЕМІ ҚАСЫМТАНУҒА ТҮРЕН САЛДЫ

Дауылпаз Қасым Аминовтың 100 жылдық мерейтойы бір ғана қазақ халқының ғана емес, тұтас түркі әлемінің мейманасын тасытқан рух мерекесі болғаны белгілі. Оған ұлы ақынның туған жерінде өткен дүбірлі мерекеге арнайы қағысқан халықаралық «Түріксоп» ұйымының Бас хатшысы, жерлесіміз Дүйсен Қасейінов мырзаның Қасым мұрасын түркі тілдес халықтарының ортақ қазынасына айналдыру мақсатындағы бастама-жоспарлары серіні бергенін ерекше атап өтуіміз керек. Сондай-ақ, Қарқаралыдан бастау алған Қасым тойы Дүйсен мырзаның ұйытқы болуымен Қара теңіздің арғы жағалауындағы бауырлас Түрік елінде жарасымды жалғасын тапты. Түркияның Ялов қаласында салтанат құрған ақын тойына қазақ елінен, оның ішінде Қарағанды, Қарқаралыдан арнайы делегация қатысып қайтты. Бауырлас елге Қасым-рухтың байрағын желбіретіп барған топтың құрамында белгілі ақын, «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакторы Бауыржан Жақып, Қазақстанның еңбегі сіңірген қайраткері, танымал әнші Мейірхан Адамбеков және Қарқаралы аудандық мәдениет және тілдерді дамыту бөлімінің бастығы Раушан Жылтыбаева болды. Қазақтың Қасымын тұтас түркі әлемінің көріне оздырған сапардың маңызы жайында Раушан Рашидқызына жолығып, сұхбаттасқан едік.

– Раушан Рашидқызы, әнгілемізді Түркия сапарының мазмұнын жайында бастасақ...

– Алаштың аяулы Қасымып түркі әлемі ұлы ақын деп танытынын бұрын білмеппіз. Жасыратыны жоқ, өр Қасымды өзіміз енді ғана танып, төбемізге көтеріп жатқан жоқпыз ба?! Рас, біз Қасымды пір тұтып, көкке көтеруге асықпаған екенбіз. Ұлы Қасымды бүкіл түркі әлеміне танытып, оның бай мұрасын туысқандарға насихаттауда жерлесіміз, ұлтжанды азамат Дүйсен Қасейінов басқарып отырған «Түріксоy» халықаралық ұйымы қыруар іс тындарған екеп. Таңдай қағып, таңданып қайттық. Бауырластардың дауылпаз Қасымға деген шексіз құрмет мен ыстық ықыласын көргенде бойымызды кернеген мақтаныш сезімін сөзбен айтып жеткізу мүмкін емес. Түбі бір – Көк Түріктің ұрпағымыз ғой, рухымыздың ортақтығы жатырқамай жақындасуымызға сеп болды. Он алты елдің өкілдері жиналып, ұлы Қасымды ұлықтадық, дәріштедік. Керемет мазмұнды, ғажап маңызды сапар болды. Алған әсерімді тілмен айтып, жеткізе алар емеспін...

– Сонда, бұл жиынның ресми атауы қалай?

– Бастаманы көтеруші – Дүйсен Қасейінов мырза. Ал, ресми атауы – қазақ халқының ұлы ақыны Қасым Аманжоловтың туғанына 100 жыл толуына арналған II-халықаралық симпозиум. Мәртебелі жиынға құрамында ақындары мен аудармашылары бар, құрлықтың он алты елдің өкілдері қатысты.

– Бәрекелді! Енді шара бағдарламасының ерекшеліктеріне тоқталып өтсеңіз...

– Ең бастысы, мен ақынның туған жері Қарқаралыны кернеген Қасым-рухпен Түркия төрінде де қауыптым. Бізді Стамбұл әуежайынан құшпақ жая қарсы алған түрік ағайындар Қырғызстан, Түркіменстан елдерінен келген меймандармен бірге Мәрмәр гөңзінен теплоход арқылы өткізіп, Ялов қаласына алып келді. Қала қақпасын ашқан бетте «төкаппар дүниеге» асқақ рухпен көз қадаған Қасымның бейнесін көрдік. Толқыш кеттік. Қуанышымызды шек жоқ Ұлы ақынның рухты бейнесі сомдалған осындай билбордтар қаланың барлық көшелеріне ілінген екен. Бауырлас елдің қазақ дауылпазына деген шынайы құрметін осылай таныдық.

Салтанатты шара Раиф Динчок атындағы мәдениет орталығында өтті. Қазақ халқының дауылпаз ақынының 100 жылдығына арналған мерекелік шараның ашылу салтанатында «Түріксоy» халықаралық

ұйымының бас хатшысы Дүйсен Қасейінов, Ялов қаласы губернаторының орынбасары Саим Эскиноглу, қала мэрі Якуп Бильгин Кочал, Еуразия Жазушылар одағының төрағасы Якуп Димероглы, Ялов университетінің ректоры Ниязи Эрусду және Қарқаралы ауданы әкімдігінің өкілі ретінде мен сөйледім.

Бірінші болып сөз алған Дүйсен Қасейінов Қасым Аманжоловтың қазақ поэзиясында алатын орны жайында, қазақ жырына Қасым әкелген рух төңірегінде кеңінен сөз қозғап, ақын мерейтойының туған еліндегі дүбірі жайлы әңгімеледі. Сондай-ақ, сөздің соңында симпозиумның мәртебелі меймандарына, Қасым жырларын өз тілдеріне тәржімалаған аудармашыларға «Қасым Аманжолов – 100 жыл» мерекелік төсбелгісі мен ақынның рухты келбеті бейнеленген ескергіш сыйлықтар тапсырды. Біз де Қарқаралы өңірінен арнайы апарған сыйлықтарымызды қала мэрі Якуп Кочалға табыс етіп, шығына қазақы дәстүрмен шапан жаптық.

Бір сөзбен айтқанда, түрік бауырлардың қазақ халқына деген ыстық ықыласы мен Қасым шығармашылығына көрсеткен шынайы құрметтері көңілімізді аспандатып жіберді. Мен сөзімнің арасында Қасым Аманжолов өлеңдерінен үзінді оқыған сәттегі бауырластардың қошеметін көрсеніз... Симпозиумның ресми бөлімінен кейін әр елдің ақындары Қасым өлеңдерінің өз тілдеріндегі тәржімасын оқыды. Қасым мұрасының осынша тілге аударылып, бүкіл түркі әлеміне рух болып тарағанына көзіміз жетті. Жерлесіміз Мейірхан Адамбековтің орындауындағы Қасым әндері барша меймандарды ерекше әсерге бөледі. Біздің «қонақ кадеміз» мұнымен шектелген жоқ. Делегацияны бастап барған қазақтың көрнекті ақыны Бауыржан Жақып та Қасым өлеңдерін ерекше мәнермен оқып, жиналғандарды тәнті етті.

Сонымен қатар, іс-шара барысында Қасым Аманжолов шығармашылығына арналған ғылыми баяндамалар жасалып, ақын өмірі жайында түсірілген деректі фильм көрсетілді. Соңынан Түркия мәдениет министрлігіне қарасты Түрік музыкасы ансамблі мен белгілі әншісі Эсата Кабақлының концертін тамашаладық.

– Шынымен де, бұл шара түбі бір түркі әлемінің рухани дүниесіне серпіліс әкелген мереке болған екен. Ал, Сіз үшін бұл сапардың басты олжасы не болды?

– Ең бастысы, бұл сапар туысқан елдер арасындағы ынтымақтастық, достық қарым-қатынастың алтын көпіріне айналды. Түркі тілдес ел-

дер арасындағы рухани байланыстың жандануына маңызды қадам жасалды. Жалпы, бұл салардың олжасы көп болды. Соның ішіндегі маңыздысы – Ялов қаласындағы халық көп жиіпалатын орталықтардың біріне Қасым ескерткішін орнату және қаланың бір көшесіне Қасым Аманжолов есімін беру жөніндегі қала мәзірінің мәлімдемесі. Сондай-ақ, Қасым туған Қарқаралы үшін ең гүлді жоба – қазақтың Қарқаралысы мен түріктің Ялов қаласы арасында бауырлас қала келісімі жасалатын болды. Бұл туралы қала мэрі Якуп Кочал ресми мәлімдеп, Қарқаралы ауданының әкімі Халел Максұтовқа Ялов қаласының сувенир мәкетіпін сыйға тартты. Алыстағы бауырластар аманатын аудан әкіміне әкеліп табыстаған едік, ол шынайы ризашылығын білдіріп, макетті аудандық мұражайға тапсырды.

Шара қорытындысындағы Еуразия Жазушылар одағының төрағасы Якуп Димероглы мырзаның:

– Қазақтың Қасымына бір Сіздердің маңдайларыңыз тарлық етеді. «Ей, тәкаппар дүние!» деп, ұлы казак жырының рухын әлемге танытқан ақынның мол мұрасына біз әлемдік руханияттың көшелі көзқарасын қалыптастырып, оны тұтас түркі әлемінің ортақ ақынына айналдыруымыз керек, – деген пікірі бәрімізге ой салды және бұл пікір шараға қатысушы түркі тілдес елдердің ақындары тарапынан қызу қолдау талты.

– Әңгімеңізге көп рахмет!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

Белгілі театр және кино актері, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Кеңес Әзімханұлы НҮРЛАНОВ:

«МЕН ДЕ – ЕЛ СИЯҚТЫ АСАНӨЛІ АҒАНЫ ЖЕК КӨРГЕН КӨРЕРМЕНМІН»

Біз білеміз бе? Қазақ киносы мен театрында небір толағай рөлдерді сомдаған талантты актер Кеңес Нұрлановтың өнерлі өлке – Ақтоғайдың тумасы екенін... Білмесек, биле жүрейік. Иә, Кеңес Әзімханұлы 1962

жылы 1 наурызда Ақтоғай селосында дүниеге келген. Қарапайым ғана ауыл мектебі мұғалімінің баласы. Биыл шығармашылық жолының отызыншы белесін бағындырып отыр.

Киносүйер қауымға «Айдай сұлу Айсұлу» картинасындағы арудың ағасы – қобызшы Жаксыгелдінің, ақтаңдақ жылдар ақиқатын баяндайтын «Жансебил» фильміндегі Мұқатайдың кәсіретті тағдырын, «Батыр Баяндағы» Ноянның бейнесін шебер сомдау арқылы танылған жерлесіміздің өнер-баяны мен тағдыр-баянынан сыр суыртпақтап, сұхбат құрған едік. Сәті түсе кеткен сұхбаттың сырға толы сұлбасын назарларыңызға ұсынып отырмыз.

Бала қиял немесе Сарытерек сахнасынан басталған өнер жолы

– Кеңес аға, шығармашылық жолыңыздың ордалы тойы құтты болсын! Бүгінгі сыр-сұхбағымызды толқынында кәсімет бар Тоқырауын жағасында қалған балдәурен шағыңыздан бастасак...

– Рахмет! Иә, менің ғұмыр-баяным да, өнер-баяным да Тоқырауын жағасында, Шатыршанын етегінде басталған. Бес жасыма дейін аудан орталығы – Ақтоғай селосында тұрдық. Мен 5 жасқа толған жылы әкей марқұм Сарытерек аулындағы орта мектепке директор болып ауысыпты да, біз балғын шағымның алтын бесігі болған сол ауылға қоныс аударыппыз. Орта мектепті Сарытеректе бітірдім. Жалпы, мен туған топырақ ән әлемінің актүйғыны Әсеттің, ғасыр бұлбұлы Күләштің, Арқа әнінің маңмангері Манарбектің жәрмегі ғой. Қасиетті өнер осы киелі топырақтан дарыған болар...

Әкем Әзімхан бар саналы ғұмырын ұстаздыққа арнаған қаранайым мұғалім еді. Ал, шешем Гүлбаршын ауыл мектебінде кітапханашы болып қызмет етті.

Әке кіндігінен бес ағайындымыз. Мен – ортаншысымын. Қатты ерке, тым тентек болған жоқпын. Мүмкін ортаншы бала болғандықтан шығар... Негізі, мұғалімнің баласы басқаға үлгі болу керек деген қағида болды ғой ол кезде. Оның үстіне, әкеміз – қатардағы мұғалім емес, мектеп директоры. Сондықтан болар, мақтанғаным емес, тәртібі

де, сабағы да үлгілі оқушының бірі болып бой түзедік.

– Әкеніңді әке ретінде немесе мектеп директоры ретінде қатты ренжіткен кезіңіз болды ма?

– Сонша қатты көңілің қалдырған сәтім болған жоқ. Әрине, бала болған соң, кейде ағаттық жасап қалып, әкенің аузынан «иттің күшігі» деген кейіс сөзді естімедік деп айта алмаймын. Ондай ұсақ-түйек тентектіктер болып тұрды ғой. Ал, қазір ойлаймын, әкей марқұмды қатты ренжіткен кезім ең алғаш ата-анама өнер адамы болғым келетін бала қиялымды жария еткен күнім болды деп. Бірақ, әкем марқұм сондай сабырлы кісі болатын. Менің өнер жолын таңдауыма деген қарсылығын үндемей ғана сездірді. Ол кезде барлық ата-ана ұғымында өнер адамдары туралы жансақ пікір болғаны белгілі ғой. Мүмкін, әкем менің сабақ үлгеріміме қарап, өз жолын қуалай, мұғалім болады деп ойлаған да шығар... Әйтеуір, менің болашақ жоспарымды үндемей қалдырағаны есімде.

– Ардақты жанды томсырайтын тастыған «өнер жолын қусам» деген бала қиялыңыз қашан оянып еді?

– Әрине, жоғары сыныптарда оқып жүрген кезімде. Менің өнерге жасаған алғашқы қадамым Сарытеректегі мектеп сахнасынан басталған. Әдеттегідей, көркемөнерпаздар үйірмесінде. Сонымен қатар, менің өнерге деген ықыласымды оятқан – «Тоқырауын толқыны» ансамблі мен «Қыз Жібек» фильмі. «Тоқырауын толқыны» Сарытерекке жиі келеді. Бірде концертпен келсе, келесі жолы ауыл сахнасына шағын спектакльдер ұсынады. Қызығамыз. Сол «Тоқырауын толқындарының» құрамындағы өнерпаз ата-апаларымыз бізге Алматының немесе Мәскеудің жұлдыздарынан бір мысқал да кем көрінбейтін. Сонымен қатар, Қарағандыдағы өнердің қарашандырағы Сәкен театры жиі келіп, гамаша қойылымдарымен тамсандырып кететін Сарытерек жұртшылығын. Сондай-ақ, жалғыз мен емес, біздің буынды ерекше еліктірген «Қыз Жібек» фильмі келді ауылға. Сол фильмді көргеннен кейін бала қиялымды Төлеген жаулап алды да, мен біржола өнер адамы боламын деген ұстанымға бектім.

Бұл ойымды ашық жария еткеннен кейін томсырайып, ренжіткірсіп жүрген әкем бір жолы Қарағандыдан домбыра сатып әкелді. Әке – балаға

сыншы емес пе, менің бойымдағы бірбеткейлік пен табандылықты сезген болар. Шерту білмеймін. Сонда да керемет қуандым. Сол кезде ауылымызда селолық кеңестің хатшысы болып істейтін Серік Қасеібеков есімді қоршыміз болған. Сырнай мен домбырада шебер ойнайтын. Сол кісіден домбыра шертудің әліппесін «Кіндігімнің жас қаны...» деп басталатын «Ауылым» әнінің әуесін шерту арқылы үйрендім де, мектеп көркемөнерпаздары үйірмесінің «жұлдызы» болып шаға келдім. Ары қарай домбыра тарту шеберлігімді сыныптас досым – Қазтай Нақанов (қазір Қарағандыда тұрады) шыңдады. Сөйтіп, менің өнердегі жолым осылай басталған.

Өнерге бару жөніндегі әке рұқсатын алған соң, мені театр институтына тарих пәнінің мұталімі Секен Көбенов деген ұстазым дайындады. Ол кісі мәнерлеп оқудың, сатиралық шығармаларды орындаудың һас шебері болатын. Бүгінде марқұм болып кетті, иманды болғыр.

«Мен де өнерге саналы түрде келдім»

– Кеңес аға, өнерге әркім әркілі жолмен келеді. Біреу кездейсоқ, біреу мақсатты түрде. Әсіресе, кино өнеріне актерлік талапты кемшін бола тұра, сыртқы сымбаты арқылы келетіндер көп. Сіз...

– Мен өнерге саналы түрде келдім. Әлгінде айтып өттім ғой, менің өнерге деген ықыласымды «Қыз Жібек» оятты. Төлегенге еліктедік. Еліктеп қана қоймай, табындық. Ал, Бекежанның бейнесін сомдаған Асанәлі ағаны ел сияқты, мен де жек көрдім. Асекең туралы пікірім Алматы театр және көркемөнер институтына (қазіргі Т.Жүргенов атындағы өнер академиясы) оқуға түсіп, қазақ өнерінің қара нарынан дәріс алған жылдарда бір-ақ өзгерген. Асанәлі ағаның басындағы жағдайды өзім театр сахнасында «Айман-Шолпандағы» Қоғыр шалдың рөлін сомдағанда жап-тәніммен түйсіңе бастадым. Кейін түсіндім, көрерменге тірі жүрген Бекежандай әсер қалдыру теңдесі жоқ шеберлік екен ғой.

Арманымды аялап, өнерге деген ықыласымды оятқан «Қыз Жібек» маған осындай әсер қалдырған. Ол әсер талғамды оятты. Талғам мені

өнерге алып келді. Сол талғамның арқасында өнер жолында табанды бола билдім. Табандылықтың арқасында азды-көпті абыройға кенеліп отырмыз. Әйтпесе, сонау 90-жылдардағы дағдарыс кезінде көрермені жоқ, айлығы шайлығына жетпейтін театрда өлермендікпен өнер көрсетер ме едік?! Қазір де жетісіп жүргеніміз шамалы.

– Қазір демекші, қазір қайдасыз?

– Астанадағы Қалибек Қуанышбаев атындағы театрдың қатардағы актерімін. Алматыда қазақ өнерінің екі іргелі ордасы – Ғ.Мүсірепов атындағы балалар мен жасөспірімдер театры мен М.Әуезов атындағы академиялық театрда да бірқатар жыл еңбек еттім. Астанаға арнайы шақыртумен қоныс аудардым.

– Өнердегі еліктеу үрдісі жеміс береді ме?

– Еліктеу жайында қарама-қайшы пікірлер көп айтылады. Біреулер: «еліктеу тоқырауға алып келеді» десе, біреулер «еліктеудің жемісін көріп жүрміз» дейді. Мен айтар едім, еліктеу қажет деп. Қазақ кино өнері мен театр сахнасында айшықты қолтапбасын қалдырған тұлғалардың қай-қайсысы да – еліктеуге тұрарлық тарландар. Олардың барлығы да – өнерге жаңа қадам басқан жастар үшін бағыт сілтер бағдаршам. Кез келген өнер адамы еліктеу арқылы өзін табады. Ал, тек бір ғана тұлғаға еліктеу, жетістікті сол тұлғаның деңгейінде ғана деп ойлау тоқырауға әкелуі мүмкін. Өз басым қазақ өнерінің жұлдыздары Шолпан Жандарбековадан да, Асанәлі Әшімовтен де, Нұрмұхан Жантөриннен де, Әнуарбек Байжанбаевтан да, Есім Сегізбаевтан да үйрендім. Солардың барлығына еліктедім. Қажетімді алдым.

Негізі, еліктеуден гөрі өнерге деген ықылас пен адалдық – жемісті. Менің өнерге ықыласты болғаным соңшалық, бала күнімде мектеп оқушыларына рұқсат етілмейтін түнгі киноларға ұрланып баратынмын. Ұрланып барған соң, залда отыру мүмкін емес. Киномеханиктің будкасындағы алақандай тесіктен тамашалайтынмын киноны. Кино біткеннен кейін, шапылып жатқан таспалардың қиындыларын жинап аламын да, үйге келген соң әлгілерді бірдене қылып жалғап, әкемнің мектептен алып келген диафильм дейтін аппаратына салып, керемет көркем фильм көргендей рахаттанағынмын. (Таспа үзіктерін жалғап отырғанда Кеңес аға болашақта қазақ өнерінің үзегін жалғап.

олжылығын толтыратын талантты актер болатынын ойлады ма екен? Е.М.) Міне, өнерге деген ықылас! Аялаға шүкір, бала кезден оянған осы ықыластың арқасында жеміссіз болған жоқпыз.

– Жоғарыда өнердегі бірқағар ұстаздарыңыздың есімі құрметпен аталды. Ал, институтта кімнің сыныбында оқыдыңыз?

– Халық әртісі, Мемлекеттік сыйлықтың иегері, профессор Шолпан Жандарбекованың сыныбында оқыдым. Институтта дәріс берген ұстаздарымның осалы жоқ. Жоғарыда аты аталған ұстаздарымнан өзге Татьяна Қасимова, Тілектес Мейрамов сынды өнер гарландарынан гәлім алдым.

«Қазақ киносы қайтадан қапаттанып келеді»

– Табиғатыңызға кино алаңы мен театр сахнасының қайсысы жақын?

– Екеуі де. Мен кино мен театрды бөле-жарып көрген емеспін. Екеуі де – қасиетті өнер.

– Алғашқы түскен киноңыз?

– Тұңғыш рет кино түсіру алаңына «Айдай сұлу Айсұлу» картинасы арқылы келдім. Бұл фильмде Айсұлудың ағасы кобызшы Жақсыгелдиннің бейнесін сомдадым. Одан кейін Қарағандыда Мәскеудің тапсырысымен түсірілген «Могоцикаді адам» фильміне түстім. Шахтерлер өмірі жайлы түсірілген телефильм болатын. Сол туындыға түсу барысында Қарағандының тереңдігі 700 метрлік шыңырау шахталарында болғаным бар. Бұл фильм қазір Қазақстанда көрсетіліп жүрген жоқ. Мәскеудің қоржынында кетті.

Одан кейін қазақ киноиндустриясының шоктығы биік туындысы «Жансебінде» Мұқатайдың рөлі бұйырды. Ал, мені қалың көрерменге танымал еткен – «Батыр Баяндағы» Ноянның рөлі.

– Ноянның рөліне кастинг арқылы келдіңіз бе?

– Жоқ. Театр труппасымен сапарға жиі шығамыз. Көп киноларға жарияланған кастингтер туралы хабардар бола бермейміз. Ноян рөліне кастинг жарияланған. Алайда, режиссер Сламбек Тәукеновтің талғамына сай Ноян табыла қоймапты. Мен алаңда «Жансебилге»

түскенмін. «Жансебілдің» режиссері Аяған Шәжімбаев Сламбек Тауқеновке «Ноянның рөліне қоңайлы бір жігіт бар. Сен менің «Мұқатайымды» көрші» демей ме... Содан шақырту алып, режиссер Тауқеновтің сынынан сүрінбей өттім де, Поля рөлін сомдап шықтым.

– Қазіргі қазақ киносының ахуалы туралы кәсіби актер ретінде пікіріңді білгіміз келеді. Бүгінгі киногерлер туындыларын көрермен үшін емес, фестиваль үшін түсіріп жүрген жоқ па?

– Орынды сұрақ. Дегенмен, мен кино сыншысы емеспін. Ал, кәсіби актер ретінде сіздің әріптестеріңізге сұхбат беру кезінде өткір пікір айтамын деп, кейбір ағаларымның өкпесіне қалғаным бар. Содан бері қазақ киносы туралы пікір айтудан қашқақтап жүрмін. Десек те, қазақ киноиндустриясында кесек туындылар да, ілгерілеу де бар. Дамып, қайтадан қанат жайып келеді.

– Қазақ киносының ігерілегенін дәлелдейтін фильмдердің қатарында қандай туындыларды атап едіңіз?

– Бар. Кешегі «Қыз Жібекпен», «Менің атым Қожамен», «Бандыны қуған Хамитпен», «Амангелді», «Атаманның ақырымен» қатар қоюға келмесе де, сәтті шыққан туындыларымыз бар. Айтар едім, Ақан Сатаевтің «Жау жүрек мың баласы», Досқан Жолжаксыновтың «Біржан салы» әлем киногерлерінің алдында қазақты жерге қаратпайды деп.

– Әуесқой киногерлердің еңбегін қалай бағалайсыз? Олар Сізге рөлдер ұғынып көрді ме?

– Кино шығынын өз қалталарынан шығарып, отандық кино өндірісіне үлестерін қосып жүрген әуесқой киногерлердің еңбегін жоққа шығаруға болмайды. Ең бастысы оларда ізденіс бар, идея бар. Әрине, кәсібилік жетпей жағатын шығар. Дегенмен, жасалған еңбек, төгілген тер, пітті, жұмсалған қаржыны бағалауға тиісіз. Бірақ, әуесқойлардың қолына тарихи дүниелерді берген дұрыс емес.

Ал, өз басым әуесқойлар ұсынысымен бір-екі фильмге түстім. Жалпы, мен ұсыныстан бас тартып көрген емеспін. Кім жасаса да, ұсыныс сенің таланттыңды бағалау арқылы жасалып тұр. Сондықтан, одан бас тарту збестік болар еді.

Мен Еркін Рақышевтің «Жетімдер» фильмінде балалардың әкесінің

рөлінде ойнадым. Ерекен ұсыныс жасады, мен құп алдым. Осы «Жетімдер» фильмін «жерден алып, жерге салғандар» болды. Қайшы пікірлер негізінде режиссерді талантсыз, туындыны түкке тұрмайды деуге болмайды ғой. Мен Рақышевті талантсыз деп ешқашан айтпас едім. Кино түсіруге ниет еткеннің бәрі Шәкен Айманов емес қой. «Жетімдер» – кәсібилігі кемшін демесеніз, айтар ойы арқылы көрермен сұранысына ие болған туынды. Кәсібилік жоқ болғанымен, өмір бар, бүгінгі адамдардың пиғылы бар.

– Театрда болсын, кинода болсын, жаныңызға жақын болған рөліңіз...

– Мен қандай рөлді ойнасам да, кейіпкермен біртұтас болуға ұмтылдым. Ал, кейіпкерден бөліну сәттілікке әкелмейді. Сондықтан да, мен ойнаған рөлдердің барлығы, мейлі ол жағымсыз, мейлі жағымды рөл болсын, жаныма жақын.

– Өнердегі рөлдеріңізге гәнтіміз. Ал, өмірдің өзі – театр десек, Сіз өмірдегі өз рөліңізді қаншалықты деңгейде сәтті ойнап жүрміз деп ойлайсыз?

– Мендік қағида: сахнада – бейне, өмірде – ұстаным. Ұстанымнан, адалдықтан айнып көрген емеспін. Өзгенің қуанышына шаттанып, қайғысына қамыға аламын.

«Батыр Баянды» жарыммен қатар отырып тамашаламаппын»

– «Орталықтың» оқырмандарына отбасыңыз туралы айта кетсеңіз...

– Жарымның есімі – Бибігүл. Алланың берген үш балапанын мәпелеп өсіріп жатырмыз. Үлкен ұлымыздың есімі – Аян, екіншіміз – қыз бала, есімі – Баян. Кенжеміз – Шұғыла мектепте оқиды. Алды ержетіп, бойжеткенімен, аяқтанғаны жоқ. Қызық күтіп отырмыз.

– Жеңгіміз өнер адамы ма?

– Жоқ. Мүлде басқа саланың қызметкері.

– Балалардың өнерге бейімі бар ма?

– Жоқ. Тек, кшкентайымыз Шұғыла көркем гимнастикамен шұғылданып жүр. Тәп-тәуір жетістіктері де бар. Астана құрамасының сапында. Алла қаласа, бапкері Қазақстан құрамасына кіреді деп үміт артып жүр.

– Кеңес аға, «Батыр Баян» фильмінде қалмақтың қызымен қашқан Ноянды батыр ағасы атып тастағанда, қалың көрерменнің Баянмен бірге көз жасына ерік бергені белгілі. Жеңгеміз жылады ма?

– Шындығын айтайын. бұл фильмді жеңгенмен қатар отырып тамашалап көрмеппін. Жыласа, жылаған шығар... Білмеймін (күлді), сұрамаппын да...

– Алла жылатпасын! Әсерлі әлгіменіңге көп рахмет!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2013 жыл.

Әниі, Тәттімбет атындағы Қарағанды өнер колледжі
халық әндері бөлімінің меңгерушісі Сержан МҰСАЙЫН:

«АРҚАНЫҢ ӘНІ – ҚАЗАҚ ӘНІНІҢ КЛАССИКАСЫ»

Жерлесіміз, республикаға танымал әниі, Халықаралық «Шабығ» фестивалінің (2002 ж.) жеңімпазы, Жүсіпбек Елебеков атындағы (1998 ж.), Мәди атындағы (2005 ж.) республикалық байқаулардың және Қасым әндерін орындаушылардың республикалық (2011 ж.) байқауының Бас жүлдегері, Әміре Қашаубаев атындағы (2002 ж.) республикалық байқаудың екінші орын иегері Сержан Мұсайынды оқырманға таныстырып жатудың өзі артық болар. Ендеше бүгінгі әңгіме өзегіне әниінің Арқа ән мектебі, оның дәрістелуі, баба мұрасын насихаттаудағы Тәттімбет атындағы колледждің азыр орны жайындағы пікірлері мен әниі Сержанның ұстаздық қыры арқау болмақ.

– Сержан, әңгіме тиегін дәстүрлі сұрақпен ағытсақ... Өнерге қалай келдіңіз?

– Аллага шүкір, өнерге кездейсоқ келгендердің қатарынан емеспін. Ән айтуға тым жас шағымнан ынтығып, киелі өнерге мархаббатты махаббатпен келдім. Талап пен талғам қабысқан жерде таланттың жолы – ашық. Менің өнерге келу жолымды осы деңгейден бағамдауға болады.

1992 жылы қазір өзім ұстаздық етпн жүрген Тәттімбет атындағы колледжге құжат тапсырғанмын. Ол кезде колледжде халық әндері мамандығы жоқ еді. Енді ғана Тәуелсіздікке қолымыз жетіп, барымызды енді түгендеп жатқан кезіміз ғой. Бір сөзбен айтқанда, қазақ әні суропалық классикаға жол беріп, қазақ жастары эстрадаға қол беріп тұрған кез. Қара домбырамды аркалап, ауылдан келген менің алдымда осындай орта тұрды. Жастығым шығар, халық әндері мамандығы жоқ болса да, әйтеуір өнерде, сахнада жүрсем болды деген ниетпен тәуекел стіме тура келді. Сынақтан да сүрінген жоқ секілді едім. Алайда, шешей «Оқуға түсе алмадың, ауылға қайтамыз» деді де, елге оралдық.

Кейін білдім, мен сол кезде оқуға түскен екенмін. Бірақ жанышыр ағалар анама: «Балаңыздың дауысы ғажап. Дегенмен, мына жерде оны дайындайтын маман жоқ. Қазір басқа жанрдың мамандары өз техникаларына салып, баланың даусын құртады. Баланың даусын, өзін сақтағыңыз келсе, мұнда қалманыздар» депті. Сөйтіп, Қарқаралыға келіп, зооветтехникумға (қазіргі аграрлық колледж) түстім. Екі жыл сонда оқыдым. Бар ынтам – әнде. Мал дәрігері деген мамандыққа мүлде зауқым жоқ. Амалсыздан жүрмін. Ата-ана ықпалынан шығу, олардың шешіміне қарсылық білдіру деген жоқ. Самарқау қалыппен сабаққа барып келемін. Сонымен, мал дәрігері болуға қас-қағым ғана сәт қалғанда, мен үшін өнер жолы, құдіретті ән қақпасы қайға ашылды.

– Қалайша?

– Қарқаралыда Жүсіпбек Елебеков атындағы аудандық байқау өтетін болып, қызу дайындық жүріп жатты. Мен қатысуға ниет білдірдім. Алайда, аяқ астынан ағам қайтыс болды да, байқауға қатыса алмадым. Жеңімпаздар мен жүлдегерлер Қарағандыда өтетін облыстық байқауға дайындалып жатыр. Қазақ өнерінің өрелі жанашыры, сол кезде аудан мәдениетінің тізгінін ұстап жүрген Сайлау Әлиев менің әнімді тыңдап, өнеріме тәнті болып жүрсе керек, маған облыстық байқауға қатысу жөнінде ұсыныс айтты. Арқа әнінің ақтаңкері Мейірхан ағаның (Адамбеков) әндері жазылған таспаларды берді де: «Ал, дайында! Облыстық байқауға қатысасың» деді. Бұл 1994 жыл болатын. Мекең ағамның ән таспасы мен үшін консерваторияның алғашқы курсындай болды. Көп үйрендім. Сиқырлы ән иірімдерін әжептәуір менгеріп те қалдым. Сөйтіп, Жүсіпбек Елебеков атындағы облыстық байқауға қатысып, бағым жанды. Екінші орын иелендім. Қазылар алқасының төрағасы қазақ әнінің дүлдүлі Бекболат Тілеухан болды. Осы байқаудан кейін Бекен мені Алматыға шақырды. Ойламаған жерден Құрманғазы атындағы мемлекеттік консерваторияның студенті болып шыға келдім. Бекболат ағаның класында оқыдым. Қайрат Байбосыновтан дәріс алдым. Міне, қасиетті өнерге осылайша зор талап, орасан табандылықпен келген жайым бар.

– Еңбек жолыңыз қай өнер ұжымында басталды?

– 1998 жылы, консерваторияның соңғы курсында оқып жүргенде, мемлекеттік «Гүлдер» ансамблине қабылдандым. Бұл кезде Жүсекең атындағы республикалық байқаудың Бас жүлдесін иеленіп, ел аузына ілініп қалған едім. Сондай-ақ, ҚР Ұлттық қауіпсіздік комитеті шекара қызметінің ән-би ансамблинде әнші болып істедім. Оқу бар, бір емес, екі жұмыс, арасында концерттер бар. Шаршамай, табандылық танытудың арқасында өнердің өз деңгейіндегі биіктерінің алғашқы баспалдақтарын бағындыра бастадым.

– Өнерімізбен етене таныс достарыңыз Сізді театр сахмасында да тамаша опер көрсеткен дейді. Рас па?

– Рас. Тұрақты түрде қызмет істемесек те, ара-тұра шақырту алып, бұйырған рольдерді шамам жеткенше сомдағаным бар. Мәселен, Болат Атабаевтың шақыртуымен «Естайдың Қорланы» қойылымында Естай ақынның жастық шағын ойнағаным есімінен кетпейді.

– Өнерден қол үзіп, саяқ кеткен сәттеріңіз болды ма?

– Болды. 2001 жылы бір жылдай сахнадан саяқ кеткенім бар. Санын тұрмыс билеген заман болды ғой. «Балапан – басына, тұрымтай – тұсына» дегендей. Сол кезде құлқын үшін емес, күнкөріс үшін басқа салаға ат ізін салғанмын. Бірақ, көп ұзамай, өнерге қайтып келдім. Өнер болғанда да, өзімнің Қарағандыма қайтып келдім. 2002 жылы. Қазақтың қайрағкер қыздарының бірі, опер мен мәдениеттің үлкен жүректі жанашыры Рымбала Кенжебалақызының шақыруымен келдім еліме. Жассынбай, жатырмай, орталарына тартқан аға-аналарыма дан ризамын.

– Еліміздің шоу-бизнесінде эстрада жанры басымдыққа ие болып отырғаны жасырын емес. Себеп – дәстүрлі әннің насихатталуы кемшін деп жүрміз. Сіз қалай ойлайсыз?

– Қазақтың дәстүрлі әні, оның ішінде, Арқаның ән мектебі – қазақ әнінің классикасы. Сонымен қатар, әр жанрдың өз орны, өз аудиториясы бар. Бәрі талғамға байланысты. Біз дәстүрлі әннің насихатталуы кемшін деген екіұшты пікірден арылуымыз керек. Бұл пікірді қуаттайтын болсақ, онда домбыра ұстап жүрген барлық қазақ әншілерінің, оларды тынымсыз насихаттап жүрген телеарналар мен радиолардың, өздеріңіз секілді басылымдардың еңбегі жокқа шығарған болар едік.

Әркім өз әлінше еңбек етуде. Әркімнің өз тыңдаушысы бар. Әрине, өнердегі бір ағымның белгілі бір кезеңде ықпалы басым болуы мүмкін. Бірақ, оның уақытша екенін, ал, қазақ әнінің мәңгілік екенін естен шығармаған абзал.

– Қазақтың дәстүрлі ән мектептері мәнеріне қарай жіктеліп, Арқа, Жетісу, Батыс болып ерекшеленеді. Әр мектептің өзіне тән дәстүрі, сарыны бар. Дегенмен, ұқсастық та жоқ емес секілді. Мысалы, Жетісу әнінің дүлдүлі Кеңеннің әндерінде Арқа мектебінің ұшқыны байқалады...

– Оныңыз рас. Кеңен Арқаның ән мектебін керемет қадірлеген. Балуан Шолақтың қасында көп жүріп, Арқа мектебінің ирмдерін жетік меңгерген деседі. Негізі, қазақ деген ұлы халықтың өнерін жіктемеген, менікі, сенікі деп меншіктемеген абзал ғой. Өнер – ортақ, онда шекара болмауы керек. Дегенмен, әр мектептің өз дәстүрін, ерекшелігін сақтауы да шарт.

– Сахнадан колледж аудиториясына келгеніңізге көң бола қойған жоқ. Әнші Сержан мен ұстаз Сержанның ұқсастығы, болмаса айырмашылығы бар ма?

– Ұқсастық басым, айырмашылық жоққа тән. Тәттімбет бабамыздың атындағы киелі шаңыраққа ұстаздық ету жөніндегі ұсынысты қабыл алғанда, мен сахнадан кетемін деген шешім қабылдаған жоқпын. Сахнаны ешқашан тастамаймын. Өнер – менің өмірім.

Ал, ұстаздық жолыма келетін болсам, бұл – парыз. Өйткені, өнер – халықтыкі. Ешкімнің меншігі емес. Сондықтан, билгеніңді бойында ұшқыны бар жастарға үйретуің керек. Осы мақсатпен таңдадым бұл жолды.

Оның үстіне, Тәттімбет колледжі – 60 жылға жуық тарихы бар қасиетті шаңырақ. Осындай қасиетті орданың қабырғасында ұстаздық ету – мақтаныш бәл бақыт мен үшін. Мен жетекшілік етіп отырған халық әндері бөлімі 1994 жылы ашылған. Осынау жылдар ішінде қаншама түлектеріміз өнер әлеміне қанат қақты.

Біздің мақсат – «жұлдыздар» тәрбиелеу емес, сонау Сегіз Сері, Біржан сал, Ақан сері, Үкілі Ыбырай, Жаяу Мұса, Мәди, Балуан Шолақ, Майра, Әсет, Естайлардан мұраға қалған қасиетті ән өнерінің

адал мұрагерлерін дайындау. Осы орайда, казак әнінің шжу-маржанын кеңінен насихаттап, келер ұрпаққа мөлдір күйінде жеткізуде Тәттімбет ағындағы өнер колледжінің атқарып отырған еңбегі орасан дер едім. Қазакқа «Арқаға барып – әншімін деме, Батысқа барып – күйшімін деме» деген қанатты сөз бар. Шынымен де, осынау құтты мекенде Тәңірі тандайына тамылжытып ән құйып берген небір бұлбұлдар ғұмыр көшкен. Сол ұлы көштің бүгінгі мұрагерлерін дайындауда біздің колледжге жүктелер жауапкершілік жүгі жеңіл емес.

– Халық әндері бөлімінің мақсатын жинақы түрде әңгімелеп беріңіз. Ал, оқушылардың кәсіби және әлеуметтік мүмкіндіктері жайында бірер сөз...

– Біздің бөлімде мамандық бойынша Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткерлері, ҚР Білім беру ісінің үздіктері, Арқа ән мектебінің дүлдүлдері Мейірхан Адамбеков, Жаксыгелді Кемалов және ҚР Мәдениет қайраткері Дәуренбек Әркенов дәріс береді. Түлектеріміз төрт жылдың ішінде ән қоржынын 50-70 дәстүрлі және халық композиторларының әнімен толықтыра алады. Сондай-ақ, әрбір гүлектің қарым-қабілеті мен дарынына қарай Алматы, Астана қалаларындағы жоғары музыкалық оқу орындарында біздің жолдамамен оқуын жалғастыруға мүмкіндіктері бар. Сонымен қатар, біздің түлектер арнайы музыка мектептеріндегі халық әндері сыныптарына сабақ беру біліктілігіне ие болады.

Ал, әлеуметтік мүмкіндіктеріне келер болсақ, сырттан келіп оқитын талапкерлер жатақханамен қамтамасыз етіліп, үлгерімі үздіктерге шәкіртақы төленеді. Жалпы, талабы бар, өнерге деген адалдығы сезіліп тұрған жас таланттарды тәрбиелеп, талабын ұштап, қанатын қатайтуға бар мүмкіндік жасалған. Бүгінгі мүмкіндікті пайдаланып, мен бойында өнер ұшқыны, оны ұштауға деген талабы бар жастар үшін біздің киелі ордамыздың есігі айқара ашық екенін айтқым келеді.

– Бәрекемді! Колледж оқушылары үшін бар мүмкіндік жасалған екен. Ал, әнші Сержан, ұстаз Сержанның әлеуметтік тұрмысы қалай?

– Аллаға шүкір дегізерліктей жағдайымыз бар. Көп жылдан бері пәтер мәселесі менің де басымды қатырып келген еді. Өнерге жана-

шыр ағалардың арқасында, әсіресе, облыстың бұрынғы әкімі, қазіргі ҚР Үкіметінің басшысы Серік Ахметов мырзаның гикелей ықпалымен ол мәселе біздің отбасының күн тәртібінен түсті. Алаңсыз өнерімді ұштап, шәкірт тәрбиелеуге толық мүмкіндігім бар.

– Әнші Сержанды, ұстаз Сержанды біршама зерттеп өттік. Отағасы Сержанның құзыретінде қандай мүмкіндіктер бар?

– Жолдасым Алтын Мұсайын – өнер адамы. Тәттімбет атындағы оркестрде қызмет етеді. Альт-қобыз деген аспаптың шебері. Алла берген төрт балапанды тәрбиелеп жатырмыз. Үлкеніміз Мағжан қазақ-гүрік лицейінде, Расул мектепте оқиды. Мәлика – бала бақшада, кенжеміз Әмина – бесікте.

– Әнші әке, қобызшы анадан туған балалардың өнерге бейімі бар ма?

– Әлі жас қой. Келешекте көрерміз. Расул мен Мәлика музыка мектебіне барып жүр. Қай аспапты меңгеріп жүргендерін әзірге құпия ұстай тұрайық.

– Әсерлі әнгіменіз үшін көп рахмет! Өнеріңіз өрге жүзіп, ембегіңіз жемісті бола берсін!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2013 жыл.

III бөлім

Іздерінен ізгілік нұрын танып...

«ҚАРАҒАНДЫ ІСІ» – ҒАСЫРДЫҢ ҚАНДЫ ШЕҢГЕЛІ

немесе Асылбековпен баспатып,
Абақанов болып жалғасқан ақтандақ

Биышы жыл – Қазақстан үшін тарихи жыл. Тәу егер Тәуелсіздігіміздің 20 жылдығы тойланатын жылды мерекелі жыл деп атауға да болар еді. Бірақ... Сауын айтып, сауық құрарға дәтіміз барар ма екен? Рас, азаттық таңы арайлаған сәттен бергі қол жеткізген жетістіктеріміз жер-жаһанның назарын өзімізге аудартын, желсініп той жасауымызға негіз болатын да шығар. Дегенмен, «Тәуелсіздік» атты қастерлі ұғымның салмағын даңғаз алақпартпен жеңілдетіп алмауға тиіспіз. Әй, қайдам... Кейде біздің даладан дарыған дархандығымыз дарақылыққа айналып кете береді-ау. Әйтпесе, «Тәуелсіздікке ешқандай қантөгіссіз қол жеткізуіміз – баға жетпес бақытымыз!» деп қолтірсімейтін едік қой. Жарайды, солай-ақ болсын. Сонда, қанмен жазылған қазақ тарихының қасіретін қалай тез ұмытып, көңіледен көшеге дейін жалғасқан азаттық күресіне қалай көзжұмбайлықпен қарамақпыз? Бәлкім, бүгінгі азаттығымыз бен ғажап күнімізді сөзімен ғана қантөгіссіз орнатып жүрген біздің әлгі «ымырашыл» саясаткерлер пікірі шындық болатын болса, сай-саласына қаннан қас тұрған «Аңырақай», «Бұланты» және байтақ даламызда жүздеп саналатын «Қалмаққырған» жерлері қасіреттің куәсі емес, қымызға қызынған бабаларымыздың қызойнақ салған ордасы болып шығар еді. Немесе, қаз дауысты Қазыбек он жасында қалмақтың қонтайшысына құдалыққа барып па еді? Қаратаудан көш құлатып, Алатаудан азалы үн ескен, Ұлытауда ұлғарақтай жердің тағдыры талқыланған азалты күндер қалай тез ұмытылсын?!

Азаттық күресінің дүбірін бүгінгі ұрпаққа осылай жеткізетін қарт тарихымыздың қаралы беттерін жоққа шығару – біздің «мәрт саясаткерлердің» ұлы қателіктері. Тарих айнаға қарап, өзіне жарасатын үлгімен өріп алатын арудың бұрымы емес. Ол бұрмаланбауы тиіс.

Қазақтың қасіретке толы тарихын тым әріден қозғамай-ақ, ХХ ғасырдың отызыншы жылдарындағы ойранды сәттер мен ең соңғы қыргын 1986 жылғы «Желтоқсан оқиғасының» өзінен талайға түскен мындаған тағдырлар жайында тебірене толғауға болады.

Енді тамырлы тарихымыздың сол бір талайлы кезеңдеріне шолу жасап көрейік.

*****

1937 жыл.

Мешіңше, ұлтымыздың кін қаймағын қалқып кеткен саяси қуғын Арқа белінің как төріндегі Қарағандыдан басталған секілді. Сол жылдары осы төңірскке ондаған лагер салынған екен. Бұл өңірдегі қаптаған «Карлаг» пен «Степлаг» менің осы тұспалымды тұшындырып, «Алашорданың» Әлихан Бөкейханов, Әлімхан Ермеков, Жакып Ақбаев, Нығмет Нұрмаков секілді серкелерінің Каркаралы топырағынан шыққандығы әлгі болжамымды шындықпен жанастыра түседі. Одан кейін атақты «Қарағанды-Қарқаралы ісін» парактай түскенінде, карғыс атқыр қанды шенгелдің Қарағандыдан басталғанына еш күмәнін қалмайды.

Сонымен, «Қарағанды-Қарқаралы ісі» 1937 жылы осы өңірдегі қазақ зиялыларына тор құру мақсатында жүргізіледі. Аты шулы бұл істің айыптау қорытындысын алғаш мойнына яягендердің бірі – Абдолла Асылбеков. Жергілікті қаламгер Максым Омарбеков өзінің «Отызыншы жылдар ойраны» атты зерттеу еңбегінде («Орталық Қазақстан» газеті, 1995 жыл 18 сәуір): «1937 жылы «Қарағанды-Қарқаралы ісі» бойынша ұсталғандарға «контрреволюцияшыл-ұлтшыл элементтерді саналы түрде жасырып, олармен байланыс жасады» деген айып тағылған НКВД тергеушілерінің қолдан құрастырған құжаттарына қарағанда, Абдолла Асылбеков Қарағанды облыстық партия комитетінің екінші хатшысы Нұрғали Нұрсейітовпен, Қарқаралы округтік партия комитетінің екінші хатшысы Мансұр Ғатауллинмен бірігіп контрреволюциялық ұйым құрыпты, бұл жасырын ұйымға әшкереленген халық жаулары Нығмет Нұрмаков пен Сәкен Сейфуллин жоғарыдан басшылық жасап отырыпты-мыс» деген дерек келтіреді. Ал, А.Асылбековтің «халық жауы» емес, елінің шынайы жанашыры болғанын қазақтың біртуар перзенті, атақты жазушы Сәбит Мұқановтың «Өмір мектебі» кітабында және қарағандылық қабырғалы қаламгер Жайық Бектұров еңбектерінде беріп ең баға, келтірілген дерек арқылы қоз жеткізуге болады. Абдолла Асылбеков – 30-шы жылдары Қарқаралы округтік атқару комитетінің төрағасы болып, аштық нәубетінен қалжыраған халықтың еңсе көтеруіне одшеусіз еңбек сіңірген тұғырлы тұлға.

Ал, әйгілі істегі Н.Нұрсейітов пен М.Ғатауллин кім?

Бұл сөеуі де халқының пын жанашырлары еді. Нұрғали Нұрсейітов

– Қазақстанды Мирзоян басқарған жылдары тізгін ұстаған ұлт ұландарының бірі. Ашаршылықтан кейінгі жылдары Қарқаралы округтік партия комитетінің хатшысы қызметін атқарып, кейін облыстық партия комитетінің екінші хатшылығына жоғарылатылды. Ұлт көсемдерімен мүдделес қызмет жасап, қалың бұқараның камкоршысына айналған арыс 37-нің қанды қасабына алғапқылардың бірі болып ілікті.

Ғатауллин де республикалық деңгейде қызмет атқарған. «Социалистік Қазақстан» газетінде, Қарағанды, Қарқаралы өңірлерінде жауапты қызметтерде болып, откірлігімен аты аңызға айналған қайраткер тұлға М.Ғатауллиннің тағдыры А.Асылбеков, Н.Нұрсейітовпен бірге 1937 жылғы 21 қарашада «үштіктің» үкімімен оққа байланды.

Қарағандыдан басталған қанды шеңгелдің құрбандары мұнымен шектелмейді. Тізбелей берсек, тізім шұбатыла бермек. ... Мұхаметқали Тәгімов, Жайық Бектұров, Медеш Оралдиев, Қапан Туғанбаев, Құрман Хамитов, Шалқарбек Әділбеков... Жазықсыз жаланың құрбаны болғандардың тізімін осылайша алдынан да, артынан да көп нүкте қойып жалғастыра беруге болады. Рас, А.Асылбековтің ұлтжандылығы «ұлы империя» көсемдеріне үрей тудырған шығар. Айдауда Мағжан Жұмабаевпен бірге болған Жайық Бектұров та отаршылдар үшін ұлтты оятып жіберердей көрінуі әбден мүмкін. Ал, А.Асылбековтің көшірі болған насыбайшы Мұстафаның жалалы болуына не жорық? Сондай-ақ, Темірбек Жүргеновтің әйелімен өзі смсс, әйелі жерлес болғаны үшін айдалып кеткен Құрман Хамитовтің обалы кімге?

...Қарағандылық қайраткерлердің қудалануы отызыншы жылдардағы репрессиямен реттеліп, нүктесі қойылған жоқ. Жалғасты. Бертінде де берен ұлдардың берекесін қашырған саяси қуғын белен алды. Атың өшкір ақтандақ академик Евгений Бөкетов, Мейрам Абақанов сынды асылдарымыздың да ғибратты ғұмырына сызат түсірді.

Ендігі сөз – білікті басшы, іскер ұйымдастырушы Мейрам Абақанов жайында.

*****

1986 жыл.

Ақ кар, көк мұз, қызыл қан... Осындай суық көрініс, сұрықсыз сурет миллионлардың жүрегіне жара салып, ұлттық рухтың құлдық санаға

төңкеріс жасағанына да 25 жыл толып отыр. Сондықтан да, биылғы жылды мерекелі жыл деп емес, азаттық күресінде империялық езгіге құлдық ұрмай, құрбан болған боздақтар рухына тағзым етер кәсірлі жыл атағанымыз жөн болар.

Ұлы мұратқа ұмтылып, халқың сүйген ұлтжандылығы ұлтшылдыққа балаптып, ұраншыл да, ұрдажық жүйенің құрбаны болған есімдердің бірі – Мейрам Абақанов.

Қазақ сынды қайсар халықтың бойындағы ұлы рухтың бұлқынып, шегіне жеткен төзімнің төңкеріске ықтияр екенін Мәскеу сезген болуы керек, ұлттық кадрларды сүзгіден өткізу бағытындағы жымсық әрекетін жүргізе бастады. Онсыз да «Мәскеуде күн күркіресе, Қазақстанға жай түсіп» тұрған кез. Деміккен демократияны, жалаң жариялылықты желеу етіп, ұлттық кадрлардың соңына шырақ алып түскен Жезқазған облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Н.Давыдов дамыл табар емес. Елдің шексіз құрметіне бөленіп, көш бастаған кісі серкелерді жатықсыз жаланын құрбаны етіп, көгендеп жатыр. Алфавит бойынша бастаған-ау, шамасы. Абақанов, Аралбаев, Ахапов...

Бұл үшеуі де сол кездегі Жезқазған облысы жұртшылығына кең танымал тұлғалар еді. Мейрам Абақанұлы облыстың үш ауданын басқарған, қарапайым халықтың ыстық ықыласы мен ақ пейіліне бөленген ұлт жампоздарының бірі болатын. Мейрам ағаның қара қылды қақ жарар әділдігі туралы рухани інісі, қазақтың қабырғалы қаламгерлерінің бірі Нұрмахан Оразбеков:

– Менің Мекеммен таныстығым сонау 1962 жылдан басталып еді. Ол кісі – Жезқазған аудандық кеңесінің төрағасы, мен – газет қызметкерімін. Ол кезде Жезқазған өңірінде Жезқазған, орталығы – Қарсақбай және Ұлытау атты екі аудан болатын. Сол жылы осы екі аудан қосылып, Жезді ауданы құрылды да, Мейрам Абақанұлы жана ашылған ауданның тұңғыш бірінші хатшысы болып сайланды. Бірде газет бетінде бір кеңшардың саяси жетекшісі жайында менің «Парторг әкеден боқтап, ауыздан ұрады» атты мақалам жарияланып, басым бәйгеге тігілгені бар. Әлгі парторг – аудандық партия комитетінің пленум мүшесі. Ол аупарткомның бюросында: «Менің абыройыма нұқсан келді. Аупарткомның пленум мүшесін қаралауға газеттің қандай құқығы бар?» деп шырылдады. Сонда Мейрам Абақанұлы: «Газеттің көгерген сыны – орынды. Біржола партия қатарынан шыққын келме-

се, байбаламыңды доғар!» деп, маған әділетті түрде араша түскен еді, - деп, еске алады.

Қай қоғам, қай заманда да аққа жақ болған азаматтың дұшпаны көбейетіні белгілі. Мейрам Абаканұлының сыртынан да нәбір құйтырқы әрекеттер ұйымдастырылып бақты. Абзал ағаның аппак арына күнестік күйесін жақты, жанкештілер жалаға қиды. Ақыры жазықсыз жалаға төзе алмаған жайсаң ағаның жан азабы тән азабына ұласып, керітартпа қоғам ксерауыздарының кесірінен жабысқан кесел кесек ұлды келмеске алып кетті.

Жабылған жаланың бояуы қою еді. Жан-жақты ойластырылған.

Давыдовтың дабылы 1986 жылы 30 мамыр күні Шет ауданының бірінші хатшысы Мейрам Абакановты обкомның бюросына шақырды. Тарпаңдығымен ел аузында жүрген тарлан ұлдың тағдыры қас-қағым сәтте таразыланып, сол күні Мекең қызметімен қоса партбилетін тапсырып шықты. Ол кезеңнің коммунистері үшін партбилет тапсыру жан тапсырумен пара-пар еді. Мекең де сол сәттегі күйсіліктің салдарынан ұстаған жүрек талмасына қан қысымының күрт көтерілуі (инсульт пен инфаркт) қосылып, айықпас дертке шалдықты.

– Сол күндер біздің отбасы үшін керемет ауыр сәттер бояды. Асқар таудай әкеміз жазықсыз жаланың құрбаны болып, аяғында төсекке таңылды. Бүгін ойлап отырсам, менің әкем керемет қайсар жан екен. Шамалы тәуір болған соң, қызметі үшін емес, партбилет үшін күресті бастап кетті. Сол жылы Қазақ КСР КІІ ОК бірінші хатшысы Д Қонаевтың қабылдауында болды. Республика басшысының қабылдауына кіруге Хамит Қасенов, Әуезхан Қанапин ағаларымыз көмектескен екен. Бірінші хатшы әкемің басынан өткен дауылды сәттерді түсіністікпен қабылдап, ұзақ жылғы еңбегін бағалағаны болар, партбилетін қайтаруға ықпал етті. Көп ұзамай, әкем ұлт көсемі Динмұхамед Қонаевтың арқасында партбилетін қайтадан кеудесіне басты. Сондағы қуанғанын көрсеңіз... – деп, Мекеңнің қызы Зәуре сол бір ауыр күндерді күрсіне еске алады. Күрсінбеске амалы бар ма? Әкені төсекке танып, Әзілхан ағасын да партия қатарынан, өзін институттан шығарған шырайсыз күндердің шығаланын Зәуре қалай ұмытсын?!

– Отбасымыз қас-қағым сәтте ойран болғандай күй келттік. Мекеңді қудалағаны аздай, балалар жапа шекті. Жалақыға қарап отырған адал коммунистің шаңырағында сол күндерде нан алатын ақша болмай,

қатты қиналды, - дейді Кәшім апай күйзеліске толы күндер жанында жаңғырып.

Партбилест қайтқанымен, сыр берген денсаулық орнына келер емес. Оның үстіне, Қонаевтың басына қара бұлт үйірілген күндер жақындап қалған. Сол 86-ның қазан айында «Правда» газетінде Г.Дильдяевтің Жезқазған облысының тізгінін ұстаған басшы-қызметкерлері М.Абақанов, Ж.Аралбаев және М.Ахановқа қатысты «Ескі байланыстар» атты мақаласы жарық көрді. Жағдай қайта ушығып, Давыдов дегеніне жетті де, Абақановтың партбилесі қайта алынды. Бұл ұлы тұлға Д.Қонаевты тұқырту үшін жасалған «орталықтың» жымсықы бағдарламасы екенін ол кезде ешкім білген жоқ. «Қайта құру» тұсында қайта ойна бастаған қазақ рухына қазылған орға қайраткерлер тоғытыла бастады. «Правдада» жарияланған жалған жаланың Қазақстан басшылығына қара күйс жағу мақсатында арнайы тапсырыспен жазылған дүние екені мұз құрсаңған «Желтоқсан» оқиғасынан кейін ғана мәлім болды. Сөйтіп, «Давыдовтың тазалауына» бірінші іліккен құрбан Мейрам Абақанұлы болды.

Бұрынғы Жезқазған облысының Жезді, Ұлытау, Шет аудандарын басқарып, абырой асуларын азаматтық болмыспен бағындарған Мейрам Абақанұлы жайлы, оның тағдырындағы ақтандар жөнінде аз айтылып, кем жазылып жатқан жоқ. Белгілі тарихшы, өрелі қаламгер, марқұм Қуаныш Ахметовтің «Жала мен жара» («Егемен Қазақстан», 2001 жыл 1 тамыз), Серғазы Сүндетовтің «Айыпсыз Абақанов» («Егемен Қазақстан», 1996 жыл 18 қыркүйек), заңгер замандасы Манат Муқановтың «Заң бұзушылардан зардап шеккен» («Сарыарқа», 2001 жыл 10 қазан) атты мақалалары құрдым заманға құл болмаймын деп, құрбан болған Мейрам Абақанұлының азап шеккен ар-намысын ақтауды мұрат етті. Шынымен де, Мекен заң жүзінде жалған жаладан ақталғанмен, оның ел игілігі жолындағы еселі еңбегі әлі күнге сол жабылған жаланың саалдарынан көмескіленіп келеді. Егер, М.Абақанов ел болып құрметтеуге лайық болмаса, қазақтың көрнекті ақыны, белгілі қоғам қайраткері Кәкімбек Салықов: «Бұрынғы Жезқазған облыстық партия комитетінің бірінші хатшысы Давыдовтың Қарағанды, Жезқазған, Ұлытау, Қарқаралы өңірлерінің ардақты азаматы Мейрам Абақановтың соңына түсіп, түбіне жеткенін естігенде жаным түршігіп, төбе шашым тік тұрды» деп күйзеле жазып,

Сарыарқа – жомарт өлке қыраны көп,
Бір кезде қабаттасқан шұбады лек.
Шынынан Қарқаралы қанат қағып,
Кегіп ең Ұлығаудың ұланы боп.

Кер заман арысты да майыстырды,
Не дейін? Кей сұмдықтан жан ышқынды.
Шырмауық, шым-шытырық күндер туып,
Жаксығи пәлс-жала жабыстырды.

Мейрам да – ойлап тұрсаң, сонын бірі,
Соққыдан сақтады әрен өңіп тірі.
«Бұйра шаш» есер әкім әлек салып,
Жұқартты нар атаңдай болымдыны.

Ерекше Мейрам – құрмет еткен кісім,
Көріп ем бұл өлкеге төккен күшін.
Жезқазған, Жезді, Ұлытау ұмытпағай,
Өлеңім болсын досқа ескерткішім, - деп, жыр төгілтпес еді.

Сонымен, керсенау қоғам көкпарға салған Абақановтың партбилеті қашан қайтарылды? Ол кезде М.Абақанов Жезқазған облысынан шеттетіліп, Қарқаралы ауданының бір шаруашылығына қағардағы мал дәрігері болып жіберілген еді. Бұл 1991 жыл болатын. Тағы да обкомның бюросы. Жазықсыз жапа шеккен Мейрам Абақанұлының партиялылығын қалпына келтіру мәселесі «май шаммен» қаралып жатыр. Бюро мүшелері әлі де алған беттерінен қайтар емес. «Партиялық моральға жат қылық», «коммунистің ар-ожданы» деген ұранды тіркестердің құранның қадірлі кезі ғой. Партбилетті суырмасынан шығарғысы келмеген партбюросының пейіліш таныған облыстық «Орталық Қазақстан» газетінің сол кездегі бас редакторы Нұрмахан Оразбеков бюро мүшесі болмаса да, пікір білдіру үшін мінбеге көтерілуге рұқсат сұрады. Баяғы Ұлытаудағы оқиға, Мейрам ағаның өзіне араша тұрғаны бүгінгідей есінде. Бұған дейін де өткірлігімен обком шенеуніктерш ықтырып келген Нұркен суырыла сойледі:

– Мен Мейрам Абақановты сонау 60-шы жылдардан білмін. Бұл кісіні қарапайым халыққа шын жанашыр азамат, әділдікті жақтайтын өткір коммунист ретінде танимын. Көшелі коммунистің

партиялылығын қалпына келтіру Абақановты құрмет тұтатын мыңдаған халықтың компартияға деген сеніміне серпін береді...

Осыдан отыз жыл бұрын Абақановтың өзіне жасаған жақсылығын Нұрмахан аға осылай қайтарыпты. Неткен сұңғылалық десеңші!

Қарқаралыда туып, Ұлытауда қанаты қатайған Арқаның қыран ұлы Мейрам Абақанұлының туғанына биыл 80 жыл толып отыр. Тәуелсіздіктің 20 жылдығы мерекеленер мерейлі сәтте осы жолда құрбан болған оғылан ұлдардың қажыры мен қайраткерлігі қаламымызға жүк болып, ел жүрегіне жол тартып жатса, ол да ұрпақ парызының мысқалдап өтелгені болар. Дегенмен, «Абақанов ақтаңдағының» әлі де құлыптаулы құпиясы бар сияқты. Ол құпия Мейрам Абақанұлының жары Кәшім Жақыпбекқызы шырақшы болып отырған киелі шаңырақтағы отбасылық мұрағатта қалып қоям мүмкін. Аңызға айналған Абақановтың қызы Зауренің көкейіндегі түйткіл де – осы. Ардақты әкесінің туғанына 80 жыл толуы қарсаңында «ескермесе – ер ұмыт» деп шырылдауы бізге «ерін ұмытса – елге сын» деген емеурінді танытты.

Давыдовтардың дәурені кеймесеке кеткенін ескеріп, Мейрам Абақанұлы сынды есіл ерлерді елейтін кез жетті деп ойлаймын.

*****

Сөз соңында «Қарағанды-Қарқаралы ісіндегі» Асылбековтен бастап 86-дағы Абақановқа дейінгі дәуір ақтаңдақтары қайта саралап, тамырынан таразылауды қажет етіп тұрғанын қайталап айтқым келеді. Парыздың паркын бағамдай білу – парасатымызға сын.

«Егемен Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

СЕЙДӨЗІМ – АЛАШ СЕРКЕСІ

Тәуелсіздік – Ұлттың ұлы бақыты. Ғасырлар бойы бабалар арманы болған азаттықтың арайлы таңы атқан сәтте «Өшкеніміз жанды, өзгеніміз тірілді!» деп бөркімізді аспанға атқанымыз да сондықтан. Біз – шексіз бақытты ұрпақымыз! Қазақтай ұлы халықтың жауынгер ұраны үшін мұнардай болған ұлы күнге жеттік. Еркін сөйлеп, еңсемізді көтерегін күн туды. Қанмен жазылған қанша ғасырлық тарихымыздың ақтаңдақтарын ажыратып, қайта таразылау мүмкіндігіне қол жеткіздік. Кезінде атын атауға тиым салынған Алаш арыстарының атындағы көшелерде алшаң басып жүрміз. Міне, бүгінгі ұрпақтың баға жетпес бақыты – осы!

Алаш жұртының азаттығы үшін ат суытпай жортуыл кешкеп ардақты арысының бірі Сейдәзім Құлмағамбетұлы Қадырбаев екенін ұлт тарихын тамырынан талдаған тарихшылар болмаса, былайғы жұрт біле бермес, сірә... Бүгінгі ойталғауымыз ұлтымын ұлы бақыты, қазақтың азаттығы жолында құрбан болған есіл ердің ақтаңдаққа толы тағдырының қыры мен сыры жайында болмақ.

Бұл тағдыр мені қалай қызықтырды?

Бірде каражалдық қадірлі ақсақал, ішкі істер саласының ардагері, өлкетанушы, Қаражал қаласының Құрметті азаматы Иса Сейдахметов редакцияға телефон шалды. Қысқа ғана амапдықтан соң:

– Шырағым, өзінде бір шаруам бар еді, соғып шықсам, уақытын бола ма? – деді. Қарсылық танытқам жоқ. Мен билетін Искең зерделі қария болатын. Бос әңгімемен алтын уақытымды өлтірмесің сездім.

Бұл кісіні Қаражал қаласында қызмет еткен кездерімнен жақсы білемін. Ішкі істер саласында абыройлы қызмет атқарған. Елге қадірі асқан қарт. Зейнеткерлікке шыққаннан кейін де шағын шаһардың шырайын кіргізу мақсатындағы ортақ істердің жуан ортасында жүретін. Қазыналы өнердің минералды тастарынан коллекция жинап, оны Қарағанды облысының мұражайларына тарту етіп, елдік мұрағаттағы істен еншісі бөлінбей жүрді. Қазір Қарағандыға қоныс аударған екен.

Сексеннің сенгіріне габан ілкітirse де, әлі тын.

Иса Сейдахметовтің Алаш серкесі Сейдәзім Қадырбаевтың туысы екенін, соңғы кездері жазықсыз жапа шеккен ағасы туралы ізденіп жүргенін сырттай естігенім болмаса, тікелей қалай тумсатынын білмеуші едім. Сөйтсем, Сейдәзім Исекеңнің әкесі Сейдахметтің туған ағасы екен. Бұл әулеттен шыққан тағы бір қадірлі қарт, белгілі заңгер, Жанаарқа. Жезқазған өңірлерінде абыройлы қызмет атқарған Бақытжан Сейдахметов жайлы да жиі естіп жүрдік. Торғай өңірінен Жанаарқа топырағына ертеректе қоныс аударған Қадырбай әулеті зиялылығымен ел жадында сақталған.

...Текті әулеттің бүгінгі үлкені Исекең көсіліп берді. Арасында босап та алады. Бұл әулеттің көрмеген құқайы жоқ екен. Сейдәзімнің Сейдахметтен кейінгі інісі Асқарбек те «халық жауының» туысы деген желеумен жазықсыз жазаланып, «Қарлағта» тұтқында боялыпты.

...Өрелі қарттың әңгімесі мені тұңғыш ойға бастады. Тәуекел етіп, қолға қалам алдым.

Міржақыппен мүдделес, Ахметпен ақылдас

Тарихтан белгілі, XX ғасырдың басында қазақ зиялылары отарлық езгі, ортағасырлық мешеулікке қарсы жұдырықтай жұмылып, саяси күрес жүргізгені. Ұлт көсемдері Әлихан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынұв бастаған Алаш қайраткерлерінің ұлы қозағалыстын қоламтасын үрлегені жайында аз айтылып, кем жазылып жүрген жоқ. Зиялыға зору қоғамда ғұмыр кешіп жатқандықтан, Алаш көсемдері жайында ақтарыла жазып, қосіле сойлууден басқа амалымыз да жоқ, әрине. Десек те, сонау аласапыран заманның запыран төккен зауалды шағын әлі де сарқып болған жоқпыз.

«Алашорда» Үкіметі серкелерінің бірі, көрнекті заңгер Сейдәзім Қадырбаев та – ақтандағы ашылып, ақиқаты айтылмаған, ұлт ертені жолындағы көшпелі еңбегі көмескіліктен арыла қоймаған көсемдеріміздің бірі. Рас, «Алашорда» Үкіметі жайындағы еңбектерде Сейдәзім Құлжағамбетұлының есімі көп ізімнің ішінде аталады да, еңбегіне кеңірек шолу жасалмайды. Тек, Міржақып Дулатовтың қызы Гүлнәр Дулатованың «Арыстың бірі – Сейдәзім» атты естелігінде Қадырбаевтың әкесі Міржақыппен мүдделес, ұлт ұстазы Ахаңмен

ақылдас болғандығы жайында нақты айтылады «...Сейдәзім аға 1913-1918 жылдары Орынборда заң саласында ірі басшылық қызметтер атқарды. Ол сондағы «Қазақ» газетінің бас редакторы Ахмет Байтұрсынұвпен аға-індей сыйласты. Ал, менің әкем Міржақыппен екеуі жастайынан бірге өскен, бірге оқыған, сиялы тұмырында сыйлас, мүдделес болған жандар еді. Түпдей құраас әрі жерлес, бір-бірінің қадіріне сондай жетік олар туыстан бетер сыйласатын», – деп жазады асылдың сынығы Гүлнәр апай.

Иә, Сейдәзім – Қостанайдың түлегі. Міржақыппен бір жылда, яғни, 1885 жылы қазақ даласындағы төңкеріс бесігі – Торған өңірінде дүниеге келген. Жалпы, Сейдәзім Қадырбаевтың өмірі мен еңбегі жайында белгілі қаламгер Қайсар Әлім өзінің «НаркомЮст» наркескені» атты танымдық мақаласында («Егемен Қазақстан», 2009 жыл 4 сәуір) толығырақ тоқталған.

Сейдәзім Қадырбаев «Алашорда» Үкіметі құрылған сәттен бастап ұлтты ұшпаққа шығаруды көздеген ұлы қоғамыстың бейсендісі болған. 1917 жылы 5-13 желтоқсан күндері Орынборда өткен жалтық-қазақ съезі «Алаш» автономиясының құрылғанын жариялап, осы тарихи құрылтайда Үкімет мүшелері мен министрлері сайланғаны белгілі. Ғалым Марағ Ескендірұтының «Алашорда» министрлері» (Алматы, 2008 ж.) атты еңбегінде алғашқы құрылтайда сайланған үкімет мүшелері мен мүшелікке кандидаттар тізімі келтіріледі. Тізім Орталық мұрағаттан алынған съезд хаттамасы негізінде берілген. Осы тізімде Сейдәзім Қадырбаев Үкімет мүшелігіне кандидаттар арасында 11-ші болып тұр. Сондай-ақ, дәл осы құрылтайда С.Қадырбаев «Алаш» автономиясы Ұлттық кеңесінің мүшесі болып сайланған. Сол сәттен бастап ұлт болашағы жолындағы ұлы мұраттан айнымаған Сейдәзім Құлмағамбетұлы Алаш көсемдерімен үзеңгілес жүріп, «тар жол, тайғақ кешуден» өтеді.

Жалпы, Сейдәзім Қадырбаевтың «Алаш» партиясындағы, «Алашорда» үкіметіндегі қызметі жайлы айтар болсақ, ол ұлтымыздың жарқын болашағы мен еліміздің азаттығы жолындағы табанды күрескерлердің бірі, тіпті, көш бастаған серкесі болған. Оның нақтылайтын тарихи деректер баршылық. Тек «Алашорда» көсемдері жайлы жалпылама зерттеулерде ғана аты аталғанымен, тікелей Сейдәзім Қадырбаевтың өзі жайлы оқшауланған зерттеулер жоққа тән. Алаш серкесінің қоғамдық қызметі, қайрағкерлік болмысы жайында бір

ғана Қайсар Әлім ішкімді ізденіс танытып жүр. Әйгесе, «Алашорда» көсемдері туралы зерттеу еңбектерде есімі ұлт көсемдері Әліхан Бөкейханов, Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Әлімхан Ермеков, Нығмет Нұрмақовтармен қатар аталып жүрген есія ераң ел мүддесі жолындағы елеулі еңбегіне епкім күмәнмен қарай алмас. Ен бастысы – Сейдәзім Құлмағамбетұлы – «Алашорда» үкіметінің 1917 жылғы 13 желтоқсанда қабылданған Жарғысы авторларының бірі.

Мүддесестері арасында Сейдәзімді Әліхан Бөкейханов ерекше кадірлеген. Қаламгер Қайсар Әлім еңбектерінде және «Алаш» көсемдері жайындағы зерттеулерде жиі ұшырасатын мына бір тарихи құжатқа назар аударып көріңіз: «Въ Оренбургскім Окружнйи Судь. Препровождая при этомъ прошеніе Тургайского Мирowego Судьи Кыдырбаева объ увольненіи его отъ должности Мирowego Судьи, прошу Окружнйи Судь возможно скорье освободить Кыдырбаева, так как он должен срочно вступиць въ исправленіи должности Областного Комиссара. Тургайскім Областной Комиссарь Букейханов. 18 декабря 1917 г.» Сейдәзім серіктесіне осынша зор сенім көрсеткен Әлекеннің өз басына күн туып, кугын-сүргінмен Мәскеуде үй тұтқыны болып, қапас өмірдің зауалын тартып жүрген шағында Байтұрсынов, Қадырбаев, Ермеков, Дулатов, Ғаббасов тағы басқа «Алаш» серкелері 200 сом қаржы жинап, Мәскеуге Сұлтанбеков арқылы жібергені туралы нақты дерек бар зерттеу еңбектерде. Бұл дерегіміз Дүкенбай Досжановтың «Абакты» атты (Алматы, «Қазақстан» баспасы, 1992 жыл) танымдық еңбегінде келтірілген Міржақып Дулатовтың тергеу хаттамаларында да нақтыланады. Дерекіміз дәйекті шығу үшін соя тарихи хаттамадан үзінді келтіре кетейік:

Сұрақ: Сіздің топта ұлтшылдарға арналған белгілі бір қаржы болды ма? Және ол қаржыдан, атап айтқанда, Бөкейхановқа жәрдем жасадыңыз ба?

М.Дулатов: Ешқандай қаржы болған емес. Сол уақытта Бөкейханов қызметсіз қалған еді, сосын ортадан жинап, қаржылай көмек жібергеніміз бар. Ссы жөнінде Ермеков, Байтұрсынов, Ғаббасов арасында ақылдасқан әңгіме болды.

Сұрақ: Қанша ақша жиналды, оны кім жинады?

М.Дулатов: 200 сом. Байтұрсынов немесе Қадырбаев арқылы жиналып, кісі арқылы жіберілді. Әуелі бұл соманы Байтұрсынов маған берді, мен Мурзинге апардым. Мурзин Москваға жол жүріп бара

жатқан Сұлтанбеков арқылы беріп жібермеуін болды. Сұлтанбеков пен Мурзин ол кезде бір пәтерде тұратын.

...Алаш азаттығы, қазақ мемлекеттігі жолында ұлы көсемдермен мүдделес болып, берік ұстанымы мен ары үшін жанын садаға еткен ардақты Алаш серкесі Сейдәзім Қадырбаевтың азаматтық тұлғасы мен қайраткерлік болмысын айшықтауға осынау деректер айқын дәлел болса керек.

Нұрмақовтың сенімді серігі

Сейдәзім Қадырбаев – алғашқылардың бірі болып заңгерлік білім игерген ұлт қайраткерлерінің бірі. Ол 1913-1918 жылдары Орынбордағы сот кеңселерінде түрлі жауапты қызметтер атқарған. 1918-1920 жылдары А.Байтұрсынов, М.Дулатовпен бірге «Алашорда» үкіметінің Торғай әскери бөлімшесіндегі көпбасшыларының бірі болды. Ал, 1922-1929 жылдар аралығында Қазақ АКСР Юстиция Халық Комиссариатының заң шығару және сот ісін бақылау бөлімінде басшы қызметтерде болды. Сол жылдарда Республика Юстиция Комиссариатын Нығмет Нұрмақов басқарғаны тарихтан белгілі. Ендеше, Қадырбаевтың Нұрмақовқа сенімді серік болғаны анық. Екеуі үзентілес жүріп, қазақ халқының ұлттық мүддесімен астарласқан заң жобаларын әзірлеген. Сөз басында тілге тиек еткен Қ.Әлімнің «НаркомЮст» наркескені» атты мақаласында Қадырбаевтың заңгерлік қызметі жан-жақты зерделенеді. Аталған мақалада келтірілген мына бір деректен Сейдәзімнің заңгерлік биліктілігі өз заманында жоғары бағаланғанын аңғаруға болады. 1917 жылғы «ұлы төңкіріс» қарсаңында Торғай уезінен Петроградқа, Ішкі істер министрлігіне, Леонтьевке №350 жеделхат Торғай комиссары атынан жолданыпты. (Бұл деректі мақала авторы ҚР Орталық мемлекеттік мұрағатының 17-қоры, 1-тізім, 4-іс, 66-парақтан алған. Е.М.) Онда былай делінген: «923 ауылдық, поселкелік, болыстық, үйездік, азаматтық комитеттері және олардың басқармасының атқару органдары ұйымдасып, бірігіп іс жүргізу жағдайында тұр. Съездің облыстағы 350 делегаты сайлаған облыстық басқарманың құрамын хабарлаймыз. Төрағасы – 86 – Дон жүздігінің пралордигі, жоғары білімді заңгер Ткаченко, төрағаның орынбасары – қырғыз (қазақ), Орынбор округтік сотының хатшысы

Қадырбаев, басқарма хатшысы – ауыл шаруашылығы нұсқаушысы Медведев, мүшелері – орыстар Лаванов, Словохотов, Казанцев, казактар Байтұрсынов, Дулатов, Бегімбетов». Қадырбаевтың заңгер ретіндегі биіктілігі оған білдірілген осынау сенім арқылы танылып тұрған жоқ па?!

Сейдәзім Юстиция Комиссариатында қызмет еткен жылдарында «Қылмыс заңын» (қазіргі «қылмыстық Кодекс» - Е.М.) қазақшаға тәржімалап, шала сауатты заңгерлер үшін баға жетпес көмекші құрал жасаған. Қадырбаев аударған «Қылмыс заңы» 1923 жылы Орынборда кітап болып басылып шығып, сот жүйесі өндірісінде зор сұранысқа ие болыпты. Алайда, бір жыл өтпестен, көре алмаушы топтың ықпалымен басқа редакцияда аударылып, «Қылмыс заңы» қайта жарық көреді. Осы тұста Міржақып Дулатов «Ақ жол» газетіне сын мақала береді. «Мадияр» атты бүркеншек есіммен берілген мақалада Дулатов «Қылмыс заңының» соңғы аудармасын өткір сынға алып, Қадырбаев аудармасының ерекшелігіне тоқталады. Тіпті, кейінгі тәржімаға «Жауыздық нызамнамасы» деген баға беріп, «...Сейдәзімнің кітабы мен мұның тәржімасын салыстырып, Сейдәзімдікі нашар болғанда ғана мұны басу керек еді. Қанша пұл, қанша қағаз, қанша еңбек босқа кетіп отыр» деген пікір айтады.

...Бұрын еш басылымда жарияланбаған құнды дерек таптық С.Қадырбаев өміріне қатысты. Материал мазмұнды шықсын деген ниетпен іздендік қой. Ізденісіміз ізсіз кетпеді. Ғаламтордағы салмақты сайттардың бірінен мұрағат құжаттарын ұшыраттық. Солардың бірінде мынадай дерек бар: «...1918 жылдың 2 желтоқсанына қараған түні Орынборда астыртын ұйым мүшелері бас қосты. Мәжіліс Орынбордағы башқұрт өкілдігінің резиденциясы – Керуен-Сарайда өтті. Мұстафа Шоқайдың жазбалары бойынша астыртын жиынға Шоқайдың өзі, Валидов, Махин, Каргин және Чайкин қатысқан. Мәжілісшілер болашақта уақытша бірігетін үш ел (Қазақстан, Башқұртстан, Казак мемлекеті) Үкіметінің құрамын бекіткен. Осы жиында болған мәміле бойынша Махин – бас қолбасшы, Каргин – Орынбор казактары әскерінің атаманы (Дутовтың орнына), Башқұртстан басшылығына – Валидов, Қазақстан басшылығына – Қадырбаев ұсынылған. Алайда, Челябинің көпесі, тыңшы А.Велиев құпия кеңестің отырысы жайлы ақпаратты Орынбор коменданты, капитан А.Заваруевке жеткізіп қойып, бұлардың астыртын жоспарларының

күлі көкке ұшты. Керуен-Сарай қоршауға алынып, болашақ үкімет басшылары Орынбордан бас сауғалап шықты». Бұл деректің шындыққа каншалықты жанасатындығын тарих таразылай жатар. Дегенмен, С.Қадырбаев ел басқаруға қабілеті мен іскерлігі, білімі мен білігі толық жететін көшбасшы болғанына ешкім дау айта қоймас.

...Қазақ зиялыларыпын жоғары бағасып алып, құрметіне бөлепген зангер Қадырбаевтың қадірін сол кезеңдегі билік білмеді. Ал, Нұрмақов Қадырбаевтың білімі мен кесіп айтар шешімтал мінезін ерекше қадірлеген екен.

Қызыл өкіметтің қара күйесі

Сейдәзім Қадырбаев тағдырын Кеңес үкіметі сол кезеңдегі қазақ зиялыларына жағылған «ұлтшыл» деген қара күйемен тығырыққа тіреді. Әуелі, «Алашорда» көсемдерімен бірге Торғайдағы Амангелді Иманов ісіне қағысты тұтқындалды. Бұл 1919 жыл болатын. Азаттық аңсаған ұлт көсемдерін сабасына түсірдік деген пиғылмен, «Алашорда» көсемдеріне рақымшылық жасалған тұста бұл да бостандыққа шыққан. Алайда, саяси сенімсіздер тізімінің ортасынан ойып тұрып орын алған Қадырбаевқа құрылған тұзақтың бауы 1929 жылы қайта тартылды.

«Алаш» үкіметінің қоламтасын қайта үрледі деген айыппен сол жылы қайта тұтқындалып, Воронежге жер аударылды. Шынмен де, «Алаш» серкелерінің астыртын әрекеті жалғасып жатқан кез еді. Қызыл өкіметтің қырағы бұралқылары ақыры тапты есебім. 1920 жылы 20 шілдеде Орынборда өткен партиялық үлкен жиынның бірінде канқұмар қызыл биліктің қанішер қайраткері Токарев деген баяндама жасап, өз сөзінде «Алашорда» үкіметіне жасалған рақымшылық негізсіз деп сандырақтайды. Әсіресе, Қадырбаевқа қатты шүйліккен коммунист «...Қадырбаев, Байтұрсынов және Дулатовтың билігінде 18 жазалаушы отряд болған. Олар қызыл әскер құрамын ессіз қырып-жойған» деп байбалам салған. Осындай негізсіз жағылған қара күйсінің салдарынан басқан іздері аңдумен, айтқан сөздері бұрмаланумен өткен «Алаш» қайраткерлерінің бірі Сейдәзім Қадырбаев Воронежге сол айдалғаннан қайтып оралмады. 1937 жылы қайта тұтқындалып, 1938 жылы 17 қазанда айгілі «үштіктің» үкімімен тарпан тағдыры оққа байланды. Қадырбаевтың дәл 1938 жылы 17 қазанда атылғанын

растайтын құжат бар ұрпақтарының қолында Ардақты ердің артынан ізденген ұрпақтарына 1963 жылы 5 қыркүйекте Воронеж облысының мемлекеттік қауіпсіздік комитетінен келген ресми хатта былай делінген:

«Сообщаем, что Кадирбаев Сейдазим Кульмухамедович 11.X.1938 г. Осужден гр. УНКВД №13. Приговор исполнен 17.X.1938г.». Осы хаттан кейін де тынбай ізденіп, жоғарыға шағымданудан жалдықпаған тумысқандарына Қадырбаевтың ақталғандығы Воронежден сүйіншілі хабар 1966 жылы жетті.

Кешіккен бақыт немесе Бақытжанның арманы

Иә, Сейдәзім Қадырбаевты Воронеж облыстық соты 1966 жылдың 28 сәуірінде ақтап шықты. Мына бір ресми анықтама Қаражал қаласына, Сейдахметовтер әулетіне келген күні ақ түйенің қарыны жарылған еді. Воронеж облыстық соты төрағасының орынбасары Я.Черепенников қол қойған ресми анықтама мазмұны төмендегідей:

«Справка о реабилитации

Выдана в том что Постановлением тройки УНКВД по Воронежской области от 11 октября 1938 года в отношении КАДИРБАЕВА Сейдазима Кульмагамедовича, 1885 года рождения, до ареста работал юрисконсультком Росссовхозснаба в г. Воронеже.

Постановлением Президиума Воронежского областного суда от 28 апреля 1966 года отменена и дело производством прекращено за отсутствием события преступления.

КАДИРБАЕВ Сейдазим Кульмагамедович по данному делу реабилитирован».

Осы күнді Қадырбаевтар әулеті ұзақ күткен. Қолдарына ресми құжат келді. Көңілдері жайланды. Алайда, Воронеж соты ақтаған Қадырбаевты жаладан біржола арашалап алуға туган республикасы асыққан жоқ. Ағасы Сейдәзімнің икпалымсы оқып, зангер мамандығын игерген, Қарағанды облысы төңірегінде абыройлы қызмет атқарған Бақытжан Сейдахметов ағасының ресми ақталғанын естіген соң 12 жыл ғұмыр кешті. Ғұмыр бойы «халық жауының бұралқысы» деген түртіпектен әбден шаршаған ол ардақты ағаның біржола қаталғанын армандап өтті өмірден. Көре алмады. Бақытжан өмірден озғаннан

кейін 10 жылдан кейін ғана, яғни, 1988 жылы 4 қарашада Қазак КСР Жоғарғы Сотының шешімімен С.Қадырбаевқа қатысты қылмыстық іс қысқартылып, Алаш серкесі өз серігі М Дулатовпен бір күнде ақталды.

Міне, Қадырбаевтар әулеті үшін кешіккен бақыт пен інісі Бақытжанның арманы осы күн еді.

Орындалған арман

Абзал ағаның жерленген жерін тауып, қабірінің басына баруды інілері Сейдахмет те, Бақытжан мен Иса да құмыр бойы армандады. Бақытжан марқұм өті жете алмаған арманын ұрпағы мен бауырларына аманаттап аттанды о дүниеге. Сол арман да, Бақытжан ағаның өсиеті де орындалды бүгін. Иса ақсақалдың балалары Жасұлан мен Гауһар 2009 жылы Воронеж түбіндегі Дубовка кентінде аталары Сейдәзім Қадырбаев жерленген тоныраққа тағзым етіп, қабір басына ескерткіш қойып қайтты. Арман орындалды, пары өтелді. Алайда, тікелей өз ұрпақтарының ата алдындағы парызы өтелгенімен, елдің есіл ер рухы алдындағы парызы өтелді ме? Мәселе – осында. С.Қадырбаев сынды Алаш арысының ақтаңдаққа толы тағдырының құпиясын ашу, оның қоғамдық еңбегін ғылыми айналымға енгізу, есімін мәңгі есте қалдыру шараларын атқару – болашақтың еңпісінде. Болашақ дегеніміз – біз...

«Орталық Қызақстан» газеті, 2012 жыл.

ҚАСКЕҢНІҢ ҚАСҚА ЖОЛЫ

«...Алашын өзіне алтын қазық еткен,
Алтынмен тарихқа атын жазып өткен, –
Жүрегін –
Қарқабаттай Ұлы ашадап,
Сүйегін –
Қазлауысты Қазыбектемі!»

Серік АҚСҰҢҚАРҰЛЫ.

Үлкен жүректілердің үкілі үміті немесе біріінші шегініс

1973 жыл. Обком хатшысының атлаптырым кабинеті. Ұстазы, жанашыр ағасы Мәлік Имашев жанына жақын тартып, әбден сыралғы болса да, үміт күткен шәкіртіне тағы бір мәрте сынай қарап, салмақпен сөз бастады:

– Обкомның ұсынысына қалай қарайсың?

– Ақтоғай мен үшін жатырқай қоятындай жат мекеме емес қой... Оның үстіне, мен – партияның сенім артқан сарбазымын. Ұсынысқа қарсылық білдіруге амалым қайсы?...

– Білем, білем... Саған бұл аудан – етене таныс. Біршама уақыт бұл ауданның жастарына жетекшілік жасадың. Ел алдындағы абырой-беделің де кемшіл емес. Алайда, бұл ауданның дәл қазіргі уақытта бас қатырар, сен секілді жас маманды пирықтырар проблемасы да жоқ. Барлық жұмыс жолға қойылған. Ал, партияның сен сияқты сергек сарбазына әлі де пісіп-жетілу үшін қым-қуым проблема, жанталасқан жұмыс керек. Бір жүйеге түсіп алған жұмыс ыргағы біздің бағалы деген мамандарымызды жалқау етіп жіберуі кәдік. Сен осы мәселеге көңіл аударып, талғам гаразысына салып көрдің бе? Әрине, ауданның атқару комитетінің тізгінін саған қолай көрмей отырған жоқпын. Тура сондай қызмет, тура сондай лауазым жаңадан ашылып жатқан Ақадыр ауданында тұр. Өзінді көрсету үшін, талантыңды танығып әрі басшылық қызметте шыңдалуың үшін Ақадыр тиімді болар, мүмкін... Елдің есінде, жердің тарихында жұмысғы бастаған алғашқы қарлығаштар қалады. Жұмыстың қауыртынан, істің күрделісінен бас

тарғу мемлекеттік мүдденің мүмкіндігін шектейді. Ойланшы көрші! Ағаларың саған зор үміт артып отыр.

– Ағалар солай шешсе, ойланатын несі бар! Келісемін!

Қарағанды облыстық партия комитеті ұйымдастыру бөлімінің нұсқаушысы қызметінде жүрген отыздың жуан ортасындағы жігерлі жігіттің шешімтал жауабы ағасын шын сүйсіндіріп жіберді.

– Жарайсың, Қасымбек Медиұлы!

Кішігірім қоржын үйдің орнындай үлкен үстелін айналып келіп, қарсы алдындағы шәкіртінің қолын мейірлене қысқан обком хатшысы Мәлік Имашұлы қайсар жігітке осылайша ақ жол тілеген. Арқасынан қақты.

– Жоғардағылармен өзім келісемін. Дайындала бер!

Әңгіме осымен тәмам. Қасымбек өсікке беттеген. Адымдап барады. Бұл елін сміресе сүйген іскер ұлды қайраткерлікке бастаған, тек Қаскенің тән қасқа жолдың алғашқы қадамдары еді. Мәлік ағасының кабинетінен басталған.

*****

...Ол жаңадан ашылған Ақадырға аудандық атқару комитетінің төрағасы болғанға дейін де ағалар назарын өзіне аудартып, талай бедерлі блестерді бағындырып үлгерген. Комсомол мектебінде шыңдалған Қасымбек Медиұлы Егіндібұлақ аудандық партия комитетінің хатшысы лауазымына сайланғанда небары 26 жаста еді. Қарағанды обкомының сол кездегі бірінші хатшысы В.Акулинцев:

– Одақтағы ең жас хатшы боласың. Еңбегің жансың! – деген жігеріне – жігер еселеп, қайратын жаныған.

Жалынды жнырма босыңда атқа мінген Қаскенің содан бері ел сенімін, ағалар үмітін абыроймен ақтап келеді. Қайтаркер-тұлғалар Байкен Әшімов, Сұлтан Досмағамбетов, Хамза Жұмабеков, Тұрсын Төреғожин сынды көшелі ағалардың көрігінде шыңдалған шыңдауыл шыңнан қалай көрінбесін?! Өрге тартты, биікке самғады. Өзінің қасқа жолынан айныған жоқ.

...Қош, Қаскенің Ақадарға келді. Аудан жаңадан ашылған. Бұған дейін Ақшатау кен байыту комбинатына арқа сүйсіп келген шағын ғана кенгіт аудан орталығына айналдыру оңайға түскен жоқ. Әйтеуір, халықтың өмір жолына өзек болар теміржолы бар. Дегенмен, бұл да – зор мүмкіндік.

Аудандық атқару комитетінің төрағасы Қасымбек Медиұлы іске білек сыбана кірісіп кетті. Ауданның әкімшілік орталығын орналас-тыру, ұйымдастыру мәселелерін ұтқыр қадамдары мен байсалды бас-гамалары арқылы еркін енсерді. Қай кезде де бірінші хатшы – саяси жетекші. Ал, шаруаның барлық машақаты – ауатқом төрағасының мой-нында. Әсіресе, алғашқы екі жылдың ауыртпалығы орасан болды. Осы жылдары Қарағанды, Жезқазған, Балқаш бағыттарына асфальтталған жол салынды. Барлық кеңпірлер аудан орталығымен көтерме тас жол арқылы байланысып, шалғай ауылдарға «Ильич шамы» тартылды. Аудан халқы бұған дейін өздері үшін ертегі болып келген теледидар алдында демалу мүмкіндігіне қол жеткізді.

Мұның бәрі Қасымбектің қасқа жолының он үш жылдық белесінің бедері еді... Ақадырда айшықты із қалдырған қасқа жол облыс басшылығының ұйғарымымен Жездіге бұрылды. 1986 жылы.

Жездідегі жемшөп мехнаты немесе екінші шегініс

Аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы Қасымбек Медиұлы кабинетінде көп болмайды. Үнемі сыртта, Шаруашылық басында, Қыстақтарда.

Бүгін ертемен кабинетіне келген. Алматымен сөйлесу керек. Шұ-ғыл. Республика әуе флотының сол кездегі жетекшісі, екі мәрте Кеңес Одағының Батыры Алексей Кузнецовпен сөйлесу керек. Қабылдау бөлмесіндегі хатшы қыз жедел қосты.

– Алексей Николаевич, бұл – Жезқазған облысы, Жезді ауданының бірінші хатшысы Қасымбек Медиев. Бұл қызметке жақында келгенмін. Біздегі қыс қаһарына мініп тұр. Шаруашылықтар жемшөптен қысы-латын түрі бар. Түрі бар болғанда, қыстақтарда жемшөп түлесілді. Көмегіңіз керек. Көріпсі аудандардан шұғыл жемшөп жеткізуге тікұшақ берсеңіз... Трактормен тасымалдау мүмкін емес. Қар қалың. Жол жоқ, – деп, бар жағдайды орыс тілінде баяндап жатыр еді, арғы жақтағы дауыс:

– Құдай төбеннен қос қолдап ұрған екен. Қасымбек мырза, – демесі бар ма?! Сөйтсе, әлгі әуе флотының серкесі қазақшаға судай екен. Желінің екі жағы да аз-кем күлкімен желпініп алды. Салмақты әңгіме арзан күлкімен шектелген жоқ. Мәселе шешілді. Екі күннің ішінде Жезді ауданына үш әскери түкұшақ қонды.

...Жаңа ашылған ауданды 13 жыл басқарып, аяғынан тік тұрғызған тәжірибелі басшыға Жездідегі жемшөп мехнаты оңай тимеді. Жездіге «бірінші» болып қара күзде келген. Бұл аудан бұған дейін жемшөп қорына аса зор маңыз берсе қоймайды екен. 2 қараша күнгі мәлімет бойынша шабындықтағы шөптің 40 пайызы ғана қыстақтарға жеткізіліпті. Қалғаны әлі қар-мұзбен араласып далада жатыр.

– Бұл неткен салғырттық!

Өзі «бірінші» болып сайланған плenumнан кейін ше-шала совхоз директорлары мен шаруашылық басшыларын жинаған Қаскен шұғыл кеңесі осылайша қатқыл бастаған. Бұдан кейінгі басшылық жұмысы да талапшыл негізде жалғасты. Қаскеннің қатаң талабы мен табандылығы қытымыр қыстың да қаһарын ықтырған. Ысырапшыл директорлар таубасына келді. Жауапкершілік жүгін жан-тәнімен сезінетін жағдайға жетті.

...Не керек, Қаскеннің қасқа жолы Жездіге келгенде қар астында қалып, көмескіленген жоқ. Теріс пиғылдағы бәсекелестері «Меднев үшін мансаптың жолы кесілді!» деп, алақандарына түкірген. Олай болмады. Қайсар Қаскен өзін де, Жездіні де, жемшөптен тартық көріп келген маяшыларды да, сарышұнақ аяз, ақталқан боранда еркін күйсей алмаған малды да тығырықтан алып шықты.

Шаруашылық есеп деген жаңашыл жүйе жезділік атминерлердің үш ұйықтаса, түсіне кірмейтін. Салбөкселікке салынғандардың санасынан саңылау тапқан да – осы Қаскен. Ұғындырды. Ұрымтал әдіспен. Үйретті. Үнемшілдікке. Шаруашылық есеп, мердігерлік әдіс дегендердің әліппесін екі жыл ежіктеді жезділік енжарларға. Нәтиже шығарды ақыры. Бірде бір совхоздың директорына телефон соқты:

– Шаруашылықты аралап, шоландардың жағдайын білуім керек. «Уазбен» шығамын. Алайда, қар қалың ғой. Трактормен жол тазалап қоясың ба, жолдас директор?

– Жақсы, Қасымбек Медиевич! Мүмкіндігінше орындаймыз! Директорлық даусы санқ-санқ етеді. «Бірінші» жолға дайындалып жатқан. Әлгі директор өзі телефон шалды:

– Әліңдегі тапсырманыз бойынша шоландармен ақылдасқанмын. Олар: «Трактордың шығынын кім көтереді?» деп отыр. Бұл қалай болады, жолдас Қасымбек Медиевич? – дейді. Тау қопарып, қар үстіне тас төсейтіндей болып тұрған бағаналы екпіннен жұрнақ та жоқ. Қаскен тосырқамады. Керісінше қуанып кетті. Директордың санасы жетпеген

үнемшлдік дегенге қарапайым шопанның өресі жеткендігіне, әрине. Ісінен нәтиже шыққан екен!

– Шығын – менің есөбімнен! – деп, телефон тұтқасын орнына қойған Қаскен қалың ойға шомды.

Бұл «бірінші» болып келгенде, жезділік шопандар қыстақтан жайлауға ең кемі үш трактормен көшетін. Әр трактордың бір сағаттық жұмысының шығыны – 9 сом. Бір шопан ауым-бауыммен екі тәулік көш сайлайды. Есептеп көр, плығынды! Қып-қызыл расуа! Мұның бәрі – мемлекет ырысын ысырап ету. Қаскен шаруашылық есеп жүртпзудін әліппесін көшіп-қону. басқа да шаруашылық мәселелеріне қатысты әрбір шығынның тиынына дейін шопандар мойшына жүктеген. Қазір сол шопандар арбамен көшуге әзір. Бұрынғыдай үш трактор тұрмақ, бір трактордың шығынын салмақ көреді. Үнемдесуді әжептәуір дағдыға айналдырып қалды. Міне, басшы бастамасының баяны!

Қаскен креслосын керіле шіреп, рахаттана жымиды.

Бұл қайраткер Қаскене тән қасқа жолдың елдік мұраттағы қасқа белге беттеген кезеңі еді. Жақсылығын асыра мақтап, осалдығын жа-сыра жақтап отырғанымыз жоқ. Қаскеннің Жездідегі жемісті еңбегін, қажырлы қайраткерлігін сол өңірдің көзкөргендері аңыздай етіп ай-тып жүр.

Ақиқаттың алдаспаны немесе үшінші шегініс

ҚР Парламент үйінің кіреберіс дәлізі. Ведомстволық күзет қыз-меткері алпысты алқымдап қалған егде депутаттың ғимаратқа кіруіне рұқсат бермей жатыр. Депутаттық куәлігіне пысқырып та қарайтын емес. Және бұл кісі – қатардағы депутаттың бірі емес, Қарағанды облыстық мәслихатының «мүйізі қарағайдай» хатшысы Қасымбек Медиев. Сенаттың бүгінгі отырысында жергілікті мәслихаттардың мәртебесі туралы сөз сөйлеуі керек. Ал, мына қырсықты қараның! Тіпті, кеудесінен итеріп, сыртқа шығарып жібергісі бар...

Жоғарыға телефон соғып, зордың күшімен кірді-ау, әйтсеуір.

Отырыс басталып кеткен екен. Үлкен затға енгені сол еді, мінберге шақырылды. Аптығы да, әлгі күзетшіге деген ашуым басылмаған. Түтіккен күйінде көтерілді. Залдағыларды зияді көзқараспен бір шо-лып өтп де, екіндей сөз бастады. Екіленген жоқ.

– Жолдастар, мемлекет ішнен мемлекет құрудың зардабын тартып баққан едік қой... Мынау не маскара екенін түсінбей, далмын! Қарағанды сынды үлкен облыстың мәслихат хатшысы, бүгінгі отырысқа ресми түрде шақырылған депутаттың Парламент үшін кре алмауын қалай түсінуге болады?! Сенатқа облыстық мәслихаттың мандатымен біз жақындай алмай жүргенде, қарапайым халықтың мұн-мұқтажы қалай жетеді Сіздерге? Біз – халық сайлаған өкілетті органның өкілі, халықтың сенім бидірген жоқшысымыз. Неге халықтан алшақтап, неге жіктелсіміз?

Адуынды басталған Қаскөң сөзі кәсіби Парламент пен жергілікті мәслихаттар арасында байланыс болмаған жағдайда халық аманатын орындау мүмкін емес деген өткір пікірге ұласты. Зал сүлтідей тынған. Жоғары палатадағы әріптестері қызу қоядау танытып, тәжірибелі депутаттың сөзіне ұйып қалған. Қаскөң де қырық жылға жуық ел басқарған, саясаттың сан тарау тәсілін әбден меңгерген қаскөңнің өзі емес пе?! Артық кетпеді. Орынды пікірін орайлы жеткізді. «...Сіздердің де, біздің де қалтамыздағы мандат мәнсап емес, халық аманаты. Ол – жүлі батпандай жауапкершілік! Сондықтан, біз халықтан алшақтамауға тиіспіз!» деп түйіндеген сөзін бәзбіреулер көзсіз батырлыққа балар, бәлкім. Бірақ, бұл гүйсінген жанға нағыз көрсендік еді.

Қасымбек Медіұлының Парламент мінберінде айтқан осы бір өткір пікірінен кейін Парламент пен жергілікті мәслихаттар арасында тығыз байланыс орнаған. Жоғарғы және жергілікті деңгейдегі өкілетті органдар жұмысындағы берекелі бетбұрысқа негіз болған Қаскөңнің қайраткерлігі шырқау шегіне жеткен кез елі бұл.

Осы отырыстан кейін көп ұзамай, Қазақстан мәслихаттары депутаттарының қоғамдық бірлесігі құрылып, оның төрағасы болып Қасымбек Медіев сайланды. Қазір Қаскөң – аталған органның Құрметті төрағасы.

Бірлестік жұмысын ұтымды үйлестіру арқасында Қаскөң барша қазақстандық мәслихаттардың мәртебесін көтерді. Бұрын мәслихат шешіміне пысқырып та қарамайтын шенеуніктер шекпенінің шау-жайына жармасты депутаттар. Депутаттар шенеунік есебін тындап, салғырттығы үшін «сыбағасын» беретін деңгейге жетті. Тура бүгінгі таңда әкімдерді тағайындау үшін ресми билікке келісім беретін мәслихаттың мәртебесі осал деп кім айтады?! Бұл үрдістің қалыптасуына да Қаскөңнің титтей де болса, септігі тиген.

Сөз жоқ, Қасымбек Медиев – ақиқатты алдаспаны. Оны Қаскеннің қасқа жолындағы айшықты іздер мен бедерлі белестер дәлелдеп-ақ тұр...

**Есген кетпес екі сәт
немесе төртінші шегініс**

1991 жылдың 2 қазаны.

Барша қазақ жұртының назары – Байқоңырда.

Қазақ КСР Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың талғамымен жасалған тізімге енген қазақ қайраткерлері Алаш жұртының тұңғыш ғарышкері Токтар Әубәкіровті жеті қат көкке ақ жол тілеп шығарып салмақ.

Қазақ қырапына сәт сапар тілеу бақыты бұйырған ат төбеліндей аз топтың тізіміне Жезқазған облыстық атқару комитетінің төрағасы Қасымбек Медиев те енген. Алғашында, Алматыдан ресми шақырту алғанда қатты толқыған. Мұндай тарихи сәттің куәсі болу – теңдесі жоқ бақыт, әрине! Алайда, ұлттың сүйген азамат, қажырлы қайраткер Қасымбек Медиұлы тарихи оқиғаға қатысушы аз ғана топтың құрамына енгеніне, талғамды гаядауға ілкеніше толқыған жоқ. Өз бақыты емес, ұлтының бақыты үшін толқыды.

«Отыз жыл бойы сан ұлттың сайыпқырандарына тұғыр болған Байқоңырдан өз ұлымызды ғарышқа ұшыру арманымыз еді. Соң арман бүгін орындалып, ақиық Токтар Жарағушыға жақын барып, еліне теңдік, Алашына азаттық сұрамақ. Иә, Алла, сәтіммен!» Қаскен Байқоңыр айлағында осындай ойдың жетегінде толқып, Жарағанға жалбаранып тұр. Жанарына жас үйірілген...

Таңғы сағат 7.00-де тұңғыш ғарышкеріміз мыңген әуе кемесі көкке көгерілді. Тұтас Түркі, арда Алаш жұртының аманатын аркалап. Қаскен барша қазақ жұрты көкке самғап бара жатқандай, атам қазақтың арманы көк тіліп, ғарыш шарлап кеткендей әсерге бөленді.

Көк кемесі қас-қағым сәтте көз ұшынан гайып болды. Соңында екпінді дауылы мен будақтаған ақ түтіні ғана қалған. Ал, Қаскенге әлгі дауыл азаттыққа ұмтылған қазақ елінің асқақ рухының екпініндей, бұлт болып тұтасқан ақ түгін Алаштың аппақ арманының толқынындай көрінді.

Сол күнгі рух, соя сәттегі әсер Қаскеннің жадыпан мәңгі өшпейді!

...Айтпақшы, осы жолы ғой, Қаскен Аустрияның федеральдық

концлері Франц Вариницкиймен пікірлесіп, саясаттың да сабасын сапырғаны Демократия қағидаларын ежелден қазық еткен суроналық елдің саясаткері тарапынан айтылған өрсілі пікірлер Қаскеннің тәуелсіздік жылдарындағы қасқа жолына қара таңба түспеуіне септігі тиді, білем.

...1991 жылдың 16 желтоқсаны.

Он екінші шақырылған Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің тарихи сессиясы. Екі күн болған, «ҚР Тәуелсіздігі туралы» Конституциялық Заңның тағдыры таразыға гартылғанына. Қызу пікірталас. Тексіздердің тегсурінді қарсылығы. «Ұлтым!» дегендердің ұрымтал ұмтылысы. Кәдімгі тайталас. Жақтаушылар – басым. Дегенмен, қарсы пікір айтушы топ та аянып қалар емес. Бесінші қатардың жуан ортасында оғырған тәжірибелі депутат (Қасымбек Медиев 11-ші шақырылымда да Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты болған) Қасымбек Медиұлы шыдай алмады. Қолын көтеріп, сөз сұрады. Мінберге көтеріліп, өгкір сойледі. Залдан – қолдау. Қызу қол шапалақтау. Бұл рухатанып сөйлеп тұр.

...Заң зордың күшімен қабылданды-ау. Қазақ елі гасырлар бойы бабалар арманы болған Тәуелсіздігін ресми түрде жариялады.

Қаскеннің күнделігіндегі жазбалар сол күнгі тарихи жағдайды жиі есіне түсіреді. «Заң жобасын қолдап 30 депутат сөз сөйледі. Дауыс беру кезінде 270 депутат жақтап, 12 депутат қарсылық билдірді», – деген жазбалар ертеңгі тарихтың ең құнды жәдігеріне айналары сөзсіз. Ал, Қаскен «...екі жарым күн қызу талқыланған тарихи Заң 16 желтоқсан күні сағат кешкі алтыдан 14 минут кеткенде қабылданды. Мен осы тарихи Заңды қолдап, қол көтергенім және жақтап сөз сөйлегенім үшін өзімді шын бақытты санаймын», – деп мерейленеді. Мерейленетіндей-ақ!

Мәрттік пен қарттық немесе түнін орнына

Елін сүйген еңселі ұлдың еңкіш тартқанын көргіміз жоқ. Өзі де әлі аттан түспеген. Егемен елдің ертең үшін алаңдайды. Шалдықпаған. Сергектігіне серті – сай. Жолыға қалсаңыз өзі салған қасқа жолдың өнегесін, Алаштың арман-мұратына арнаған ақиқат жолының қырсырын өрелі түрде әнгімелей жөнеледі. Мұнысы да – ұрпақ қамы. Мен билетін, ел билетін Қаскен қара басының қамын күйттеп көрген емес. Бір өзі – бір мектеп.

Дегенмен, табиғаттың заңы ғой, Қаскеннің мәрттігі мен қарттығы

тайталасып тұр. Мәрттігі дес берер емес. Менің әріптестерімнің қаламында қуат барда Қаскеннің қасқа жолы да, мәрттігі де әл талай жазылады. Ал, қарттығы – қазыналы. Ғибратты жан ғұмырбаянының күні тас төбеден енді ауған секілді маған. Нұры шалқып, сәулесі жарқырап тұр. Ұясына батқанша ұзақ жол бар. Ұғымтал жанға ұқтырар ұлағаты да пексіз. Алып қатайық, қарық болайық! Қаскеннің қасқа жолында сарқылмас қазына бар!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2013 жыл.

ШАМШЫРАҚ

Әлкисса...

Жақында ел газеті – «Егеменнің» кезекті саны қолыма түсе кеткені. 2013 жылғы 8 маусымдағы саны. «Көкейкесті» айдарымен берілген «Дәуір даналығын үлестіреді» атты проблемалық мақала көзіме оттай басылды. Авторы – ұлт ұясы Ұлытау өңіріне есімі танымал ұстаз, ел апасы Шабал Бейсенбекқызы. Нақтырақ айтайық. Сәтбаев қаласындағы №27 орта мектептің қарт ұстазы, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері Шабал мұғалім.

...Өзім білім алып, еңбек жолымды бастаған, азамат ретінде қалыптасуымның баспалдағы болған Жезқазған, Сәтбаев десе, «бір бүйрегім бұрып» тұратыны бар. Осы жолы да бүлік ете қалды. Шешім қабылдап та үлгердім. Кеншілер шаһарындағы ұлттық тәрбиенің шамшырағы бола білген Шабал апайдың ұлы мұрат жолындағы жасампаз епбегін оқырман жадында жаңғырту мақсатымен жазу үстеліме бет алдым.

...Мен білетін Шабал мұғалім – шынайы шамшырақ. Ұлттық тәрбиенің... Ұлттық тәрбиемен ұшқын ататын ұлы рухтың... Ұлағаттың... Тың мақсат, баянды бастамалардың... Қыл соны, шаңырақтың шамшырағы! Ал, тарқатып көрелік... Сынын сақтаған сыршыл ұстаздың ұшан-теңіз қырлары мен сырларын.

«...Ең бастысы, мұғалім баланы жандүниесімен беріле сүйюі керек. Алдымен балаға рухани қуат беру қажет. Мейірімділік, шыдамдылық,

кешіре білу, баламен тең жағдайда сырласу, оның мүмкіндіктеріне сену, ойын тыңдай алу тәрізді қасиеттері арқылы ғана мұғалім өз мәртебесін көтере алады», – деп толғаныпты Шабал апай ұрпақ тәрбиесіндегі ұрымтал мақсаптар мен өзекті проблемаларды еңсерген әлгі мақаласында. Сөз жоқ, осылай болуы қажет деп отырған жиынтық бейне – өзі. Ұсынылып отырған тәжірибе – өзінің алпыс жылға жуық уақыт ұстаздық еткендегі жиған-тергені. Бірақ, «...мен солай істегенмін, бұл – менің ашқан жаңалығым» деп, көлгірсуден аулақ. Ол өзін танытайын деп жазбаған мақаланы. Ұлт ұландарын ұшпаққа жеткізу – мақсаты.

...Мен де таптым тиек ағытар тепкігі. Шабал алайдың өз сөзінен шығып тұр. «...Алдымен балаға рухани қуат беру керек», – деген. Ал, саналы ұрпақ тәрбиелеу үшін оның бойына бағалы рухани қуатты қайдан алуға тиіспіз? Шабал Бейсенбекқызы секілді руханият шамшырағының өнегелі өмірін дәріптеу арқылы, әрине.

Бастайық, ендеше!

Базары кемшіл балалық

Шабал апай – Ұлытаудың тумасы. 1937 жылы 8 наурызда осы өңірдегі Терісаққан, Қоскөл аталатын табиғаты таңғажайып талбесікте туған. Әкенің жалғызы. Бірақ, шолжан болмапты. Әкесі еркелетіп баққан. Наздана еркелейтін. Алайда, Шабал апай «ақылды тентек» болудан әріге бармады. Ессіз еркеліктің жетегіне еруіне балалық шағының базарын жымқырған соғыс та ырық бермесе керек.

...Әкесі Бейсенбек ел құрметіне бөленген еңбекқор жан еді. Сөз ұстаған, аузының дуасы бар ақсақал болатын. Ескі қисса-дастандарды таңды-таңға ұрып жырлайтын. Анасы Бәтима да – ел ішінде «Ақ Бәтима» атанған аяулы жанның бірі. Ел ішіндегі жиын-тойларда ақындығымен аты шыққан өнерпаз жан еді. Ақсылына көркі сай ақын келіншекті ауыл-аймақтың үлкен-кішісі әрелі өнері үшін құрметтесе, замандас-құрбылары «мініміз мірдің оғына нысана болар» деп, ол кісінің өткір қағлтпаларынан қатты қаймығатын большты.

Соғыс басталған тұста Бейсенбек ақсақал қазақ өнеркәсібінің қарашаңырағы Қарсақбайға қоныс аударған. Шабал апайдың әкесі

Бейсенбек пен анасы Бәтима да мыс зауытында еңбек етті. Жеңісті жақындатуға үлес қосты. Жауға ажал болып атылған әрбір он октын тоғызы Қарсақбайда құйылған. Бейсекендер құйған. Ел еңсесі – еңкіш «Бәрі де майдан үшін! Бәрі де Жеңіс үшін!» деген ұранмен рухтанған еңбек майданының майталмандары зауыт цехтарында екі ауысымнан жұмыс істейді. Үйде жалғыз қалған кишкентай Шабалдың жағдайын ойлауға мұрша жоқ. Бейсекеннің бар байлығы жалғыз сныры болатын. Бәтима шешей таңмен таласа тұрып, жұмысқа кеткенше жалғыз снырды қақтап сауалы да, оның сүтін үстелдің үстіне қойып кетеді. Оны кишкентай Шабал ұйқыдан оянған соң базарға апарып, жарты бөлше нанға айырбастап келеді. Тәулігіне жарты бөлше нан деген шағын басты шаңырақ үшін керемет байлық еді. Әрине, сүтке кәмпит айырбастап алуға да болады. Бір литр сүттің құны – төрт кәмпит. Томпаңдаш базарға келе жатқан Шабалдың жанарын самсаған тәттілер жаулап, балалық аңсарын алаңдатады да. Алайда, бала болса да, кешке жұмыстан ашығып, шаршап келетін ата-анасын ойлайтын Шабал тәттілерге назар салмай өтуге тырысады. Бірде балалық аңсар арандағты ақыры. Қолындағы бір литр сүтін жарты уысқа толмайтын тәттіге айырбастап алды. Онысын үйге жеткенше жеп қойды да. Кешке жұмыстан шаршап келген ата-анасы баланың балалығына кеңілік жасап, төсектеріне ашқұрсак жантайған. Тек қана шешесі дауыс көтермей-ақ:

– Әрине, кәмпит тәтті. Оған қызығуың да заңдылық. Алайда, әкең таңертен жұмысқа аш кететін болды ғой, балам, – дегенде, күндіз жеген шекердің тәтті дәмі кетпеген Шабалдың тандайы алғаш рет өмірдің ашы кермегін сезініп еді. Бейкүнә бала жүрегіне батпандай салмақ салған сол күнгі оқиға жұдырықтай қызды әп-сәтте есейтіп жібергендей болған. Сол күні түнімен ұйықтай алмай, ендігі жерде ата-анасын ренжітпеуге өзіне-өзі серт берген. Сертпен гұмыр бойы тайған жоқ. Содан бері арзан тәтті, алдамшы қызыққа қызығып көрген емес.

Ұлы Қаныштың батасы

Шабал Бейсенбекқызы жасынан өнерлі болып бой түзеді. Әнді

керемет орындайтын. Өнер онын бойына әкенің құтымен, ананың сүтімен дарыған. Ұясынан дарыған ұшқынды мектептегі ұстазы Зейпін Ембергенова ұштады. Қарсақбайдың жазғы клубына жетектеп апарып, көпшіліктің алдында ән айтқызып, тұсауын кескен де осы Зейпін мұғалімі еді. Орыс әйелі күйсандықта сүйемелдеп, бұл Үкіп Ыбырайдың «Гэккуін» әуелеткен. Сол кештен бері Шабалдың аты ел аузында жүрді.

...Соғыстан кейінгі жылдары Бейсекең денсаулығы сыр беріп, өлге – Шеңбер ауылына қоныс аударған. 1949 жыл болатын. Ұмытпаса, маусым айы. Мектеп оқушылары жазғы демалыстарында колхоз жұмысына қолғабыс етуге шығады. Шөл шабуга, егін оруға катысады. Ол кезде қазіргідей трактор, комбайн дегендер атымен жоқ. Бар жұмыс өгіздің күшімен, адамның қолымен атқарылады. Осындай науқанның қызған шағында шағын ауыл дүрлікті де қалды. Үлкендер жағы:

– Ауылға Қаныш Имантайұлы келеді, – деп шапқылап жүр. Шабал Қаныш ағаның атын естігені болмаса, жүзін көрген емес. Бұрып Қарсақбайда тұрғандарында. Қанекең онла жиі келетін. Алайда, кездесудің сәбі түспеген. Енді, міне, әлемге әйгілі тұлғамен жүздесудің реті келіп тұр. Шабал – сонша қуанышты.

Ауданнан келетін күре жолдан шаң көрінді. Көлік ғасыр алыбын тағатсыздана күткен көпшіліктің шоғырына жақын келіп тоқтады. Есігі ашылып, еңсегей бойлы Қаныш ағаның зор тұлғасы көрінгенде қалай толқып кеткені бүгінгідей есінде. Сол күнгі жайлау кеші мәңгі жадында Шабал апайдың. Ол сол күні ғасыр ғұдамасы Қаныш ағаның алдында ән салып, асқақ тұлғаның ақ батасын алған. Әлдебір тылсым күш қанаттандырыл жіберсе керек, төгіліп берді. «Домбыра», «Баянауыл», «Көкшетау», «Бір бала», «Мақпал», «Гэкку»... Сонда Қанекең:

– Талабың таудай екен, Шабал қарағым. Бақытты бол! – деп батасын беріп, маңдайынан сүйген.

...Алаштын алып тұлғасы Қаныш Сәтбаевпен араға 5 жыл салып, Алматыда кездесті. 1954 жыл. ҚазПИ-дің студенті атанған. Қасында жерлес құрбысы Нағи бар. Институт жатақханасына орналасу – қиямет. Шабалға орын тығен. Нағи құрбысы бөлмеден қағылып, Шабал екеуі бір кереуетке жағып жүрді. Арқаларына кереуеттің темірі

батып, көгеріп те кетіп еді. Бір күні Нағи құрбысы:

– Бүйткен оқуы құрысын! Ауылға қайтамын, – демесі бар ма... Шабал егіздің сынарындай болып, әбден бауыр басып кеткен құрбысын қимады. Жалғыз қалғысы жоқ үлкен шаһарда. Азғырды. Құрбысын. Алдарқатты. Райынан қайтар Нағи жоқ. Амалы таусылған Шабал тосын шешім қабылдады. Батыл шешім.

– Жүр, кеттік! – деді құрбысына.

– Қайда? – дейді Нағи.

– Қаныш ағаға барамыз.

– Қызықсың. Ол кісінің бізден басқа жұмысы жоқ па?

Шабал алған бетінен қайтпады. Құрбысын ертіп алып, Ғылым академиясының ауласынан бір-ақ шықты. Аула сыпырушы шалдан жөн сұрап, академия президентінің қабылдау бөлмесіне жетті. Хатшы қыз:

– Кім боласыздар? – деп, Қаныш ағаға жолықтырғысы жоқ. Жол бастап келген қайсар қыз Шабал тапты амалын.

– Біз Жезқазғаннан келдік. Қаныш ағаның жерлестеріміз.

Хатшы қыз телефон құлағына жармасты. Аргы жақтан рұқсат болды-ау, шамасы. Тықпақтан тұрған хатшы қыз есікті өзі ашып, жол сілтеді. Атшаптырым кабинет. Емен үстелде енгезердей Қанекен отыр.

– Келе ғой, қалқам. Мында отыр, – деп орын нұсқаған аға мұның жүзіне байыппен назар салып, кенет: – Пәлі, сен баяғы Ұлытаудың әнші қызы Шабалмысың? Қайдан жүрсің мұнда? – деді.

Шабал қуанып кетті. Әрине, танығанына. Таңданып та отыр. Қалай ұмытпаған? Неткен жады? Бұл келген шаруасын айтты. Қанекен телефон құлағын бұрап:

– Алло, Мәке, амансыз ба? Мен Қанышпын ғой.

Аргы жақтағы дауыс саңқылдап анық естіледі. Шабал танып та отыр. Институт ректоры, Кенес Одағының Батыры Мәлік Ғабдуллин. Екі алып мәмілеге келісіп, екі құрбының мәселесі шешілді.

...Міне, осылайша Қаныштай ұлы тұлғаның батасын алып, шапағатын көрген Шабал қыз өмір соқпағында кездескен бар қиындықты дәл осылай қайсарлықпен, табандылықпен жеңіп келе жатыр.

Ұлы мұраттын ұшпағы

Шабал апай сол ҚазПИ-ді 1958 жылы бітіріп келген. Содан бері мектепте. 55 жыл.

Шындығымды айтайын, менің де негізгі мамандығым – мұғалімдік. Журналистиканы сырттай бітіргенмін. Өкіншке орай, мектепте 45 минут сабақ беруге жарамалпын. Ал, Шабал апай ғұмырының 55 жылын ұрпақ тәрбиесіне арнаған. Сөз жоқ, бұл – бейбіт өмірдегі ереп ерлік! Теңдесі жоқ ерлік! Сол 55 жылдың отыз жылында Жезқазған, Сәтбаев өңіріндегі екі бірдей іргелі білім ошағына басшылық жасады.

Жезқазған кептіндегі №10 орта мектеп пен Сәтбаев қаласындағы №27 қазақ орта мектебін басқарды. Шабал апай басқарған жылдарда бұл екі мектеп те дәуірленіп, аймақтағы білім ордаларының алдыңғы легінен көріне білді. Шабал Бейсенбекқызы басшылық еткен тұста бұл мектептерде оқушылардың оқу үлгерімі мен білім сапасының көрсеткіші көш ілгері алға жылжығанын бұл оңір апыздай қылып шертеді. Өзі де абыройдан кепде болған жоқ. КСРО Халық ағарту ісінің озық қызметкері, Қазақ КСР Оқу ісінің үздігі, Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері атапып, бірнеше медальмен марапатталды. Сәтбаев қаласының Құрметті азаматы. Көп жылғы іздепісі ізсіз кетпей, «Оқытушы-әдіскер» атағын иеленді. Шабал апай 21 жыл басқарған (1975-1996 жылдар.) №27 мектеп облыс көлемінде педагогикалық озық тәжірибелерді тарату орталығы атағын ресми түрде иеленген. Алайда, бұл мектеп ел аузында «Шабалдың мектебі» атаады. Құрметті атақтар мен жарқыраған медальдар ұлағатты ұстаз еңбегіне берілген мемлекеттің бағасы болса, іргелі оқу ордасының «Шабалдың мектебі» атануы ұстаздардың ұстазы Шабал апайға деген халықтың ықыласы еді.

...Ұлт ұландарының болашағы жолындағы еңбегінің жемісті болуына өз бойындағы намысшылдық себеп болған сыңайлы. Өзі жиі еске алатын мына бір оқиға қазақ қызы бойындағы қайсарлықты паш етіп, кімнің болса да жігерін жанитыны анық.

...Өткен ғасырдағы 80-ші жылдардың жуан ортасы. Қазақ мектептерінің халі мүшкіл кез Шабал апай басқаратын №27 мектеп – қаладағы жалғыз қазақ мектебі. Қала мектептері арасында көр-

кемөнерпаздар байқауы өтетін болып, қызу дайындық жүріп жатқан. Мұндай байқауларда аймақтағы жалғыз қазақ мектебінің бағы жанып көрген емес. Үнемі қағажу көретін. Бірде №3 орыс мектебін басқаратын әріптесі Тамара Петровна кездесіп, байқауға дайындық барысы әңгіме өзегіне айнала қалсын. Сөз арасында орыс директор: «Сіздердегі мұғалімдердің көбі – көпбалалы аналар ғой, дайындыққа келе қоймайтын шығар», – деп қойып қалмасы бар ма?! Шабал апайдың қаны басына шапқан. Әріптесінің бұл сөзі шын мәнінде «қазақ әйелдері бала тапқаннан басқа не білуші еді» деген мазмұндағы ұлттық кемсітушіліктің нағыз өзі еді. Мектепке келе салып, жұмыс жинаған сол күні. Мәселені төтесінен қойды:

– Орыс мектептерінде «...Қазақ мұғалімдердің дені – көпбалалы аналар. Олар ізденуге, байқауға дайындалуға уақыт тапшайды. Бала бағып, милары ашып кеткен» деген түсінік қалыптасыпты. Дәл осы жолы баланы да тауып, жұмысты да істей алатынымызды көрсетуіміз керек! – деген әріптестерінің жігерін жанып. Соң жолға байқауда жеңімпаз атанып, қазақ мектептерінің мәртебесі бір көтеріліп қалған.

Өз сабақтарын дәстүрлі емес (концерт, ойын сабағы, қойылым сабақ, т.б.) қалыпта өткізуді дағдыға айналдырған білікті ұстаз бар күш-жігерін қазақ мектептерінің беделін көтеруге, қазақ жастарының рухын шыңдауға жұмсады. Ұшаққа жетті де. Мақсатшыл жанның бақыты еңбегінің жемісі болса керек-ті. Осы тұрғыдан алғанда. Шабал Бейсенбекқызы – шексіз бақытты жан.

Давыдов дауылына шарпылған шаңырақ

Сонау 80-ші жылдары Жезқазған өңірінде тізгін ұстаған Давыдов деген «серкенің» «кіші репрессиясы» болғаны белгілі. Арканың абзал азаматтары алфавит бойынша айыптала бастаған. Абақанов, Аралбасов, Аханов... Осынау қайраткер ұлдардың бойынан «ұлтшылдық пиғылын» танып қалған Давыдов дабыл қаққан. Мәскеуге дейін дүрліктерген. Арты «Давыдовтың дауылына» ұласты. Дауыл Шабал апай шамшырақ болып оғырған шаттықты шаңырақты да шарпыды. Әліп алфавит бойынша айыпталғандардың бірі Шабал Бейсенбекқызының жолдасы, соң кездегі Никольский (қазіргі Сәтбаев

каласы) қалалық атқару комитетінің төрағасы Мұзараф Аханов еді. Халыққа жапашырлық танытамын деп, Давыдов сынды «алыпқа» жақпай қалған Мұзаған жүйелі түрде қудалауға ұшырады. Қызметінен кетірді. Партия қатарынан шығарылды. Әділдігімен қара қылды қас жаратын қайраткер ұлды бірден мұқатып, бірден «сындыру» оңайға түскен жоқ Давыдов үшін. Еңселі ұлдың ел арасындағы беделі мен абыройынан да қаймығады. Дегенмен. Одақтың бас басылымы «Правда» бастап, жергілікті газеттер қоштап, Мұзараф ағаны қаралап жазу, жазықсыз жаңды жалаға байлау жалғаса берді. Аханов та қарап қалған жоқ. Іздеді. Орталық Комитеттен араша сұрады. Осылайша, тегеурінді қарсылыққа ұшыраған Давыдов ақырында Ахановтың директор зайыбына шүйлікті «Сыныққа – сылтау» іздеген сындарлы сәт басталды Аханов шаңырағы үшін.

Алуан түрлі арандатулар ұйымдастырылып, сан көріністі «спектакльдер» сахналана басталды Сонын бірі – №27 мектепті дүрліктірген «Қызыл етік хикаясы» еді. «Тазалық» деген қастерлі ұғымды ұрпақ бойына сіңіруді және таза жүрудің денсаулық кәсіпін екенін ұғындыру, оқушыларды тазалыққа баулу мақсатымен мектеп директоры «ауысым аяқ киімі» деген қағида енгізді. Мектептің ішкі ережесіне сәйкес, оқушыларға көктем, күз секілді лас мезгілде сырттан келген аяқ киімді мектеп ішінде киюге тыйым салынды. Бір күні талап бойынша шешіп, арнайы бөлмеге тапсырылған жаңа етік ұшты-күйлі жоғалып кетті. Нарғтай қызыл етік. Іздеді. Із кесті. Табылмады. Арада бірер күн өткенде Ақиұр есімді мұғалімнің қырағы жанары бір оқушының аяғынан қараға боялған қызыл етікті байқап қалады. Мән-жай анықталды. Етік иесіне қайтарылды. Алайда, қылмысы анықталған оқушының ата-анасы «баламды кілтпен басынан ұрып, өміріне орасан қатер төндірді» деген желеумен баланы жүйке аурулары ауруханасына салып қойып, қырағы ұстаз бен талапшыл директорды сотқа береді. Тіпті, періште пейілдері былғанып үлгермеген жап-жас оқушыларды жалған куәлікке тартып, қол жинаған. Оқиға дабышы қаламын сол кездегі бірінші хатшысы Малышевтің құлағына жетеді. Ахановқа адуыны жетпей, дінкелеп отырған Малышевтің көктем тілегенін жерден берді. Шабал Бейсенбекқызын бір күні қалалық пар-

ния комитетіне, бір күні сотқа шақырып, әбден әуреледі. Ақыры, Шабал апай карамағындағы мұғалімнің ақтығын дәлелдеп, китұрқы амал жасағандарды жерге қаратты. Арызда көрсетілген 8 ақпан күні Ақнұр мұғалім Жезқазған қаласында облыстық кәсіподақ ұйымдарының конференциясына делегат болып қатысқан. Дәлелдейтін мандаты бар. Мандатты заң орындарының назарына ұсынды.

Түйін

...Осылайша, қызметтен қуылып, денсаулығы сыр берген жолдасына демеу, жазықсыз жапа шеккен әріптесіне қорған, үйдегі тоғыз перзентке аяулы ана бола билген Шабал апай шын мәніндегі шуақты шамшыраққа айналды. Сәулелі, шуақты, нұрлы шамшырақ. Шәкірттері мен ұрпағы сол нұрға шомылып, әлі күнге дейін жайдары жанның жанынан сая іздейді. Иә, Мұзаған мен Шабал апай саясы мол мәуелі бәйтерекке айналған Кіндіктерінен орбіген тоғыз перзенттің өрел-жараны, ойдан-қырдан ағылып, амандасуға келетін шәкірттері, ақылдасуға келетін аймақтың атқамінерлері Шабал апайдың дастарқанын жиырмайды. Бірі аттанып жатса, тағы екеуі аттан түсіп жатады. Солақай саясаттың содыр пияғылымын жазықсыз қудаланып, көңілге кірсекке түсірген бір кездегі сұрықсыз күндердің өтеуі еді – бұл.

Бізге ұсыныс бар. Бар ғұмырын ұрпақ тәрбиесіне арнап, өзі де көп бала туып, тәрбиелеген Ұстаз-Ана Шабал Бейсенбекқызы – Тәуелсіз Қазақстанның жоғары марапаты «Қазақстанның Еңбек Ері» деген атаққа әбден лайық жан. Оны дәлелдеп жатудың артық екенін жақсы білемін. Өйткені, Шабал апай халық тарапынан ең жоғары бағасын алдеқашан алып қойған. Ел біледі.

...Қаир – каникул. Шабал апай І қыркүйекті асыға күтуде. Сексеннің сенгіріне қадам басып қалса да, мектепті қимайды. Берері – көп әлі. Ол – шамшырақ. Шамшырақтың орысша баламасы – маяк. Шамшырақ ешқашан адастырмайды.

«Орталық Қазақстан» газеті, 2013 жыл.

ТҰҒЫРЛЫ ТҰЛГА

Санаулы жылда қала мәртебесін алғанына жарты ғасыр болатын қазыналы Қаражал шаһарының өткеніне көз жүгіртер болсаңыз, талай тұғырлы тұлғалар тағдырына, қажырлы қайраткерлер қолтаңбасына ат шалдырарыңыз анық.

Қаланың алғашқы басшысы Алаштың ардақты ұлы, мемлекет және қоғам қайраткері Қаратай Тұрысовтан бастап бүгінгі таңда ел тізгілін еңселі істерімен нық ұстап отырған Галым Мұқашевқа дейінгі аралықта қазыналы өлкені небір өрелі азаматтар басқарып, аймақ гариһына айшықты із қалдырғанын ұрпақ жадында үнемі жаңғыртуға тиіспіз.

Олардың бәрі де елдік мұраттағы еңселі істерге мұрындық болды. Өндірісті өлкенің құрылысында ұрпақ мәңгі мақтап етер өшпес із қалдырды. Өңірдің өркендеуіне өрелі гүрде өзіндік еңбек сіңірді. Олар өз борыштарын адал атқарды.

Өңірдің даму жылнамасында жарқын ісімен өңіне лайықты орын алып, есімі ел жадында жағталған шоқгығы биік азаматтың бірі – Мұхамбет Жұманазарұлы Көпеев.

Мұхан өз мүддесін емес, ел мұратын нысанаға алып, халық алдындағы парызын парасатпен өткерді. Елі арқалатқан аманатқа барыпша адал болды.

Ал, біздің парымыз – Мұхан секілді аяулы азаматтардың абыройлы істерін ардақ тұғып, келер ұрпаққа ұлағат етердей шынайы бағасын беру. Өскелең ұрпаққа аманат етер тағылымды тарихымыз осылай жасалса керек.

...Иә, жарты ғасырлық тойымыз жақындап келеді.

«Елу жылда ел – жаңа» - дейтін елміз. Аймақта өндіріс өркендеді. Арқа төсін дүбірге бөлген еңбек майданы жетістіксіз болған жоқ. Өңір осы жылдар ішінде адам танымастай өзгерді.

Өз-өзінен емес, әрине.

Адам еңбегімен.

Азаматтардың маңдай терімен.

Жаңа шаһарды гүлдендіруде ең алдымен іскер ұйымдастырушылардың жасампаз істері асқаралы асуларға бастау болды. Сондай-ақ, Қаражалдың жарты ғасырлық тарихы талайсыз, даму жолы бұралансыз, даңғыл болды деп те айта алмаймыз.

Қай коғамда да орталықтан шалғайдағы елдің маңдайдағы бағы барымтаға түсетін әдеті ғой. Қаражал да теперіш көріп бакты. Өткен ғасырдың 90-шы жылдарындағы оңтайландыру орына жығыла жаздаған бірден-бір шаһар осы Қаражал болды.

Кім біледі..? Сол бір күрделі күндерде ел тізгінін нағыз халыққа жанашыр тұлға ұстамағанда, бүгін не боларымызды.

Осылайша ел мен жер тағдыры таразыға түскен талайлы сәтте аймақ бағына ел басқару ісінде әбден шыңдалған іскер басшы тап келді. Ол Мұхамбет Жұманазарұлы Көпеев еді.

Иә, Мұхамбет Жұманазарұлы Қаражалды өте бір қиын кезеңде басқарды. Қолына билік тигендерге «Алла бақ берді» деуші елік қой. Бұл жолы Мұхамбеттің талайына бақ емес, бейнет бұйырды. Оның іскерлігі, ел басқарудағы парасат-пайымы нағыз сындарлы сәтте сыңға түсті. Бірақ, Мұхамбет мұқалған жоқ.

Одақтан болініп, «орталықтан» мардымсыз еншімен отау шыққан елдің баға жетпес байлығы Тәуелсіздік еді. Сол құндылықты құндықтаулы сәбидей аялап, бұғанасын бекіту оңайға түскен жоқ. Жас мемлекеттің басқару жүйесінде жаңа құрылымдар дүниеге келіп жатты. Осы төңіректегі әкімшілік басқару жүйесі алғашқылардың бірі болып еркін экономикалық аймаққа біріктірілді. Жәйрем-Атасу еркін экономикалық аймағы болып құрылған бұл құрылымның тұңғыш төрағасы болып Мұхамбет Жұманазарұлы Көпеев тағайындалды.

Өндіріс құлдырап, ел ішкің берекесі кете бастаған кез. Аймақ тұтастай құлдымға кеткелі тұр десе де болады. Осындай сәтте көрегендікпен көш бастап, іскерлігі мен ірілігі танылған тұғырлы тұлға халық жадынан ұмытылсын ба?! Жоқ, әрине. Қаражал-Жәйрем аймағының кәрі-жасы Мұхамбет Көпеевтің көшелі ісін әлі күнге дейін аңыздай етіп, ауыздарынан тастамайтындығы да сондықтан.

Ол – ұлт бесігі Ұлытаудың түлегі.

Оның бойына көрік берген барша ізгі қасиет сол қасиетті топырақтан дарыған. Сондықтан да, ол ұсақталуды білмей, ірілікпен көш бастап келеді.

Мұхамбет Жұманазарұлы еңбек жолын Жезқазған өндірісінде бастап, кезіндегі Жезқазған облысында әртүрлі басшылық қызметтерде болды. Кенес жұмысында кемеліне келіп, партия жұмысында парасат танытты. Ол қай қызметте жүрсе де, жоғарыдағы құзыретті орган алдындағы есебін емес, халық алдындағы абыройын ойлады. Ел

алдындағы еңсели абыройдан басқаны байлық санаған жоқ. Қай кезде де қарапайым халыққа етене жақын жүрді.

Екі шақырылым қағарынан Қазақстан Республикасы Парламент Мәжілісінің депутаты болған кезінде халық аманатына адалдық танытып, өзінің санлақ саясаткер екендігін көрсетті. Мандаттын құзыретін мансаптың құлына айналдырмады. Мұхия Парламенттің екі палатасында да төраға орынбасары міндетін зор абыроймен атқарды. Тәуелсіз Қазақстанның демократиялық бағытта даму үрдісіндегі парламентаризм институтын жетілдіруде Көпеев көптің бірі емес, нағыз көшбасшы ретінде қайраткерлік қырынан танылды. Сонда да, Мұхамбет Жұманазарұлы қазақы болмыстағы қарапайым қалпынан ажыраған жоқ.

Мемлекеттік деңгейдегі саяси қайраткер, Қазақстан Республикасы Парламент Сенаты төрағасының орынбасары Мұханбет Көпеевпен қызметтес болмасам да, екі рет сапарлас болғаным бар. Мен үшін ұмытылмас әсер сыйлап, өркенді өнегенің сабағындай болған сол сапарларда мені Мұханның барынша қарапайым болмысына ерекше сүйсінген едім.

2004 жыл.

Қазақстан Республикасы Парламент Мәжілісі төрағасының орынбасары Мұханбет Жұманазарұлы Көпеев өз сайлаушыларымен кездесу мақсатында Жезқазған, Ұлытау өңірін аралауға келді. Мәртебелі тұлғаның ресми сапарынан арнайы хабар әзірлеу бақыты Жезқазған қалалық «Дидар» телеарнасының редакторы ретінде маған бұйырғанын әлі күнге дейін мақтан тұтамын. Абзал азаматтың боямасыз болмысы мен қарапайым қалпы мені осы жолы ерекше тандандырды да, қызықтырды. Әсіресе, туған жер тарихын тамырынан тартып, әсерлі әңгімелегені есімнен кетер емес. Лауазымды саясаткер тұлғаның көне тарихқа зерделілігі мен қазақы қалжыңға жүйріктігі маған сол жолы еріксіз бас шайқатқан еді.

Сол Ұлытау сапарынан кейін көп ұзамай, мен Мұханмен осы Қаражал, Жәйрем өңірін араладым. Мен бұл кезде аймақтық «Сарыарқа» газетіне тиіші болып ауысқан болатынмын.

Сапар Жеңіс ауылынан басталды. Ресми кездесуден бұрын Мұхан ауыл ақсақалдарымен үйлеріне барып амандасып шықты. Одан кейін Жәйремде де тап солай. Бірнеше ақсақалға өзі барып сәлем берді. Ресми кездесудегі кіріспе сөзін:

– Мен ортақтаса алмаған қайғыларыңыз болса, арты қайырлы. қуаныштарыңыз болса, құтты болсын.-деп байсалды бастайды. Ал, сүйсінбей көріңіз.

Нағыз қызыққа өндіріс цехтарын аралау барысында куә болдық. Мұхан цехтағы қарапайым жұмыскерлердің кез келгенімен бала күнгі досын көргендей құшақтасып, шұқыраса кегеді. Барлығына ақ жарқып пейіл танытып, Сергейден Юраны, Қолядан Васяны сұрап жатыр. Мұхамбет ағаның есінде қалатындай, олар цех бастығы, тым болмаса бригадир де емес. Бірі – дәнекерлеуші, бірі – слесарь.

– Небары гөрт жыл осы өңірде басшылық жасағанда бұлардың бәрін қалай танып алған?

– Танысын-ақ. Бірнеше жылдан бері бұлардың есімдерін қалай ұмытпаған?

Ақпараттық топ құрамындағы не нәрсеге болсын қызыққыш келетін журналистер таңдай қағып, бір-біріне осындай мазмұндағы сауалдар жолдауда.

Ұзақ дабырласып, зәпті сұрақтың да жауабын таптық: «Ұлық болсаң, кішік бол».

Міне, мен таныған Мұхан – осындай азамат.

Сол үшін де халық Мұхамбет Жұманазарұлын ерекше құрметтейді. Риясыз ықыласпен жақсы көреді.

Сол үшін де ел санасында Мұханның жайсаңдығы үнемі жаңғырып, Қаражал, Жәйрем жұртшылығы оны ешқашан ұмытпайды.

Қалай болғанда да, Қаражалда Мұхамбет сынды тұғырлы тұлғаның ізгілікті ізі сайран жатыр.

Ол өзінің саналы ғұмырында аға буын өнегесін өрістетіп, артындағы ізбасар інілеріне ой салардай орайлы іс тындыруға ұмтылды. Үйренуден, ізденуден жалыққан жоқ. Өз білгенін үйретуге де ерінбеді.

Қаражал қаласының қазіргі әкімі Ғалым Мейіржанұлы Мұқашев абзал аға, іскер ұйымдастырушы Мұхамбет Көпеев жайындағы пікірінде:

– Өз басым Мұхамбет Жұманазарұлынан көп нәрсе үйрендім. Төрт жыл бірге қызмет істедік. Ол – аймақ басшысы, мен – мемлекеттік мүлік жөніндегі комитет төрағасымын. Бастама-бағытымыз, ой-мақсаттарымыз ұштасып, «бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығара» жұмыс жасадық. Мақсат – елдің ортақ игілігін талап-таражыға түсірмеу. Ғалай сындарлы сәтте Мұханның кемел ойлап, кең пішетін

дағдысы дағдарысқа ұрындырмай алып шығатын. Ол халық дағдырына зор жауапкершілікпен қарады. Осы өңірден Мәжіліс депутаты болып сайланып, жоғары мінбеден талай өзекті проблемаларымыздың оң шешілуіне табанды түрде ықпал етті. Әлі де «су ішкен құдығының» ертеңі үпін елендеп, біздің Қаражалмен байланысын үзген жоқ, - дейді.

Рас, басқасын айтпағанда, Мұхамбет Көпеевтің Қаражалдағы олимпиадалық резервтегі балалар мен жасөспірімдер спорт мектебін сақталып қалуына сіңірген еңбегін ұмытпауға тиіспіз. Бүгінгі күнге дейін аталған мектепке жанашырлық танытып жүр. Өзі – дзюдо федерациясының Құрметті президенті.

Тізбелей берсек, Қаражал халқы алдында Мұхаметтің жасаған өлшеусіз еңбегін бір мақалаға өңгеріп кету мүмкін емес. Ең басғысы – Мұхамбет Жұманазарұлы бұл елден алтыс аркалап, абыройға кенеліп қайтты. Елдің күні бүгінге дейін суынбаған ыстық ықыласы мен шексіз құрметі осыны аңғарса керек.

Бүгінде асқаралы алпыстың асуына асқақ абыроймен көтерілген асыл азаматтың атына айтылар шуақты пікір, шынайы бағаны тек Қаражал деңгейінде бағыштар болсақ, қыран тектес ұндып тұғырын аласартып, бағасын арзандатып алған болар едік. Өйткені, ол – мемлекеттік деңгейдегі сарабдал саясаткер, ұлттық деңгейдегі қажырлы қайраткер. Мұхамбет Жұманазарұлының демократиялық қоғам құрылысын нығайтудағы игі бастамаларымен, өткір пікірлерімен Қазақстан тұрмақ, әлемдік саяси арена санасатын дәрежеге жетті. Қазақстандық парламентаризмнің қалыптасуында оның айшықты қолтапбасы бар.

Ол осы биікке Қаражал секілді құтты тұғырдан қанат қаққан еді.

Сондықтан да, біз – Мұхамбет Жұманазарұлы Көпеевтің атын айтып мақтануға, бүгінгі мерейтойында ақ жарыла шаттануға құқылымыз.

Тек, тұғырлы тұлға, көрнекті қайраткер, ардақты азаматтың бүгінгі алпысы ғибратты ғұмырының тал түсі болып, абырой шыңына самғай берсін!

Бұл – барша қаражалдықтардың жүрекжарды тілегі.

«Қазыналы өңір» газеті, 2009 жыл.

ҮСТАЗ, АҚЫН ҺӘМ АЗАМАТ Мерекелізбен, аға!

Ошақбай Суханберлин – «Орталық Қазақстан» газетінің редакциясына қызметке келген сәтте ғанысқан жайсаң ағаларымның бірі. Бұрын сырттай атына қанық едім. Ол кезде мен – оқырмай, ол – «Орталықтың» тұрақты авторы. Тағы бір жақындығымыз – скеуміз бір топырақтың төліміз.

Болмысына сүйсініп жүретінмін. Ошекен туралы жазғым келіп, қаламыма қанша рет қол созсам да, реті келмей жүр еді. Бүгін сәті түсе келді. Алдағы мерекелер тоғысы абзал аға жайында толғануыма сеп болып та отыр.

Ошақбай ағамның табиғатына ең жақын мереке – мұғалімдер күні. Ғибратты ғұмырының жарты ғасырдан астамын ұрпақ тәрбиесіне арнаған ұлағатты ұстазды бүгінгі төл мерекесінде ескермегеніміз ұятты. Екіншіден, өзіміздің «Орталықтың» 80 жылдық мерейтойы да – Ошекеннің мерекесі. Ол – газетіміздің жанашыры, тұрақты авторы, талғамы зор оқырманы. Сондай-ақ, Ошақбай аға өмірінің жетпіс бесінші белесін бағындырып отыр. Қоңыр тірліктің қолаптасын үрлеген дәл осы қоңыр күз – Ошекеннің жетпіс бесінші алтын күні. Жасын айтып қойдық қой. Онда, Ошекеннің тағы бір мерекесі қалып барады айтылмай. Қарттар күні. Қой, шамданып қалар... Қарттыққа бой алдырмай, әлі күнге дейін сәкіш тартпаған сүйегі асыл ағамды өзін де қарттыққа қияр емеспін. Тұғырынан таймаған тұлпар мінезді ағамды қарттықтың қанжығасына байлап берер жайым жоқ.

...Бәрібір «Мерекелізбен, аға!» деуге тура келеді. Өйткені, бір мереке емес, Ошекеннің бірнепес мейрамы тоғысып тұр.

Тауқыметке толы тағдыр жолы

Анасы Дәмежан 12-13 құрсақ көтерген. Шетіней берді. Ешкімге жамандық жасамаған, пейілі ақ жан болса да, етегіне бала тұрмады. Әкесі Суханберлі аймаққа қадірі асқан қарапайым жан еді. Намазын қаза қылмаған діндар болатын.

1936 жылдың қоңыр күзінде жарық дүниеге тағы бір ұл келді. Үміттерін күдік жепіп, әбден зәрезап болған байғұс ата-ана шарананың амандығы үшін қазақтың бар ырымын жасады. Ұзын етіп ошақ қазды да, оған от жақты. Ошақтағы жалын басылып, шоктың қолаптасы ғана

қалғанда оның үстіне жеті әйелді тұрғызады. Бәрі – балағынан бала саулаған, алтын құрсақ аналар. Шарананы осы әйелдердің аяғының арасынан өткізіп, есімін Ошақбай қояды. Бұл Ошкесннің кіндік шешесі Әлиман марқұм айтқан әңгіме еді. Жанарынан жалғаншның жарық сәулесі өшкенше Ошақбайға жаны қалмай өтті, жарықтық. Туған баласынан кем көрмеді. Сол Ошақбай – менің бүгінгі кейіпкерім.

Алда ата-ана ниетін жарылқап, Ошақбайға ғұмыр берді. Алайда, тағдыры таралғы етер тауқымет те аз емес екен. Төрт жасында әкеден қалып. Бейсек есімді өгей әкенің тәрбиесін көрді. Аса мейібан жан еді. Өз ұлындай өбектеп өсірді. Бұл қызықтары да ұзаққа бармай, он жасында анадан айырылды. «Бесіктен белі пықпай» жетімдік қамытын киген балапың ендігі тағдыры туысқандар қолына қарады. Иманды болғыр, Әрін есімді ағайын өз тәрбиесіне алды. Негізі, бұл әудет аузында – Алласы, жүзінде – иманы бар, текті аға ұрпақтары болатын. Арқа төсіне абыройы асқан Жанбаба атасынан бастап өз әкесі Суханберлі е дейін дін ұстады. Жанбабадан туатын Мәшік молланы Жаңаарқа төңірегінде білмейтін жан жоқ. Ол туралы Мәшіһүр Жүсіптің 1897 жылы Сарысуды бойлай өтіп, Бұхарға жасаған сапары туралы жазбасында бар.

Не жетсін ықыласын жайған алға.

Сый көрдім, бек құрметлу осы жолда.

Көп жылқыдан тандап жүріп, бір тай сойды

Баласы Жанбабаның Мәшік молла, – деуіне карағанда, Мәшексің кедей адам болмаған. Әрі Мәшіһүр Жүсіп секілді қазақ оқымыстысымен сыйлас болған адам тегін адам бола ма?!

...Туысқандарының ықыласы төгіліп, маңдайынан сипағанымсың, туған әке-шешенің мейіріміндегі қайдан болсын. Сұрашыл соғыс өрті өршіп тұрған кез. Қояғоздың бар жұмысы – шал-кемір мен жесір әйел, жетім баланың мойнында. Ошкесн де өз тұрғыластары секілді, бадалық дәуреннің қызығып кешпей, бейдауа күннің бейнетіп белуардын кешті. Бұзау бақты. Қора тазалады. Масақ терді. Мектепке кеш барды. Зсректігінің арқасында мектепке бармай жатып-ақ, өз бетімен латынша қара таныды. Алғашқы оқыған кітабы – «Тоғыз батыр» дастандар жинағы. Кешке малды қоралап келген соң ауыл ақсақалдарына дауыстап дастан оқыл беретін.

Төртінші сыныпқа дейін ауыл мектебінде оқыды. Кітап жоқ. Мұғалімнің аузынан шыққанын жаттап алып, сұрағанға мүдірмей жауап

беретін зеректігіне бәрі таңдай қағатын. Ұстазы – Ермекбай Қаспақбаев. Төртінші сыныпты бітірген жылы аудан орталығындағы интернатқа емтиханмен қабылданды. Талдыбұлақ мектебіне емтихан алуға Хасен Сейдімбеков, Мырзахан Тайгөков секілді танымал ұстаздар келді. Емтиханнан мүдірмей өткен үш баланын бірі болып, Атасу кептіндегі Ленин атындағы мектептің интернатына қабылданған сәттегі қуанышында шек болған жоқ.

Талапты балаға тағдырдың тауқыметі кедергі емес екен. Талабына нұр жауды. Жетпеді. Жетімдік ұмытылды.

«Ұстаздық еткен жалықпас...»

Ошекең жасынан-ақ әдебиет пен есепке жүйрік болды. Әсіресе, ұлағатты ұстаз, белгілі ақын Хамит Жамановтың сабағына ынтызар еді. Хамаң сабақты өлсендетіп өткізетін. Сабаққа кіріп келіп өлең оқиды да, бұл кімнің өлеңі екенін сұрайтын. Алғаш дауыллап Қасымның да баспана туралы өлеңін осы Хамаңның сабағында тыңдап еді. Ал, математика пәніне деген қызығушылығын оятқан ұстазы – Бименде Аманбеков. Осындай ұлағатты жандардан сабақ алған Ошақбай ағаның бойында «осы ағаларымның жолын қуып, ұстаз болсам» деген арман бүр жарды.

Мектепті озып оқын бітіргенімен, сол жылы оқуға түсудің реті келмеді де, Ленин колхозындағы бастауыш мектепке осы колхоздың партком хатшысы Әбілғазы Күлснөвтің ықпалымен мұғалім әрі менгеруші болып орналасты. Болашақ билікті ұстаздың еңбек жолы осылай басталды.

1955 жылы Қарағанды педагогтік институтының физика-математика факультетіне оқуға түсті де, оны 1960 жылы бітіріп шықты. Содан бері ұстаздық жолда келе жатыр. Үздіксіз, үзіліссіз. Жарты ғасырдан асыпты. Жалыққан жоқ. Жаңаарқа, Ағадыр, Шет, Қаражал төңірегіндегі білім ошақтарында басшылық қызметтерде болды. Қоғамдық жұмыстан да қол үзбей, үнемі көші бастап жүрді. Тын игеруге қатысты.

...Ошақбай ағаны абыройдың шыңына шығарған бір кәсіп – шығармашылық ізденісті серік етуі. Өлең жазуды жастайынан машық еткен оның қаламы уақыт өте келе кәнігі қаламгердей төселіп, аймақ журналистикасында да жорғалығымен танылды. Өзекті деген

мәселені өткір жазды. Ақиқатты байрақ етіп, әділдікті қызғыштай қорғады. Халықтың мұңы мен мүддесін ардың ісі деп қабылдаған жанының ұрпаққа қалдырар онегесі де өркенді болмақ.

Ол шығармашылыққа бейім, жанашыл ұстаз бола білді. Әйтпесе, компьютер деген көк сандықтың тілін Ошексең түглі, жастар меңгере алмай жүргенде, ол озық деген техниканың құлағында ойнады. Таңданып, таңдай қағатын-ақ жағдай. Компьютер біздің өмірімізге етене араласа бастаған шақта Ошақбай аға алпысты алқымдап қалған кез еді. Жасының ұлғайғанына қарамай, компьютеріңіздің жиілігі шағып, майын ішті.

1997 жылы Қарағанды қаласындағы Жамбыл атындағы №7 дарынды балаларға арналған мамандандырылған мектеп-интернатқа ауысып келгенде, алпыстың біреуіндегі ағаның компьютер тиісін жетік меңгергендігін аңдаған мектептің сол кездегі басшысы Нұрахмет Қайырбаев оны информатика пәні мұғалімдігінен компьютерлік технология инженері етіп ауыстырды. Күні бүгінге дейін ағалған білім ошағында жемісті еңбек етіп келеді. Сенімді ақтаған сергек ұстаз компьютерде отырып дизайндық жұмыстырды атқаратын, полиграфиялық өнімдерді шығаратын соны бағдарламаларды «күректей дипломы» бар бағдарламашы жастарға үйрете бастады.

Ошақбай аға әуелден-ақ жаналыққа жаны құштар еді. Қарапайым есептегіш техникалар заманының өзінде ол информатика пәнін оқытудың небір тиімді әдістемелерін жасап, тәжірибесі республика бойынша таратылды. Ғылыми мақалалары бірнеше рет республикалық, одақтық басылым беттерінде жарияланды. Білікті ұстаздың математиканы оқытудағы іс-тәжірибесі кезіндегі Жезқазған облысы кәсіптік білім беру басқармасының базасында жеке кітапша болып жарық көрді. 1990 жылы кәсіптік-техникалық училищеде қызмет ете жүріп, «Аға оқытушы» ғылыми санатын иеленді.

Бүгінгі таңда мектеп әкімшілігі жанынан құрылған ақпараттандыру тобының мүшесі ретінде компьютермен дизайндық жұмыстар жасап, мектепшілік оқушылардың ғылыми-танымдық «Жас өркен», кейін «Шұғыла» журналдарын шығаруға қатысты. Оқушылардың сүйіп оқитын баслымына айналған бұл журналдардың бас редакторы да – өзі.

Жайсаң ағаны әріптестері төбесіне көтереді. Алайда, ағамыз қарапайым қалпынан айныған емес. Қоғам, мемлекет тарапынан да ма-

рапат алып бақты. Мастанған жоқ. Әдемі қартаюдың үягсін танытатын қанағатшыл қалпымен-ақ қатардан қалмай келе жатыр. Қатардан қалғаныңыз не, біздің Ошекең жетпістің жуан ортасындағы жасымен көш бастап келеді.

Ошақбай ағамда бәрі бар. Боямасыз болмыс, қанағатшыл қалып, өнегелі пікірт, ұлағатты ұрпақ. парасат.. Бойында ақындық қуат, жүзінде кісілік шуақ бар. Алда бойына ізгілік дарытуда жомарттық жасап баққан. Тек біздің қоғам ғана жарты ғасыр жалықпай ұстаздық еткен ағаға «ҚР Білім беру сатасының Құрметті қызметкері» деген абыройлы атақты беруге сараңдық жасап келеді. Бұл – менің пікірім. Әйтпесе, Ошекең сштеңе де сұрамайды.

Отбасы – шаттықтың ордасы

Иә, Ошақбай аға да ел қатарлы шаңырақ көтеріп, ұрпақ өсірді. Заһыбы Татьяна – орыс қызы. Көңілі қалап, сезімдері табысып қосылған. Тағдыры басқаша болар ма еді, кім бісін?! Егер, қандастарымыз Ошекеңнің жетімдігін бетіне салық қылмағанда... Жетім ұлды төрге оздырмақ түгіл, есігінен сығалатуға ықылассыз келетін осалдығымыз барын жасырмайық. Осыны түйсінген Ошекең қазақ қыздарына көз салған шығар, сөз сымпапты. Бәрібір жетімдігін бетіне басатын болған соң, жүзінде нұр, жүрегінде иманы бар Татьяна апайды өмірлік серік етті. Гүлнәр, Жанна есімді қос балапанынан орбией немерелердің қызығына кенеліп, қамсыз қарттық құшағында гұмыр кешіп жатқан жайлары бар.

Шаңырақтың шаттығы ұзағынан болғай! Осы тідекпен түйінделген эпсанамыз бойынан ұстаздық, ақындық секілді асыл қасиеттерге орын берген азамат ағаның тағылымын толық танытты деп айтудан аулақпыз. Тағы біраз толғануға болар еді, жақсы сөз қимағандығымыздан емес, газет көлемінің көтермейтіндігінен қалам қаңтаруға тура келді.

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

ДАЛАДАЙ – ДАРХАН, БАЛАДАЙ - АҢҒАЛ

Алғашқы таптыстық

Бұрын естігенім болмаса, Адамбеков Ермек ағаны етене біле қоймаушы едім. Редакциядағы ағаларыма келіп, газетке ара-тұра материал беріп жүретін. Қимышы – ширақ. Өзін сондай еркін ұстайды. Қызығатынымын. Жетпістен асқан жасына қарамай, желшіп жүретін сергектік кімді де болса қызықтырса керек.

Бір күні кабинетіме өзі кіріп келмесі бар ма?! Айқара ашылған ссіктен Адамбеков емес, Арқанын ақ самалы лап қойғандай әсер қалдырды маған. Қуанып кеттім. Ертіп келіп, таныстырушы – әріптес ағам, белгілі қаламгер Сүйіндік Жанысбай.

...Шүйіркелесе кеттік. Ағытыла жөнелді. Екі ауыз емеуріннен кісі болмысын болжай алатын жасқа біз де келіп қалыппыз... Әлде, аға өзі іш тартып келгендіктен бе, мен де өзімді сондай еркін ұстадым. Алдымда сұңғақ бойына сұңғыла ойы келсе кеткен кемел болмыс несі отыр. «Кейіңкерің келісі болса, жал-жақсы лүние жазып шығуға болады-ау» деген дәмелі ой да жыт етті санамда. Бұйымтай егіп көріп ем, аңқылдап отырған ағам бұйығы тарта қалды. Себебі де бар екен. Бұл кісіні менің Аман Жангожин, Сүйіндік Жанысбай ағаларым жазып бағыпты. Сырын да ақтарған, қырын да ашқан... Бұйымтайымды бұрышқа қалдырып, райымнан қайтайын дедім. Қаламы төсеяген, қарымы танылған әлгі ағаларымнан асырып не жаза қоймақпын?! Алайда, аңқылдап отырған Ерекеннің гибратты ғұмыры мен ерекше болмысы жазып тауыса алмайтын дастандай көрінді. Сүйкен де осыны меңзеді. Қолқа салуға тура келді. Тым болмаса, жай әңгімелесіп отырып, ксергімді алып қалсам да жарар...

Жасы – жетпістің бесеуінде.

– Жүріп өткен жолыңыз бедерлі болар, аға? Өмір қақпасын қиын кезеңде ашқан екенсіз... – деймін, баяғы.

– Иә, обкомда лектор болып жүргенде 40 мың шақырым жол жүріппін, – дейді ағам. Шіркін-ай, неткен аңғалдық десеңші! Кәдімгі періште-пейіл балаға тән аңғалдық...

Қойшы. әйтеуір, абзал аға ғұмырының 75 асуын да, лектор кезінде шарлап өткен 40 шақырымын да қызды-қыздымен қысқа уақытта-ақ шарлап шығыппыз.

Соғыс жымқырған балалық

1937 жылдың 7 мамыры.

Қабағы түксиген қаралы күндер етек жия қоймаған. Әсіресе, тікенек сым құрсауындағы Қарағандыны ешкім де ресми атауымен атамай, «Карлаг» ағанып, қарғыс атып тұрған кезі. Үрей – үйдей. Дәл осы күні Көпбай ақсақал мен Мәрегі пешейдің қоңыр тірліктің қоламтасын үрлеген жұдыны ғана шаңырағында шексіз торсықтай ұл дүниесі есігін ашты. Тұңғыштары еді. Ел еңсесі еңкіш тартқан елжар күнде ермегіміз болсын деген ниетпен нәрсегеге Ермек деген ныспы берілді. Әкесі – Кеңес милициясының қызметкері. Жұмыстан көңілсіз оралады. Талай ботдақтың жазықсыз ұсталып, оғыандар тағдырының оққа байланып жатқанын көзімен көріп келген жанда көтеріңкі көңіл болушы ма еді?! Жөргектегі Ермегіне еміреніп отырып: «Апыр-ай, мына зауалдың бетін бізден аулақ қыла көр!» деп күбірлейтін жарықтық. Нағыз заһар төккен зауалды күннің алда екенін сезбепті.

Бесігін бейнет тербеткен бөбегі төрт жасқа толып, тәтті қылығымен жан баурай бастаған шақта бағыста соғыс өрті тұтанды. Көпекен де көппен бірге қару асынып, майданға аттанды. Ақмолада жасақталған атты әскер құрамына қабылданған бұрынғы тәртіп сақшысы майдан шебіне сәйгүлікпен кірді.

Елде қалған отбасы көппен бірге тағдыр тауқыметін тартып, майданнан хат күтумен сарылып жүріп жатты. Не керек, балалықтың базарын соғыс жымқырған Ермек ішер ас, киер киімге жарымай, жәудір көзіне мұң ұялап өсіп келеді. Әкесін сағынады. Бесіктен белі шықпай жатып-ақ жүрегіне жүк артқан сәбиде салмақты болмыс қауыптаса бастаған. Бала болып анасына еркелеу де жоқ. Беске жасы толмаған Ермектің анасына жанашырлықпен қарап, томпаңдап үй шаруасына қолғабыс етіп жүргенін көргендердің жүрегі елжіреп, биуыры сызаятын.

1943 жылы Сталинград түбіндегі кескілескен ұрыстың бірінде ауыр жараланған әке сол жылы кемтар болып елге оралды. Жұмысқа жарамсыз. Қалада күн көрудің амалын таппаған Көпекен ата қонысы – Шет ауданы, Ақбұлақ колхозына қоныс аударуға ұйғарым жасады. Ел іші, ағайын арасы, аштан өліп, көптеген қалмаспыз деді. Оның үстіне, ауылда да азаматтар қалмаған. Бәрі – майданда. Елге келіп колхоз бастығының орынбасарлығына тағайындалды. Ферма басқарды, қойманың кілтін ұстады. Әйтеуір, бір қолмен жүріп-ақ, отбасын асырады. Аллаһың берген балапандарының саны да алтыға жеткен. Ер-

мектен кейін туған Дос, Көмек. Бітімбек те соғыстан кейінгі ауыр күндердің тауқымсітімен ерте өсейген. Әкесі қолғабыс етіп, колхоз жұмысына ерте жегілді. Өгіздің басына отырып, жер жыртып, егін салуға қатысты. Қайнауда шыныққан құрыштай болып өскен сол заманның төлдерінде жігер деген ерен еді-ау. Тастүйін болып бекінген бұлар барынша тәуекелшіл болып ержетті.

Соғыстан кейін де көп жылға дейін заман оңала қоймады. Сұрқы қашқан сұрқайы күн өңін берер емес. Көпбай шаңырағы 1952 жылы Қарағандыға қайта қошіп келген. Сөбеп – жалғыз. Балалардың қамы. Колхозда небары жегіжылдық қана мектеп болды да, алты баланы аудан орталығынан оқытуға жалғыз қолды әкенің қауқары жетпеді. Қалаға келіп қарық болғандары да шамалы. Әке кондиттер фабрикасына күзетші болып орналасты. Балалар – жас. Әйтеуір, Ермек таңғы төрттен нан кезегіне тұрып, бір үйлі жанның талғажауын алып келуге жарап қалған. Осылайша, қасірет шекпенін шешпеген шерлі күндер зулап өтіп жатты. Ермек үшін базарлы балалық сұрапыл күндер қанжығасында кетті.

Львовта шырқалған қазақ әні

Ермек Көпбайұлы 1955 жылы Қарағандыдағы №26 орта мектепті бітіріп, 1956 жылы жазда Кеңес Әскері қатарына шақырылды. Әскери қызметін ірдегі Көкшетауда бастады. Тын игеру науқанының қарқындап тұрған кезі. Бұлардың ротасы Көкшетаудың Володар ауданында астық жинауға қатысты. Қазақстан тура сол жылы қамбаға миллиард құйып, рекорд жасаған. Ермек Адамбековтің өңіріне «Тын игергені үшін» медалі тағылған сәт те сол жыл еді. Астық жинау науқаны аяқталысымен Ермек қызмет ететін әскери бөлімше Украинаға жөнелтілді. Львов қаласына келіп түскен.

Әскери қызметте жүріп Ерекен екі үлкен ерлік жасады. Бірінде Брест қаласындағы қару-жарак қоймасын жаруға келген польшалық террорды ұстауға қатысты. Қасындағы екі сарбазды өлтірген қанды қол қарақшы Ермектен ебін асыра алмады. Қыршын өмірін қатерге тіккен қазақ сарбазы қаныпезерді қапы жібермеді. Осы ерлігі үшін кезектен тыс демалыс алып, елге келгені бар.

Екінші ерлігі – Ерекен Львов қаласындағы 2000 орындық опера және балет театрында домбырамен ән салды. Ойда жоқта. Демалыс сәттерінде жиналып ән салып отырған. Бұлар қызмет ететін Карпат-

бойы әскери округтің командирі әскери бөлімді аралап жүріп, Ермек салған әнді құлағы шалып қалады. Ерекең әнге бала жасынан құштар болатын. Әкесі марқұм керемет әнші еді. Балапанын баулыған. Бұл менгеріп алған. Сопымен, командир пазарына иіккен аға сержант Адамбеков жақында өтетін округтік ән байқауына қатысуға арнайы тапсырма алды. Әскери тапсырма бұлжымай орындалуы шарт. Шықты сахнаға. Елден алдырған қасиетті домбырасымен. Халық әні «Аққұмды» аңыратып, «Қалқаны» қалықтатты. Зал сүйтпей тыяған. Ән аяқталар тұстағы қошеметті көрсеніз... Жеміспаз аяанды. 1959 жылы қарашада өтетін Бүкілодақтық әскери көркемөнерпаздар байқауына жолдама алды. Алайда, ол кезде Ерекеңнің әскери қызметтегі мерзімі аяқталып, елге қайтып кеткен. Қатыса алмады.

Айтпақшы, Ерекең әскерде жүріп Львов қаласындағы әскери-саяси училищеге оқуға түсіп алғаны бар. Бұл оқу орнында алты ай оқып, ата-анасының қарсылығымен елге қайтқан. Оған еш өкімбейді де. Маңдайына әскери қызметкер болуды жазбаған тағдыр оны қасиетті әннен ажырата алған жоқ. Өлі күнге дейін «Аққұмды» әулеткенде, кәсіби әншілеріңізден бір мысқал кем түсімейді-ау...

«Аралап, талай жердің дәмін таттым» немесе «квартирант паға»

Ерекең көп жылдар бойы Қарағанды облыстық партия комитетінің үгіт-насихат бөлімінде лекторлар тобының жетекшісі болып қызмет атқарды. Сөз басында: «...40 мың шақырым жол жүрішші» деп жүргені сол жылдар еді. Иә, партия жарықтықтың тапсырмасымен ел аралап, саяси-ағарту жұмыстарының бел ортасында жүрді.

– Жүрген жолыңызды қалай өлшедіңіз? – деймін ғой аңғал ағаға әңгіме арасында.

– Күнделік жазу ежелден дағдым еді. Сол сарғайған күнделік беттерінде менің жүрген жолым сайрап жатыр. Сол кездегі Қарағанды облысының құрамында болған 90 совхоздың 70-інде болыппын, – дейді байсалды қалпынан ажырамаған күйінде әңгімесін жалғап.

Иә, Ермек аға жылдың 150-160 күнінде іссапарда болады. Ел ішінде. Совхоз орталықтарын қойып, бөлімшесіерді, тіпті, шалғайдағы жайлау-қыстақтарды аралап, жаппандағы жалғыз үйге де лекция оқыған кездері болған. Әкесінің үйден гөрі сапарда көп болғанынан ығыр

болған баласы Мұхтар Ерекең іссапардан оралғанда: «О-о! Квартир-ант папа келді!» деп қуанады екен.

Сапардан қолы босап кетсе, обком хатшыларының баяндамасын жазады. Білш қойыңыз, біздің Ерекең Елбасымыз Нұрсұлтан Назарбаевпен де үзегілес жүріп қызмет атқарған.

– Талай хатшылардың баяндамасын дайындадым. Көбісі «мына жерін былай істе, мынау дұрыс емес» деп ығыр қылатын. Не өздері жаза алмайды, не жазғаныңды ұнатпайды. Нұрсұлтан Әбішұлының баяндамасын да әзірлеген кезім болды. Алайда, ол кісі мен дайындаған баяндаманы ләм-мим деместен алып қалады да, кемшін тұстарын өзі толтырып, алып-қосарын өзі дайындап алатын. Мен сол кезде Нұрекеңнің сауаттылығы мен ерекше қабілетіне таң қалып, таңдай қағушы едім, – деп, өткен күндердің бедерлі сәттерін тебірене әңгімелейді Ераған.

Ғылымның қия жолында

Талмай іздену Ермек ағаның жастайынан серік еткен дағдысы еді. Ізденіс ізін қалдырды. Ғұмырының отыз жылдан астамын ғылымға арнаған ұлағатты ұстаз қазақ ғылымына орасан олжа салды. 40-тан астам ғылыми мақалалары жарық көрді. Мәскеуде кандидаттық диссертация қорғады. Біздің ұлт тағдырына қырын қарайтын шовинистік пиғылдың алдында өз пікірін дәлелдей білді. Жиырма жыл кафедра басқарған білікті ғалым еліміз тәуелсіздік алған жылдарда Қазақстан тарихының қайта сарапталуында да айшықты қолтаңба қалдырып, ұлт тарихының ұнжырғасын көтеруге белсене еңбек сіңірді. Әлі де аттан түскен ағам жоқ. Ширек ғасыр Е.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінде еңбек етсе, бүгінгі таңда «Болашақ» университетінде ұстаздық жолын жалғастыруда. Маңызды білім беретін «Болашақ» университеті саясаттану және жалпы білім беру кафедрасының доценті.

Шанырақ шаттығы

Қазір Ермек ағаның репертуарына «Сырғалым» әні қосылған. Әдемі әрі әсерлі орындайды. Беріліп айтады. Бұл ән – Ерекеңнің үйіндегі Сырға жеңгемізге деген сұймаған сезімі, аскірмеген махаббаты. Шанырақтың шаттығын еселеген қос перзенті – Мұхтары мен Дәурені бүгінде ел ісіне араласып, халық игілігі жолында әке салған сара соқлақпен еңбек етіп жүр. Мұхтар – Қарағанды қаласы әкімінің

орынбасары, Дәурен – көші-кон полициясының қызметкері, полиция капитаны. Шырайлы шаңырақтағы шаттық немере қызығымен шалқып жатқан жайы бар.

Ермек ағаның майдангер әке рухына тағзым етер мерекесі – 9 мамыр Жеңіс күнімен және жігерлі қалпында бұр жарған 75-ші көктеммен құттықтап, «Қажымаңыз, аға!» дегіміз келеді.

«Орталық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

АМАНАТ АРҚАЛАҒАН АЗАМАТ

Келбегі келісті, қимылы ширақ, мінезі жайдары, өңі сынын бермеген Ғазым ағайды жетпіске келді дегенге кім сенеді?! Рас, өңі – жан-жас. Қимылы ше? Қимылы – қашқанды құтқармаймы, құзанға жеткізбейді. Алайда, мұның бәрі – физиономиялық ерекшелігі.

...Ғазекен туралы әңгіме айтсаң, оның тектілігін айт! Ат жалын тартып мінгелі ағаммен сырлас та, сыйлас едім. Ақтарып көрепкі сырын... Ғазекенді мақтаймы, мақтанып тынатын шығармыз түбі...

Тереңнен тамыр гартқан тектілігі

...2011 жылдың қыркүйек айында жазиралы Жанаарқа алқалы жиынға сауын айтқан. Аралбай батырдың асы. Ұйымдастырушылар сапында қазақ руханиятының кілең сайыпқырандары жүрді. Қазақ сал-серілерінің саркыты Серік Оспанов, айтыс өнерінің жарық жұлдызы Аманжол Әлтай... Осалы жоқ. Осының бәрі жеме-жемге келгенде Ғазым Жарылғапұлына жүгінген. Яғни, барша Алаш жұртына сауын айтылған сауапты істің тізгіні – Ғазым ағаның қолында. Ғазекен ұлағатты істің ұйытқысы болды.

Дәл осы шарада баба рухына тәу ету арқылы қазақтың көзі тірі қаһарманына құрмет көрсетудің тамаша үлгісіне куә болғанбыз.

...Аралбай батыр асының бас мейманы – қазақтың тұңғыш ғарышкері, Алаштын айбынды ұлы Токтар Әубәкіров. Алқалы топтың алдында Аралбай баба ұрпақтары Токтар батырдың тақымына арғымақ

тартып, бойына бес қаруын асындырған. Бұл «кешегі жауынгер бабалар рухы – бүгін Сіздің бойыңызда» деген пейілден туған құрмет еді. Әрине, арғымақ та, Тоқаңның тау тұлғасына қона кеткен сауыт пен бес қару да тікелей Аралбай бабадан қалған мұра емес. Тек, ардақты баба рухының жаңғырған сипаты еді. Оны жаңғыртқан – тегеурінді батырдың текті ұрпағы. Қосшысы – қараорман, басшысы – Ғазым аға!

Айтпақшы, Аралбай батырдың зиратын іздене жүріп, ұлт бесігі – Ұлытау топырағынан тапқан да, басына ескерткіш қою бастамасын көтерген де – Ғазым Жарылғапұлы. Кейбір желнауыздар Аралбай зираты туралы жаңсақ әңгіме де таратып бақты. Сонда да табандылығынан айнымаған абзал аға аңызды ақиқатқа айналдырып, бояжамды нақты деректермен дәлелдеген.

Міне, Ғазым ағаның тереңнен тамыр тартқан тектілігі!

Бүгінгінің Битабары

Иә, спорт, оның ішінде, күрес өнері – Ғазым ағаның өмірлік серігі. Жалпы, Жанаарқа – жауырыны жер іскемеген палуандарымен, көмейіне бұлбұл құс ұя салған әншілерімен, шартарап тынысын домбыра шанағында сөйлеткен дәулескер күйшілерімен данқы шыққан қасиетті өлке.

Әңгіме спортты серік еткен сергек аға жайында болғандықтан, аты аңызға айналған Битабар, Мұхамбетжан, олардың ізін жалғаған Диханбай Биткөзов, Дүйсенбай Бөкенаев, Өзаман Исатаев, одан берілген ағайынды Байшолақовтарды ауызға алмау әбестік, әрине. Осынау сайыпқырандар тізімінің бел ортасында Ғазым Жарылғапұлының есімі тұр.

Ғазым Жарылғапұлы бар саналы ғұмырын қазақ спортының көсегесін көгертуге арнады. Ұзақ жыл Жанаарқадағы «Жас сұңқар» спорт мектебін басқарды. Белбеуін бес құрлықтың берендері үзе алмаған Байшолақтың бесеуі (Қанат, Талғат, Жаният, Жасұлан, Жандос) – осы «Жас сұңқардың» түлектері. Ағайынды Байшолақовтарға Сергей Волобуевті, Айбатыр Махмұтовты, Қайрат Абзаловты, Асыл Барменовті, Дәурен Ізтөлеуовті қосыңыз. Осының барлығы Ғазым Жарылғапұлы басшылығы тұсында «Жас сұңқардың» айынын айдай әлемге паш еткен ақжолтайлар еді. Рас, біразының жеке бапкері – Диханбай Биткөзов. Алайда, Арқа жұрты Диханбай мен Ғазымның арасына жік салып көрген емес. Бірі басшы, бірі қосшы болып, әлемдік

деңгейдегі жарыстарда Битабар палуанның рухын асқақтатқан.

Ғазекен жаттықтырушы болып көкген түскен жоқ. Жасында күрескен. «Мен – мықтымын!» дегеннің талайын алып та жыққан, шалын да жыққан. Турасын айтқанда, боз кілемнің шаңын қаққан. Білекті де болды, жүректі де болды. Қарсыласының теңгелінен мысықша сытылып шығып, қас-қағымда оның өз аяғын көкпен келтіретіп бала Ғазымның кілемдегі өнеріне сүйсінген үлкендер:

– Апыр-ай, мына бала бүгінгінің Битабары болайын деп тұр екен! – деп, тандай қағады екен.

Сөйтп, жасында «Бүгінгінің Битабары» атаңған Ғазекен қазақ спорты тарихының күйтабағына айналды бүгін.

Ұстаздық – ұлы мұраты

Жаңаарқада ел «СПТУ» атап кеткен іргелі оқу ордасы бар. Тарихы – тым тереңде. Бұрынғы ФЗО-ның мұрагері. Кәсіп атауы – Ғалым Жарылғапов атындағы кәсіптік мектеп. Директоры – Ғазым Жарылғапұлы.

Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарында нарықтың нақты талабын түсінбегенбіз. Анырап, абдырағанымыз рас. Сол тұста көптеген аудан орталықтарындағы «СПТУ» -лар жабылып қалған. Оның да өзіндік себебі бар. Бұл оқу орындары негізінен орта буындағы ауыл шаруашылығы мамандарын даярлайтын. Ауыл үдере көшіп жатқанда, мамандарды кім үшін даярлаймыз?! «СПТУ» бітірген механизматор тізгіндейтін техника, мал дәрігері егетін мал қалмаған.

Осы тұста Жаңаарқадағы №12 кәсіптік-техникалық училищені сақтап қалудың орайын тапты аудан басшылары. Училищені және мектепаралық оқу-өндірістік комбинаты мен «Жас сұңқар» спорт мектебін қосып, бірегей білім ордасын жасады. Оған даңқты спортшы Ғалым Жарылғаповтың есімін берді де, директор етіп бұрынғы «Жас сұңқардың» басшысы Ғазым Жарылғапұлын алып келді. «Жас сұңқарын» ортақ қазанға қимаған Ғазекен. Алайда, жаңа мектепке туған ағасы Ғалымның есімі беріліп тұр. Арманда кеткен аға есімін иеленген мектепке ие болып, ардақты аға атының ендігі жерде өшпеуіне еңбек етуі керек. Ақыры, он ойланып, мың толғанып, тәуекел етті.

Алғашқы күннен бастап мектеп игілігін қызғыншай қорыды. Мақсатына жетті де. Шегесіз қалған шеберхана, төсексіз қалған жатақхана, иссіз қалған зертхана қалпына келтірілді. Бұрынғы қосал-

қы шаруашылық қайта жаңғыртылып, қолдағы жарымжан техникамен шама келгенше егін егіп, шөп шабу арқылы аздап пайда таба бастады. Бұл қосалқы шаруашылық әу баста оқушылардың өндірістік тәжірибеден өтетін алаңы болатын. Ал, пайда табу, оның ырзығын көптің ортақ игілігіне айналдыру нарық талабы еді.

Міне, осының бәрін ұтымды ұйымдастыра білген Ғазекен аз жылда аға атындағы кәсіптік мектепті аяғынан тік тұрғызды.

Кезінде үлкен қалалардағы үлкен қызметтерге шақырылып, жиіліктің майлы басын ұстатқандай ұсыныстар алған. «Қирап қалған СПТУ-ды көгертем деп жүрсің бе? Барсайшы!» деген ақылмандар да болды. Ешкімнің тілін алған жоқ Ғазекен. Ішкі түйсігімен кеңесті. Өз сеніміне серіні беріп, үмітіне үкі қадады. Тұралап қалған ауылдың түбі бір ажарланып, қайта түлейтүбіне бек сенімді еді. Ауылға қажетті мамандарға деген сұраныс артатынын бұл айтып бақты. Бірақ, ешкім Ғазекен айтқан «сертегіге» сенген жоқ. Ақыры, Ғазекен өз ұстанымының ұтқыр болғанын дәлелдеп, ұстаздық жолдағы ұлы мұратына жетті бүгін.

Бір үйде – қос директор

Әдетте бір қалаға, тіпті, тұтас қоғамға сыймай жүретін екі директордың басы Ғазекен шаңырағындағы төсекке 16 жыл бойы сыйып келіпті. Отағасы «Жас сұңқарды», одан кейін кәсіптік мектептің директоры болғанда, асыл жары – Гауһар жеңгеміз Сәкен Сейфуллин атындағы орталық кітапхананы 16 жыл басқарды.

Тату-тәтті ғұмыр кешіп, бір төсекте бас түйістірген қос директордың бауырынан Алла берген жеті бала өрбіді. Бәрі де жоғары білім алып, облыстық деңгейде лауазымды қызметтер атқарып жүр. Ұлдарының барлығы – «Спорт шебері».

...Гауһар жеңгеміз ауданның кітапханасында қырық жыл қызмет атқарды. Бірнеше рет кітапханашылардың халықаралық семинарларына қатысып, бірнеше жыл қатарынан облыстың «Үздік кітапханашысы» атанды. Өз саласының майталманы ретінде бірқатар шетелдерде болып, батыс-шығыстағы әріптестерімен тәжірибе алмасты. Соңғы рет шыққан ұзақ жолы – қасиетті Меккеге жасаған қажылық сапары. Отағасы екеуі де – имандылық айнасы Ислам шарттарын берік ұстанған, намазын қаза етпеген жандар.

Бүгінде кәсіптік мектептің директоры 70 жасқа, кітапхана дирек-

торы 60 жасқа толып отыр. Үлкен директор кіші директордың бағын ашқан, кіші директор үлкеннің бабын келістірген. Ғазағаңнан жастық келбетінің сақталу сырын талай сұрағанбыз. Жүзінде ойнақы күлкі жылт еткен ғазиз жан:

– Мұның сыры – әуелі жеңелерінің күтімінде, екінші – спорттың арқасы. – деген қысқа жауаптан айвыған емес.

Бір-бірінің бабы мен бағын еселеген қос директорға бақыттың баяндысын, арманның аяулысын тілейікші!

«Аманаттың жеңілі жоқ»

Айтқандай-ақ, бір үйдегі қос директордың үлкенінде бір артықшылық бар. Директор Ғазым Жарылғапұлы – Қарағанды облыстық мәслихатының депутаты. Соңғы екі шақырылымда халық сеніміне не болып, ел аманатын адал атқарып келеді. Сөзі – өтімді, болмысы – өткір. Бұрнағы жылдары өзіміздің «Оргалықта» Ғазағаң қаламынан туындаған Жаңаарқаның «шоқалақ жолдары» жайында «Бір жол бар – жақын, жақын болса да алыс» атты проблемалық мақаласын оқып, тандай қаққанбыз. Мәселені өткір көтерген. Халық қалаулысының қоғамдық белсенділігі, қажырлы қайраткерлігі осылай танылса керекті. Депутаттың бәрі Ғазекендей болса, ел еңсесі баяғыда-ақ көтерілер еді-ау, шіркін...

Ғазым ағанын мойнында халық аманатынан бөлсек өмірден ерте баз кешкен бауырлар аманаты да бар. Қазақ тілі қорына бес мыңнан астам сөз салған, алғыр аудармашы, талантты ғалым, Жарылғап әулетінің үлкені Ісләм Жарылғаповтың жарық көрмеген талай дүниесі тұр шаң басқан мұрағатта. Әйгілі сөз зергерінің бұл дүниесін ел кәдесіне жарату – Ғазағаңның борышы, әрине. Ғазым ағаның өзі айта алмай жүрген, алайда біз айтуға тиісті өткір мәселенің бірі – осы Ісләм Жарылғаповтың есімін туған жері Жаңаарқада мәңгі есте қалдыру шаралары. Әхпеміз жоқ, кезінде ауданның Ақтасты селолық округіндегі орта мектепке есімін берген Ісләм ағаның. Алайда, ол мектепке берілген Жарылғапов есімі түгелі, мектептің есігі жабылғанын әлі сезіне қойған жоқпыз. Көшкен жұрттағы аудармашы есімін аудан орталығындағы бір көшеге берсе, Ғазағаң нығымдағы аманат жұтты бір мысқал жеңілдер еді.

Қазақ спортының жарық жұлдызы, бокс өнерінің аты аңызға айналған бапкері марқұм Ғалым Жарылғаповтың шықпаған биігі мен жет-

пеген арманы да – Ғазекенде аманат. Аллаға шүкір, Ғалым Жарылғанов атындағы дәстүрлі турнир биыл 30-шы рет өткелі отыр. Ғалекеннің артында қалған тұяғы Нұрғазы скеуі осы турнирдің үзілмеуі жолында барын салып келеді.

Жарылған әулетінің өмірден қыршын кеткен тағы бір қарлығашы – Мәруа қарындасы. Ол кісі Сәтбаев қаласындағы балалар үйіп алғашқылардың бірі болып отбасылық үлгіге енгізген талантты тәрбиеші еді. Өзі ұзақ жыл басқарған сол балалар үйі бүгінде Мәруа есімімен аталады.

– Мәруа қарындасымның өз балалары жетіліп, бір-бір ордалы үй болып кетті. Олар менің қамқорлығымға зәру емес. Дегенмен, қазір жетім көрсем, ниғынап демеп, қолымнан келген жақсылығымды жасап тұрғым келеді. Бұл ғұмыр бойы жетімдердің жарым көңіліне жүрек жылуын сеуіп өткен аяулы қарындасымның аманатындай болып тұрады маған. Мен ғұмыр бойы аманат арқалап келемін. Ал, аманаттың жеңілі жоқ, – деп мұнайған жүзіне серпіліс келді сергек ағамның.

Шынымен де, аманаттың жеңілі бар ма?! Жоқ.

Аманат арқалап, адалдығынан айнымай келе жағқан азамат ағамның алқынғанын көрмесек сенен...

«Орталық Қазақстан», 2012 жыл.

«САРЫАРҚАНЫҢ САРАСЫ»

Құс жолына із тастап аққан жұлдыз

Зымыраған уақыт-ай, десеңші! Белгілі ғалым, талантты экономист Сара Әбдіғалымқызы Сүлейменованың ортамыздан кеткеніне жыл айналып барады...

Ғибратты ғұмыр кепкен жігерлі қыздың асқақ рухы құс жолымен жеті қат көкке көтерілген. Ол – биікте. Иә, тірлігінде еңсесін биік ұстап, абыройын аласартпаған жанды пенде-ғұмырдан оқшауландырып тұратын қасиеті – оның боямасыз болмысы болса керек. Сара сынды сәулелі жандардың қазасының өзі – бар болмысы өз босағасының бо-

даны болған босбелбеулерге сабақ. Сондықтан ғой, сүренсіз сүрлеумен мағынасыз ғұмыр кешкендердің жаназасында сойылған малдың арық-семіздігін сөз қылатынымыз. Ал, Сара Сүлейменқызы секілді саусақпен самарлықтай санлақ қыздарымыздың жалғандағы қысқа ғұмыры оның рухына деген ел құрметімен ұзара гүспек. Сағыныш. Естелік. Тағзым. Міне, осының бәрі – жалғандағы талқаны мезгілсіз түтесілген жайсандар өнегесінің өлшемі. «Тас – түскен жеріне ауыр». Десек те, жақсыларымыздан мәңгіге көз жазып қалған сәттегі қасиретіміздің салмағын жеңілдететін бір дүние бар. Ол – арамыздан ерте алыстаған асылымыз жайындағы екі ауыз есті сөз.

Сара Сүлейменқызы да бұл жалғаннан тым ерте баз кешті. Жақындары қамықты. Бауырлары қайғыдан қан жұтты. Жары – Раушанбек теректей теңселді. Балалары шерленді. Құрбылары егілді. Алматы аза тұтып, Қарағанды қара жамылды. Құшағына Сара секілді арлы аруды алып, жас қабірмен кемелденген – Кенсай ғана.

Сонда да шүкірлік етеміз. Сараның алдында – жұмаққа тартқан сара жол, артында – өнегелі іс, өрнекті із. Аты аңызға айналды. Қанағат етіп, тәубе қыламыз. Есті естеліктерге арқау болған екінші ғұмыры бастанды. Ел жүрегіндегі мәңгілік ғұмыры.

Сонымен, құс жолына із тастап аққан жұлдыз-ғұмырдың сәулелі сәттеріне сапарлап көрелік.

Өнеге бастауы

Сара Әбдіғалымқызы 1946 жылы 26 қаңтарда Ақмола облысы, Ақсу аулында дүниеге келген. Әжесі Аташ Шәуқанов – Ұлы Отан соғысының ардагері, I-II дәрежелі «Данк» орденінің иегері. Анасы Зейнеп Әбдіғалымқызы – ақылына көркі сай, бар санаты ғұмырын бала тәрбиесіне арнаған аяулы жан. Қазақы дәстүр бойынша тұңғыштары Сараны нағашыларының бауырына береді. Сөйтіп, Сара Шәуқанова емес, Сүлейменова болып, нағашы атасы Әбдіғалымның кенжесі, туған анасы Зейнептің сиңілісі есебінде тәрбиеленеді. Нағашы тәрбиесінде болды дегенімізбен, Әбдіғалым атасы мен Зейнеп әжесі Аташ ақсақалдың қолында тұрды. Сондықтан болар, Сара да өз бауырлары – Күләш, Төлеген, Болатты жатырқап-жатсынбай өсті.

Нағашысы Әбдіғалым ақсақал тектілігі тегеурін танытқан, қадірлі қария болатын. Заманында Алаш жұртына даңқы асқан Балуан Шолақтың сенімді серіктерінің бірі болған. Темірден түйін гүйетін зергерлігі мен сөзбен өрнек салатын ақындығы тағы бар. Ал, Саранын өз бабасы Доспай әйгілі Құнанбай қажы Меккеден салдырған қонақ үйінің құрылысына демеушілік жасаған тақуа жан еді. Қажылық сапарда төрт жарым жыл жаяу жүріп, Алла алдындағы парызын адал өтеген.

Міне, осындай ортада бой түзеген Сара қалай осал болсын?! Ұлағаттың ұясы, өнегенің бастауындай болған әулетте тәрбиеленіп, тектілердің тәлімін көрген Сара Әбдіғалымқызының тағылымды тағдыры осылай тамырланады.

Өз жұрты мен нағашы жұртын тел емген оның бойындағы адалдық, қарапайымдылық, имандылық, еңбекқорлық секілді дара қасиеттердің қайдан, қалай дарығалын тәптіштеп жатудың қажеті де шок шығар...

Ғылымның қия жолында

Табиғатынан жігерлі Сараның бойындағы мақсатшылдық оны өмір жолында да, ғылым жолында да шалдықтырған жоқ. Талмай еңбектенді. Еңбегінің жемісін көрді. Ізденістің ізсіз кетпейтінін дәлелдеді.

Орта мектептің сегізінші сыныбын тәмамдаған он үш жасар Сара ешкіммен ақылдаспай-ақ, Щучинск қаласындағы тау-кен техникумына құжат талсырады. Оны үздік бітіріп шығады да, Қарағанды қаласындағы машина жасау зауытында есепші болып еңбек жолын бастайды. Орта-арнаулы білімге көңіл қонылтақсып жүрген қайсар қыз 1965 жылы Одақтың астанасы – Мәскеуге сапар шеккен. Таныс «көкесін» емес, таудай талабын таяныш еткен Сараның жолы бола кетті. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің экономика факультетіне студент болып қабылданды. Болашақ жары Раушанбекпен осында кездесіп, 1967 жылы екеуі шаңырақ көтерді. Тұңғыштары – Асқар осында дүниеге келді.

Кеңес Одағындағы ордалы оқу орны – МГУ-ді де үздік бітіріп, бірден ғылым жолына ден қояды. Жары Раушанбек аспирантураға қалады да, Сара ғылым саласындағы сара жолын Мәскеудегі «Жылу

жүйелерін жобалау» Бүкілодақтың ғылыми-зерттеу институтында инженер болып бастайды.

Іркілссіз ізденісті серік еткен ерлі-зайыпты ғалымдардың Мәскеуде біржола қалуы да мүмкін еді. Тағдыр талантты ғалымдарды туған елмен қауыштырды. Тағдыр дейміз-ау... Әр нәрсенің себебі бар екен ғой. Екеуінің елге оралуына қазақтың қабырғалы қайраткер тұлғасы, академик Евней Арыстанұлы Бөкетовтің пікелей септігі тиді. 1972 жылы Қарағанды мемлекеттік университеті ашылып, оның тұңғыш ректоры болып Евней аға тағайындалған. Ғұлама ғалым Мәскеуге сапарлап, ондағы қазақ жастарымен кездесті. Жаңадан ашылып жатқан университетке келуге үгіттеді. Евней Арыстанұлына екі тілде жорғадай қосылетін Сара қатты ұнаған. Өзіндік пікірі бар, сөзі орнықты, ісі ілкімді көрінген. Қолқа салды. Онсыз да елді сағынып жүрген Сара отағасы Раушанбекпен ақылдасып, аға қолқасын қоп көрген. Осылайша Қарағандыға келген Раушанбек Елемесов пен Сара Сүлейменова жиырма жылға жуық уақыт ҚарМУ-де қызмет атқарып, ғылымның қия пыңындағы өз орындарын тапты. Абыройға кенелді. Ұжымның құрметіне бөленді. Бұл жылдар ерлі-зайыпты ғалымдардың тек ҚарМУ-ге ғана емес, қазақ ғылымына орасан олжа салған жемісті кезені еді.

Мәскеу мандаты немен Сараның саясаттағы салмағы

Қазақ ғылымында айшықты қолғанба қалдырған Сара Әбдіғалымқызы саясатта да саңлақтық танытты. Сараның саясаттағы сара жолы сонау албырт шағында, Мәскеуде басталған. Иә, 200 миллионға жуық халқы бар Одақ астанасында жүріп, халық қалаулысы атанды. Астананың Бабушкин ауданы тұрғындарының зор сеніміне ие болған қазақ қызы елден жырақ жүріп-ақ, мандат иеленген. Іскерлігі мен ізденісі қабысқан қазақ қызы астана сайлаушыларының аманатына адалдық танытты. Басқаны қайдам, мен өзім Мәскеу мандатын иеленген қазақ қызын кездестіруім – тұңғыш рет.

Саналы ғұмырында сан қырынан таныла білген Сара Сүлейменованың саяси салмағы мен мемлекеттік қызметтегі кәсіби білігі еліміз

Тәуелсіздік алған 90-шы жылдарда көлеге асып бақты. Ол кейбір ер-азаматтардың өресі жете бермейтін небір жауапты қызметтердің тізгінін ұстады. Облыстық атқару комитетінде, қалалық әкімшілікте, республикалық құрылымдарда басшылық қызметтерде болды. Қарағанды қалалық әкімшілігінде табиғи монополияны реттеу және жаңа экономикалық құрылымдарды қолдау бөлімінің бастығынан ҚР Монополияға қарсы күрес агенттігінің басқарма бастығына дейінгі лауазымды қызметтерді абыроймен атқарды. Кез келген жаңа бастамалар мен тың реформалардың экономикалық тиімділігін сараптауда Сара Әбдіғалымқызы алдына жан салған жоқ. Әсіресе, көпшілігімен көш бастаған қазақ қызы тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы экономикалық дағдарыс кезінде ел ішінде жүріп, халыққа жаңа заман ерекшеліктері мен нарық талаптарын түсіндіру ісінде берекелі белсенділік танытты. Сара Сүлейменованың дәл осы қырын тереңнен аша түссек, біз оның қайраткерлік қалпын жазбай таныр едік...

Күләштің есгелігі

Күләш Аташқызы – Сараның туган бауыры. Ол үш жасынан әпкесінің тәрбиесінде болған.

Дауысы дірілдеп, егіліп отырып бастады әңгімесін.

– Мәскеуде Сараның қолында тұрдым. Қамқорлығы анамнан кем болған жоқ. Жездем екеуі Мәскеуден Қарағандыға қоныс аударарда менің болашағыма қатты алаңдады. Білім алуым үшін Мәскеуде қалғанымды жөн көрді. Алайда, қалдырғылары келмеді. Менің де қалғым жоқ. Әпкем мен жездеме әбден бауыр басып алғам. Сөйтп, апай Евней ағаммен сөйлесіп, мені өздерімен бірге Қарағандыға алып келді. Мұнда да қолында тұрып оқыдым. Тәртіпке өте қатал болатын. Кейде құрбыларыммен болып, үйге кешігіп келсем, менімен сөйлеспей қоятын. Кешігіп келген кездерімде көбіне есікті жездем ашады. Апайға сездірмеген бозамыз өзімізше. Сонда да, менің қай уақытта келгенімді біліп отыратын апай ертесіне менімен бірге жездемді де жазғырып, екеумізді бір табада қуырып алушы еді. Кейін, өз алдыма тұрмыс құрып кеткен соң апама: «Менің ерте тұрмыс құруыма сенің қаттылығың себеп болды. Сенің қатаң режимдегі тәртібіне төзу

мүмкін емес еді» деп наздана еркелейтінмін. Сол күндер де алыстап кетті. Арманға айналды.

Сара университетте де өте талапшыл болды. Маған апайдың сабағынан көмектесуін сұрап, қолқа салған құрбыларымның өгінішін Сараға айтқан емеспін. Өйткені, білемін, оның келіспейтінін. Мен түпкі, әріптестері, тіпті, ректордың өзі Сараға мұндай өтініш жасауға бата алмайтын. Ол университетте «қисық қыз» атанды. Бірақ, оның бұл «қисықтығы» тек сабақта ғана байқалады. Күнделікті өмірде одан мейірбан адам жоқ.

Сара табиғатындағы сабырлы қалып, байыпты болмыс менің өмірлік ұстанымыма зор ықпал етті.

Ол кеселі әбден меңдеген шағында да сабырынан айныған емес. Ажалды сабырмен күтіп алу да ерлікпен пара-пар тектілік екен ғой, – деп, жанарына жас үйірді бауыры Күләш.

Иә, өзіне ерскше қамқорлық танытып, барлық бауырларының бірлігі мен тірлігіне ұйытқы болып жүрген аяулы жаннан мәңгіге алыстаудан асқан қасірет жоқ шығар, сіра... Күләш апайдың жанарынан үзілген жастың әр тамшысынан батпандай салмақ аңғардым.

«Орнында бар – оналар»

«Жол ортасында атын, жер ортасында жарың өлмесін» деген атам қазақ. Сара Сүлеймснованың мезгілсіз қазасы жары – Раушанбекке оңай тиген жоқ. Жетпіске иек артқан шағында жер құшты. 46 жыл отасқан асыл жарынан мәңгіге көз жазып қалды. Мәскеуде оқығандардың дағдысымен «Елемесов мырза» деп отыратын Сараның назды үні енді естілмейді. Бәрі елеске айналған.

Жалпы, Раушанбек – оңтүстіктің тумасы. Көктемді жанындай сүйетін. Көктемнің нұрлы шапағын асыға күтуші еді. Биыл олай емес. Былтырдан бері көктемнен жеріп кеткен. Жарты ғасыр алақанда аялаған Сарасын алып кеткен көктем ғой – ол.

...Қырға көктем келді. Нұрлы көктем. Құстар қайтып жатыр. Тыраулаған тырнаның тізбегінде Раушанбектің Сарасы жоқ. Неге ұшып жетпейді? Әлде, қанаты қайырылды ма? Жоқ. Сараның емес, өзінің қанаты сынған екен ғой...

...Құлазуға бастайтын ауыр ойдан шаршаған шағында Раушанбек Сарадан қалған ең қымбат ескерткіш – қос балапаны Асқар мен Құралайды және олардан өрбіген немерелерді ойлағанда сергігендей болады. Әсіресе, немерелері – Аяз бен Абылайдың тәттілігі үзілуге ішак қалған үміт жібін жалған тұрады. «Орнында бар – оналар» деген осы да. Өзі бас болып, шаттығы кеміген шаңырақтың енесін көтермесе, болмас, сірә... «Сараның қазасы – Алланың сынағы Сара да болған сабыр менде қалай жоқ? Жоқ, болмас! Сабырға жүгінейіп. Сонда Сарамен кездесер жұмақтың қақпасына жақындай түсермін» деген ой түйген Раушанбек енесін тіктегендей болды. Бәрібір Сараның орны олқы тұр...

«Орталық Қазақстан», 2012 жыл.

ҰЛЫ МҰРАТ ЖОЛЫНДА

Сыйлас аға, қадірлі дос, «Қазпошта» АҚ Қарағанды облыстық филиалының директоры Жанбота Бөкеновпен бір көргеннен «тонның ішкі бауындай» жарасып кеттім. Жақсы достарымен, жайсаң бауырларымен таныстырды мені. Іш тартты. Мен де іркілген жоқпын. Ортамызда сырбаз қалпын сақтаған сыйластық қалыптасты.

...Әптіме арасында ұстаздары жайлы жиі сөз қозғайды. Ұстазға деген құрметінің өлшемінсіз-ақ азаматтық қалпы аңғарылып тұрды. Әсіресе, Қайрат есімді мұғалімін аузынан гастамайды. Тіпті, ағаулы мерекелерде «Ауылға барып, Қайрат мұғалімді құттықтап қайттым» дегеніне талай куә болғанмын. Ұстаз бен шәкірт арасындағы үзілмеген байланыс, сызат түспеген сыйластыққа сүйсініп мен жүрдім.

Бірде сәті түсе кеткені. Жанботаның аузынан түспейтін Қайрат мұғаліммен таныстым.

...Тамылжыған тамыз айы. Жанбота телефон шалды:

– Ауылға барып, қымыз ішіп қайтсақ, қайтеді? Демалыс күні ғой, қолың бос болар, – демесі бар ма... Елп ете қалдым. Ауылды мен де сағынып жүргем.

Жолға шықтық. Ой жетегіндемін. Жәкеңнің ата-анасы «келместің

кемесіне» мініп, мәңгілікке сапарлап кеткелі қашан. Ауылдағы ағасы Бектөрс де қалаға қоныс аударған. Кімге, кімнің үйіне барды скенбіз? Әрине, ауылдың пейілі, ағайынның ниетіне не жетсін! Қай үйге барсақ та, қай үйдің кермесіне ат байласақ та, «төрге шық» деген қазақы дархандықтан ажырамаған ауылға келе жатырмыз. Қарсы алады, шығарып салады. Дегенмен, журналистік дағды ғой. Жанботаның қымыз ішуді, сәлем беруді кімнен бастайтынына деген қызығушылығым дегбір таптырар емес. Ішкі түйсігім көңіл түкпіріндегі түпкі ойымды жайып салғысы бар Қайрат мұғалім Жиі айтатын ұстазы Жанботаның. Алдамапты. Түйсігім. Тұра Қайрат мұғалімнің ауласына келіп тоқтадық. Қартаң тартқан, таяққа сүйенген ажарқын аға алдымыздан елпендей шықты. Қазақтың қасиет дарыған қара шалы кәдімгі. Қарсы алдымыздан дархан дала құшақ жайғандай әсерге бөлендім. Ғажап! Кендік! Өрлік! Парасат! Сүйікті шәкіртіне деген кіршіксіз көңіл!

...Қаладағыдай тоңазытқышта емес, ауладағы құдықта сақталған бал қымыздан сімірлік. Бағланның былбыраған етіне бас қойдық. Әңгіме ағытылды. Өткен-кеткеннің өрнекті сәттері – әңгіменің өзегі. Қайрат ағаның өрелі әңгімесі сарқылар емес. Ептеп денсаулығы сыр берген екен. Әйтпесе, тұғырдан тайып отырған Қайрекен жоқ. Тарихынды талдап, қоғамның қомағай пиғылын өткір сыға алып, еліміздің еңселі ертеңін де биік парасатпен болжап отыр. Ортақ әңгімеміз ортаяр емес. Сонда да, орайлы сұрақтарыммен қарт ұстазды «онашалай» бастадым. Тағылымды тағдырына деген қызығушылықпен. Аңғал аға ағытылып берді.

...Дүниені дүрліктірген Ұлы Отан соғысының қызған шағында дүние есігін ашыпты. Нұранның Балықтыкөлінде. 1942 жылы. Негізі, Қайрекеннің ата-бабасы – Жанаарканың тумалары. Аштық жылдарында «өзен жағалап, өзегі талмағандардың» легімен Нұра бойына қоныс аударса керек.

...Мұң ұялаған жанарына жас іркілген қарт ұстаз әңгімесін әсерлі жалғай берді. Мықтанып отырған жоқ, ұрпаққа ұдағат, өрелі жанға өнеге болар сырын ақтарып отыр.

...Біздің ұрпақтың базарлы балалығы бұйырмаған Қайрекен. Жалғыз Қайрат Құттыбаев емес, соғыс жылының төлдері бақытты балалықтың төбесін де көрмеген. Батысқа қарап үрейленген үлкендер, үлкеннің қабағын баққан балзқандар. Майданнан хат таситын пошта-

байдың ауылға кірер сүрлеу жолынан жанары жалтармаған сүренсіз ауыл. Міне, Қайрексендердің бөсігін осындай берекесіз күндер тербеткен.

Қамыққан күндердің қасіреті ме, текті атаның қасиеті ме. Қайрекен қайратты болып өржетті. Ерте есейді. Шырмауық күннің шырғалаңына бой бермей, ширығып өсті. Бақыттың кілті білімде екеніне ерте көзі жеткен зерек бала ізденістен бір сәтке де жалыққан жоқ. Аш құрсақ жүрсе де, кітап жастанып жатты. Бұл кезде Құттыбай қарияның әулеті Балықтыкөлден елге – Атасу стансасына қоныс аударған.

Мектеп табалдырығын осында аттады. «Ұстазы жақсының – ұстамы жақсы» демекші, болашақ мұғалімнің тәлім алған ұстазы да мықты еді. Аудан көлеміне қадірі асқан ұлағатты ұстаз – Мәжит Ақмағанбетовтен оқыды. Иманды болғыр Мәжаған – «жақсылардың соны – Телғозының Шоны» атанған әйгілі Шоңқеннің тікелей ұрпағы. Ұрпағы болғанда да, туған немересі. Осындай тектінің тұяғынан, зерделі зиялыдан тәлім алған Қайрат қалай қарымды болмасын?! Ұстаз ұлағатына санасын ұя етті. Елістеді. «Мәжит мұғалім секілді ұстаз болсам...» деген арман оялды көкірегіңде. Мақсатшыл болды. Мақсатшыл жанға арман дегенің қол созым жерде ғана екен. Ұмтылысы ұлы мұраттарға бастады.

Ауылдағы жетпіс жылдық мектепті ойдағыдай бітіріп, онжылдықты аудан орталығынан тәмамдаған Қайрат аға ұстаз болам деген арман жетегінде Қарағандыға келді. Қарағанды педагогикалық институтының физика-математика факультетіне құжат тапсырып, бағын сынады. Бақ жанды. Студент атанды.

1966 жылы диплом алып, ауылға оралды. Содан бері «алтын қазығынан» бір сәтке де алысқа кеткен жоқ.

Кейбір кейпкерлеріміздің өмірдерегі жайлы өндірте жазғанда: «ана жерде бәлен жыл жемісті еңбек етті», «мына мекемені талай жыл басқарып, абыройға кенелді», «іскерлігін бағалаған басшылық мына жерге қызметке шақырып, ол жерде де жеміссіз болмады» деп көсілетініміз бар ғой. Қайрекен ондай кейпкер емес. Еңбек жолы – жемісті, әрине. Бірақ, анау айтқандай күрделі емес. Өйткені, Қайрат мұғалімнің «Еңбек кітапшасында» екі ғана жазба бар: «1966 жылы 1 қыркүйекте Атасу негізгі мектебіне физика пәнінің мұғалімі болып қабылданды» және «1996 жылы зейнеткерлікке шығуына байланысты жұмыстан босатылды». Оқу күнінің меңгерушісі де, директор да болған

жоқ. Бар көтерілген лауазымы – сынып жетекшісі. Ауданның білім бөлімі қолқа салып бақты. Оқу ісінің меңгерушісі болуды да ұсынды. Директорлық креслоны да көлденең тартты. Бұл бас тартты. Айтқан уәжі:

– Оқу бөлімінің есеп-қисабымен, бітпейтін жиналысымен жүргенде, ауыл баласына физиканы, математиканы кім оқытады? Менің мақсатым – директорлық емес, ауыл баласының ғылымның баспалдағын меңгеруіне негіз қалау.

Айтты. Айтқанынан қайтпады. Өйткені, оның бар арманы «мансап» атты ұрымтал пиғыл емес. ұрпақ тәрбиелеу деген ұлы мұрат еді. Арманы орындалып, мақсатына жетті де.

Галай талантты шәкірттер тәрбиеледі. Менің сапарласым Жанбота Бөкеновті былай қойғанда, ол Жанботаның үлкен ағасы – марқұм, профессор Жангелді Бөкеновті оқытқан. Ғұмыр бойы Жангелді шәкіртің мақтан тұтып келеді. Өкініштісі сол – Жангелді Қисықұлы мынау тірлікті ерте түйіндеп, беймезгіл көшті жазғаннан. Жалындап тұрған, ұрпақ игілігі жолындағы ұлы істерге ұйытқы болар шағында аттанды ақтық сапарға...

Қайрекеңнің мақтаулы шәкірттерінің бірі – Жұмаш Қосанов. Тізбелей берсең, толып жатыр... Шәкірт тұрғысынан «тұл» емес. Тұтыры – биік!

Қайрат аға – бүгінде зейнеткер. Анау жылдары денсаулығы сыр беріп, «аунап тұрған». Қазір Аллаға шүкір. Зайыбы Қастерлі Жұмағұлова екеуі шаттықты шаңырақтың берекесі болып, елдің амандығын, заманның тыныштығын тілеп отырған жайлары бар. Темір жол бойындағы шағын ауылдың ымырасына ұйытқы болып, ауылдағы жиынның бас ұстап, бата беретін аузы дуалы ақсақалы да – осы Қайрекең. Ауылдың қарадомалақтарын қырық жыл ғылым-білімге баулыған ардагер ұстаз бүгінде жастарды имандылыққа ұйытып жүр. Ең бастысы – Қайрат мұғалімнің ұлы мұрат жолындағы сапары сарқылған жоқ. Дініміздің діңгегіне құрт түсіп, тіліміз шұбарланып тұрған мынау қоғамдағы жастар тәрбиесіне қатты алаңдаулы. Жаһандану жұтқыншағына жұтылып кетуге шак тұрған заманның зауалды болмауын тілейді Алладан. Албырт жастардың адаспауына ықпал етіп, өзінен кейінгіге ақыл-кеңесін беруден жалыққан жоқ. Бұл – ұзақ жылғы ұстаздық еңбектің мұрагеріндей болған ақсақалдық парызың бір парасы.

...Қымызға да, сырға да қанып, жолға шықтық. Жолбасшымыз Жанбота ауыл сыртындағы ескі қорымға аялдап, ата-баба рухына лұға бағыштауға ниет білдірді. Қайресең бірге жүрді. Өз көлігімен ілесті. Көлік тізіні – немересінің қолында.

Тіршіліктің түйіні, өткендердің мәнді ғұмырының нүктесі, ата-бабаяның мәңгілік мекені – қорым басында қоштастық абзал ағамен. Таяғына сүйенген ардагер ұстаз:

– Мынау – менің орным, – деді оқыстан. Саяк ете қалдық. Қалжындады, білем.

– Қойыңыз. оныыз не? Асықпаңыз! Сіз бізге де, мынау қоғамға да керексіз, – деп жатырмыз, ыпғайсызданып. Терез күрсінді де, тез күлді жымынып. Жанарын лезде жайлау еткен күлкісі тұтас дүние жымиғандай әсер етті бізге. Әлем әйел-ана әлдімен әрлі болса, мынау дүние ұстаз ұлағатымен мағыналы, қарттарымен қазыналы ғой, шіркін.

...Көшіміз шаңдақ жолға түсті, көңіліміз – ауылға алаңдаулы. Қазына бар ғой ауылда. Ол – Қайресең сияқты қадірлі қарттарымыз. Жанбота ағам маған сол қазынаны қорыған қызғылн құстай көрпиді сол сәтте.

Артыма бұрылып қарадым. Төрт құлақты бейіттер безірсең төбе басында Қайресең тұр қалқайып.

«Бұл төбеге асықпаныз, аға! Сіздің өз биігіңіз бар!» – деп айқайлағым келді...

«Орталық Қазақстан», 2012 жыл.

ДАЛАНЫҢ ДАРХАН ПЕРЗЕНТІ

Әлкисса...

Орақ науқаны қызған шақ Шиденің ми қайнатар ыстығынан шөп қуарып барады. Мезгілін өткізіп алса, шөптен құнар кетпек. Арқаның шұрайлы пұшпағы Ақсұта қоныс тепкен «Ақжол» шаруа қожалығының жетекшілері ағайынды Құрмет пен Мылтықбай Қуанышевтардың көңіліне алаң кірген.

Көк трактор көк жөтелге шалдыкқалы – бір апаға. Техника тилин бі-

леді деп қаладан алып келген тракторшы Коля да ақау сырын таппай әлск. Малдан оралған Құрмет те араласты жөндеуге. Екеуі де майға малышынған. Ама! таусылды. Жезқазғаннан Еркін бауыры жіберген сайман да сарт етіп келе қалмады.

...Село орталығы Ақтүбектен келетін күре жолдан шаң көрінді. Әкесінің «УАЗ» -ы. Қуанып кетті Құрмет. Кенжеқара ақсақалдың шалғайдағы жайлауға ат ізін салмағанына біршама күн болған. Балалардың тірлігін бір бақылап кетпекке келе жатыр шамасы.

– Ассалаумағалейкум!

– Уағалейкумассалам, батырлар! Шаруаларың қалай?

– Мына трактор шаршатты. Кетпе ғана әкелген сайман дұрыс келмеді, – дейді Құрмет мандайынан сорғалаған терді май қолымен сүрттіп. Өбден дінкелеген. Трактор көленкесіне жүрелей отыра кетті.

Кенжекең көлденеңінен екіге бөлінген көк тракторды бір айналып шығып:

– Не дейді сонда бұй? Не сұрайды? – деді.

– Білмеймін... Аптаға айналды Коля екеуміз алысқалы. Таба алмадық

Кенжекең карап тұрмады. Кірісіп кетті. Ақыры тапты ақауын. Баласы мен тракторшы Коля бір апта таппаған құрғыр құпияны.

– Біздің шалдың білмейтіні жоқ, – деді қуанып кеткен Құрмет.

Істің қыбын тауып, шаруанын ыңғайын білп-ақ жүрген балаларына көптеп бері бірініні рет көңіл толмаған кейіп танытқан әке:

– Әй, балам-ай, шаруаны шаритету керек қой... Елбасымыз Нұрекең айтып жатыр емес пе: «Жатыпшіер жалқаулық пен масқара етер масылдықтан арылу керек», – деп. Дұрыс айтады. Ел үдере көшіп қала барды. Ақсаусаққа қалаға барсын, далаға барсын берекелі шаруа бұйырмайды. шырағым. Әр шаруаны бастарда ойланып, іштей жо-спар құрып ату керек. Алдына мақсат қоймасаң, тірлігің құр далбаса болып, береке таптырмайды. Біз оқып туды дейсің бе?! Қып-қызыл бейнет аркалап, белуардан қиындық көре жүріп жетішдік. Үйренуден жалықпадық. Соның рахатын көріп отырмыз, – деп, әңгіме тиегін ағығуға ыңғай танытты. Тындаған құлақ, назар аударған көңіл үшін ұлағаты ұшан-теңіз әңгіме, биіем.

Иә, Кенжеғара ақсақалдың көрмегені жоқ. Соғыстан кейінгі ауыр күндерде ес жнып, етек жапқан Кенжекең еңбек жолын қатардағы механизатор болып бастаған. Балалардың шамасы жетпеген іске «Бізден

қалған шаруа ғой», – деп бел шеше кірісіп кететіні де сондықтан.

Үйге еніп, келін баптаған салқын қымыздан сіміре отырып жалғастырды әңгімесін...

«Бесмаршалда» – бес берен

Ариасы толып, қамыс-құрағы ән салып тұратын Құдайменде өзенінің жағалауындағы «Бесмаршал» қонысы – еңбек ардагері, байырғы механизатор Кенжеқара Қуанышевтің туып-өскен жері. Кейінірек Жаңаарқаның XXV партсъезд атындағы совхозының (қазіргі Ақтүбек) «Сарысу» бөлімшесі қоныс тепкен бұл жердің «Бесмаршал» аталуының өзіндік тарихы бар. Сонау 1957 жылы Арғын – Алсайдың бес қариясы Кокі Ақтаев, Смайыл Қирабаев, Дүйсенбек Мырзақеев, Жөкен Жақаұлы және Кенжекеннің әкесі Қуаныш Бекқожин осы жерге қазық қағыпты. Заманында елінің қадірлісі болып, халық құметіне бөленген, ымырасы жұдырықша түйілген бес берен. Құдайменде мен Сарысудың арасында мал өргізіп, ырысы тасыған ағайындас қарттар еді. Шалқадан түсіп жату үшін оқшауланбаған елден. Еркіндік аңсаған болуы керек. Әрі бұл жер – осы әулеттің атаконысы. Ағайын арасындағы әртүрлі жағдайлардың түйіні осы жерде тарқап, нүктесі осы құтқоныста қойылады екен. Қандай жағдайда да халық Алсайдың осы бес шалына жүгінген. Әділдігімен, көрегендігімен көп ісіне ұйытқы болған бесеуді ел «Бесмаршал» атап кетіпті. Ұйымына ел қызығып, ұйғарымына ағайын ұйыған бес қарияның осы бір біріккен атауы кейін осы жерге берілді. Үкімет қаулысымен емес, халық құрметімен, ел ықыласымен.

Әкелері осы «Бесмаршалға» көшіп келіп, бес үйдің шаңырағы көтерілгенде Кенжекең небары 14 жаста еді. Өгіз арбамен көң тасып, шымнан үй салуға қатысқан.

– Адал еңбектің наны тәтті болатынын мен осы әкелерімнің тәрбиесі мен ұлағаты арқылы түйсіндім. Олар менің өмір мектебіндегі ұстаздарым еді. Сол бес шалдың біреуінің үйінде онаша қазан көтерілгенін көрмеймін. Ортақ дастарқан жайылатын да, әңгіме ағытылатын. Ескілікті аңыз да, шерлі шежіре де, тәлімі мол ғибратты сөздер де... – дейді Кенжекең ақсақал жампоздар тәрбиесін көрген жарқын күндерді жадында жаңғыртып.

Сол жылы күзде аудан орталығындағы Ленин атындағы орта мектептен оқуға да осы бес береннің бағасымен аттанып еді. Мек-

теп оқи жүріп, МТС жанындағы кешкі курсты бітіріп, механизатор мамандығын да алып шықты.

Тізгіздеп темір тұлпарды

Еңбекке ерте араласты. 1959 жылы мектепті де, тракторшылар курсы да ойдағыдай аяқтап елге оралды. Колхоз басшылары Кенжекен тақымына «ДТ-54» маркалы шынжыр табанды тракторды таралығы етті. Тумысынан зерек, оның үстіне, арнайы курста оқығаны бар, жас механизатор жыланбауыр тракторды тез меңгеріп кетті.

Колхозда – бітпейтін, кезең-кезеңімен айналып соғатын науқандық жұмыстар. Қар тоқтату, жер жырту, дәл себу, егін ору, оны бастыру, баулау... Қыстақтарға жем-шөп жеткізу... Топып жатыр. Сонын бәрі колхоздағы саусақпен санарлықтай тракторлардың күбімен атқарылады. Онын біреуінде – Кенжекара Қуанышев.

Кейін Қаражал қаласынан шоферлық курс бітіріп алды да, жүк көлігіне отырды. Трактордан жүйріктеу демесең, техниканың құрылымы да, бейнесі де бір.

Жалпы, Кенжекен – ауыл шаруашылығы техникаларының барлығына бас білдірген механизатор. Трактор, машина, комбайн...

– Әліңде өздерін әлек болған дүниені біз әл сәгте орындаушы едік. Талап күшті – техника қаңтарылмау керек. Біз соны орындадық. Әсіресе, пауқап кезінде трактор сынса, қалдың пәлеге. Ақау шыкса, түнде жөндеп алып, таңертең жолға салатынбыз жорғаярды. Ал, жөндуге тұрған күндеріне ақша төлемейтін кездер де болды. Сондықтан, техниканы қаңтарып қоймауға тырысатынбыз, – деп бір қайырды әсері әнгімесін. Әрине, мақтанып отырған жоқ. Балаларға үлгі болсын деген ниеті ғой – ақсақалдың ақ жарылып отырғаны.

«Жалғыздың жары – құдай»

– Айтпақшы, мен сендерге қуанышты хабар айтқалы келген екенмін ғой. Көк трактордың әлегімен ұмытып кетіпін-ау. Ұлы Отан соғысынап оралмаған ағам Құсайынның қаза болған жері туралы бір дерек шықты. Алпыс жылғы тілегім еді. Ресейдің Воронеж облысындағы бауырластар зиратына жерленіпті. Жезқазғаннан Гүлсім (үлкен қызы) хабарласты. Интернет арқылы тауыпты. Ағам туралы деректі Жанаарқа комиссариатынан ізден әуре болыпшын. Ол кісі Петропавл медицина институтында оқып жүргенде алынған екен

әскерге. 104-ші атқыштар бригадасы құрамында Воронеж түбінде 1942 жылы 13 тамызда қаза тауыпты, иманды болғыр. Енді тура қай зиратта жерленгенін анықтасак, басына барып қайтуымыз керек. Кейін қайта жерленгенге ұқсайды. Ол жаққағы билік өкілдері бауырластар зиратының басына жауынгерлер тізімі жазылған ескерткіп қоямыз, содан кейін хабарласыңыздар депті. Мен бүтін ағам қайта тірілгендей қуаныштымын! – деді Кенжекең қымыз толы гостағанды басына көтере сімірін салған күйі.

Иә, Кенжекара ақсақал – атадан қалған жалғыз. Туғанда жалғыз емес еді. Екі ағасы бар болатын. Үлкен ағасы Құманбай 1949 жылы ауырып қайтыс болған. Екінші ағасы Құсайынның тағдыры мынау. Майданнан оралмаған. Қара қағаз келген. Ауыр қайғының күйігімен әкесі Қуаныш марқұм отқа жағып жіберіпті. Содан болар, ол қара қағаздың қай жерден, майданның қай түкпірінен келгенін де білмей қалған.

Құсайыннан келер бір деректі әкесі Қуаныш, анасы Мәрия жанарларынан жалғанның жарық сәулесі өшкенше армандап кетті. Тек, екі қыздың сонына ерген жалғызы Кенжекараның тілеуін тілеп, күбірлеп жатты жан тәсілім етерде. Жалғызға Алла жар болды. Бейнетпен басалған тағдыр жолы Кенжекеңді берекемен қауыштырды. Атқа минді. Ел басқарды. Абыройға кенелді.

Ағалардың аялы алақины

Кенжекең трактор тізгінінен тірнек тауып жүре берер ме еді, кім білсін?! Май сінген максентожын ақ көйлек, қара галстукке алмастыратын күнге де жетті. Сол кездегі Қарағанды облыстық атқару комитетінің төрағасы Сұлтан Досмағанбетов пен Жаңаарқа аудандық партия комитетінің бірінші хатшысы Мұқан Медеубаев сынды қамқор ағалардың ақ пейілі мен шапағаты арқасында. Абзал ағалармен еңбек озаты, майталман механизатор ретінде ресми жиындарға қатысып жүргенде танысқан еді. Жігерлі жасқа ағалар ықыласы ауған. Сұлтан аға оқуға кеңес берді. Көмек жасады. Ақыры атқа қонып, ел басқаруына ықпал етті. Әрине, жас жігіттің алғырлығын, іскерлігін бағалағандықтан. Сөйтіп, 1972 жылы Целиноград ауыл шаруашылығы институтының сырттай бөліміне оқуға түсті. Сол жылы «Рассвет» совхозының «Ынтылы» бөлімшесіне агроном болып тағайындалған. Алайда, оқуы ұзаққа созылды. Совхоз директоры уақытында сессияға жібермей, қысастық жасаған. Еңбек досалысы есебінен де жібермеді.

Болмаған соң, аудан басшыларынан ықпал етуін сұрап, өгінші жасапты. Шаруаға тағы да Сұлтан Қашпарұлы мен Мұқан ағасы араласып, оқуын сырттай бітіріп шығады.

Жоғары білім алған соң, іскерлігімен аудан көлемінде танымал болып қалған жас агрономды жұмысқа шақырып, қолқа салушылар көбейді. С.Сейфуллин атындағы совхозда бас агроном, директордың шаруашылық жөніндегі орынбасары болып абыройлы қызмет етті. Қолына билік тиген сәттен бастап елге камшы үйіруді емес, халыққа қайырым жасауды мақсат тұтты.

«Батаменен көгерді бақыр басым»

– Қызмет істеген жылдарымда жоқ-жітікке қол ұшын беріп бақтым. Солардың батасы шығар, бүгінгі өсіп-өніп, шагтықты шаңыраққа айналып отырғаным.

Тағдырына риза кейіпте, бәзбірсудің басын айналдырар бақытына қанағат сезім танытқан Кенжекең қолтығындағы жастығын бір сикіп алып, ләззаттана жантайды.

Ойына ұзақ жыл көрші тұрған Кәкен есімді кейуана түсті. Бейшараның жолдасы ерте қайтыс болып, жалғыз ұлынан да айырылып қалып еді. Тағдырдың тауқыметін тартып бақты. Сол кісіге деген қамқорлық пейілі әлі үзілген жоқ. Кейін Қарағандыға қоныс аударған. Жыл сайын соғымын сойып беріп, құрт-майын жіберіп тұрды. Жазда қатынаса қалса, Кенжеқараның тоқты-торымы барады Кәкен апайдың дастарқанына. Қазір қарттар үйінде екен. Қарағандыға жол түсе қалса, Кенжекең Кәкен апайға соқпай кетпейді.

Сәкен аулында тұрғанда Шериязден Бекежанов деген кісімен көрші тұрды. Қатар еді. Керемет сыйласты. Шексең Сұлғүстік Қазақстан облысының тумасы болатын. Осы жаққа қайтыс болып, сүйегін туған жеріне Кенжекең апарған. Әлі күнге дейін марқұмның отбасымен араласып тұрады.

Кенжеқара ақсақалдың шапағаты тигендер мұнымен шектелмейді. Ел аузындағы «Кенжекеңнің кендігі-ай!» деген әңгіме негізсіз айтылған сөз емес. Жемің шашып жейтін сұңқар құстың тектілігі бар бойында.

Ұяда ұл-қыз өрбіп өнегелі...

Кенжекең зайыбы Рауза Рақышқызымен тағдыры табыстырып, 1960 жылы шанырақ көтерген. Көсегелері көгеріп, көрпелері ұлғайған Кенжекең шанырағы – өнегемен оркендеп, ұлағатпен сусындаған 11 баланың алтын бөсігі.

Перзенттерінің бәрі – жоғары білімді. Әр салада қызмет етіп, ұяда көрген ұлағатпен жан семіртіп жүрген жайлары бар. Рауза апай – Кежекең ақсақалдың сенімді «тылы» бола білген аяулы жан. Негізі, ол да – бәлуардан бәйнет кешкен еңбек адамы. Колхозда да, совхозда да сауыншы болып еңбек етті. Несібін адал еңбектен айырған ардақты жандар бүгінде ұрпақ қызығы мен ел құрметіне бөленіп отыр.

*****

Анда-санда келіп, осылай әңгіме айтып кеткені болмаса, Кенжекеңнің мына шаруашылықта шағағы жоқ. Алғашқы жылдары үлкен ұлы Ермек басқарған. Қазір қарашанырағы Мыттықбай жетекшілік етіп отыр. Әрине, байырғы механизатор, ауыл шаруашылығының білікті маманы, ардақты әкенің ақыл-кеңесі мен мол тәжірибесінің қажет жері бар. Бар шаруа әке ақылымен жүзеге асып жатыр. Иә, мемлекет гаранынан көрсетіліп жағқан қамқорлықты да тиімді пайдаланып, мал басын өсіру, өсіріп қана қоймай, мал тұқымын асылдандыру ісін де берекелі жүргізіп келеді.

...Кенжекең тысқа шыққанда күн еңкейіп қалған екен. Әңгіме ұзақ болған-ау шамасы. Әңгімешіл қарт әлі де сарқылар емес. Оның айтары да, берері де көп.

...Көк трактор Кенжекең «үшкіргеннен» кейін жетелін қойған. Кешкі салқынның самалымен шаруаны өндіріп тастамаққа шабындыққа бет алды. Коля да – қоңиді. Тіркemenің «КДП-6» агрегатындағы шалғынын жүзі қызарған күн шалағымен шағылысып, жар-жүрк етеді. Балаларына әлдене айтып, көлігіне беттеген Кенжекеңнің де жүзінде нұр ойнап тұр. Ол ұзақ жылғы адал еңбектің өтеуіндей болған қамсыз қарттық, баянды бақыттың нұры еді.

«Орталық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

ЫРЫС-ҚҰТЫ ЕСЕЛЕНГЕН ЕСКЕНЕ

Биыл – қарыштай дамыған Қазақстан үшін мерекелі жыл.

Тәу егер Тәуелсіздігіміздің 20 жылдығы мерекеленер жылда жас мемлекеттің даму, қалыптасу, кемелдену жолдарының тарих сахнасында таразылануы – заңдылық. Заңдылық емес-ау, Тәуелсіздік жылинамасын хатқа түсіріп, тарих беттерінде бедерлеу – қалам ұстаған қауымның қастерлі міндеті.

Иә, Одақтан отау шығып, еншімізге есі дұрыс түк бұйырмай, тығырық тұмылдырығын киген елдің аз уақытта есе көтеріп, екпіндей дамығаны кейінгі ұрпаққа сағат сайын бір жасқа өскен Алпамыс батыр өміріндей ертегі көрінуі мүмкін. Алайда, қазақстандық дамудың сондай қарқынды болғанын ешкім жоққа шығара алмайды. Елдің тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың салиқалы саясаты мен баянды бастамалары арқасында өтпелі кезең өткелінен сүрінбей өттік. Әсіресе, алтын бесігіміз – ауылдарға үйірілген дағдарыстың қарқыны керемет еді. Оны да еңсердік. Игілікті іске ұятықы болар қажырлы азаматтар мен ел ынтымағының арқасында.

Жазиралы Арқа төсіпдеті жайлау мекен – Жанаарқада Тәуелсіздіктің алғашқы жылдарындағы дағдарыста шаруасын шашырамай, іргесі сөгілмей қалған екі шаруашылық бар. Бірі – қабырғалы қайраткер, ауыл шаруашылығының білікті басшысы, марқұм Нұрғали Кенжетасев басқарған «Жетіс» акционерлік қоғамы. екіншісі – іскер ұйымдастырушы, білгір маман Әбүбірхан Төлеуов жетекшілік еткен «Ескене» шаруа қожалығы.

Бүгінгі әңгіме Тәуелсіздік құрдасы, құрылғанына 20 жыл болып отырған «Ескене» шаруашылығы жайында болмақ. Бүгінде республикаға аты машһүр «Ескененің» өсіп-өркендеу жолы жайлы толғауы тоқсаң әңгімені шаруашылық жетекшісі Әбүбірхан ТӨЛЕУОВТІҢ өз аузынан жазып алған едік.

1. «Ортақ өгізден – оқана бұзау»

1991 жыл. «Жоспарлы экономика» деп 70 жыл ұрандаған Одақтың іргесі ыдырап, шаңырағы шайқалып тұрған кез. Аудан орталығының іргесінен қоныс тепкен «Дружба» кеңшары да өлместің күнін кешіп тұрған. Астық, сүт бағытындағы шатқыған шаруашылық еді. «Одақ»

атты «үлкен үйден» күт қашқан соң, «Дружба» сынды отаулардың ісі она ма?! Шаруашылық шатқаяқтап, мемлекетке қарызы ұлғайған үстіңе ұағая түсті. Енді қайтып еңсе тіктеудің келмеске кеткенін түсінген Әбүйірхан Төлеуов ол кезде осы кеңшар құрамындағы «Ленин» бөлімшесін басқаратын. «Күн көсем» естімін иеленген ауылдың аты бөлімше демесеңіз, заты сол кездегі кемелденген кеңшарларға бергісіз еді. Бір сөзбен айтқанда, «Дружбаның» сорын айдан, бағын бекем стіп отырған бөлімшесі – осы «Ленин».

Кеңшардың құрамында қала берсе, құрдымға кетуі ықтимал скенін ерте сезген Әбексннің бар ойы замана дауылынан ауылын аман сақтауға ойысты. Ол үшін бір тоқтамға келіп, шешім қабылдау керек. Ол кезде сапасыз өніммен елді алдаған кооперативтер болмаса, жаппай жекешелендіру белея алмаған. Әбүйірхан он ойланып, мың толғанды. Ақыры, тәускел стіп, тас жұтты. Кеңшардан бөліму керек. Ал, кеңшар сынық күрсгін тегін берсін бе?! Бәрін сағып алу керек. Не керек, мемлекеттен несие алды да, бөлімшенің жерін, техникасын, әлеуметтік нысандарын түгел иелікке алып, «Ескене» шаруалар одағын құрды. Одақтың төрағасы болып өзі сайланды. Ауылдың «Ленин» атауы алынып, жаңа құрылған шаруашылыққа ауыл қоныс тепкен жердің тарихи атауы берілді.

Бірден дүркіреп кетті десек, асылық болар. Киналды, кедергіге көп ұшырады. Қаралайым шаруаның санасына әбден бекініп алған «социалистік меншік» деген ұғымды ысырып шығып, «халық игілігі», «жеке меншік» дегенді сңіру онайға түспеді.

– Алғашқы жылдары қиналғанмыз рас. Обяыс аумағында ғана емес, тіпті, республика бойынша ауыл шаруашылығы саласында жекешеленген алғашқы шаруашылықтың бірі болғандықтан, көтерген жүгіміз ауыр болды. Дегенмен, «тәуекел түбі – жел қайық» дейтін елдің ұрпағымыз ғой. Елге күлкі болмайық деп, намысқа тырысып жүріп шаруамызды дөңгелетіп әкеттік. «Шешінген – судан тайынбас» демей ме халық даналығы. Біз соның кебін кидік. Ақыры жаман болған жоқпыз. Бір-екі жылдың ішінде қарызымызды толық жауып, таза пайдамен жұмыс істей бастадық. Техника жаңартып, жер өңдеуге, тіпті, жергілікті бюджеттің шамасы келмеген ауылдың клуб үйін балансымызда ұстап, мектепке демеушілік жасауға да қоя жеткіздік, – дейді Әбексн алғашқы кезеңдегі күрделі шақты есіне алып.

Ұзақ жыл шаруашылық басқарған тәжірибесі бар. Тәуелсіздіктің

арқасында тын мүмкіндіктерге жол ашылды. 1993 жылы республика фермерлерінің І-съезіне делегат болып катысты. Еліміздің түкпір-түкпірінен келген әріптестерімен пікір, тәжірибе алмасты. Осының бәрі жиналып, іскерлігін шыңдады. Ісі ілгерілеп, шаруашылығы іргелене түсті. Бастапқыда шаруашылық ескі үрдіспен егін шаруашылығын кәсіп етті. Жаман болған жоқ. Облыс бойынша І, ІІ, ІІІ-ші сұрыпты репродукциялық тұқым шаруашылығы мәртебесін иеленіп, облыс аумағына сапалы тұқым таратты.

Негізі бұл ауыл – аудандағы алғашқы диірмен ұстаған ауыл. Ленин атындағы колхоз болып 1931 жылы құрылғанда осы өңірдің халқын аштықтан аршалап қалған осы Талдыбұлақ өзенін жайлаған диқан бабалар еді. Әбекеңнің шаруашылықта астық өндіру бағытын ұстануға ниет етуі де сондықтан болатын.

Дегенмен, Жер-Ана жарықтың төсі үнемі иіп тұрсын ба?! Ұзақ жыл өндесмегені бар, тұқымның сапасыздығы бар... Асып-төгілген астық өндіру де оңай болар емес. Кей жылдары егін бітік шығып, «Ескененің» айдарынан жел ескенімен, орылған астықты өткізу қиын кезеңдер болғаны естеріңізде шығар. Бұл 90-шы жылдардың бел ортасы еді. Дикандардың маңдай тері ақталмай, камбадағы алтын дән алып-сағарлар ұсынған арзан пұлға беріліп жатты. Тіпті, бидайды артып алып, ақысын төлмесей кеткен алаяқтар да кездесіп. Ол үшін жаннай ауыл Әбекеңді қаралап, соғ төрелігіне жүгінген кездері де бар. Айтып-айтпай не керек, ауылдың көсегесіп көгертіп, еңсесін көтеру жолында Әбекең көрешекті көріп бақты.

Осынша күрделі кезеңдерге кей жылдардың қуаншылығын қосыңыз... Науқан уақытында бағасы шарықтап сала беретін жанар-жағар майдың да кері ықпалы болмай қоймады.

Істің орайын келтіріп, оңтайын табуға жасынан дағдыланған жігерлі жігіт жасыған жоқ. Керісінше шаруашылықты басқа бағытта дамытуға бел бұды.

2. «Мал баққанға бітеді»

Егіс алқабының құнарлы бөлігіне есеп жүргізген Әбүйірхан Төлеуов көп ойланып жағнай-ақ, егін көлемін қысқартуға шешім қабылдады. Иеліктегі жердің қалған бөлігін жайылымға пайдаланып, өрісті малға тоятыруды көздеді. «Мал баққанға бітеді». Көнекөз

қариялардан жиі еститін бұл сөзді. Осы бір қанағты қағиданың астарында жауапкершіліктің батпандай салмағы жатқанын сезінді. Бірақ, сескеніп, секем алған жоқ. Түлік таңдауда да көп ойланып жатпады. Асыл тұқымды ірі қара өсіруді бәрнінен онтайлы көрді. Бұл мақсатқа ой жұмылдыруына Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлымен болған кездесудегі әңгіме түрткі болды. 2000 жылы Әбекен агроөнеркәсіп қызметкерлерінің республикалық кеңесінде сөз сөйледі. Мінбеде тұрған Әбекен мен төралқада оғырған мемлекет басшысының арасында қысқа ғана тарихи диалог өрбіген.

Елбасы:

– Шаруашылығыңыз қай бағытта жұмыс істейді?

Әбүйрхан:

– Астық өндіру.

Елбасы:

– Мен білетін Арқа оңірінің жері шөлейтті еді ғой. Арқа алқабында бәрібір гектарына 8-9 центнерден артық өнім алу мүмкін емес. Сіздерге егін шаруашылығынан гөрі мал шаруашылығы қолайлы болар. Елге барған соң ойланып көріңіз. Қажетінше мемлекет тарапынан көмек береміз.

Елге ерекше жігермен оралған Әбекен бірден жаңа істі қолға алды. Ақылдас ағайын, қолғабыс-көмекшілерімен кәсісін, кемел іске түрен салды. Шаруашылықтың негізгі бағыты өзгеріп, 2003 жылдан мал тұқымын асылдандырумен тұрақты айналыса бастады. Әуелі ірі қараның «Әулікөл» тұқымын жерсіндірді. Сөйтіп, 2006 жылы «Ескене» шаруа қожалығы асыл тұқымды мал шаруашылығы статусын алды. Шаруашылық пайдасы артып берді. Етті бағыттағы мал шаруашылығын дамыту мемлекеттік деңгейде күн тәртібінс көтерілгенде, Әбекеннің өрісі Зенгі бабаның «Әулікөл» тұқымына толған болатын. «Ескене» шаруашылығы бүгінгі таңда ет өндірумен қатар, облыс көлеміне мал тұқымын таратумен айналыса бастады.

Шаруашылықты өркендету, ауқымын кеңейту мақсатында Әбүйрхан Төлеуов 2008 жылдан бастап қазақтың асыл тұқымды «Ақ бас» сиырын өсіруді қолға алды. Семейдің Қалбатауынан сатып алған «Ақ бас» сиырдың етті бағыттағы тұқымы «Ескененің» ырысын еселей түсті. Аудан орталығындағы «Жанболат» шаруа қожалығымен (жетекшісі – Малдыбай Сүлейменов) бірлесіп, ірі қараның «Әулікөл», «Ақбас» тұқымдарын асылдандыруды барынша жетілдіру арқылы,

өнім көлемін арттыруға қол жеткізді. Елге танымал кәсіпкер Малдыбай Сүлейменовпен әріптестік орнағудың да өзіндік тиімділіктері жемісін бере бастады. «Жаяудың шаны, жашғыздың үні шықпас» демекші, осынша ауқымды істі шағын шаруашылық деңгейінде атқару мүмкін емес еді. Бірінің мүмкіндігі келмеген істі бірі атқарып, ортақ іске жұмылу арқылы көптеген қиындықтарды еркіп еңсерді.

Қазір егін шаруашылығын мал азығы мақсатында қосалқы шаруашылық есебінде ұстап отыр.

– Биыл бидайы бар, арпа, сұлысы бар, 1200 гектар жерге дәнді дақыл ектік. 100 гектарға қарабидай, 156 гектар жерге көпжылдық шөп себілді. Өнім ойдағыдай шығатын болса, қыс бойы жем-шөптен қысылмайтын боламыз. Оның сыртында, табиғи шабындықтан 1500 тонна мал азығын дайындау керек. Жер өңдеу жұмыстарын назардан тыс қалдырған емеспіз. Егіс алқабындағы арам шөпке у себестін арнайы техника сатып алдық. Биыл оның да пайдасын көріп отырмыз. – дейді шаруашылық жетекшісі жер күшіміне қатысты ойларымен бөліскенде. Кейбір шаруалардың жерді өңдемей, мол өнім күтетінін өткір сынға алды. Егістік жер түгілі, жайылым тозып кетсе, мал сүбесіне май жұға ма?! Байырғы агроном ғой, жер өңдеу мәселесінде Әбекен аудан шаруаларының ақылманы екен. Алыс-жақыннан келіп, кеңес алатын шаруалардың бірнешеуі дәл мен барған күні Әбекен ексуміздің арамыздағы әңгімені бірнеше рет болғеннен осыны аңғардым.

Иә, мал баққанға бітеді екен. Дәл қазір Әбекен табынындағы «Әулікөлдің» саны 600-ден асса, «Ақ бастың» тұқымы 100-дің үстіне шықты. Бүгінгі күнге дейін етке тапсырғаннан бөлек 480 бас «Әулікөл» тұқымы облыс шаруашылықтарына сатылды. Қазір 70 бас бордақыла тұр.

3. Ауылдың «Атымтайы»

1991 жылы кеңшарда бөлінгенде Әбүйрхан Төлеуов бөлімшенің мектебінен бастап клубына дейін өз қамқорлығына алған. Ашығын айту керек, сол кезде ауылдағы тоғызжылдық негізгі мектептің басы бүтін баспанасы болмапты. Шаруашылық негізіндегі жұмысшылар жағажанасын папалап келген екен. Ая, бұл ғимарат 1991 жылы кеңшардың бар мүлкімен бірге «Ескенс» шаруашылығының меншігіне өткен. Содан бері тұтас мектеп – Әбекен басқарған шаруашылықтың

камқорлығында. 7 миллион теңгеге спорт залы мен шеберхана салып берген де осы Әбекен еді. Ауылдың клуб үйін 2004 жылға дейін шаруашылық қаржысына ұстап келді. Алдағы оқу жылында 320 орындық жаңа мектеп құрылысы аяқталмақ. Баяғы тоғызжылдық негізгі мектеп орта мектепке айналған. Мектептен босайтын өз ғимаратын шаруашылық қажеттілігіне пайдалануға Әбекен асығып отырған жоқ. Ғимарат босаған сәтте ол жерден спорт мектебін ашу бағамасын аудан басшыларының алдында көтерген де – Әбекен Ауыл жастары өмірінің мазмұнын арттыру мақсатында дайын ғимараттан тоғызқұмалақ, казакша күрес, ат спорты үйірмесірін ашып, ауылда бұқаралық спорттың өркендеуіне мұрындық болмақ.

– Ауылға жастарды тұрақтандыру жалғыз біздің ауылда ғана емес, барлық жерде өзекті мәселе болып отыр ғой. Аудан орталығының іргесіне қоныс тепкен Ескененің өзінде қажетті мамандар жетіспейді. Бүгінгі күні бізге мал дәрігері, спорт мамандары мен кейбір пәндердің мұғалімдері қажет. Жас мамандар шақыру үшін олардың әлеуметтік сұранысын қанағаттандыру қажет. Осы мақсатта мемлекеттік бағдарлама бойынша жас отбасыларға арнап тұрғын үй салу мүмкіндіктерін қарастырып жатырмыз. Бюджеттің мүмкіндігі келмеген кем-кетіктің орнын толтыруға әзірміз, – дейді туған аулы үшін бәрін де дайын екенін аңғартқан абзал аға.

Иә, ел дегенде ештеңесін аямайтын Әбекеннің жомарттығы аулын жарылқап, абыройы аудан асыл, республикаға жеткен. Аудан орталығындағы әлеуметтік тұрғыдан аз қамтылған отбасылардың аузында – Әбүйірханға арналған ақ бата. Үлкенді-кішілі көпшілік шаралардың демеушісі – «Ескене» шаруашылығы. 2001 жылы Арқа әнінің актақсері Қайрат Байбосыновтың 50 жасқа толған мерейтойы да, 2004 сұңқар Сәкеннің 110 жылдығы да Әбекеннің ұйытқы болуымен туған жер төсінде жарасымды салтанат құрды. Қазір қыркүйек айында мерекеленетін Ескене аулының 80 жылдығына қызу дайындық үстінде.

4. Токменілсу – тоғышарлық белгісі

Шаруашылықтың өткенін байсалды болмыспен әңгімелеген Әбүйірхан Төлеуов алда тұрған міндеттердің де ауқымдылығын осындай мазмұндағы түйінмен жеткізді. Бір шаңырақтың ғана емес, ха-

лықтың қара қазанының құлағын ұстаған азамат солай сөйлесе керек.

Елбасы бастамасымен өмірге келген ауыл шаруашылығын индустриаландыру бағдарламасына орай Әбсәт өзінін ауқымды жобасын ұсынып отыр. Дәл бүгінгі уақытқа 350 миллион теңгелік негізгі қор, 100 миллион теңгелен астам айналым қорымен кезіп отырған шаруашылықтың инвестициялық жобасында асыл тұқымды мал санын 2000-ға жеткізу көзделген. Сондай-ақ, мал борлақылау, сою алаңдарын салу, техникаларды жаңарту секілді биік мақсаттарға батыл қадам жасамақ. 2010 жылы аталған жобаның бірінші кезеңі жүзеге асырылды. Бүгінгі таңда 300 бас асыл тұқымды ірі қара сатылып алынып, типтік жобадағы екі мал қора салынса, 18 миллион теңгеге жаңа техникалар алынды. Қазірдің өзінде шаруашылықта 40-тан астам ауыл тұрғындары тұрақты жұмыс істеп жүр. Жыл соңына дейін тағы 15 жұмыс орны ашылмақ.

Өткен 20 жылда ауыл қонысы кеңейіп, жаңадан 18 үй салынған екен. Мұның өзі – ауыл тұрғындары үшін күнкөрісін айырар тұрақты жұмыстың болғандығы арқылы сипат алған жарқын көрініс. Сол жарқын іске жаршы болар азаматтардың «өзімдікі өзіме жетеді» деп тоқмейілсмей, елдік мұратты көздегені ел еңсесін көтере берерін жасы алпыстан асса да, алқынбаған Әбекөндер дәлелдеп-ақ жүр.

5. Көңіл күкпірінде түйткіл де жоқ емес

Шаруашылықтың бүгінгі жағдайы алақан жаюдан аулақ. Мемлекет тарапынан көрсетілген қамқорлықтың жемісін көріп отыр. Ұтымды ұсынысы мен батыл бастамалары қолдаусыз қалып жатқан жоқ. Сонда да, өзекті күйінде қалып келе жатқан түйткілді мәселе де бой көрсетіп қалатын сыңайлы.

– Өндірілген мал өнімдерінің өзіндік құны жоғарылап кетпеуіне мемлекет тарапынан қолдау көрсетіліп, бақылау күшейтілсе дейміз. Сонда ғана біз секілді шаруашылықтар халық дастарқанын қолжетімді, арзан өніммен көмкеріп тастар еді. Бағаның тұрақсыздығы кешенді жоспар жасауымызға көп кедергі келтіріп отыр. Мал өнімдерін, мейлі, ол сүт болсын, ет болсын, өндірілген жерінде өндеуге қол жеткізгіміз келеді. Елге ырыс, екі қолға жұмыс болар осындай жобаларды жүзеге асыру мүмкіндігіміз шектеліп отырғанына себеп – бағаның ырықсыздығы. Осындай-осындай түйткілді мәселелерді

гүбегейлі шешуге мемлекеттік деңгейде ықпал жасалса, біз тартынын қалмас едік, - деп Әбскен сөз сонында. Түйткінін айтты, бірақ, түңдіп оғырған жоқ. Мемлекет тарапынан жасалып жатқан қамқорлыққа дәл риза. Алтын бесігіміз – ауыда осындай абзал жандар тізгіні ұстаса, тірлігіміз кері кетпес, сірә... Ауыл гүлденсе, бәріміз нұрланатынымыз анық. Олай болса, Әбүйірхап сынды елдің ұлдарына Алла қуат берсін!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

ӘКЕ КӨРГЕН – ОҚ ЖОНАР

Арманы асқақ бала Арыстан соңғы уақытта әкесі – Мәуленнің кітап сөресіне үйірсектеуді дағдыға айналдыра бастады. Кейбір құрбылары «Химия, кірмейді миыма» деп әндетіп жүргенде, бұл ардақты әкесінің ғибратты ғұмырына азық болған осы бір күрделі ғылымға ден қоя бастағанына да таңданып жүрген жоқ. Әкеге қарап, ой сабақтап, бой түзмейтін ұл бола ма, тәйірі?! Бұл да ел құрметіне бөленген әкесін мақтан тұтады. «Әкемдей болсам...» деген аяулы арманы оянған.

Ұлының химия пәніне дегені ерекше қызығушылығын аңғарған әкесі де қажетінше кеңесін беріп, жұмыстан қолы қалт еткен шағында Арыстанға уақыт бөлуді, сабағын қадағалауды әкелік парызын түпкі мақсатына айналдырды. Әке – балаға сыншы. Баланың бойындағы болмашы ұпқынды жалынға айналдыруға әкенің ықпал етуі – перзент болашағының кепілі.

Әке мен бала мүддесі осылайша бір арнаға тоғысты. Әкенің үміті мен баланың арманы арналас шықты. Иә, бірнеше рет Бүкілодақтық оқушылар олимпиадасына қатысып, жүлделі оралған Арыстанның келешекте әке жолын қуып, химия ғылымының тізгінін ұстайтынына епкім де күмән келтіре алмады, ол кезде. Тек, Арыстан Мәуленұлының ғылымның биік асуын бағындырып, ҚР Ұлттық Ғылым Академиясының академигі атанып, ҚР Мемлекеттік сыйлығының

негері болатынын ешкім болжаған жоқ шығар. Бірақ, осы саланың білгірі маманы боларынан оны танытындар үмітті еді.

Ел үміті ақталып, Арыстанның арманы орындалды.

*****

Қарағанды мемлекеттік техникалық университетінің ректоры, ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, ҚР ҰҒА академигі Арыстан Ғазалиев 1951 жылы 9 қазанда Қарағанды қаласында дүниеге келді.

Әкесі Мәулен Ғазалиев пен анасы Зейнеп Айсакмызы – ұлағатты ұстаздар. Екеуі де ұстаздық ұлы мұратқа жету жолында ұлағат танытып бақты. Әсіресе, Мәулен акасақалдың ұстаздыққа келу жолы – керемет хикаятқа жүк болар дүние.

Жасынан зерек, қабілетті Мәулен 1934 жылы 17 жасар бозбала шағында Петропавл қаласындағы теміржол училищесіне оқуға түседі. Әрине, жаны қалап келген жоқ. Аштықтан кейінгі ауыр күндер ғой. Тегін тамақ пен баспана үшін оқыған. Амалдың жоқтығынан...

Бірде қала көшелерін аралап келе жатып, әлдебір ғимараттың маңдайшасынан «Ет-сүт өнеркәсібі техникумы» жазуға көзі түседі де, ішкі срік-жігері ішке енуін бұйырғандай әсерге жетелейді. Түйсігінің әмірімен ішке енген бала Мәулен әлдебір топқа қосылып, танымайтын студенттермен сабаққа қатысады. Ешкім аңғармаса керек, осында бір ай оқиды.

Зерделі баланың қарым-қабілеті бірден математика пәні мұғалімінің назарына ілігеді. Алайда, қиын деген есептері қиналмай шешетін зерек шәкірттің аты-жөнін жарналдан таппай қалған мұғалім мұның себебін анықтаған соң оны техникум директорына жетілеп барып, оқуда қалдыруын өтінеді. Аймақ тәңірегінде аты аңызға айналған, абыройы атаң түйеге жүк болар ұлағатты ұстаз Мәулен Ғазалиевтің өнегелі өміріне өрнек салған ізденіс жолындағы сапары осындай шиырлаған іздермен басталған екен. Техникумды үздік бітірген жас маман Мәскеудегі ет-сүт өнеркәсібі институтына жолдама алады. Тек әкесі «еттің жайын қазақтар жоғары білімсіз-ақ біледі» деген желісімен баланың Мәскеу сапарын құптамайды. «Мұғалім болғаның – маңыздырақ» деген әкенің шорт кесіміне қарсы шығу табиғатында жоқ Мәулен сол жылы ҚазМУ-дің химия факультетіне емтихансыз қабылданады.

Арыстанның әкесі Мәулен ұстаздық жолға осылай келген екен.

Дегенмен, баласының ізденісті серік етуіне ықпал еткен Мәулен аға ұлы Арыстанның мамандық таңдауына пәрменін жүргізе қоймады. Өз ықыласына жүгінуін қалады. Ал, Арыстан әке жолын қууды мақсат тұтып, осы жолды таңдады.

*****

Ректордың ат шаптырым кабинеті. Қарсы алдымда – белгілі ғалым, академик, ҚР Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты Арыстан Мәуленұлы Ғазалиев. Сұхбатымыздың желе жөнелер түрі жоқ. Табиғаты мақтануды қаламайтын болу керек, қолыма ресми өмірдерегі мен ғылымдағы жетістіктері қамтылғап анықтаманы ұстатты да:

– Осының керегі бар ма? Таза қажет десеңіз, мынадан бірдене шығарарсыз, – деді. Өзі Астанаға жол жүргелі отырғандығын айтып, асығыс екендігін аңғартты.

Мәссаған! Енді не ісгеуім керек? Редактордың тапсырмасы, ғалымның мерейтойы кейіпкерімнің сонша қарапайымдылығына қарай ма? Не керек, шегінерге жол жоқ. Диктофонды қостым да, сұрақтарымды қарша бораттым. Арасында телефон қонырау киіп келеді. Қонырау шалғандардың бәрімен өте кішіпейіл қалыпта тілдесіп жатыр. Тапсырма бергенде де әмір емес, өгініш жасаған сынай танытады. Сөйлеу мәнерінде бұйрық райлы екпін мүлде жоқ.

Орағытқан сауалдарыма орайлы жауап шығар емес. Келте қайырады. Суреттемеге сұрлеу болар сүбелі оңгімеге жарымасам да, ағаның екі ауыз емеурінінен оның бүкіл болмысын таныдым.

Өте қарапайым. Сөзге сараң. Сондай мәдсиетті. Істін адамы скені көрініп-ақ тұр. Кең маңдайымен кемелденіп тұрған келісі келбетінен үлкен-кішіге бірдей ізетті жанның ішкі әлемін, жүрек шуағын, жан жылуын тануға болады. Нағыз парасатты, шынайы болмыстағы азамат екендігіне көзім жетіп-ақ отыр. Алайда, менің мақсатым – кейіпкерімнің болмыс-бітімің, кескін-келбетін суреттеу емес, әпсанама елге жасаған еңбегін, отандық ғылымға қосқан үлесін арқау ету.

Сырбаз мінезді ағамен сырлығы болудың онай еместігін түсіндім. Түсіндім де, ойша басқа амалын қарастырдым. Амал жоқ. Арыстан Мәуленұлы туралы өзінен емес, өзгелерден сұрауға тура келді. Негізі, дұрысы осы ғой.

Әріптестерінің айтуынша, ол – нағыз парасат иесі, іскер ұйымдастырушы, білгір ғалым, білікті ұстаз.

2008 жылы Арыстан Мауленұлы университетке ректор болып келгенде, білім ордасындағы жағдай мүшкіл еді. Оқу-тәрбие жұмыстары ояқылыққа толы, ғимарат тозған. Соның бәрін аз уақытта қалпына келтіріп, етек алып кеткен ояқылықтың орнын толтыру оңайға түскен жоқ. Арыстан жігерің жанып, қайратына қамшы басты. Сенімді серіктерін маңайына топтастырып, сң әуелі оқу орнының материалдық-базасын нығайтуға бар күшін салды. Оқу ғимараттарын, жатаханаларды, зертхана-дәрісханаларды замана талабына сай, эстетикалық тағаммен жасақтау үшін қыруар қаржы керек. Көзін таңғы Ретін келтірді. Алғашқы күннен-ақ:

– Студенттерден сапалы білім талап ету үшін әуелі оларға жағдай жасауымыз керек. Ертеңгі ел тұтқасын ұстайтын азаматтар сапалы білім, саналы тәрбиемен қарулану үшін бз өз тарапымыздан оларға қажетті жағдайдың бәрін туғызуга тиіспіз. Ат қораға бергісіз мынандай ғимаратта білім алған студентті бз қалай бәсекеге қабілетті маман етіп шығарамыз? Бұл университет – Қазақстанның тұңғыш Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев оқыған білім ордасы. Бз осы атқа лайық болуымыз керек, – деген мазмұнда қатаң талап қойды ол өз серіктестеріне.

Мақсатына жетті де. Оқу ғимараттарын жөндеуден бастап, оқытушылардың білімі мен мәдениетін көтеруге қатты көңіл бөлді.

Студенттерге білім беру үрдісіне заманауи озық технологияларды енгізу, білі берудің ақапартғық жүйесін қалыптастыру деген сықылды жүйе бұл университетте кенжелеп қалған екен. Мұның бәрі кезек-кезекпен жүзеге асты.

Университеттің маман даярлау бағыты техникалық болғандықтан, Арыстан Мауленұлы білім ордасының тізгінін қолға алған сәтте осы өңірдегі өндіріс ошақтарымен ынтымақтастық орнатуға ықтиялық танытты. Оның осы бастамасы негізінде Қазақстанда тұңғыш рет Орталық Қазақстан мен Солтүстік Қазақстанның 50-ден астам өндірістік кәсіпорындарын біріктіретін Корпоративті Университет құрылды. Аталған орталық бүгінгі таңда 7 ғылыми-зерттеу институтымен, 35 ғылыми-зерттеу зертханаларымен және 3 ғылыми-техникалық орталықпен әріптестік байлақыс орнатып, жемісті еңбек етіп келеді. Сондай-ақ, университеттің ғылыми әлеуетін артты-

ру мақсатында құрамында 6 ғылыми зертханасы, 4 инновациялық орталығы бар «Политех» техносаябағын ұйымдастырды. Кешеннің университет аумағына ыңғайлы орналасуын қамтамасыз ету үшін жалпы ауданы 4000 шаршы метрді қамтитын «НІ Tech» атты жоғары технологиялар аймағын құрды. Университет мұражайының жәдігерлер қорып толықтыруда да зор ізденіс танытқан ісер азамат оқу орны базасында Шәкәрім атындағы Тіл орталығын және Әбілқас Сағынов атындағы «Білім беру мен ғылымдағы инновациялар көрмесін» ашуға мұрындық болды.

Академик Арыстан Ғазалиевтің отандық ғылымға, Қарағанды мемлекеттік техникалық университетіне сіңірген еңбегін жіпке тізгендей етіп баяндай берсек, бір мақала көлемінде түгесіп шығу мүмкін емес.

Саналы ғұмырын ғылымға арнаған азаматтың елдік мұрагері еңселі істеріне «Саңлақ ғалым Сағыновтың шәкірті осылай болса керек!» деп баға берсек жетіп жатыр.

Оның ғылымдағы жетістіктері Қазақстан қазынасының қара қазаны – Қарағанды көмір өндірісімен тікелей байланысты өрбиді. Зерттеуге аяған нысаналары көмір өндірісіндегі химиялық синтез процестерін қамтыды.

Мәулен Ғазалиев сынды ардақты әкесінің тәрбиесі мен Әбілқас Сағынов секілді ғұлама ұстаздың тәлімі оның тағдырына ғұмырлық қазық болды. Сондай ардақты жандардың шапағатымен бойына дарыған асыл қасиеттер мен терең білімді өзінен кейінгі ұрпаққа сіңіру оның өмірлік ұстанымына айналды. Ұтқыр ұставам, байсалды бастама жетегінде мақсат биігіне жетіп, арман-мұраты орындалған қарағандылық ғалымның тағылымды тағдыры, кәсіби бақыты тынымсыз ізденістерден бастау алады. Алшысы – оның ғұмырының тал түсі. Ендеше, Арыстан Мәуленұлының еліне бергеннен берері – көп. Қазынасы сарқылмасын, абырой жұлдызы жарқылдасын деген пілектің де актарылар сәті – бүгін.

*****

Айтпақшы, Арыстан Мәуленұлының отбасы – ғалымдар шаңырағы. Бұл шаңырақта қазақ ғылымының көсегесіп көгертуге тынбай еңбек сіңіріп келе жатқан төрт ғалым бар.

Біреуі – өзі. Зайыбы Бағлан да, қос ботасы да – ғылымның қия жолында.

Ғалымдар отбасының шапғығы ортаймай, еңбектері жана беруін осы шаңыраққа, Арыстанның азаматтық биік тұлғасына сүйсініспес қарайтын әрбір жан тілейтін белгілі. Біз де солардың біреуі ретінде, ақ пейіліміздің адал ниетін жолдап, жақсыларды жазуда жорғалығынан жалырмайтын қаламымызды бір сәтке доғардық.

Жақсы ағанын, ғалым замандастың абыройы әмәнда үстем болғай!

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

ҚҰРЫШ ҚОЛДЫҢ ҚҮДІРЕТІ

Ел ырысын еселеп, өмір өзегіне аңналған қазақстандық өндіріс ошақтарының қош басында «Қазакмыс» корпорациясы тұрғаны белгілі. Әлемдік тұғыну нарығында Алаш жұртының абыройын айбарлы еткен алып кәсіпорынның негізгі құрылымы – Жезқазған мыс қорыту зауытының алғашқы кезеңі іске қосылғанына 25 ақпан күні 40 жыл толып отыр. Ажарлы Арқа төсінен мұржасы көк тірей бой көтерген зауыт кен құрамындағы мыс балқымасын жаңа технология негізінде қалдықсыз алу мүмкіндігімен ерекшеленген елі. Сондай-ақ, электр-химиялық жолмен кен құрамындағы алтын, күміс, тағы басқа да сирек металдарды өндіру ісі де жаңа зауыттың теңдессіз тиімділігі болатын. Осынау береке-п жобаның жүзеге асқанына 40 жыл толған мерекелі күнде күраелі құрылыс нысанында құрыш қолының қолтаңбасы қалған құрылысшылар еңбегіне лайықты құрмет көрсетуге тиіспіз.

Ел тарихын екішеп, ертеңге естелік егуді мақсат тұтқан кәсіби даяғдымен Жезқазған мыс қорыту зауытының мерейтойы қарсаңында көптің көңіл таразысына таралғы етіп, мерейін ғасытуға тұрарлық кеңікер іздей бастағаным да шындық. Қиналмай таптым да. Ол – мыс алыбы құрылысының барлық кезеңіне қатысып, сол кездегі Одақ көлеміндегі екінші саналған құрылысты ұйымдастырушылардың бірі болған байырғы құрылысшы Амангелді Зәмеқбаев.

Ұлы бесіктің ұланы

Амангелді Зәмекбайұлы – ұлт бесігі Ұлытаудың түлегі. Ол ұлы топырақтағы Үлгілді ауылында туып-өсті.

Тегі – Найман тайпасының Бағаналысынан тарайтын Байназар бұтағы. Аға бойындағы тектіліктің тегеурінді бастауын осы атадан шыққан ардақтылармен астастырғың келіп:

– Арғы аталарыңыздан шыққан белгілі тұлғалар жайында не айтасыз? – деп, орағыта сауал тастайсың. Ол:

– Бабасын айтып мақтанбайтын кім бар дейсің, шырағым. Байназар әулетімен мақтанар болсам, барар жерім белгілі болып қалмай ма?! Байназарда мақтануға тұрарлық тұғырлы тұлғалар болған. Бірақ, мен – Ұлытаудың ұлымын. Ұлытаумен мақтанам, – дегеннен әріге бармайды.

...«Тау баласы гауга қарап өседі» демей ме халық даналығы. Ұрпағының ұсақтығын кешірмейтін Ұлытаудай қасиетті топырақ Амангелді ұлын шыр етіп дүниеге келген сәтінде-ақ ұлағаттың құндағына ораған екен. Амангелді ағаның қаранайым қалпын, боямасыз болмысын, жайдары мінезін, жайлау көңілін таныған кез келген замандасым менің бұл пікіріме епқандай дау айта алмас еді. Сарыарқа самалындай аңкылдаған ақжарқын ағаның жан баурайтын жайсаңдығы мен ұлт мүддесі дегенде алмастай жаркыл қағатын қайсарлығы ұштаса кеткенде оның бойынан тау ұлына тән биіктік еркін аңғарылады. Сүйсінесің. Сүйсінесің амалың да жоқ.

Ұлытау баурайындағы саумал бұлақ қаусарынан төл қандырып, кекіліп самал желге таратқан ауыл баласының аяулы армандары да сол биіктерден бастау алса керек. Аужекеңнің байсалды ойлап, байыпты шешетін, кемел ойлап, кең пішегін қалпы мен туған топырақ арасындағы ұқсастық та кісі танытып зерделі жанның ұғымына ұя салып тұрады. Ұланы мен тұғыры арасындағы ұқсастықты аңғарған сәтте құлағына құдыретті ән әуені келеді, жанның рухты ән бесігіне бөлепеді. Ән сарыны Амангелді секілді адал ұлдың сертін жеткізіп тұр. Ол ән – Арқаның ақсамал ақыны Сайлаухан Нәкеновтің сөзіне жазылған жезкиік сазгер Жаксыкелді Сейіловтің «Ұлытау» әні.

«...Егер саған тартпай тусам,
Мен алдыңда кінәлімін».

Бұл ән Амангелді ағаның серті секілді маған. Секілді емес, солай.

Ол азаматтық болмысымен де, асқақ абыройымен де Ұлытаудың ұлы екенін дәлелдеп жүр.

Айтпақшы, Амангелді ағапын құрылысшы болсам деген арманы да осы топырақтан тамыр тартқан. «Аспан астындағы ашық мұражай» аталып жүрген Ұлытау бөктеріндегі көне дәуір ескерткіштері, баба мүсінді балбал тастар, тіпті, тау шағқалындағы қолмен қалағандай жақпар тастардың көзартар сәулеті көшелі ұлдың балаң арманына қанағ байлаған. Сол ежелгі сәулет өнерінің сырмына балалық қызығушылықпен емес, байсалды болмыспен үңіліп, зейініне зерделей біткен Амангелді бала күнінен-ақ осындай құрылыстар тұрғызуды армандапты.

Орындалған арман

Мектеп бітірген соң өмір жолын қарапайым құрылысшы болып бастаған Амангелді Замекбасұйренуден бір сәткіс жалыққан емес. Ол азамат болып, ат жалын тартып миыңен тұста сұлу Кеңгір жағасынан бой көтерген жас шаһар – Жезқазғанда құрылыс қарқынды жіріп жатқан болатын. Ғасыр ғұламасы Қаныш Сәтбаевтың арманындағы «Үлкен Жезқазған» Арқаның ажарын кіргізіп, құрылыстың базарына айналған кез. Жігерлі жас аяулы арманы әлдилеген бала шақтан болашаққа осы «Үлкен Жезқазған» құрылысында қадам басты.

Өндірістік ғимараттар, тұрғын үйлер, әлсуметтік нысандар салтанатпен бой түзеіп, Кеңгір көлдің жағасы кемелдене бастаған. Амангелді аға күрделі саланың қыр-сырын алдыңғы буын құрылысшылардан тәжірибе жүзінде үйрене жүріп, Қарағанды политехникалық институтын да тәмамдап алды. Құрылысшы-инженер мамандығын меңгерген жас маман өзінің алғырлығымен, жаңашылдығымен басшылар назарына да іліге бастады. Жас инженердің өндірістік құрылыс саласындағы озық жобалары мен ұтқыр ұсыныстары мамандар пікірін тудырып, ол 1966 жылы басталған Жезқазған мыс қорыту зауытының құрылысын жүргізуге сол кездегі Одақ бойынша іріктелген таңдаулылар тізіміне ілікті. Одақтың ордасы – Мәскеу арқылы іріктелген құрылысшы мамандар қатарынан қарапайым қазақ инженерінің көрінуі сол кезеңдегі қоғамдық жүйеде кімге болса да таңдай қақтыратын жағдай еді.

Жазира дала төсін дүбірге бөлеген жаңа зауыт құрылысы – тарихи құрылыс. Жобасын Мәскеу жасап, қадасын Амангелділер қаққан

алып құрылыстың бағасын сол зауыт арқылы ырысы еселенген бүгінгі ұрпақ беруі тиіс.

Империялық үрдіспен билік құрған кеңестік жүйе бұл зауытты қазақты жарықайын деп салды дейсің бе?! «Орталық» үшін вагон-вагон шикі руданы немесе соғыс жылдарында жауға атылған әр он октың тоғызын өндірген Қарсақбай зауытында шала өңделген өнімді тасығаннан жергілікті жерде жеткілікті өңделген таза мысты тасу жеңіл әрі тиімді болды. Әйтпесе, оқпаны ғоймайғып Одақ казакқа мыс зауыты түгін тауық қора салып беруге ықтияр емес еді. Мықты болса, казакқа зауыт салғыш болса, Толягидегі автокөлік шығаратын зауытқа Қазақстаннан орын табылмады ма? Осындай империялық қажеттілігін қанағаттандыру мақсатында Жезқазғаннан мыс зауытын салу жөнінде шешім қабылдаған Мәскеудің тас кеудесін смирентіп тұрған тағы бір көздің құрғы бар еді. Ол – Жезқазған кені құрамындағы алтын, күміс, тағы басқа сирек металдар. Жаңа зауыт осы мүмкіндікке қол жеткізудің бірден-бір жолы еді. Жоба заманауи талаптарға жауап бере алатындай деңгейде жасалды. Электр-химиялық әдіспен, 09999 маркалы, сапасы өте жоғары катод мысын өндіру көзделген.

Жасынан құрылысшы болуды арман қылған Амангелді Зөмеқбаев осындай маңызды құрылысқа өте жауапты нысанның тізгінін ұстады. Құрылысқа Одақ көлемінен танымал кәсіпорындар жұмылдырылды. Солардың қатарында Жезқазған кен-металлургия комбинатының құрылыс басқармасы, «Қазмысқұрылыс» тресі, «Зауытқұрылыс» тресі бар еді. Қарқынды басталып, екінші жүргізілген жаңа зауыт құрылысының басы-қасында болған ардагер-құрылысшы Амангелді аға сол кездегі жауапты сәттерді:

– Біз жаңа зауыт құрылысына кіріскенде тек құрылысшы емес, химик ғалым сияқты болдық. Мәскеу ұсынған жобаны толық зерттеп, зерделемейінше, құрылысты дөңгелетіп өкете мүмкін емес еді. Жобадан бір шеге ауытқи қағылса, басын дауда қалды дей бер. Сондықтан, біз ең әуелі зауыттың технологиялық жобасын барынша меңгеруге тырыстық. Оның үстіне ол кездегі жүйенің аядай ақырған партиялық билігі бишіпті үйіреді. Сонда да біз әр кірпіштің орнына қалануына мән беріп, жұмысты барынша сапалы жүргізуге тырыстық. Бүгінде ел игілігіне қызмет етіп, отандық өндірістің ордалы ошағына айналған алып зауыттың құрылысына қатысқаным үшін өзімді шексіз бақытты санаймын, - деп еске алады.

Жезқазған мыс зауытының құрылысы аяқталған 1971 жылы КСРО Жоғарғы Кеңесі Төралқасының Жарлығымен зауыт құрылысының жобасын жасаған және құрылысты жүргізуге бастан-аяқ қатысқан отыз шақты инженер-құрылысшы КСРО Министрлер Кеңесі Мемлекеттік сыйлығының иегері атанды. Мәскеу үлестірген мемлекеттік жоғары марапат иегері атанғандардың шіндегі жалғыз қазақ осы Амангелді Замекбаев еді.

— Маған бұл абырой аспаннан түскен жоқ. Біз тарихи құрылыста, жауапты нысанда ергелі-кеш еңбек еттік. Аға буын құрылысшылардың тәлімі мен замандастарымның қажырлы еңбегі мені осындай абырой биігіне бастады. Әрине, еңбектің бағаланғанынан артық бақыт жоқ. Оның шінде өзім жаныммен қалаған құрылыс саласында абырой асуым бағындыруым арманымның орындалғаны деп ойлаймын. Мен мыс зауытының жанынан өткенде сыйлық алғаным үшін емес, осынша алып құрылыста қолтаңба қалдырған құрылысшы ретінде ерекше ләззатты сезімге бөленемін, — деп ағынан жарылады ардагер аға. Алдына биік мақсат қойып, қазыры мен жігері арқасында сол мақсат биігінен көрінген жаңда арман жоқ шығар, сірә?! Осы тұрғыдан алғанда, біздің Аужекен — арманы орындалған жан.

Ағалар тәлімі, замандастар қажыры

Табиғатында мақтануды жаны қаламайтын, бар болмысы қарапайымдылық шеңберіне қазық қаққан Амангелді аға құрылыс саласында тәлім беріп, тәжірибесін бойына дарытқан аға буын құрылысшыларды да, үзеңгілес еңбек еткен замандастарын да бір сәтке есінен шығарған емес. Үнемі оларды жадында жаңырытып, есімдерін құрметпен атауға дайын. Ескі күннің естелігін шерткен сәттерінде өзінің жетістіктерінен бұрын ұстаздары мен озат құрылысшылар абыройын асқақтата әңгіме өрбітеді.

— Жезқазған мыс зауыты Одақтағы екпінді құрылыстардың бірі болды. Сол кездегі тәртіп бойынша халық шаруашылығының барлық саласына партия басшылық жасайтын. Зауыт құрылысы жоспарланған сәттен бастап қалалық партия комитетінің сол жылдардағы хатшысы, белгілі қоғам қайраткері Кәкімбек Салықов ағамыз басшы, қалалық кеңестің төрағасы Л.Иванченков қосшы болып, алып құрылыстың сапалы жүргізілуіне ұйытқы болды. Қарсақбай мыс қорыту зауытының

жұмысын тоқтатуына байланысты қарашаңырақтан Жезказғанға қоныс аударатын металлургтерді тұрғын үймен қамтамасыз ету мәселесі де кешенді түрде жоспарланып, тұрғын үйлермен бірге мектеп, бала бақша салу жұмысы да қарқынды жүрізілді. Құрылыс барысында жаңа зауыт директоры И.Ли, цех бастықтары М.Филимонов, Қ.Бексултанов, Е.Жабағенов, бас энергетик А.Дутов, электролит цехының бастығы В.Зайцев, жетекші мамандар В.Лавецкий, В.Сербин мырзалармен үнсеі кеңісіп, жоба жайын пысықтал отырдық. Өйткені, олар металлургияның білгір мамандары болатын. Ал құрылыс алаңындағы құрастыру-монтаждау жұмыстарын да майталман құрылысшылар, білікті басшылар жүргізді. «Қазмысқұрылыс» тресінің басқарушысы П.Сельский, бас инженер Г.Садовников, бөлім бастықтары В.Перунов, М.Ашпис ерекше ұйымдастыру шеберліктерін танытса, комбинаттың құрылыс басқармасы басшылары Ғ.Белгібаев, Д.Популиди, В.Григорьевич, О.Асылбеков, В.Бондарьев, Н.Царик, Қ.Тастанбеков, А.Әбдірахманов сынды құрылыс мамандары зор қажырлылық көрсетті. Кез келген құрылыс нысанында жүктің ауырын орта буың құрылысшылар көтеретіні белгілі. Осы орайда, Н.Нысанбаев, Қ.Жұмабеков, В.Марченко, В.Игнатьев, Т.Тоғызбаев, С.Мұқашев, Ю.Кретов, А.Байтоков секілді учаске бастықтары мен бригадирлер С.Қасымбеков, Н.Радченко, А.Халанская, О.Дедюхин, Т.Чекмез тағы басқа да азаматтардың ерен еңбегін атап өткім келеді. Сондай-ақ, бүгінгідей мерейтой сәтінде қажырлы құрылыс мамандары А.Лисяков, Б.Курган, И.Тарасенко, С.Болдаров, Л.Ракутин, И.Дмитрих, А.Түсіпбековтің есімін ерекше құрметпен атауға тиіспіз. Мыс зауытының құрылысы жайлы сөз қозғалғанда озаттар тізімін бұдан да әрі толықтыруға болар еді. Оны газеттеріңіздің көлемі көтерсе алмайды ғой, - деп, бір қайырлы құрылысшы аға әсерлі әңгімені.

Иә, Амангелді Зәмеқбаев Жезказған кен-металлургия комбинатының құрылыс басқармасында ширек ғасырдап астам уақыт еңбек етті. Еңбегі жанды. Абыройға кенелді. Ағадан көргенін жастарға үйретті. Бүгінгі таңда бейнегінің зейнетін көріп отырған жайы бар.

Айтпақшы, Амангелді Зәмеқбайұлы Жезказған мыс зауытының құрылысына кейін «Жәйремауырқұрылыс» тресінің бас инженері болып, Жәйрем құрылысында да айшықты қолтаңба қалдырды. Қаншама тұрғын үйлер, әлеуметтік нысандар, өндірістік ғимараттар жарыса

бой көтерген сонау 70-ші жылдардың соңы мен 80-ші жылдардың басындағы Жәйремнің жұлдызды сәттерінде біздің Амангелді ағанын ел игілігі үшін тынымсыз күндері отіп жатты.

Бір тілек, бір наз

Өңгіме түйінінде байырғы құрылысшы Амангелді Зәмекбайұлы көңіл көкжиегіндегі бір тілегі мен бір назын да жасырып қала алмады.

Бір тілегі:

– Жезқазған мыс зауыты еліміздегі іргелі өндіріс орнағы болып, отандық өндірістің көшін бастап келеді. Бұрын Қаныш Сәтбаев атындағы Жезқазған кен-металлургия комбинаты құрамында болса, бүгінде «Қазақмыс» корпорациясы деген атпен әлемнің түкпір-түкпіріне данқы мәлім кәсіпорынның құрамдас бөлігі ретінде ел ырысын еселеп келеді. Осы кәсіпорынның құрылыс басқармасында ұзақ жыл еңбек еткен ардагерлер кей кездері көзден таса, көңілден ұмыт қалатыны бар. Күні кеше ғана Қазақстан магниткасының 50 жылдығында Қарағанды металлургия комбинатының құрылысына партиялық тұрғыдан басшылық жасаған А.Коркин мен Н.Давыдов бүгінгі таңда Мәскеуде тұрып жатқанына қарамастан, Елбасы Жарлығымен жоғары мемлекеттік наградаға ие болды. «Қазақмыс» басшылары да өз ардагерлерін үнемі ұмытпай, бүгінгідей мереке күндерінде ескеріп, елеп отырса деген тілегім бар.

Бір назы:

– Мыңдаған құрылысшының адал еңбек, маңдай терімен іргелі қаланған Жәйремнің бүгінгі келбетін көргенде жүрегім ауыралай. Кезінде Одақтың түкпір-түкпірінен келіп, құба белдегі жас қалашықты мекен еткен жәйремдіктер кешегі «балалапан – басына, тұрымтай – тұсына» болған өтпелі кезеңде жалынды жастықтарының бесігі болған мекенді тастай көпті. Өз қолымызбен тұрғызған көпқабатты үйлердің қаныран бос тұрғанын көргенде көңілін көшкен елдің жұртына келгендей құлазиды екен. «Тістегеннің аузында, ұстағанның қолында» кеткен есіл еңбектің өтеуі қашан, қалай қайтпақ? Еңсемізді көтеріп, елдігіміз салтанат құрған бүгінгі таңда билік басындағылар Жәйрем секілді өтпелі кезең дауышында күйреп қалған шағын шаһарларды жаңғырту бағдарламасын қабылдап, оны жүйелі түрде жүзеге асырса екен дейміз. Бұл – жалғыз менің ғана емес, барша байырғы құрылысшылардың назы мен тілегі.

P.S. Жасы жетпіске неқ артса да, тұғырынан ғаймаған, өз ұшаны түгел бола тұра, ел мүддесін ойлаған ардагер құрылысшының тілегін қабыл етіп, назына билік назар аударар күн жақын екеніне өз басым бек сенімдімін. Жанарған Қазақстан үшін жаңа күн туып келеді. Амангелді аға да жаңа күннің жасампаздығына үкілі үмітін арғып, серпінді сенім танытып отыр.

«Орталық Қазақстан» газеті, 2011 жыл.

ҚАЙРАН, ЖӘКЕМ...

Тағдыр – тарпаң, уақыт – жүйрік. Тағдырдың тарпаңдығы сол – қасқағым сәтте қасқалар мен жайсаңдардың қазасына куә болу қасіретін бұйырға салады маңдайымызға. Уақыттың жүйріктігі сол – кеше ғана ортамызда жүрген оғылан ұлдар жайында ескі алып, естелік жазу секілді азапты сәт жетіп келеді.

Бүгін жанарымнан жас, қаламымнан қап сорғалап отыр. Жайсаң болмыстағы жақсы аға, жампоз азамат, экономика ғылымдарының кандидаты, профессор, Қарағанды Банк колледжінің директоры Жангелді Қисықұлының рухына бағыштап азнама жазып отырмын. Осы менің пілегім бе еді?

Мамырдың мамыражай кешінде жеткен суық хабар жанымды түршіктіріп жіберген. Көз алдыма жайсаңынан айырылып, жабырқап тұрған Жаңаарқа келді. Қайран Жәксем бабалар керуіне ілесіп, келмеске сапарлап кете барды. Аңырап қалдық, жамырап қалдық... Өзім ес білгелі мен туған топырақ – Жаңаарқа талай жайсаңынан көз жазып, талай мәрте қарғыс атқыр қаралы көшті қарсы алған. Иә, аяулы «Ақеркесінің» соңғы иіріміне икемі келмей Игілік ағам көшкен. Қазақ ғылымына олжа салған оң қолын жүрек тұсына қойған қалпында Құлқыбайдың Ғабдолласы ілскен бұл көшке. Қара орманын қамықтырып Алаштын Ақселсеуі жайғасқан өз биігіне. Қазақ спортының сайыпқыраны Байшолақтың Қанаты өткенде қанатымыз

қайырылғандай қапаланғанбыз. Енді, міне, сол көштің соңына белгілі ғалым, ұлғжанды азамат Жангелді ағам ілесті.

Қайран, Жәкем!

Құлқын үшін емес, ұлтын үшін ғұмыр кештің-ау... Құлқынның құлына айналғандар өздерін пайғамбарға балап, жүр ғой ортамызда... Ұлтым деп гаргысқа түскен тағдырын алпысқа да тұяқ іліктіре алмады. Өмірге еркелеп келіп, ертерек кеттің-ау. Жан-аға!

Қайран, Жәкем бәрін ерте баспаған. Ғылымға да ерте ден қойды. Анасы марқұм жұмысқа кетіп бара жатып үйдің естияры Жәкеңе үйге нан, сүт ал деп ақша берсе, қайран Жәкең сол ақшаға кітап сағып алады екен. Кешке үйде нан жоқ, Жәкең жантайып, кітап оқып отырады. Сонда, өмірдің өзі соңғы беті түбі бір жабылатын кітап екенін сезді бе, Жәкең?!

Мамандығы экономист қой, замана ыңғайын, нарық талабын да ерте саралады. Осы өңірдегі талай оқу орындары негізгі ғимаратын сақтап қалғанымен, жатақханаларын ұстай алмай, мүмкіндік барларға үдеспіріп жатқанда, Жәкең өзі басқарған Қарағанды Банк колледжінің базасын қызғыштай қорыды. Есебін тауып, жатақханасын да, спорт ашандарын да сақтап қалды. Ауыл балаларын оқыту үшін, әрине. Ауылға қарап, үнемі алаңдап жүретін Түбі бәрі жақсы боларын сезді, биіем. Алайда, өмірдің өзі жатақхана екенін сезді бе, Жәкең?!

Ол колледж оқушыларын өнерге баулыды. С Сейфуллин атындағы драма театры ұжымымен тығыз қарым-қатынаста болып, колледждегі көркемөнерпаздар үйірмесіне театр әрпістерін жиі шақыратын. Көбіне театр тарланы Қайрат Кемалов келіп, оқушыларға мәнерлеп оқу, сахна мәдениеті туралы дәріс оқып жүрді. Театр көрсерменнен көз жазып қалған кезде де колледж есебінен ақша аудартып, жастардың театрға тұрақты баруына ықпал етті. Жас ұрпақты мамандығы бойынша гәрбиелеу – өз алдына, өмірге бейімдеуді басты мақсат етті. ...Қайран, Жәкем, өмірдің өзі театр екенін сезді ме екен?!

Колледждегі ардагер оқытушыларды «Біздің алтын қорымыз» деп төбесіне көтерді. Олардың суреттерін колледж қабырғасына іліп, өскелең ұрпаққа үлгі етті. Зейнет жасындағыларға да сағат беріп, олар үшін еркін сабақ кестесін жасатты. «Жүре берсін. Бұл кісі-

лердің дәлізге жүргенінің өзі – жастар үшін үлкен тәрбие» дейтін марқұм. Колледждің «Алтын қорын» жасап жүріп, өзінің Қарағанды ғылымының «Алтын қорында» қолтаңбасы қалатынын сезді ме, қайран, Жәкем?!

Колледжде оқитын жағдайы төмен отбасылардың балаларына барынша жеңілдік жасады. Оқу ақысын төлей алмаған оқушылардың сабаққа қатысуы мен үлгеріміне мән беретін. Сабақтан қалмайғын, үлгерімі үздік оқушыға жеңілдік жасап бақты. Тіпті, колледжде үш жыл оқып, оқу ақысын төлей алмаған шәкірттерге диплом да беріп жіберген кездері бар. Кейін сол шәкірттері жұмыс істеп, өздері гапқан табыс арқылы қайтарып жатты қарыздарын. Қайран, Жәкем-ай, дүние – кезек екенін сезген екен ғой...

Арканың алтын алқасындай болған Қарқаралы мен Жаңаарқаға зымыран құлап, гептил жұтқан кезде де, осы екі ауданға қосымша грант бөліп, әлеуметтік тұрғыдан аз қамтылған отбасылардың балаларын тегін оқытқан да осы Жәкең еді. Алғыс алды елінен. Бірақ, түбі зымыран-тағдырдың оғы өзін жұлып түсерін сезбеген шығар, қайран Жәкем?!

Әулеттің үлкені ғой, бауырларына деген пейілі ерекше еді. Барлығының оқуына, заман талабына сай жоғары білім алуына септігін тигізіп бақты. Әкелері соғыс мүгедегі еді. Сұрапыл күндер салған жарақаты Қисық марқұмға немере қызығын да көрсетпей, ерте алып кетті. Бауырлары үшін Жәкең әке орнына әке болды. Оларды ынтымақты болуға баулыды. Бір-біріне қарасып, қамқорлық таңытуға шақырды. Өзі кеткенде қиналмасып деп баулыған екен, сезген екен...

Жетім балаларға барынша мейірімді болды. Олардың оқуына, жатақханада тегін тұруына жағдай жасады. Облыстың түкпір-түкпірінен келіп оқыған жетім балаларға тигізген шапағатынын сауабын тірлігінде көре алмады. Жетімге тигізген шапағатынын шарапатын артындағы ұрпағы, әулеті көретінін сезген шығар. Бірақ, артында бір әулеттің арқа сүйер ардағынан айырылып, жетімсіреп қалатынын сезген жоқ.

Иә, қайран, Жәкемнің тіршіліктегі сауапты істері мен қанатты қағидалары асыл жары – Бибімерия жеңсемізге, балалары – Алтынтөре,

Қамария, Абзалға, немерелері – Қамбар, Бибісара, Бәғимаға және бауырларына нұр болып жаусын!

Бақұл бол, қайран Жәке! Сіз кеткелі қырық күнде қырық құбылған мынау жалған тасбауырлығынан танар емес. Біз де мұннан арыла алмай жүрміз. Жаңаарқа да...

«Орталық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

БЕКЗАТТЫҚ ТҮНГАН БОЙЫНА

Қараағаш – алтын ұясы

Жазиралы Жаңаарқаның теріскей бетінде тектілерге тұғыр болған Қараағаш атты қасиетті мекен бар. Барыңыз. Көресіз. «Жаксылардың соны – Телғозының Шоңы» атанған әйгілі Шонкеннің ізі жатыр. От ауыз, орақ тілді Төлебай салдың рухы жеті қат көкті кезіп жүр. Жолдекей акынның жорға жыры самалдай есіп, бал тілді Жақан Смақовтың балажан жүрегі лүпілдейді. Арқаның акберен ұлы Сайлаухан Нәкеновтің кеше ғана ғарышты бетке алған асқақ рухы артына қарайлап, қасиетті Қараағашынан ұзай алар емес...

Қарайлайтын-ақ жөні бар. Әйгілі Шонкен табанының табы қалған қасиетті топырақтан нәр алып, сол ұлы көштің соңғы легіне ілескен Сайлаухан ағанын қос тайлағы бар. Олар – Базарбай Әлеуханұлы мен Кенжебай Ахметов. Екеуі де бүгінгі қазақ руханиятының көшін бастар серкелеріне айналып үлгерген.

Қаламға сүйсініп, қағазға телмірген қалың қауымның бүгінгі мейрамы қарсаңында әрі ұстаз, әрі аға, әрі әрпітес Базарбай Әлеуханұлы туралы алім жеткенше толғанып көрмек ниетпен мен де қалам тістелеуге тәуекел еткен едім. Ұлылық ұялап қалған Қараағаштан ұлттың Ұлы бесігі Ұлытауға қарай Базекен салған сүрлеумен қиялап көрмекпін, баяғы...

...Айтпақшы, біздің қалам ұстаған қауым өкілдері өзінің белгілі бір

дәрежедегі жегістің «малданған» тұста ұстаздарын ұлықтап, шекпен бөлісетін дағдымыз бар ғой. Әдебиеттегі әйдіктер Әуезовтің шекпеніне жармасып, журналистиканың жорғалары Шерханның шекпенін шау-жайлап жагағыны сияқты. Басқаны қайдам, өз басым Базарбайдың шекпенінен шыққанмын. Иә, Базкеннің барқыт шекпенінен. Барқыт шекпені дейтінім, Базкеннің аурасында барқыт өңді даланың кендіі бар. Етегіне ел сыйғызған кең шекпен...

Ол жүрген жерде өзіне тұғыр болған Қараағаштың қасиеті, жайлау мекен Жанаарканың дархандығы жүреді. Ес біліп, етек жиған, сөз ұстауға ниет еткен шағымызда Базкенді төңіректелдік. Үйренетін үлгісі, үйрететін ниеті болған соң, үйірсек болдық Базкеңе. Әлі күнге жалыққан жоқпыз. Базкең — үйретуден, біз — үйренуден...

«Оргалыққа» қанағаттанған қаламы

Бүгінде аймақтағы қабырғалы қаламгерлер қатарын кобейтп жүрген Базарбай Әлеуханұлының журналистикадағы алғашқы сәтті қадамы дәл осы қара шаңырақ — «Орталықтан» басталған. Негізгі мамандығы — құрылыс инженері. Кенес журналистикасында салтанат құрған салалық бейімділік үрдісі бойынша редакцияның құрылыс бөліміне арнайы шақыртумен келген. Обкомның идеологтары құрылыста жүрген жерінен аттай қалап шақырған. Өзі еңбек етіп жүрген цехының тынысы мен құрылыс қарқыны жөнінде шағын ғана хабар-ошар жазып жүретін. Бойындағы сол ұшқынды аңғарса керек, обкомның қырағы сарбаздары қолқалауын қоймаған. Бұл да ойланып ұзақ жүрмеді. Басында тартыншақтаған шығар. Қазір өкінбейді. Құрылыс шеберінен учаске бастығы болып көтерілгелі тұрған «жұлдызды» сәтін құрбан етіп, тәуекел жасапты. Түбінде де, жүрегінде де түк бар екен. Келді. Журналистикаға. Көптің бірі болмады. Көшелі ойларымен оқырманын да, әріптестерін де баурап аяды.

...Әлі есінде. Облыстық газетке қызметке шақырылған жиырма бестегі жалындаған комсомолды сол кездегі Қарағанды обкомының үшінші хатшысы, қазіргі сандық саясаткер Қуаныш Сұлтанов қабылдап, «балағының біті бар» балаң жігітке ақ жол, сәт сапар тілеген. Абзал

ағаның сол тілегі қабыл болғаны осы шығар, «Орталықта» қанаттанған қаламы бүтінде тұтас Алаш жұртының жоғын жоқтап, мұның мұндап жүр.

...Арада отыз жылға жуық уақыт өтті. Құрылыста білек күшінің қолтанбасын қалдыра алмаған Базкең жүрек үнінің қолтанбасын аймақ журналистикасында айшықты етіп жасады. Осыдан-ақ бағамдай берініз, білектің күшін жүректің құдіреті еңсеретінін. Әрине, тегінде тектілік, болмысында бекзаттық бар ұлдың жүрегі... Қарымды қабілеті мен адал жүрегінің арқасында Базкең Ұлытау-Жезқазған өңіріндегі әрелі ұстазға, тіпті, бір өзі бір мектепке айналды.

Ұлытау – қонған қиясы

Мен де – Базарбай мектебінің түлегімін. Еңбек жолымды білікті ұстаз, іскер басшы Базарбай Әлеуханұлы басқаратын Жезқазған қаладық «Диңар» телеарнасында бастағанмын. Екеуміз қатар келдік. Ол – телеарна басшылығына, мен – журналистикаға. Базкең – басшы, мен – қосшы.

Шыныдығын айтайын, Базкең телсарна тізгінін ұстаған тұста мекеменің материалдық-техникалық базасы сын көтермейтін жағдайда еді. Бұрынғы Жезқазған облыстық телевидениесінің базасы болғанымен, екі ғимараттың бірі жекешеленіп, талай мүлік талан-таражыға түсіп кеткен екен. Ең құнды мүлкі – екі бейнекамера. Оның өзі – әуесқой қондырғы. Біздің тілмен «бытовой» аталатын. Міне, осындай жағдайда жұмыс жүргізіп, эфирді толтыру оңайға түскен жоқ. Бастығымыз бастап, түсірілімге шыққан топтағы редактор, оператор коштап, жалғыз ғана жарымжан «Москвичімізді» жабыла игеріп от алдырып аламыз. Онымыз барған жерімізде күркілдей жөтеліп, өзімізді ұятқа қалдырып та жатады.

Осынша мехнатқа ұжымдағы керітартпалардың «Басшымыз кәсіби маман емес. Шығармашылық ұжымды басқаруға құрылысшының құқы жоқ» деген мазмұнда қарша бораған «домалақ арызын» қосыңыз... Осының бәрін Базкең асқан табандылығы мен талапшылдығы арқылы жеңе білді. Журналистика мамандығын сырттай оқып игеріп, арызқойлардың аузына «күм құйды». Бар жігерін теле-

арнаны көркейтуге жұмсады. Бұрын әркімнің қалтасында кеткен жарнама мен ақылы қызмет қаржысына бақылауды күшейтіп, тиыннан теңге құрады. Ол қаржыға заманауи техникалар алынып, телеарнаның ғимараты қалыпқа келгірілді. Көзіңізбен көрмей, сөйбейтіңізді білем. Барып көріңіз Базкеңнің базарлы еңбегін...

Оңаша сырласқан сәттерімізде:

– Қоғамдағы кейбір жұмыстар жүйесіз болғанымен, бұл топырақ киесіз емес. Ұлытау ұлт бесігі ғой. Осы топыраққа табан тіреп, нәпақа тапқанның жаман болғанын көргенім жоқ. Түбі бәрі жақсы болады. Тек төзім керек, – дейтіні бар-ды. Сол кездегі дұдамал көңілдің күдігі сөйілген бүгінде. Телеарна адам танымастай кейішке енген. Үкімет Қаулысымен «Дида» арнасы сандық форматта хабар таратуға ықтияр еліміздегі алты телеарнаның бірі болғанын көрдік. Сәтін салса, 2015 жылға дейін «Дида» телеарнасы сандық үлгіде хабар таратуын бастайды. Жақында ғана ҚР Ұлттық бизнес-рейтингтік байқауында Жезқазған телеарнасының жеңімпаз атанып, маркетингтік-экономикалық стратегияның көшбасшысы атағын ресми иеленгені туралы сүйіншілей жазғанымыз естеріңізде болар.

Жаңарқада туып, Ұлытауды тұғыр еткен бекзат болмыс берекесі бекемденіп, шығармашылық кеңістіктен қоғамдық кеңістікке келді. Ауқымды идеяларымен. Тартымды пікірлерімен.

Халық қалаулысы

Журналистің де арқалағаны – халықтың аманаты. Алайда, жалғанымыздан қорытынды шығып жатса, қане?! БАҚ-та жарияланған сынға, қоғамдық пікірге пысқырып та қарамайтын тонмойымдық қалыптасқан біздің қоғамда. Осыны санасында салмақтаған Батарбай Әлеуханұлы халыққа қызмет ету, қарапайым тұрғындардың мұн-мұқтажын шешудің оңтайлы жолы депутаттық мінбер екенін еселеді түйсінген. Бірақ, мандаттың өзін маңсап деп қабылдайтын қоғамда оған да ұмтыла қоймапты. Ұсыныс түсті ақыры. Биліктен емес, сайлаушылардың өзінен. Ел сенім артты, бұл серпін танытты. Қазір облыстық мәслихаттың депутаты.

Соңғы шақырылымның халыққа қызмет еткеніне бір жылдан енді

ғана асты. Осынша қысқа мерзімде біздің Базкен өз округіне ғана емес, облыс жұртышылығына белсенділігімен танылды. Көптеген түйткілді мәселелердің гүйінін тарқатуға ықпал етті. Мәселен, Жезқазғандағы орталық аурухана лифт мехнатын көп жылдан бері тартып келгенді. Осы мәселенің оң шешім табуында тікелей депутат Базарбайдың қолтанбасы бар. Сондай-ақ, ол қаржы тапшылығынан тоқтап қала жаздаған Қарағанды-Жезқазған, Жезқазған-Қарағанды әуе рейсін қалпына келтіруге мұрындық болды.

Базарбай Әлеуханұлы облыстық мәслихаттың депутаты болып сайланбас бұрын «Нұр Отан» ХДП Жезқазған қалалық филиалы жанындағы сыбайлас жемқорлықпен күрес жөніндегі комиссияға жетекшілік етті. Халық игілігі мен мемлекет қазынасын «қорқаулардың жемсауынан» қызғыштай қорыған оның қайраткерлігін замандастары жыр кылып айтады.

Міне, әріптес ағаның шығармашылық келбетін толықтыра түскен осындай қоғамдық қайраткерлігі барын біздер – шәкірттері мақтан етеміз.

Тілі – мірлім оғындай

Иә, Базарбай Әлеуханұлы тілінің тіксінегі алмастай өткір. Қазақы қалжын мен астарлы әзілге өте бай. Көздеген нысанасын тиіп түседі, тіпті, тотияйын құйғандай ойып түсетіні де бар.

Бірде, Жезқазғандағы Серке Қожамқұлов атындағы драма театрының ғимаратында белгілі қаламгердің шығармашылық кешін өтті. Мен – кешті жазуға жауаптымын. Базкен – қадірлі қонақ. Кеш соңында қайтуға ыңғайланғанымызда Базкенге үнемі еркелеп жүретін бір інісі жолығып қалды. Ептеп «қызыңқырап» алса керек, шаужайлап жіберер емес. Біршама уақыт өткеннен кейін көлікке мінген Базкен:

– Салонның шамын жақшы, – деді жүргізушіге. Біз – аң-таңбыз.

– Маған жақсылап қараңдаршы. Мен 500 теңгелік купорадағы Әл-Фараби бабама ұқсаймын ба? – демесі бар ма. Ол кездесгі ұлттық теңгеміздің накышында Әл-Фараби бабамыздың бейнесі болатын.

– Жок, – дейміз, әлі де аң-ғаң кейіпте.

– Ендеше, неге осы інім мені көрген сайын 500 теңге сұрайды? – деп, шек-сілемізді қатырсын.

Осындай айтқыштығымен ортасын күлкіге қарық қылып жүретін жайдары мінез жайсаң аға Оспанханнан кейін ойсырап, Тоқмағанбетовтен кейін тоқырап тұрған қазақ сатирасын өрге сүйреуде сүбелі еңбек жасап жүр. Менің бағам: бүгінгі қазақ сатирасы Тольымбекпен толысып, Көпенмен көпші ілгерілеп, Базарбаймен базарланып тұр. Базкеңнің осы сатира керуенін өз үнімен ілескенін «Қазақ әдебиеті» газетінің Оспанхан Әубәкіров атындағы жүлдесін алғанынан-ақ бағамдауға болады. Біз оқырман ретінде Базкеңнің сол жолы жүзде алған шығармалары үшін «Отлешнік» пен «Адам емес» туындыларының кейіпкерлерін ортамыздан жазбай танығанбыз.

...Өзін де, өзгені де қалам күдіретімен танытып, отандық БАҚ-тың дамуына өлшеусіз үлес қосып жүрген өрелі әріптес, абзал ағаны мерекесімен құттықтап, шығармашылық табыстар тілейміз.

«Орталық Қазақстан» газеті, 2013 жыл.

ҚАЙРАТЫН ҚАЗЫҚ ЕТКЕН ҚАЗАҚ ҚЫЗЫ

*«...Үш-ақ нәрсе адамның қасиеті –
Ыстық қайрат, нұрлы ақыл, жылы жүрек».*
Абай.

«Мен қазақ қыздарына қайран қалам...»

...Жалпы, қазақ қыздары қайратсыз емес. Сонау сонарлы күндер шежіресіндегі нәзік жандар тізімі ерлерге тән ерлігімен ел қорғаған Тұмар ханым, ел басына екіталай күн туғанда парасат патшалығының абыройын асырған Қархабат, Домалақ, Айша бибі болып басталып, Жиреншөдсі шешенге серік болған Қарашаш, кешегі Ұлы Отан соғысында жаудың құтын қашырған «шығыстың қос шынары» Әлия, Мәншүк болып жалғаспай ма?! Ұлы даланың ұшан теңіз тарихында да, бүгінгі ұрпақ ұтымында да бұл тізімнің алдына да, артына да көп нүкте қойылатын шексіздік екенін мойындауға тиіспіз.

Тарих айтады: әйелдерден батыр да, акын да, күйші де, саясаткер де, қайраткер де... шыққан. Тек қана пайғамбар шыққан жоқ. Ал, пайғамбарларды дүниеге әкелген әйел-ананы қалай құдіретке баламайсың?!

Қой, пәлсапа соқпай, өз заманыма ойысайын. Біздің қоғам бизнес бәсекесінің алаңына айналған. Бизнесіте жүрген қазақ қыздары аз ба? Бар, әрине. Шенеулік қыздар ше? Жетіп жатыр. Арулар Арындағы мөлдірлікті гендерлік саясатқа пайдаланып-ақ жағырмыз. Ал, құрылыста ше? Аз. Иә, саусақпен санарлықтай ғана... Сылақшы-сыршылар бар шығар... Менің бүгінгі кейіпкерім, «Нұр-Қад и К» құрылыс фирмасының директоры Қыздархан Нұрбайқызы Дүйсенбаева сынды бірегей құрылысшылар – бірен-саран. Нәзіктік пен құрыштай беріктік. Бір-біріне қарама-қайшы ұғым. Десек те, арасы жер мен көктей бұл қасиеттер Қыздархан апайдың боямсыз болмысында домбыраға таққан үкідей үйлесім талқан. Сондай-ақ, тани білсең, аша білсең, апайдың тұла бойы – ізі қасиеттерге өте бай. Адамзаттын абызы Абай айтқан үш асыл қасиетті әпсанама алқисса етіп алуым да сондықтан.

Ыстық қайрат. Нұрлы акыл. Жылы жүрек. Парасаты мен келбеті келісті кемелденген кейіпкерімнің бойынан осы қасиеттерді айқын аңғардым.

Сонымен...

Ыстық қайрат

Қыздархан Нұрбайқызы – тағдырлы жан. Тасыр тағдыр кімді маңдайынан сипап жатыр дейсіз?! Сонда да, әр пенденің тағдыры таразыланар тарау-тарау жол бар. Пешенеге перште жазған шимайлар тағдырдың шиырлаған жолына салып ада жөнеледі. Көндікпеске амалың жоқ. Көтересің. Бұлтарысы мен бұралаңы көп бұл сапардың түйінделер тұсы – ақырет. Оған дейін «шарашадымға» қаратпайды-ау...

Қызкеңнің де ғұмыр соқпағы дәл осылай соқтықпалы сүрлеумен келе жатыр.

Он бір жасында әкедеп жетім қалды. Майданда белуардан қан кешкен ардақты әке соғыс салған жарадан айықпады, мәңгілікке сапарлап кетсе барды. Қыздархан қамықты. Қайғырды. Морт кетпеді. Қанағат етті. Бір шаңырақтың тауқыметін арқалап қалған анасы Сейдеге де-

меу болуды ойлады. Он жастан енді асқан ойын баласы осылайша бір күнде есейіп шыға келді.

«Жетімдіктен желкесі үзілген ешкім жоқ!» деді де, қайратына мінді. Сабағын ақсатпады. Мектепті жақсы бітіріп, Тараз технологиялық институтына оқуға түсті. Инженер-технолог маманлығын игеріп, жолдамамен Қарағандыға келді. Қарағанды емес, Балқашқа. Балқаш тігін фабрикасында технолог болып біршама жыл абыройлы қызмет етті.

Ол құрылысқа кездейсоқ келген жоқ. Жасынан жобалау, қисындастыру дегенге жаны құмар еді. Сол әуестік кәдеге жарады. Алғашында жеңіл өнеркәсіпте, кейін ауыр құрылыста табиғи талғампазды ымыс тамырланды. Айтпақшы, Қазақстан сауда-өнеркәсіп палатасының Қарағандыдағы сараптау бюросында сарапшы болғаны бар.

Сарапшы болып жүре берер ме еді, кім білсін?! Заман өзгерді. Жи ері жігітке бергісіз Қыздархан нарық талабын танып үлгерді. Он өлшеп, бір кесетін, тоқымнан тон пішегі шебер машық тігін өнеркәсібінен, ал, жағдайдың жай-жапсарын салмақтау сарапшылықтан қалған кәсіби дағдысы еді. Жолдасы Әлиасқар марқұммен кеңесе отырып, шұғыл шешім қабылдады. Сөйтіп, ерлі-зайыпты кәсіпкер Әлиасқар мен Қыздархан отандық бизнестің алғашқы қарлығаштары болып шыға келді. «Әуелі бұл құрғырды бастау қиын, бастаған соң тастау қиын» демекші, алғашында киналды. Бастады. Тастаған жоқ. Табандылық танытты. Бұлар құрылыс салуға лицензия алған 90-шы жылдары елде құрылыс салу емес, салынған құрылысты қирату науканы қызу жүріп жатқан. Бұл еріне қарады, ері мұны жерге қаратпады. Азамат екен, жарықтық Әлиасқар! Шаруаны жолға қойды. Әлекең – құрылыс басында. Жобалау, ссеп-кисап жүргізу – Қыздарханның қолында. Жұмыстары жүріп берді. Әринс, «ыстық қайрат» сеп болды.

Алайда, Қыздархан алайдың қайраты шарыққа түсер күн алда екен.

2003 жылы Әлекең кенеттен дүние салды. «Азаматым!» деп аңыраған Қызкең жер ортасына келгенде жесір қалып, жер тоқпақтады. Көздің жасы да сарқылмайды екен. Тағдыры сынады. Бұл жылады. Онымен қайтып келген Әлекең жоқ. Жаратқанның жарлығын қайта қарап, өзгерткен пенде бар ма?! Қайтадан қайратына мінді. Абай айтқан «ыстық қайрат».

– Көз жасымен құдайды қорқытпайды екенсің. Сілкіндім. Әлиасқарым бастап кеткен істі жалғастырайын, ақырына жеткізейін деп жігерлендім. Жастық құшақтап жата берсем, әкелері аманаттал

кеткен қос балапанымыды кім жеткізеді? – дейді өзі де жанарына жас іркіліп.

Жұмысқа кірісті. Фирма өзіне қалған. Тапсырыс алу керек. Алды. «Тәуекел етіп, тас жұтты». Әлекең қайтқалы бірінші рет күрделі нысан қабылдады. Жана Узинка тұрғын аймағына су құбырын тартуға кірісті. Қатты қиналды. Әбден Әлекеңе сеніп алған. Шаруаның қисынын келтіру оңайға түскен жоқ. Ұлы Айдар көмектеседі. Бәрібір Әлиаскардай бола ма?! Әйтеуір, жағдайын түсініп, қол ұшын созар азаматтар табылды. Облыстағы құрылыс басқармасының сол кездегі бастығы Қазбек Айгжанов пен бөлім бастығы Хамиден Жетпісов жұмысындағы кейбір кемшіліктерге түсіністікпен қарап, көмектесті. Сол азаматтардың жақсылығын әлі ұмытпайды. Су құбырын әуіріммен тапсырғалы жүргенде ұлы Айдар жол апатына ұшырады. Қайтадан қара бұлт үйірле қалды басына. Шырылдады. Шырмауықтай шырман алған шырғалыңды ыстық қайраттың арқасында тағы жеңіп шықты. Арқа сүйер жалғыз ұл Алла жар болып, аман қалды. Бұдан асқан бақыт бар ма ана үшін?! Су құбырын да мезгілінде тапсырды. Данышпан Абай айтқан «ыстық қайраттың» арқасында...

Негізі, ер-азаматқа гән қайсарлық Қыздархан апайдың бойына апаның ақ сүтімен дарыған-ау. Анасы Сейде марқұм сұралыл соғыс жылдарында трактор, комбайнның тізгінін ұстапты. Бәсе...

Нұрлы ақыл

Мен Қыздархан апайды танығалы ол кісінің күйтсілектеніп күйінгенін, әйел болып артық сөз айтқанын көрмеппін. Бәрің ақылға жеңдіріп, сабырмен салмақтайды. Жан дүниесінде парасаты патшалық құрған.

Әйтпесе, құрылысты еріккеннің ермегі деп кім айтты сізге?! Кәсіптің жеңіп жоқ. Әсіресе, құрылыс саласының. Қазіргі кезде тіптен күрделеніп кеткен. Бұрын ғой, сылақ жұмысын арнаулы білімі бар сылақшы, кірпіпті талабы зор тас қалаушы атқаратын. Қазір ғой, құрылыс алаңына ойдан қашқан, қырдан қашқан, қағылған-соғылғандардың қаптап кеткені. Бірақ, біздің Қызкең олай етпеді. Қызкеңнің парасатын пайымдай білген жақсылар оның маңайына үйірлі. Жастар үйренді. Жалпы, әйел заты кез келген дүниеге жеткізгілік талғаммен қарайды ғой. «Қыздың жиған жүгіндей» деп қазақ тегін айта ма?!

Тагдыр жолындағы қиындық пен кедергіні жеңуге сен болған ыстық қайратына жылдар жемісімен кемелденген нұрлы ақылы арналасқан Қыздархан апай бұл кәсіпін таудай жауапкершілігін істі бастаған күні-ақ түйсінген болатын. Ең әуелі Ар аялдағы жауапкершілікті ойлады. Кейбір құрылыс фирмалары сияқты сапасыз жұмыспен оңай олжаға кенелуді көздемеді. Адалдығына арқа сүйеп, қайратын қазық етті.

Иә, оңай олжа көздеп, сапасыз ғимарат салуға оның Ары жібермеді. Талай құрылыс фирмаларын көріп жүрміз – ескі тактайды екі шегемен бекітіп, тапсырған нысанның кешіккі мерзімі аяқталғанша, фирмасын банкрот деп жариялап, атын өзгертіп, басқа жерді былықтырып жүретін. Ал, Қызкеңнің фирмасы құрылған күннен бастап бір атау, бір бағытпен келеді.

– Алаяқтықты пайда көзіне айналдырғандарға таңым бар. Біз тапсырған әрбір нысанның артында халықтың игілігі тұр. Ел игілігіне олай немқұрайды қарауға болмайды ғой, – дейлі сөз арасында Қыздархан Нұрбайқызы.

Ата-бабамыздан қалған қанатты қағиданың бірінде: «Түсі игіден түңілме» демейтін бе еді?! Қыздархан апайдың иман төгіп ең жүзі тал бойынан жағымсыз әдетке орын бермеген нағыз ғибадатты жанның болмысын айғақтайды. Сүйсінесін.

Келте ойласақ, құрылыс деген боқтампаз бригадир, дөрекі про-рабтар кәсібі деп пайымдар едік. Ал, жүздеген адамды жұмыспен қамтып, небір сәулетті ғимараттар салып жүрген үлкен кәсіпорынның басшысы Қыздархан апайды ашуланбақ түгілі, кабак шытады дегенге сенгің келмейді. Байсалды қалпынан айнығанын көрмейсің. Ақылға жүгінбей іс бастаған кезі жоқ. Жайсаң жанына ғұмырлық серік болған нұрлы ақылы Қыздархан Нұрбайқызын кәсіби бақытқа да, аналық қуанышқа да кенелтіп келеді.

Әдемі жымығап әсерлі келбетінен жылы жүректің шуағын аңғарасың...

Жылы жүрек

Ең әуелі ол – Ана. Мейірімге бай ата жүрегі айналасына ізгілік нұрын төгіп тұр. Қаралайым қазақ әйелінің қанағатшыл болмысының көшірмесі іспетті Қыздархан апай. Алла берген Анары мен Айдары ана үмітін ақтап, жүректегі мұнын перзент қуанышымен алмастырған.

Олардан өрбіген Аружан, Әлика, Әлімхан есімлі немерелерді ұлдың баласы, қыздың баласы деп бөлген емес. Жұмыстан шаршал келгенде осылардың балдай тәтті қылығымен жадырап сала береді.

...Поэзияны сүйіп оқитын адамнан қатыгездік күтуге болмайды, эсте. Қыздархан апай да қолы қалт етсе, Қасым жырымен қайраттанып, Мұқағали жырымен мұңын тарқатады. Екеуін де жастанып жатып оқиды.

Өнер мен гүлге сондай ғашық Өнерге өмір деп, өмірге гүл деп қарайды. Екеуін де аялап, жанын салып мәпелеуге уақыт табады. Бөлме гүлдерінің күтпін құрылыс салудан күрделі көрінеді Қыздархан апайға. Іссапарда жүргенінде немерелерін сағынып, үй мен кеңселегі гүлдерін уайымдайтыны бар. Апайдың өнерге деген иікарлігі мен құрметін өткен жазда Қарқаралы сапарында аңғарған едік. Қарамағындағы пробаб жігіт Мейрамбек Кент тауының бөктерін дүбірге бөлсе, екі күн бойы ән салған. Таңданып, таңдай қаққанбыз.

Өзі де тағдыр сынағын көріп баққан жан ғой, қиналған адам көрсе, жанын қоярға жер таппайды. Жан жылуын төгіп, әлгі жан-ның мұқтажыдығына өз ықпалын жасағанша асығады. Қашан көрсең де, қаржылай қолдау көрсетіп, адами шапағатын тигізіп жүргені. Кәсіпкерлікпен шұғылданғалы облыс аумағында өтіп жатқан ірілі-ұсақты қайырымдылық шараларынан тыс қалып қорған емес. Жемін шашып жейтін дәл мұндай сұңқар-болмысты кейбір ер азаматтардан көре алмай жүргенде, Қыздархан Нұрбайқызының бұл мәрттігіне қалай сүйсінбессің?!

Кәсіпорын басшысы бола тұра, Қыздархан апайдың қарамағындағы әріптестеріне деген илтипаты – ерекше. Тікелей өз болмысына барлау жасап отырған энгімеміздің ауанын сенімді серіктері туралы пікірге ойыстыра берді. Сенімді серіктері Жұмабике Көшбаева, Төлеукеш Ниязованың есімдерін шынайы құрметпен атады.

Міне, мен таныған Қыздархан апай – осындай жан.

«Орталық Қазақстан» газеті, 2012 жыл.

САРЫАРҚАНЫҢ СЕГІЗ ҚЫРЛЫ СЕРІСІ

Сөз жоқ, ол – сегіз қырлы сері.

Осы бағаны, осы мақтауды күнде айтып жүргенімізбен, жазуға асықпаған екенбіз. Иә, Қойлыбай Асанов докторлық диссертациясын қорғағалы екі жылға жуықтап қалыпты. Сүйіншілегенбіз. Алайда, Қойлыбай жайлы қомақты дүние жазудың реті келмеген екен. Өзінен де бар шығар. Мүмкін, қарапайымдылығы болар, кейбір докторлар секілді «мені жаз» деп «Орталықтың» табалдырығын тоздырғап жоқ. Өзімізден, «Орталықтан» пыққан соң болар, біз де елей қоймаппыз. Менсінбегеннен емес, «Жүрген соң бауырында күнде көріп, таулардың биіктігі байқалмайды» екен.

Менің де Қойлекен туралы жазуға редактордан, Мағаш ағамнан тікелей тапсырма алғаным біраз болған. Жүріп алыппын. Жақсы сөзімді қимағандықтан емес, өзі сөз ұстаған адам жайлы жазуға қиналғандықтан. Қойлекеннің өзі де ешп ете қоймады. Кең отырып сұхбат құрудың ретін келтіре алмадық. Ақыры, «мен білетін Қойлыбайды» жазып шығуға тура келді. Рас, Қойлекеннің болмысын мен де білем, өзгелер де жақсы біледі.

Ол – ұлылар мекеті Жаярқаның тумасы. Ақтауда, Кенесары әскерінің бекінісі болған әйгіл Дарат тауының бауырында туған. Арқаның алтын алқасындай болған Ақтау. Ортау. Дарат тауларының тамырлы тарихтан шертер сыры көп. Түсіяген, ұққан жанға, әрине. Қойлекен соны ұғып, түйсініп өскен, білем. Табиғаты тамылжыған Сымтастан сырбаздықты, Таскоралыдан табандылықты дарытқан бойына. Отауастай ордалы, Қосағалыдай қомақты іс тындырды бүтінде. Ғылымда да, өнерде де, өмірде де...

Сөз басында сегіз қырлы деп қаядық қой. Асыра сілтемегеіміз анық. Санамалап көрейік сегіз қырын.

Бірінші қыры – тектілік

Қойлекен бойындағы тегеурінді тектілік туған топырағынан тамыр тартқан. Шет-жағасын әлгіде айтып өттік қой.

Қойлекеннің тектілігі сол – ол рулық деңгейден биік тұр. Ешқашан руға, жерге бөлініп, елге іріткі салғанын көрмешип. «Жамандығым да, жақсылығым да – Алашқа ортақ» дегенді жиі естиміз аузынан. Жампозды көрсе, «Алаштың ардағы болатын азамат екен!» деп сүйсінгенін

өз басым талай көрдім. Дәл осындай жағдайда «Қай жердің, қай руың баласы екен?» деп көңірсенгендер де жүр ғой ортамызда.

Жақсыға жолықты ма, бауыр тұтады. Жақсының үлкеніне – іні, кішісіне – аға.

Сөз құдіретін тану, аталы сөзге тоқтау, ол да – тектілік. Адалдық, аңғалдық, қарапайымдылық, кншіпейілділік, өткірлік, білімділік... Осының бәрі тектілік атты күмбезі көк тірсенген зәулім сарайды тұрғызуға жұмсалған құрылыс материалдары іспетті. Міне, осы ізгі қасиеттердің бәрін табасың Қойлекеннің бойынан.

Асыра мақтап отырған жоқпыз...

Қойлыбай – ақын

Өткен ғасырдағы 80-ші жылдардың соңы мен 90-шы жылдардың басында, типті, жаңа ғасырдың алғашқы онжылдығында Қойлыбай Асановтың даңқы аспандап тұрды. Қастерлі айтыс өнерінің Шынболат Ділдәбаев, Қонысбай Әбілов, Баянғали Әлімжанов, Әселхан Қалыбекова, Әсия Беркенова, Дүйсенбай Жұмасейітов, Ермек Омаров, Мұқаш Сеитқазинов сынды майталмандарынан кейінгі орта буынында орда бұзып, керме үзіп жүрді. Республикалық, халықаралық айтыстарда олжа салды Қарағандының ордасына.

Қойлекеннің туған жері Ақтау аулында ерен шабысымен даңқы шыққан Нақыпжан есімді атбегінің «Аққұйрық» атты сәйгүлігі болды. Жылқы мінезді халықпыз ғой, жігіттің жампозын аттың жүйрігіне ұқсататын. Қойлекеннің қарсылас шақ келтірмеген жұлдызды сәттеріндегі шабысына сүйсінген жаңаарқалық жанкүйерлері оны «Ақтаудың Аққұйрығы» атап кеткен.

Әлі есімде, 1990 жылғы ақпан айында әйгілі күйші Сайдалы Сары Тоқаның 160 жылдық тойы Жезқазғанда дүбірлеп өтті. Облыстық деңгейде ұйымдастырылған айтысқа «Сен Қарағанды облысының ақынысың» деген жөслеумен Қойлыбай Асановты қатыстырмай тастады ұйымдастырушылар. Тура сол жылы күзде күйшінің туған жері Жаңаарқада республикалық айтыс ұйымдастырылып, Қойлекен қатысты-ау, әйтеуір.

...Жезқазғанда бабамның тойы өткенде,

Кіре алмай, жабығынан сығалағам, – деп, дауылдата топқа кірген Қойлыбай ақын сол жолы республикалық айтыстың Бас жұлдісін иемденіп кеткен еді.

Қазақ айтысында өзіндік үні қалды Қойлекеннің. Популист болған жоқ. Әуен құбылтып, мақамына қайырма қосып, әлек болғанын көрген жоқпыз. Қоңыр домбыра, қоңыр үн, қоңыр шапанмен келген Қойлыбай құбылмай-ақ, айтыс өнерін құлшырта білді.

Жазба поэзиядағы ойлы туындылары да оқырман ықыласына бөленіп жүр.

Қойлыбай – шешен

Иә, Қойлекен – қазақ сөз өнерінің жілігін шағып, майын ішкен шешен жігіт. Бұл бағапы мен емес, қазақ ғылымының кара нары Тұрсынбек Кәкішов ақсақал берген.

Топ алдында көсіліп сөз бастағанда көз алдын тұманданып отырады. Жанарға жас іркілетіндей етіп толғайды. Мүдірмейді. Сіз мүлгіп кетуіңіз мүмкін.

Асабалық та – өнер. Бұл өнердің тізгінін бозбала пағынан ұстаған Қойлыбай арзан әзілге ат шалдырған емес. Рас, күлдірем деп, бүлдіріп жүрген асабалар көп. «Той – Тәңірдің қазынасы». Осы бір қанатты қағиданы қанына әбден сіңірген Қойлекен әр тойдың тәрбиелік мәніне зор маңыз береді. Балаң шағында да сөзді ретімен қолдана білген Қойлекен әлі күнге сыр берген жоқ. Тереннен толғап, ұлттық өнердің кәусарынан қауға тартқан сары жігіттің шешендігіне галайлар бас шайқаған. Жасы елуді еңсеріп қалса да, бойдырған жоқ.

Қойлыбай – публицист

Оның қауырсын қаламы қазақ баспасөзінің аймақтағы қара шанырағы «Орталық Қазақстанда» қанатты қаламға айналған.

Алғашында «Қарағанды жастары» («Замандас») газетінде еңбек жолын бастаған Қойлыбай Асанов «Орталықта» ой толыстырып, қанатын катаятты. Шындалды. Ойы шымыр, қаламы жүйрік журналистке айналды осы «Орталықта».

Көркемдігі көңіл жадыратып, жорғалығы бас шайқататын сөз шайыры «Шипагер» газетінде Бас редактор да болды. Мансап қуып емес, мақсат буып барған. Толысқан үстіне толыса түсті. Жорғаның жорғасына, тарпаңның тарпаңына айналды. Қазақстан Журналистер одағының мүшесі.

Қазақ сөз өнерінің сөресі Қойлыбай Асановтың «Жылымық жылдар жаңғырығы» атты публицистикалық жинағымен (2004 ж.)

толықты. Ойлы публицистін қазақ журналистикасына салған олжасы мұнымен шектелген жоқ. Жакында ғана «Сөз өнері және журналистика» атты жауһар дүниесі келді өмірге.

Көсемсөз көшіндегі көшелі дүниелері керуен басын ұлттық журналистиканың үнжырғасын көтеруге мықтап бұрды. Көсілетін шағы...

Қойлыбай – ғалым

1998 жылы ғылымға біржола ден қойып, бет бұрды. Академик Е. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің журналистика кафедрасына белгілі қаламгер, абылайтанушы, өрелі ұстаз Зарқын Тайшыбайдың шақыртуымен барған.

Ізденіс жолындағы еңбегі ізсіз кетпеді.

Жалпы, Қойлыбай бүгінгі білікке белуарзам бейнет кешіп жүріп шыққан. Айтысқа – асабалықтан, ғылымға – журналистикадан келді. Айтыс пен асабалық – өз алдына, ғылым мен журналистиканың бейнетін айт. Табиғатынан «халтураны» қаламайтып Қойлекен не жазса да, немен шұғылландса да, шынайылыққа шырмалды. Жасыратыны жоқ, Қойлыбайдың үш әріптесі, мүйізі қарағайдай үш доктор бірлесіп, полиция қызметкері туралы мақала жазғанына да куә болғанбыз. Куә болып қана қоймай, әлгілердің сол «шедеврін» әлдебір пәрменді тұлғалардың ықпалымен «Орталыққа» жариялағанбыз. Ғылымға журналистикадан келгендіктен болар, Қойлекен ғылымның талабын талғаммен қабылдады. Жанына жақын тақырып таңдалы. Кандидаттық, докторлық диссертацияларының мазмұны ғана емес, өте сауатты жазылғаны ғылыми кеңестің таңдайын қақтырып, басын шайқағты. Жазу стилі қалыптасқан журналистке ғылыми стилді меңгеру қиынға түскен жоқ.

Ғылым жолындағы тынымсыз ізденісі арқасында Қойлыбай Асановтың зердесінен зерленген ғылыми дүниелер шетел ғалымдарының да қызығушылығын тудырды. Зерттеу макалалары Чехия, Польша, Болгария мемлекеттерінің ғылыми журналдарында ағылшын, орыс тілдерінде басылды. 2011 жылы «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» мемлекеттік грантының иегері атанды. Ғылымдағы, өнердегі еңбегі мемлекет тарапынан жоғары бағаланып, «ҚР Мәдениет қайраткері» белгісімен, «ҚР Тәуелсіздігіне – 20 жыл» мерекелік медалімен марапатталды.

Филология ғылымдарының докторы, профессор Қойлыбай Асановтың «Е.Бокстов – публицист» (2005 ж.), «Айтыс өнерінің публицистикалық сипаты» (монография) (2010 ж.) атты зерттеу еңбектері мен 100-ге жуық ғылыми мақалалары отандық ғылымның игілігіне айналған. Бұл аз дүние емес. Ең бастысы – Қойлекен «халтурщик» атанған жоқ.

Қойлыбай – жокшы

Ол – ұлттық құндылықтардың жокшысы. Рухани ағасы, белгілі ғалым, «Ғасыр адамы» Темірғали Көкетайтегімен бірлесіп, Сайдалы Нияз батырдың ерлік істерін дәріптеуге және Ақтайлақ шешеннің мұрасын жаңғырту жолында тер төгіп жүр. Өткен жылы Осакаров кентінде Нияз батыр өміріне қатысты ақтандақтарды таразылауға арналған республикалық ғылыми конференция ұйымдастырған да – осы екеуі.

Ұлттық мәдениетіміздің мәйегіне қалқан, рухани құндылықтарға жокшы болу әрекеті Қойлекеннің айтыстағы бағыты болатын. Өріптестері қағытпа қалжың, арзан әзіл жетегінде сөз саптап отырғанда, бұл сахнаны сайқымазақтар алаңына айналдырған емес. Тіл, дін, діл мәселесін тереңнен қозғап, көрермен қауымға ой салардай шымыр шумак өруге ұмтылатын. Сол бағытынан әлі де айныған жоқ.

Ақтайлақ шешен туралы зерттеулері де – зерделі жанды сергітетін дүниелер.

Ол – Ақтайлақ шешеннің Сары тайлағы.

Қойлыбай – ұстаз

Шынымен де, ол – табиғи ұстаз.

Өнерде де, ғылымда да лайықты шәкірт баулып жүр. Әсіресе, аймағымыздағы қазақ журналистикасы маман талшылығын бастан кешіріп тұрған шақта Қойлекеннің ұстаздығы кәдеге жаран-ақ тұр.

ҚарМУ-дің журналистика кафедрасында ұстаздық етіп жүрген екі кәсіби журналист болса, соның біреуі, ал, жалғыз журналист болса, соның нақ өзі – Қойлыбай.

«Орталықтан» тәжірибеден өтуге келген студенттер де растайды бұл сөзімді. Талай жас журналистен естідік:

– Жазуға машықтануымызға көбіне Қойлыбай аға ықпал етеді. Жа-

бар, суреттеме, сұхбат жазуға тапсырма береді де, қатаң талап қояды. Бұл – біз үшін өте керек талап, – дегенді.

Ал, Қойлекеннің айтыс өнеріндегі шәкірттері «Жүрсіннің жүйріктері» қатарында өрелі гүрде өнер көрсетіп, көмбені шаңға көміп жүр.

Қойлыбай – жомарт

Қойлекене қоңыр тірлік тән. Сонысына қарамай, ол – жомарт. Шашып жейтін сұңқар-болмысқа не. Айтпақшы, жарының есімі де – Қоңыр. Қойлекен – менің нағашым. Алтайдан тараған Сайдалы бұтағынан. Еркелеймін, калжыңдаймын. Қолыңыздағы әнсананы бастағанда Қойлекене телефон шалып:

– Сіз жайында бір дүние бастап кеттім. Тақырыбын «Қоңырдың Қойлыбайы» деп қойдым, – дедім әзілдеп. Қарқылдап күлді де, жарқылдап үйіне шақырды. Барғым келді. Үнемі барғым келіп жүреді. Қоңыр жеңгемнің көл-көсір дастарқаны мен Қойлыбайдың кең қолтығын аңсаймын да. Шынымен де, Қойлекеннің үйіне барғанда ауылға барғандай боламыз. Осы Қарағанды төңірегінде қолына қалам ұстағанның Қойлекен үйінен дәм татпағаны жоқ. Жалпы, Қойлекене дархандық даладан дарыған. Нағыз ақынға тән қоңыр тірлігінің қоламтасын үрлеп отырған Қоңыры да – Алла тауып қосқан жар.

Кендікпен кемелденген шанырақтың базары тарқамаса екен!

«Орталық Қазақстан», 2012 жыл.

БЕКЗАДА БОЛМЫС ИЕСІ

Тоқырауын толқынында

Дархан даланың көкжиегіндегі көрмедей көз тартатын сұлу мекен Ақтоғай – бекзадалар бесігі, алыптар мекені. Ақсоран биігіне, Қызыларай қиясына. Шатырша шатқалына, Тоқырауын жағасына ұлылық ұя салған. Иә, Аркадағы ең биік тау Ақсоран «Алаш!» деп атқа қонған Әлихан Бөкейханов, Әлімхан Ермеков, Жақып Ақбаев сынды алыптардың айбарындай асқақтап, Шатыршадан ескен жел Нарманбеттің шабытындай, Әсеттің әніндей әсер қалдырады. Тоқырауын толқынымен үндесіп, сыбызғыдай сырлы әуен шертіп

тұратын қамыс-құрағының өзі Манарбек пен Күләштің сиқырлы үнін құлағыңа жеткізеді. Не керек бәрі бар. Ұлылықтың нәрі, дүлдүлдердің әні бар... Салқар Сарыарканың салтанат-сәні де, Арканың ажары да – осында! Асқак рухтың қайнары да, Алаштың айбары да – Ақтоғайда.

...Осындай қасиетті топырақта туған ұлдар қалай текті болмасын?! Сөз басында тілімізге тиек болған ұлылар тізімін жалғандағы дәурені ерте үзілгенімен, дүбірі мәңгіліктің дәуіріне дабыл қосқан Дәуітәлі, бүгінгі қазақ жырының актанкері Ақсұңкардың Серігі жалғаш тұр. Абзал Бөкен... Серік Сағынтай... Тізбектей беруге болады. Бұл тізім – шексіздік.

Осынау тектілер тізімінің жуан ортасында болмаса да, ірілердің ізіпе ілескені менің Бекзат досым жүр. Сүрлеу сүрленбесін деп... Саңлақтар соқпағын жарқырата жаңартып...

...Осыдан тура қырық жыл бұрын шыр етіп дүниеге келген ұзды абзал аша Тоқырауын суына шомылдырған. Қылығы тәтті қызыл шаканы қыркынан шығарарда қырық қасық ішпде суын да тұнығында қасиет бар осы Тоқырауыннан көсіп алған-ды. Тоқырауын толқынындай екпінді, тұнығындай мөлдір болсын деп ырымдаған. Иә, топшысын Тоқырауын тұнығына малып, томағасын Шатыршаның қиясында сыпырған бала қыран бүгінде қызылбалақ қыранға айналды. Бәтуалы елдің батасы, ымыралы елдің ырымы қабыл болды.

...Он алты жасымыздан жұп жазбай келеміз. Қалпына қасиет дарып, болмысына бекзадалық бек қонғаныпа қозім жетті Бекзаттың.

Бекзат замандасымның Тоқырауындай толқынды тағдыры Ақсорап мен Шатыршаның қиясынан бастау алып, Ұлытаудай ұлттың ұясына қонғалы ширек ғасырға жуықтап қалыпты. Жезқазғанды жерсініп, еңселі елге ер сініп кеткен.

...Жақында Бекзат досым туған жері Ақтоғайға сапарлап бара жатып, жолшыбай Қарағандыға соқты. Жолығып, әңгімелестік.

– Ауылға бара жатырмын. Тоқырауынға су келді ме екен? – дейді алаң көңімен. Шіркін-ай! Неткен бекзаттық! Неткен тектілік! Туған топырағындағы Тоқырауынның арнасын толтырып, кемелденген жеріндегі Кенгірді кемсіріне келтіретін пейіл ғой – мынау!

Тағдыр талқысында

Жаратқан нем Бекзатты жөргегінде жарылқай салды деуге әсте болмас. Тарпаң тағдырдың қатқыл қабаған қайсарлығымен жібілкені

болмаса, бұл да жазмыштын талқысына түсіп баққан.

Небары он жасында әкесі Қомар дүние салды. Шиедтей он үш баланын бар ауырғиашылығы анасы Қайынжамалдың тауқыметіне айналды.

...Әкесі Қомар марқұм ел алдында еңселі болған, азаматтың абзалы еді. Қарапайым еңбек адамы бола тұра, топ алдында сөз бастайтын пешендігі, көпке бағыт сілтеген көсемдігі бар болатын. Көзінде – от, сөзінде – бәтуа болды. Аңсар көңілінің арманы асқаралы, түйінді сөзінің салмағы батпандай ардақты азамат еді, жарықтық. Қыныр тағдыр қырық жыл ғана тұмыр беріпті.

Қайынжамал шешеміз бір қуанып, бір жылап, бір сүрініп, бір құлап жүріп жеткізді он үш балаланын. Алланың ерекше ықыласы ауган шығар, бірін-бірі жетелеп жүріп ер жеткен Қомардың көздері жетелі пытқы. Аналарына камқор болып, ерте есейді.

...Бекзаттың да Жезқазғанға келген сәті – көз алдымда. Төрт құбыламыз түгел біздер домбыра асының, серілік құрып жүргенде, Бекең облыстық радионың репортерін асынып, жұмысқа асығып бара жататын. Біздер сауық қуып, салтанат құрып, сабаққа үлгермей жүреміз. Ая, Бекзат жұмыс істеп жүріп, сессияны уақытынан бұрын тапсыратын. Қызығамыз. Қызғанған да шығармыз.

Біз ауылдан дорбалап тасып, тиын-тебенді уыстап шашып, артынан ашқұрсак жүргенде, Бекең ауыядағы анасына, артындағы бауырларына сәлем-сауқат жөнелтіп жататын. Жасыратыны жоқ, арасында біздің басымызды жазып қояды. Түнгі сауықтан түнеріп кеткен жүзімізге талай рет қан жүгірткен жарылқаушымыз болды. «Қалсып» отырғанымызда Бекеңнің төбесі көрінсе, өз төбеміз көкке жеткендей қуанушы едік.

...Тарпаңдығы шығар, тағдыры қанша сынға алып, таразыға тартып бақса да, рухы сынып, еңсесі еңкіш тартып көрген емес. Қағытпа қалжынымен ішек-сілемізді қатырып, қашап көрсен де, жарқылдап жүргені...

Қорадағы малын, басындағы бағын емес, дақ түспеген Арын байлық санаған аяулы азаматпен дос болғанымды бақытқа балаймын. Қатар жүріп, қапғалдас өссек те, ұстаз санадық қаршалайынан тағдыр талқысына түсіп, өрімдей кезінен өмір мектебін көрген қайырымды жігітті.

Аяулы ананың ақ сүтінен қасиетті не бар мынау дүбірлі дүниеде?!

Әлде, соя ананың ақ сүтін абзал ниетпен ақтаудың парызы мен карызын түйсінбей жүрген түйсіксіздер аз ба арамызда?! Біздің Бекзат әкесіз өскен он үштің органшысы бола тұра, арманда кеткен әкесін аманатын арқалап, бір әулеттің панасы бола бияды. Қам көңіл анасының арқа сүйер Алатаулай ардағына айналды. Бір әулеттің не, Бекзаттың кең пейілі мен жомарт жүрегі бір қауым елдің мұқтажын шешіп отыр.

Биік мақсат жолында

Оның табиғаты – мансапшыл емес, мақсатшыл.

Студент шағынан атқа мініп, көш бастап жүрді. Бірақ, мансап қуғал жоқ. Алдына «елге қызмет етсем» деген биік мақсат қана қойған.

... Мамандығы – тарихшы. Алайда, еңбек жолын журналистикадан бастаған. Ақтоғайдағы «Арқа еңбеккерінде» қатарлағы пәлші болып. Жоғарыда айттық, студент шағында облыстық радионың тілшісі болғанын. Облыстық телеарнада, газетте де қызмет етті. Бірнеше республикалық басылымдардың Жезқазған өңіріндегі меншік тілшісі болды. Қалам сілтесі қалың оқырманның талғамын таң қылып жүрді. Желдей жүйрік. Шабыты шамырқанған сәттерінде төгілдіріп өлең де жазып жіберетіні бар.

...Иә, Бекен біраз жыл қалам тістелеп, қағазға тельміріп бақты. Аймақ журналистикасында айшықты қолтаңбасы қалды.

Қайда жүрсе де, өлермендік емес, өре танытты. Барынша қанағатшыл бола тұра, мақсатшылдығын де шектеген жоқ. Ұмтылды. Алға. Ұрымтал сәтті лайдаланып емес, жаңалықты тез қабылдап, жаңа істі жедел меңгеретін ұғымталдығымен.

Ғылымға барды. Тамыры терен, болжамы алуан тарихтын сан қырлы қатпарларына үнілді. Ғылым кандидаты атанды. Дәл бүгін ғылым докторы, профессор да болып отыратын еді. Артына аландады. Тек өзімен қиядқитес бауырлары ғана емес, Бекзатты елдегі жетімдер тағдыры мен әлеуметтік тұрғыдан әлжуаз топтардың тұрмысы алаңдатты. Оларға қол ұшың беруге көлдей пейілі жетіп тұрғанымен. жас ғалымның болмашы табысы ешкімді де жарылқай алмайтын еді. Осыны түсінген ол бизнеске бет бұрды. Ала дорба арқалап, алып-сатарлықпен емес, білім саласындағы кәсіпкерлікті дамытуға ниет етті. Алғашында Талдықорған заң колледжінің Жезқазғандағы филиалында директор болып тәжірибе жинақтаған Бекен кейді өлкесін өркен жаюына ауадай қажет мамандар даярлау ісін қолға алды. Сөйтті

де, Жезқазған бизнес және көлік колледжінің шаңырағын көгерді. Жеке меншік оқу орнына деген сенімде серпін жоқ кезең еді. Дегенмен, Бекзаттың табандылығы мақсатына жеткізді. Жана ашылған, заманауи мамандар даярлайтын жаңашыл бағыттағы оқу орнына деген қызығушылық арта бастады. Негізі, менің Бекзат досымды көреген деуге әбден болатып шығар... Өйткені, ол ашқан колледж түлектерінің басым бөлігі – теміржол мамандары. Осы орайлы бастаманы сыңға алып көлгірсендер: «Тұйықтағы Жезқазған үшін осыныша теміржол мамандары қажет пе?» деп ауыздарын қийшылап жүрген. Колледж алғашқы түлектеріне өмірлік жолдама бере бастаған жылы ғасыр құрылысы атанған «Жезқазған-Бейнеу», «Шұбаркөл-Арқалық» теміржолдарының қадасы қағылды. Міне, Бекеннің көрегендігі!

«Тоқмейілеу – тоғышарлық белгісі» деген ұстанымнан айнымаған кәсіпкер жігіт қолға алған ісінші ауқымын кепейтуді, аймақ жастары үшін тың мүмкіндіктерге жол ашуды қолға алды көп ұзамай. Колледжден арнаулы орта білім алып шыққан жас мамандар үшін жоғары білім алатын оқу орны жоқ. Ол үшін шалғайдағы аймақ жастары Қарағандыға немесе Алматыға барып оқуға тура келетіп. Бұл істің де орайын келтіріп, Қазақ қатынас жолдары университетінің қашықтықтан оқыту орталығын ашты Жезқазғаннан. Бүгінгі таңда өзі – осы орталықтың директоры. Колледжді сенімді серіктесі, филология ғылымдарының кандидаты, ҚР Педагогика ғылымдары академиясының мүше-корреспонденті Светлана Жумкинаға тапсырған.

Айтпақшы, кәсіпкер иелігіндегі колледжде теміржол мамандарына басқа, тамақ, тігін өнеркәсібі, қаржы, құқық саласы және автокөлік шаруашылығы саласына қажетті нарықтың нар талабын орындауға қабілетті мамандар даярланады. Аталған мамандықтарда оқитын жастар үшін зертханалық база ретінде «Жеруен» мейрамханасы мен қонақ үй кешені жұмыс істеп тұр. Мұның бәрі – Бекзат Қомарұлының мақсатшылдығы мен жаңашылдығы арқасында дүниеге келген бастама. Олар бір жағынан – табыс көзі, екінші жағынан – колледж оқушылар үшін тәжірибелік орталық. Міне, іскерлік! Міне, мақсатшылдық!

Саясат һәм сикилык сөкпагында

Бекзат Алтынбеков қай салада, қандай қызметте жүрсе де, қаланың қоғамдық өмірінен қол үзген жоқ. Қарашы аттай халқының ортасында жүрді. Биліктің мінберінен де халық сөзін сөйлеп, мұңын жырлады. Саясат сахнасындағы салмақты пікір, сабырлы ісіне халық – куә. Оның бұл мақсаттағы баянды бастамалары қалалық мәслихаттың депутаттығына сайланған тұста кең тыныс алды. Өкілетті органның мінберінен Бекеннің ұлттық құндылықтарды дәріптеу тұрғысындағы батыл пікірлері өткір көтеріліп, тәуелсіз қоғамда өгейлік көрініс жүрген тіл, дін мәселесі өтімді жоқтаушының откірлігімен орісіні кеңейте бастады.

Негізі, мен билетін Бекзат Қомарұлы – мінезге бай азамат. Үстелді жұдырығымен қойып қалып, қатулы қабақпен қатаң талап қоя билетін басшының енді біразға дейін жадырап жүргенін көрмейміз деп ойлауыңыз мүмкін. Алайда, мүлде олай емес. Ынғайын тауып, өткізе алсаңыз, жақсы бір анекдот айтып берсеңіз болып-ақ жатыр. Қарымтаға өзі екі анекдот айтады да, отырған ортасын думанға бөлеп жібереді. Анекдот тыңдағанды да, айтқанды да керемет жақсы көреді. Ал, біреудің басындағы жайсыздықты немесе қайғаны қабылдауы мүлдем бөлек. Өзгенің басындағы ауырлықты өзініңкідей қабылдап, соған бола қамығып, жанары суланып отырған сәттеріне талай мәрте куә болдык. Бұрын көрмеген, мүлде танымайтын адамның қиыншылығын бөлісіп, қолынан келген көмегін жасап жіберетін мәрттігі – өз алдына.

Мәрттігі демекші, дәл бүгінгі таңда біздің Бекенмен жомарттық жарыстырып, берегендігін бәске гігер Атымтайы табу қиын-ау... Ел Бекзатты «Арқаның Атымтайы» атап кеткелі қашан. Ел аузындағы лайықты бағаны өткен жылдың соңында ел Үкіметі ресми түрде растап, жолынан жығылып көрмеген жомарт жетті ҚР Білім және ғылым министрлігі жариялаған «Білім меценаты – 2012» байқауының күміс медалімен марапатталды. Үкіметіміздің тегін марапат таратқанын қашан көрдіңіз?! Бұл жолы да меценат болуға лайықтымын дегендердің әлеуметтік салаға, білім саласына демеушілік тұрғысында аударған қаржысын санады. Алдына «ҚазАтомПром» Ұлттық атом компаниясының Басқарма төрағасы Владимир Школьник сәкілді бір-екі бизнес алпауытын ғана салған Арқаның Атымтайы өзге бәсекелестерін шаң қаптырды. Үкіметтің есебінше, Бекзат Алтынбеков Жезқазған аймағындағы білім

беру саласы мен жетімдер үйіне соңғы бес жылда 116 миллион теңге көлемінде демеушілік жасапты. Бұл – құжат жүзінде расталғаны ғана. Ал, көпесде кездесіп, қалтасынан суырып бергені, кітабын шығара алмай жүрген біз секілділерге үлестіргені қаншама...

Дархандығы даладан дарыған ұл ғана осылай істей алады.

Қасиет бар Шолпанның шолпысында

Ұлттық рухымыздың ұнжырғасы түсіп, жастарымыз ұлттық мәдениетпен ада бола бастаған бүгінгі таңда Бекзат пен оның жан жары Шолпанның отбасындағы тәрбие мен тал бойындағы имандылықты кімге болса да үлгі етуге болады. Басынан қазақы бәркі түспейтін Бекзаттың жанынан шолпысы сыңғырлаған Шолпанды көресіз. Көшелен шолпы таққан екі келіншек көрсеніз, біреуі – Шолпан, ал, жалғыз ару көрсеніз, ол да – Бекзаттың Шолпаны! Иә, біз шолпы таққан қыз-келіншекті көрмегелі қашан... Шолпы мен шашбау мұражай жәдігеріне айналған... Жок, шолпыны көріп жүр екенбіз-ау. Сахнада билеген бишілерің жасанды бұрымынан. Тағы көргіңіз келсе, Бекзатпен, Бекзаттың жары Шолпанмен жолығуға асығыңыз. Өйтпесе, бүгінгі жастар шолпы тақлақ түгілі, сырғаланғая кіндігін жалаңаштап, жанарымызды жерден көтертпей жүр емес пе?!

Иә. Бекзат Қомарұлы мен Шолпан Ерубайқызының шаңырағы – имандылық ұлсы. Жүректермен иман, жүздерінен нұр арылмаған ата-ананың ұлағатты тәрбиісімен бой түзеп келе жатқан Көркем, Ермияз, Гүлсезім есімді балпандары да ұлттық тәрбие нәрімен сусындауда. Ол қасиетті нәр ардақты әкенің атамекені – Тоқырауыннан бастау алып, Кеңірге құйып жатыр.

...Сөз түйіні – Бекзаттың болмысында бекзадалық, Шолпанның шолпысында қасиет бар.

«Орталық Қазақстан» газеті, 2013 жыл.

МАЗМҰНЫ

I бөлім. Парасат патшалығында.....	3
Сұңғыла сұхбат.....	4
Еңселі Елорда – елдіктің тірегі.....	8
Ата Заңым – азат елдің айбары.....	11
Ұлы рух жеңісі.....	15
Біздікі дархандық па, дарақылық па?.....	18
Жастар неге жатырқап жүр?.....	21
Біз тәуелсіз қоғамдағы тәуелді баспасөздің жауын ерміз.....	25
Ел болам десең, эфирінді түзе.....	31
Секталар сергелдеңі – елдігімізге сын.....	35
Ақселеу биігінде Алаштың күйігі бар.....	39
Көзі кеткендердің көңілден өшкені ме?.....	41
II бөлім. Сыр бөлісіп тұғырлы тұлғалармен.....	50
«Қазақ операсымен Италия санасады».....	51
«Қасым мұрасын ғылыми айналымға түсіру керек.....	60
Ғарыш пен намыс.....	64
«Сарыарқада ұлы жыр сарқыты бар».....	73
«Тарихи заң тегеурінді қарсылықтан кейін қабылданды.....	77
«Дәурен-ай» – Ақанның өз тағдырымен өзектес ән».....	84
«Біз – жарымжан шоу-бизнестің өкіліміз».....	89
«Сот билігінің тәуелсіздігі – қоғам сергектігінің кепілі.....	97
«Қалауын тапса – қар жавады».....	104
«Кеңсе – әділ биліктің сенімді кепілі.....	111
«Қазпоштанын» тірегі – шалғайдағы ауылдар.....	117
Түркі әлемі қасымтануға түрен салды.....	121
«Мен де – ел сияқты Асанәлі ағаны жек көрген көрсерменмін»	124
«Арқа әні – қазақ әнінің классикасы»	133

III бөлім. Іздерінен ізгілік нұрын танып.....	139
«Қарағанды ісі» – ғасырдың қанды шеңгелі.....	140
Сейдәзім – Алаш серкесі.....	148
Қаскеннің қасқа жолы.....	157
Шамшырақ	165
Тұғырлы тұлға.....	174
Ұстаз, ақын һәм азамат.....	179
Даладай – дархан, баладай – аңғал.....	184
Аманат арқалаған азамат.....	189
Сарыарқаның Сарасы	194
Ұлы мұрат жолында.....	200
Даланың дархан перзенті.....	204
Ырыс-құғы еселенген Ескене.....	211
Әке көрген оқ жонар	218
Құрыш қолдың құдіреті.....	223
Қайран Жәкем	230
Бекзаттық тұнған бойына	233
Қайратын қазық еткен қазақ қызы.....	238
Сарыарқаның сегіз қырлы серісі.....	244
Бекзада болмыс несі.....	249

Ерсін МҰСАБЕКОВ

АҚ СӨЙЛЕДІМ АҚИҚАТ АЛАҢЫНДА
(публицистикалық ой-толғаулар, сұхбаттар, портреттер)

Редакторы Аман ЖАНҒОЖИН
Беттеуші, көркемдеуші Марал ӘЙНЕКОВА
Корректоры Таншолпан КӘРІБАЕВА

Басуға 13.02.2014 ж. қол қойылды. Пішімі 60x84 1/16
Офсеттік қағаз. Шартты б.т. 31.22
Таралымы 1000 дана. Тапсырыс № 4142

Даның электрондық тасымалдаушыдан
«Tengri Ltd» баспаханасында басып шығарылды.
Қарағанды қаласы, Б.Жырау даңғылы, 84 үй.
тел. 8 (7212) 43-19-54, 99-00-88
Моб.: 8 (702) 222 30 22, 8 (700) 222 30 22
e-mail: tootengri@mail.ru

Ерсін Кәрібайұлы МҰСАБЕКОВ 1974 жылы Қарағанды облысы, Жаңаарқа ауданында туған. Журналистика саласында 1999 жылдан бері қызмет етеді. Еңбек жолын Жезқазған қалалық «Дидар» телеарнасында қатардағы редактор болып бастаған. Қазір Қарағанды облыстық «Орталық Қазақстан» газетінде Бас редактордың бірінші орынбасары.

Бұған дейін «Топжарған» (2009 ж.) портреттер жинағы, «Бұлт астында сәуле бар» (2011 ж.) жыр жинағы, «Жалын-ғұмыр» (2010 ж.), «Қарсақбайлық қайсар ұл» (2012 ж.) деректі хикаяттары жарық көрген. Қазақстан Журналистер одағының мүшесі. Қарағанды облысы әкімінің «Алтын сұңқар» сыйлығының лауреаты.